

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ข้าวเหนียวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

**Glutinous Rice of Thailand under ASEAN Economics Community
(AEC)**

โดย

อรรรรณ ศรีโสสมพันธ์ และ คณะ

เมษายน 2556

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ข้าวเหนียวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

Glutinous Rice of Thailand under ASEAN Economics Community
(AEC)

โดย

อรรรรณ ศรีโสสมพันธ์ และ คณะ

เมษายน 2556

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ข้าวเหนียวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

คณะผู้วิจัย

ดร.อรรณ ศรีโสภณ มหาวิทยาลัธยมศึกษา

นางสาวทัตพิชา เจริญรัตน์ มหาวิทยาลัธยมศึกษา

ชุดโครงการ "การเสริมสร้างความเข้มแข็งงานวิจัยเชิงนโยบายเกษตร"

สนับสนุนโดยกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันคลังสมองของชาติ

(ความคิดเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

คำนำ

ข้าวเหนียวถือเป็นพืชที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมประเพณีของคนในภูมิภาคอาเซียนมาเป็นเวลานาน และเป็นอาหารหลักที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของอาหารของประชากรในภาคเหนือตอนบนและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย แต่การศึกษาเกี่ยวกับข้าวเหนียวทั้งในประเทศไทยและในกลุ่มภูมิภาคอาเซียนค่อนข้างจำกัด การศึกษาส่วนใหญ่จะเน้นไปที่การศึกษาเกี่ยวกับข้าวในภาพรวมหรือข้าวเจ้าและข้าวหอมมะลิ ซึ่งเป็นชนิดข้าวที่ทำรายได้และมีความสำคัญทางเศรษฐกิจสูงกว่าข้าวเหนียว และเหตุผลอีกประการหนึ่งเกิดจากข้อจำกัดด้านข้อมูลในประเทศไทยเป็นเพียงประเทศไทยในอาเซียนที่จัดเก็บข้อมูลและสถิติข้าวเหนียวแยกจากชนิดข้าวอื่นๆ งานวิจัยเล่มนี้เป็นความพยายามที่จะสร้างฐานข้อมูลเกี่ยวกับข้าวเหนียวเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้สนใจนำไปใช้ประโยชน์และเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับข้าวเหนียวมากขึ้น

การศึกษาครั้งนี้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ก็ด้วยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และ สถาบันคลังสมองของชาติ โดย รองศาสตราจารย์ ดร.จันทร์จิรัส ธิยะเดชะ ผู้อำนวยการฝ่ายเกษตร ของ สกว. และรองศาสตราจารย์ สมพร อิศวิลานนท์ ผู้ประสานงานชุดโครงการ “การเสริมสร้างความเข้มแข็งงานวิจัยเชิงนโยบายเกษตร” นักวิจัยอาวุโส จากสถาบันคลังสมองของชาติ ที่เห็นความสำคัญต่อการสร้างฐานความรู้ในด้านข้าวของไทยให้เข้มแข็งและต่อยอดองค์ความรู้ที่ยังไม่ครบถ้วนให้สมบูรณ์มากขึ้น รวมทั้งยังเล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนานักวิจัยด้านนโยบายเกษตรรุ่นใหม่ ซึ่งถือเป็นการลงทุนเพื่อสร้างฐานการพัฒนาประเทศในระยะยาว ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณอย่างสูงต่อการสนับสนุนครั้งนี้

นอกจากนั้นต้องขอขอบพระคุณผู้ที่เกี่ยวข้องในตลาดข้าวเหนียวทุกระดับ ที่เปิดโอกาสให้นักวิจัยเข้าสัมภาษณ์เก็บข้อมูล ทั้งพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น สหกรณ์การเกษตร ทำข้าว โรงสี และพ่อค้าส่งข้าวสาร รวมทั้งตัวแทนหรือหยง จากสมาคมค้าข้าวไทย และผู้ส่งออกหลายท่าน อีกทั้งหน่วยงานราชการ ทั้งสำนักสารสนเทศการค้าในประเทศ กรมการค้าภายใน และสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร รวมทั้งตลาดกลางสินค้าเกษตรลูกค้า ธ.ก.ส. ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่จำเป็น ขอขอบคุณข้อมูลด้านการตอบสนองอุปทานข้าวเหนียว จาก ดร.วีระศักดิ์ คงฤทธิ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตสุราษฎร์ธานี พร้อมขอแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย สุดท้ายงานวิจัยนี้จะไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้หากขาดข้อมูลในระดับฟาร์มจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวทั้งในจังหวัดเชียงรายและขอนแก่น โดยเฉพาะพ่อหลวงและผู้นำหมู่บ้านที่ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือคณะวิจัยในทุกด้าน

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยยินดีรับคำแนะนำและข้อบกพร่องที่พึงมีจากรายงานการศึกษาครั้งนี้ เพื่อปรับปรุงให้สมบูรณ์ขึ้นต่อไป

อรรรรณ ศรีโสสมพันธ์

หัวหน้าโครงการวิจัยฯ

บทสรุปผู้บริหาร

พื้นที่ประมาณหนึ่งในสี่ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวในประเทศไทยถูกใช้เพื่อปลูกข้าวเหนียว และข้าวเหนียวเป็นพืชที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบน ซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวเหนียวที่สำคัญของประเทศ จากข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรชี้ให้เห็นว่าในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมาพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวและผลผลิตข้าวเหนียวค่อนข้างจะคงที่ในขณะที่ความต้องการบริโภคข้าวเหนียวเพิ่มขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ ส่งผลให้ราคาข้าวเหนียวในประเทศและราคาส่งออกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เกษตรกรต้องเผชิญกับการเพิ่มขึ้นของราคาปัจจัยการผลิตหลักในการเพาะปลูกข้าวซึ่งส่งผลให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้นด้วย และปัญหาที่ตามมาอีกด้านหนึ่งคือ การขาดแคลนผลผลิตข้าวเหนียวเพื่อการส่งออก เนื่องจากที่ผ่านมาราคาข้าวเหนียวในประเทศจะต่ำกว่าข้าวหอมมะลิมาโดยตลอด ทำให้เกษตรกรที่ปลูกข้าวเหนียวลดพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวลงเหลือไว้เพียงแค่บริโภคในครัวเรือน แล้วหันมาปลูกข้าวหอมมะลิซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดโลกและราคาสูงกว่าแทน จะเห็นว่าสถานการณ์การผลิตและการตลาดข้าวเหนียวมีการปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็วตามการเปลี่ยนแปลงของตลาดโลก ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์เพื่อการสร้างฐานความรู้ อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างนวัตกรรมเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับข้าวเหนียวเพื่อปรับตัวให้ทันกับความเป็นพลวัตของสถานการณ์ทางการตลาดโดยเฉพาะการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) จึงเป็นสิ่งจำเป็น

นอกจากการนำเสนอสถานการณ์การผลิต การตลาด และการส่งออกข้าวเหนียวในภูมิภาคอาเซียนเพื่อเชื่อมโยงพลวัตข้าวเหนียวของไทยและประเทศในภูมิภาคอาเซียนแล้ว เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้นำเครื่องมือด้านเศรษฐศาสตร์ทั้งการวิเคราะห์สภาพการผลิตข้าวเหนียวในระดับฟาร์มของเกษตรกรซึ่งใช้หลักการวิเคราะห์ต้นทุนโดยแบ่งองค์ประกอบของต้นทุนเป็น 2 ชนิด ได้แก่ ต้นทุนการผลิตคงที่และต้นทุนการผลิตผันแปร คำนวณต้นทุนทั้งสองชนิดในรูปของต้นทุนที่เป็นเงินสดและต้นทุนที่ไม่ใช่เงินสด การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อผลผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทย ใช้แบบจำลองระบบสมการการตอบสนองของอุปทานโดยการวิเคราะห์ทางตรง คือ ใช้ปริมาณผลผลิตที่ผลิตได้ในฤดูกาลนั้นๆ เป็นตัวแทนค่าปริมาณผลผลิตที่เกษตรกรปรารถนา ประมาณค่าแบบจำลองโดยวิธี panel regression model และการวิเคราะห์ช่องทางการจัดจำหน่ายข้าวเปลือกเหนียว โดยใช้หลักการวิเคราะห์กระบวนการการตลาดและระบบการตลาด ระดับของตลาด คนกลาง และช่องทางการตลาดสินค้าเกษตร และการวิเคราะห์โครงสร้างการตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทยเพื่อตรวจสอบการแข่งขันหรือการผูกขาดของตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาข้าวเหนียว ซึ่งเป็นค่าความยืดหยุ่นที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของราคาในตลาดระดับต่างๆ

การศึกษาสภาพการผลิตข้าวเหนียวของไทย พบว่า ประเทศไทยมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปีประมาณ 67 ล้านไร่ แบ่งเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวประมาณ 16.71 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 27.52 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมด และเป็นพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังประมาณร้อยละ 5.48 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมดในฤดูนาปรัง ซึ่งเกษตรกรไม่นิยมปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังเพราะขาย

ได้ราคาต่ำกว่าผลผลิตข้าวเจ้า อย่างไรก็ตามแนวโน้มของพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในช่วงกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมาลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยสัดส่วนของพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวลดลงจากประมาณร้อยละ 37.76 ในช่วงปี 2532 เหลือเพียงร้อยละ 24.19 ในปี 2552-53 สาเหตุเนื่องจากเกษตรกรในแหล่งเพาะปลูกข้าวเหนียวที่สำคัญ เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบนปรับเปลี่ยนพื้นที่ไปปลูกข้าวเจ้า โดยเฉพาะข้าวขาวดอกมะลิ 105 ที่ขายได้ราคาสูงกว่าและแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้ปลูกข้าวเหนียวให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ซึ่งข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 เป็นพันธุ์ที่เกษตรกรนิยมปลูกมากที่สุดในปัจจุบัน เพราะคุณสมบัติในการบริโภคที่เมล็ดเรียวยาวและอ่อนนุ่ม รวมทั้งให้ผลผลิตสูงกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมืองและต้านทานโรคแมลงได้ดีกว่า แตกต่างจากการปลูกข้าวเหนียวในอดีตที่มีความหลากหลายทางพันธุกรรมมากกว่า ซึ่งในอดีตเกษตรกรในแต่ละท้องถิ่นจะคัดเลือกพันธุ์ข้าวเหนียวพื้นเมืองที่เหมาะสมกับท้องถิ่นของตนเอง มีทั้งข้าวเหนียวนาสวน ข้าวเหนียวไร่ และข้าวเหนียวขึ้นน้ำซึ่งข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองทั้งหมดเป็นข้าวเหนียวชนิดไวต่อช่วงแสง

การผลิตข้าวเหนียวในระดับครัวเรือนของเกษตรกรในปีการเพาะปลูก 2554/55 มีวัตถุประสงค์เพื่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเป็นหลัก เกษตรกรจะพิจารณาพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวโดยให้ความสำคัญกับปริมาณข้าวเหนียวสำหรับบริโภคในครัวเรือนเป็นลำดับแรก ในขณะที่จำนวนแรงงานในภาคเกษตรลดลงอย่างต่อเนื่องเป็นแรงกดดันสำคัญที่ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวต้องยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่และเครื่องจักรที่ประหยัดแรงงานมาใช้ แต่การใช้แรงงานในการผลิตข้าวเหนียวค่อนข้างแตกต่างจากการผลิตข้าวทั่วไป เนื่องจากเกษตรกรปลูกข้าวเหนียวเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักจึงใช้แรงงานคนในการเพาะปลูกมากกว่าแรงงานเครื่องจักร โดยพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวของเกษตรกรเฉลี่ย 9.80 ไร่ต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 71.67 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด ดังนั้นรายได้จากภาคเกษตรโดยเฉพาะจากข้าวยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว

ในด้านแบบแผนการผลิต พบว่า เกษตรกรในพื้นที่นาฝนปลูกข้าวเฉพาะในฤดูนาปีโดยจะปลูกข้าวเหนียวเป็นหลัก ในขณะที่เกษตรกรในพื้นที่ชลประทานสามารถปลูกข้าวได้ทั้งฤดูนาปีและนาปรัง ซึ่งในฤดูนาปรังจะเริ่มเตรียมแปลงประมาณเดือนมกราคม และเก็บเกี่ยวประมาณปลายเดือนเมษายน ในฤดูนี้เกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะปลูกข้าวเจ้าเพื่อขาย ในขณะที่เกษตรกรในภาคเหนือจะปลูกข้าวเหนียวทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อขาย โดยเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานมีอัตราการใช้เมล็ดพันธุ์และปุ๋ยเคมีในปริมาณมากกว่าพื้นที่นาฝนประมาณสองเท่า โดยไม่ได้คำนึงถึงคุณสมบัติหรือค่าวิเคราะห์ดิน แต่ใช้ตามความเคยชินหรือจากประสบการณ์ที่เคยทำมา ต้นทุนค่าปุ๋ยจึงเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวในปีการเพาะปลูก 2554/55 เท่ากับ 5,773 บาทต่อไร่ แบ่งเป็นต้นทุนผันแปร 3,892 บาทต่อไร่ และต้นทุนคงที่เท่ากับ 2,149 บาทต่อไร่ โดยต้นทุนที่มีสัดส่วนมากที่สุดคือ ต้นทุนค่าแรงงานและต้นทุนค่าปุ๋ย ในขณะที่ต้นทุนคงที่ที่มีสัดส่วนสูงที่สุดคือต้นทุนค่าใช้ที่ดิน เท่ากับ 1,940 บาทต่อไร่ ซึ่งเพิ่มสูงขึ้นในช่วง 1-2 ปีที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเป็นผลจากความต้องการใช้ที่ดินที่สูงขึ้นจากการขยายตัวของประชากรและการแย่งพื้นที่ของพืชแข่งขัน ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเป็นผลจากนโยบายรับจำนำข้าวที่ทำให้ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อการปลูกข้าวเพิ่มสูงขึ้นส่งผลให้ค่าเช่าที่ดินเพิ่มสูงขึ้นด้วย เมื่อคำนวณผลตอบแทน

จากการปลูกข้าวเหนียวพบว่า เกษตรกรมีผลตอบแทนเท่ากับ 630 บาทต่อไร่ หรือ 1.5 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งถือว่าต่ำมากเมื่อเทียบกับพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังผลิตข้าวเหนียวต่อไปเพราะความจำเป็นสำหรับการบริโภคในครัวเรือน โดยผลผลิตข้าวเหนียวจะถูกขายประมาณร้อยละ 59.85 และเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนร้อยละ 29.72 หรือคิดเป็น 164.64 กิโลกรัมข้าวสารต่อคนต่อปี ซึ่งมากกว่าปริมาณการบริโภคข้าวเฉลี่ยของของคนไทยโดยเฉพาะประชากรที่อาศัยในเมือง

ผลการวิเคราะห์การตอบสนองอุปทานข้าวเหนียว ระบุว่าราคาข้าวเหนียวและราคาข้าวเจ้าในปีที่ผ่านมา ราคาปุ๋ยเคมี พื้นที่ชลประทานและปริมาณน้ำฝน มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงอุปทานข้าวเหนียว ซึ่งราคาข้าวเหนียวในปีที่ผ่านมาความสัมพันธ์กับอุปทานข้าวเหนียวในทิศทางเดียวกัน นั่นคือถ้าราคาข้าวเหนียวในปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นผลผลิตข้าวเหนียวในปีนี้จะเพิ่มขึ้นด้วย ในขณะที่ราคาข้าวเจ้าในปีที่ผ่านมาตอบสนองในทิศทางตรงข้ามกับปริมาณผลผลิตข้าวเหนียว หมายถึงหากราคาข้าวเจ้าในปีที่ผ่านมาสูงขึ้นอุปทานข้าวเหนียวในปีนี้จะลดลง ดังนั้นปัจจุบันที่ระดับราคาข้าวหอมมะลิสูงกว่าข้าวเหนียวประมาณ 4,000 บาทต่อตัน และราคาข้าวเหนียวใกล้เคียงกับข้าวเจ้าพันธุ์อื่น ทำให้ข้าวเหนียวไม่สามารถแข่งขันกับราคาข้าวหอมมะลิและข้าวเจ้าได้ทั้งในแง่ราคาและผลตอบแทนที่เกษตรกรได้รับ พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวจะลดลงและส่งผลกระทบต่ออุปทานข้าวเหนียวในตลาดลดลงตามมา ผลกระทบจากปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดในหลายมิติทั้งการขาดแคลนผลผลิตข้าวเหนียวทำให้ราคาข้าวเหนียวในประเทศเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งจะกระทบกับประชาชนที่มีรายได้น้อยรวมทั้งการสูญเสียความหลากหลายของข้าวเหนียวสายพันธุ์ดี ในส่วนของตัวแปรด้านงบประมาณวิจัยและการพัฒนาระบบชลประทานเป็นตัวแปรที่สะท้อนผลกระทบจากนโยบายของรัฐต่อการผลิตข้าวเหนียว ซึ่งผลการประมาณค่าพบว่าค่าสัมประสิทธิ์ของงบประมาณวิจัยมีค่าเป็นลบ นั่นคือหากงบประมาณการวิจัยข้าวของภาครัฐเพิ่มสูงขึ้นจะส่งผลให้ผลผลิตข้าวเหนียวลดลง สอดคล้องกับทิศทางการตอบสนองของผลผลิตข้าวเหนียวต่อการพัฒนาพื้นที่ชลประทานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ชลประทานทำให้ผลผลิตข้าวเหนียวลดลง ดังนั้นการพัฒนาระบบชลประทานในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาส่งผลให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวไปปลูกข้าวเจ้าพันธุ์ใหม่มากขึ้น

ในด้านวิถีการตลาดและช่องทางการจัดจำหน่ายข้าวเหนียว เกษตรกรทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตกระจายอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบน ผลผลิตข้าวเหนียวร้อยละ 40.15 จะถูกใช้ประโยชน์ในการบริโภค เก็บเป็นเมล็ดพันธุ์และวัตถุประสงค์อื่นๆ ที่จำเป็นของครัวเรือน และผลผลิตข้าวเหนียวส่วนที่เหลือจะถูกส่งไปยังตลาด ผ่านช่องทางการตลาดสำคัญ 5 ช่องทาง โดยขายผ่านสหกรณ์การเกษตรและพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่นมากที่สุด รองลงมาคือโรงสี ทำข้าว และตลาดกลาง ตามลำดับ ซึ่งช่องทางการกระจายดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่พ่อค้าท้องถิ่นถือเป็นช่องทางการกระจายข้าวเปลือกเหนียวที่สำคัญที่สุด ผลผลิตมากกว่าร้อยละ 60 จะถูกขายผ่านช่องทางนี้ แต่ปัจจุบันผลของนโยบายรับจำนำข้าวและการคมนาคมขนส่งที่สะดวกมากขึ้นทำให้เกษตรกรหันไปขายข้าวให้กับโรงสีโดยตรงเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ปัจจุบันโรงสียังทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมข้าวให้กับรัฐบาลในโครงการรับจำนำ โดยโรงสีที่ทำหน้าที่แปรรูข้าวสารและเก็งกำไรจากส่วนต่างข้าวเปลือกจะได้รับประโยชน์จากโครงการดังกล่าว ในขณะที่โรงสีที่ทำธุรกิจขายข้าวสารในชื่อการค้าของตนหรือส่งข้าวสาร

ในตลาดส่งออกจะได้รับผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของต้นทุนข้าวเปลือกและการขาดแคลนผลผลิตข้าวเพื่อการส่งออก เนื่องจากผลผลิตข้าวกว่าหนึ่งในสามไหลเข้าสู่โครงการรับจำนำของรัฐบาล โดยกรณีข้าวเหนียวจะได้รับผลกระทบน้อยกว่าข้าวเจ้า เพราะปริมาณข้าวเหนียวที่ในโครงการรับจำนำมีเพียงร้อยละ 5.59 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด สำหรับการกำหนดราคาในตลาดข้าวเปลือกเหนียว โรงสีถือเป็นสถาบันทางการตลาดที่มีอำนาจในการกำหนดราคาข้าวเหนียวในแต่ละท้องถิ่น

ในส่วนในตลาดข้าวสารเหนียว ผู้ส่งออกจะกำหนดราคาข้าวเหนียวโดยอ้างอิงจากราคาข้าวสารเหนียวในตลาดโลกแล้วส่งผ่านมาให้หยังและโรงสี ในขณะที่ตลาดในประเทศโรงสีจะเป็นผู้กำหนดราคาขายข้าวสารโดยอ้างอิงจากราคาขายส่งข้าวสาร ณ ตลาดกรุงเทพฯ ร่วมกับการพิจารณาต้นทุนการรับซื้อข้าวเปลือกเหนียวบวกกับต้นทุนในการแปรรูปและค่าขนส่งที่เกิดขึ้น ดังนั้นตลาดข้าวสารเหนียวจะเริ่มต้นจากโรงสีที่รวบรวมข้าวเปลือกจากสถาบันการตลาดในตลาดข้าวเปลือกทุกประเภทนำมาแปรรูปเป็นข้าวสารส่งผ่านตลาดตามช่องทางการตลาดสำคัญ 4 ช่องทาง ได้แก่ การส่งขายให้กับพ่อค้าขายส่งข้าวสารในประเทศมากกว่าร้อยละ 50 ผลผลิตประมาณหนึ่งในสามจะส่งขายให้กับหยังที่เป็นตัวแทน ในขณะที่ผลผลิตประมาณร้อยละ 10 จะขายผ่านตลาดการค้าสมัยใหม่ (modern trade) และส่งโรงงานแปรรูป ปัจจุบันโรงสีหลายแห่งปรับตัวกลายเป็นผู้ผลิตข้าวในชื่อการค้าของตนเองและบางแห่งกลายเป็นผู้ส่งออกข้าวสารเองโดยไม่ต้องผ่านหยังหรือผู้ส่งออก ทำให้ปริมาณข้าวที่ส่งผ่านหยังลดลงกว่าครึ่ง โดยเฉพาะข้าวเหนียวที่ตลาดส่งออกสำคัญเป็นตลาดข้าวเหนียวคุณภาพในเอเชีย โดยผลผลิตข้าวเหนียวถูกใช้ประโยชน์ในประเทศมากกว่าร้อยละ 86.67 ในขณะที่ตลาดข้าวเหนียวในต่างประเทศมีเพียงร้อยละ 13.33 เท่านั้น ดังนั้นโครงการรับจำนำข้าวจะส่งผลกระทบต่อตลาดข้าวเหนียวส่งออกไม่มากนัก แต่จะทำให้ราคาขายส่งข้าวสารเหนียวในประเทศเพิ่มสูงขึ้นซึ่งจะส่งผลกระทบต่อประชาชนที่มีรายได้น้อย โดยเฉพาะผู้ใช้แรงงานและเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินที่ต้องบริโภคข้าวเหนียวในราคาที่แพงขึ้น

อย่างไรก็ตามแม้ว่าปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยในแต่ละปีจะสัดส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับผลผลิตข้าวเหนียวทั้งประเทศ แต่การเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในตลาดระดับต่างๆ ทั้งระดับส่งออก ระดับขายส่งกรุงเทพฯ ระดับภูมิภาค และระดับฟาร์มมีทิศทางเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในระดับส่งออกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในตลาดทุกระดับ และเกษตรกรยังไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตเองได้ ในขณะที่โครงสร้างตลาดข้าวเหนียวของไทยในตลาดระดับภูมิภาคและระดับขายส่งกรุงเทพฯ มีโครงสร้างค่อนข้างแข่งขัน การส่งผ่านราคาในตลาดดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แสดงว่าผู้ค้าในทุกระดับแม้กระทั่งเกษตรกรจะได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียว ในขณะที่ตลาดข้าวเหนียวในระดับส่งออกมีโครงสร้างการแข่งขันที่น้อยกว่าตลาดในประเทศ ดังนั้นผู้ที่ได้ประโยชน์สูงสุดจากการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียว คือผู้ส่งออก เพราะสามารถดูดซับส่วนเหลือการตลาดจากการเปลี่ยนแปลงราคาได้มากที่สุดและโครงสร้างตลาดข้าวเหนียวแตกต่างกันตามคุณภาพของผลผลิต โดยพบว่า สำหรับตลาดในประเทศนั้นตลาดข้าวคุณภาพดีจะมีการแข่งขันมากกว่าข้าวคุณภาพต่ำหรือข้าวเหนียวเพื่อการแปรรูป โดยพ่อค้าในตลาดระดับขายส่งกรุงเทพฯ สามารถดูดซับส่วนเหลือของการเปลี่ยนแปลงราคาหรือได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงราคาในตลาดข้าวเหนียวเมล็ดยาวหรือข้าว

คุณภาพสูงได้น้อยกว่าในตลาดข้าวคุณภาพต่ำ ซึ่งข้าวคุณภาพสูงเป็นผลผลิตข้าวเหนียวส่วนใหญ่ที่จำหน่ายในตลาดภายในประเทศและเป็นที่ยอมรับสำหรับบริโภคโดยตรงของประชากรในประเทศ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับตลาดส่งออกจะพบว่าตลาดส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีจะมีลักษณะค่อนข้างผูกขาดมากกว่าข้าวคุณภาพต่ำ นั่นคือในตลาดส่งออกผู้ส่งออกของไทยสามารถดูดซับส่วนเหลือการตลาดในตลาดคุณภาพสูงได้ดีกว่าตลาดข้าวคุณภาพต่ำ แสดงว่าผู้ส่งออกข้าวเหนียวของไทยยังเป็นผู้ดำเนินการกำหนดราคาข้าวเหนียวในตลาดข้าวเหนียวคุณภาพสูงในระดับส่งออกได้

ในแง่ของการส่งออกข้าวเหนียวของไทยจะมีสัดส่วนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับข้าวเจ้า ประเทศไทยส่งออกข้าวเจ้าประมาณ 6-10 ล้านตันต่อปี ส่งออกข้าวเหนียวประมาณ 200,000 ตันต่อปี ในขณะที่ผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมดมีประมาณ 5.9 ล้านตันต่อปี หรือผลผลิตข้าวเหนียวที่ส่งออกคิดเป็นร้อยละ 5 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด จะเห็นว่าผลผลิตข้าวเหนียวกว่าร้อยละ 95 ใช้สำหรับบริโภคและการแปรรูปในประเทศ ส่วนผลผลิตที่ส่งออกมากกว่าร้อยละ 50 ของผลผลิตข้าวเหนียวที่ส่งออกทั้งหมดจะอยู่ในตลาดอาเซียนและตลาดอื่นๆ ในเอเชีย เช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ จีน ญี่ปุ่น ใต้หวัน และฮ่องกง เป็นต้น ประเทศผู้นำเข้าส่วนใหญ่จะนิยมนำเข้าข้าวเหนียวจากไทยไปใช้เพื่อการแปรรูปในอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่มนอกเหนือจากการบริโภคโดยตรง ดังนั้นปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยในแต่ละปีไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความต้องการของประเทศผู้นำเข้าข้าวเหนียวอีกทั้งประเทศไทยพึ่งพิงตลาดหลักเพียงไม่กี่ประเทศ

สำหรับสถานการณ์ข้าวเหนียวในอาเซียนนั้น ไทยถือว่าเป็นประเทศที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุด ในอาเซียน รองลงมาได้แก่ สปป.ลาว และเวียดนาม พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวไทยสูงกว่าลาวประมาณสี่เท่าและมากกว่าเวียดนามประมาณแปดเท่า โดยประชากรในภูมิภาคอาเซียนนิยมบริโภคข้าวเหนียวเมล็ดยาวที่มีลักษณะอ่อนนุ่มโดยเฉพาะข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 ที่นำเข้าจากประเทศไทยมากที่สุด ในขณะที่ปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยในแต่ละปีไม่แน่นอนเพราะประเทศไทยพึ่งพิงตลาดหลักเพียงไม่กี่ประเทศ รวมทั้งยังมีคู่แข่งสำคัญที่ส่งออกข้าวเหนียวในราคาต่ำกว่าไทย ทั้งเวียดนาม และปากีสถาน ดังนั้นแม้ว่าโครงการรับจำนำข้าวจะส่งผลกระทบต่อตลาดข้าวเหนียวส่งออกไม่มากนักเมื่อเทียบกับข้าวทั่วไปหรือข้าวหอมมะลิอาจถือว่าเป็นผลกระทบทางอ้อมที่เกิดขึ้นจากการเพิ่มขึ้นของต้นทุนการผลิตในประเทศและความไม่แน่นอนของอุปทานข้าวเหนียวในตลาดทำให้ความสามารถในการแข่งขันลดลง ในขณะที่ประเทศในภูมิภาคอาเซียนที่ส่งออกข้าวเหนียวมี 2 ประเทศคือไทยและเวียดนาม หากมองในแง่ของต้นทุนการผลิตแล้วต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยสูงกว่าทั้งคู่คู่แข่งในการส่งออกอย่างเวียดนาม และคู่แข่งในเชิงพื้นที่เพาะปลูกเช่น สปป.ลาว โดยต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยเฉลี่ยประมาณ 10 บาทต่อกิโลกรัม ในขณะที่ สปป.ลาว และเวียดนามใช้ต้นทุนการผลิตเพียง 5.66 และ 4.30 บาทต่อกิโลกรัม ตามลำดับ ซึ่งส่งผลให้ราคาส่งออกข้าวเหนียวของไทยสูงกว่าเวียดนามประมาณร้อยละ 30-50 แต่ข้าวเหนียวไทยก็ยังครองส่วนแบ่งในตลาดโลกได้มากกว่าร้อยละ 95 เนื่องจากยังคงรักษาตลาดข้าวเหนียวคุณภาพดี ซึ่งถือเป็นจุดแข็งเพียงอย่างเดียวที่ประเทศไทยได้เปรียบคู่แข่งการส่งออกข้าวเหนียวคือเวียดนาม ในขณะที่ราคาส่งออกข้าวเหนียวของไทยที่เพิ่มขึ้นและสูงกว่าข้าวเหนียวเวียดนามมากก็ทำให้ไทยเสียส่วนแบ่งการตลาดข้าวเหนียวในตลาดโลกส่วน

หนึ่งให้กับเวียดนาม และนอกจากนั้นในอนาคตไทยอาจจะต้องสูญเสียตลาดข้าวเหนียวให้กับ สปป.ลาว ที่ตั้งเป้าหมายการส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีประมาณ 85,000 ตัน ในปี 2563 โดยเฉพาะตลาดผู้นำเข้าข้าวเหนียวรายใหญ่เป็นประเทศในแถบเอเชีย เช่น เกาหลี ญี่ปุ่น และฮ่องกง ที่นำเข้าข้าวเหนียวกว่าร้อยละ 50 ของผลผลิตข้าวเหนียวในตลาดโลก ซึ่งอาจจะหันไปซื้อข้าวเหนียวจาก สปป.ลาว และเวียดนามที่มีราคาถูกลงกว่า จากการวิจัย ได้นำเสนอแนวมาตรการเชิงนโยบายเกี่ยวกับข้าวเหนียวเพื่อรองรับความเป็นพลวัตของตลาดและการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนใน 3 ด้าน ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการผลิตข้าวเหนียวไทยในระดับฟาร์ม

- โดยการเสริมสร้างความสามารถในการจัดการเพื่อลดต้นทุนการผลิต ซึ่งต้องให้ความสำคัญกับการจัดทำมาตรการส่งเสริมโครงการปุ๋ยสั่งตัดให้มีความต่อเนื่องและเกิดผลในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง รวมทั้งการวิจัยและพัฒนาเครื่องจักรทดแทนแรงงานคนที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งการลดต้นทุนการผลิตไม่เพียงแต่จะเป็นการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของตลาดส่งออกข้าวเหนียวไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นเตรียมพร้อมเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2558 ที่ประเทศไทยจะต้องลดภาษีการนำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียนเหลือ 0% ซึ่งต้นทุนการผลิตที่ต่ำจะเป็นกำแพงป้องกันกรไหลเข้าของข้าวเหนียวราคาถูกจากต่างประเทศ

- การสร้าง product niche เฉพาะพื้นที่ และการสร้างเครือข่ายการผลิตโดยคำนึงถึงคุณภาพ โดยการสร้างตลาดข้าวเหนียวคุณภาพดีหรือข้าวเหนียวในตลาดเฉพาะให้มีราคาแตกต่างจากข้าวเหนียวพันธุ์ไม่วิวดต่อช่วงแสง และการพัฒนาเครือข่ายการผลิตข้าวเหนียวคุณภาพของเกษตรกรจะเป็นแนวทางการพัฒนาการผลิตข้าวเหนียวในระดับฟาร์มอย่างยั่งยืน

- การกำหนดนโยบายช่วยเหลือเกษตรกรอย่างเท่าเทียมกันและลดช่องว่างการกระจายรายได้ โดยยกเลิกนโยบายการรับจำนำข้าวในฤดูนาปรัง เนื่องจากเกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวได้รับประโยชน์จากการพัฒนาระบบชลประทานที่สามารถปลูกข้าวได้ 2 ครั้งในรอบปี เกษตรกรในพื้นที่ชลประทานจึงมีรายได้สูงกว่าเกษตรกรที่อยู่นอกเขตชลประทาน การดำเนินนโยบายรับจำนำข้าวในฤดูนาปรังจึงไม่ได้ช่วยเหลือเกษตรกรกลุ่มที่มีรายได้ต่ำ แต่กลับทำให้ช่องว่างของการกระจายรายได้ของไทยมีความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น และเน้นการพัฒนาการอย่างยั่งยืน สนับสนุนการพึ่งพาตนเองโดยการพัฒนาอาชีพเสริมนอกภาคการเกษตรสำหรับเกษตรกรในพื้นที่น้ำฝนที่ไม่ได้อยู่ในเขตชลประทานเพื่อยกระดับรายได้ของครัวเรือนให้สูงขึ้น โดยการส่งเสริมการพัฒนาวิชาชีพที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

2. ข้อเสนอแนะด้านอุปทานและการปรับปรุงโครงสร้างตลาดข้าวเหนียว

- การดำเนินนโยบายด้านข้าวเหนียวควรคำนึงถึงมิติด้านความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งผลการศึกษาระบุชัดเจนว่านโยบายของภาครัฐทั้งการพัฒนาระบบชลประทานและการแทรกแซงกลไกของตลาด ส่งผลให้อุปทานข้าวเหนียวของไทยมีแนวโน้มลดลงและระดับราคาข้าวเหนียวในประเทศเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อประชากรที่มีรายได้ต่ำ ดังนั้น การกำหนดนโยบายของพืชอื่น โดยเฉพาะข้าวเจ้าจะต้องคำนึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับข้าวเหนียว รวมทั้งการดำเนินนโยบายด้านการวิจัยและพัฒนาของภาครัฐควรให้ความสำคัญในการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวเหนียวควบคู่กับการ

พัฒนาการผลิตข้าวเจ้า เพื่อสร้างความสมดุลของผลผลิตข้าวเจ้าและข้าวเหนียวในประเทศอย่างเหมาะสม

- สร้างความเข้มแข็งให้กลไกการแข่งขันของตลาดข้าวเหนียวระดับท้องถิ่น เนื่องจากปริมาณข้าวเหนียวที่เกษตรกรแต่ละรายนำมาขายมีปริมาณไม่มากนัก ดังนั้นการขายผ่านพ่อค้าท้องถิ่นเป็นช่องทางการตลาดที่ทำให้สามารถลดต้นทุนในการขนส่งของเกษตรกรได้ หากรัฐบาลดำเนินนโยบายรับจำหน่ายข้าวต่อไปจะเป็นการสนับสนุนการผูกขาดในตลาดข้าวและทำให้บรรยากาศการแข่งขันหายไป เกษตรกรไม่มีทางเลือกจะต้องขายข้าวให้กับโรงสีเท่านั้น ดังนั้นการส่งเสริมให้องค์กรส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในตลาดข้าวระดับท้องถิ่น เช่น การดำเนินธุรกิจในรูปแบบของตลาดกลางที่มีการตรวจสอบน้ำหนักและสิ่งเจือปนของข้าว ในขณะที่พ่อค้าหรือโรงสีเข้ามาเป็นผู้ซื้อในตลาดดังกล่าว

- สร้างความแตกต่างในตลาดข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมือง ออกจากข้าวเหนียวพันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสง เพื่อให้เกิดความชัดเจนในคุณภาพของสินค้า เนื่องจากราคาในตลาดข้าวเหนียวทุกระดับมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้นการที่ราคาส่งออกข้าวเหนียวเพิ่มสูงขึ้นจะทำให้ผู้เกี่ยวข้องในตลาดข้าวเหนียวทุกระดับรวมทั้งเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงราคา

3. ข้อเสนอแนะเพื่อเพิ่มศักยภาพการแข่งขันในตลาดส่งออก

- ขยายตลาดใหม่และลดการพึ่งพิงตลาดหลักในเอเชีย เพราะปัจจุบันปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยแต่ละปีไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับความต้องการของประเทศผู้นำเข้าเพียงไม่กี่ราย ในขณะที่ประเทศผู้นำเข้าข้าวเหนียวรายใหญ่ในตลาดโลกยังมีอีกหลายประเทศที่มีมูลค่าการนำเข้าสูงต่อเนื่องทุกปี เช่น ไต้หวัน รัสเซีย และตลาดใหม่ๆ เช่น ประเทศในแถบตะวันออกกลาง ดังนั้น การขยายตลาดของข้าวเหนียวไปในประเทศดังกล่าวจะช่วยเพิ่มมูลค่าการส่งออกและเป็นการลดความเสี่ยงในด้านความไม่แน่นอนของตลาดส่งออกข้าวเหนียวได้

- พัฒนาคุณภาพข้าวเหนียวเพื่อส่งออกและรักษาความจำเพาะของข้าวเหนียวไทย สาเหตุที่ผู้บริโภคในต่างประเทศนิยมบริโภคข้าวเหนียวไทยมากกว่าข้าวเหนียวที่มาจากเวียดนามหรือแหล่งที่ม้อื่น เนื่องจากคุณภาพในการบริโภคทั้งรูปร่างของเมล็ดและความหอมนุ่ม ตลาดต่างประเทศจึงให้ค่าราคาสูงกว่าเพราะคุณสมบัติความจำเพาะดังกล่าว ดังนั้นการปรับปรุงคุณภาพและรักษาคุณลักษณะความจำเพาะของข้าวเหนียวไทย และการใช้จุดเด่นด้านความหลากหลายทางพันธุกรรมข้าวเหนียวที่มีอยู่มาเป็นจุดขายจึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนที่ภาครัฐต้องให้ความสำคัญ

- ยกเลิกมาตรการแทรกแซงราคา เพราะแม้ว่านโยบายรับจำหน่ายข้าวจะไม่ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการส่งออกข้าวเหนียว แต่ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนของการรับคำสั่งซื้อหรือทำสัญญาส่งมอบข้าวในระยะยาว ผู้ส่งออกไม่สามารถคาดการณ์ปริมาณผลผลิตหรืออุปทานข้าวเหนียวในตลาดได้ และทำให้ราคาข้าวเหนียวส่งออกของไทยสูงกว่าประเทศคู่แข่งประมาณร้อยละ 30 ดังนั้นแม้ว่าตลาดโลกจะให้ราคาค่าความจำเพาะหรือค่าพรีเมียมของข้าวเหนียวไทยสูงกว่าคู่แข่ง แต่ปรากฏการณ์ที่ราคาข้าวเหนียวไทยสูงกว่าเวียดนามมากกว่า 30 ดอลลาร์สหรัฐต่อตัน ทำให้ไม่สะท้อนถึงค่าพรีเมียมของข้าว ดังนั้น จึงทำให้ไทยเสียส่วนแบ่งการตลาดข้าวให้กับเวียดนามและในอนาคตก็อาจจะต้องสูญเสียตลาดให้กับ สปป.ลาว ที่กำลังจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้ส่งออกข้าวเหนียวในอนาคตอันใกล้

ข้าวเหนียวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

ดร.อรวรรณ ศรีโสมพันธ์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

E-mail : orawan.msu@gmail.com

บทคัดย่อ

ข้าวเหนียวเป็นพืชวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมประเพณีของคนไทยมาเป็นเวลานาน และเป็นอาหารหลักที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของอาหารของประชากรในภาคเหนือตอนบนและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย แต่ผลจากความต้องการบริโภคข้าวเหนียวที่เพิ่มสูงขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งการดำเนินนโยบายของรัฐบาล ส่งผลให้สถานการณ์การผลิตและการตลาดข้าวเหนียวมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าจึงเป็นการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงมหภาคด้านสถานการณ์การผลิต การเปลี่ยนแปลงอุปทาน และการส่งออกข้าวเหนียวในภูมิภาคอาเซียน รวมถึงการเชื่อมโยงกับข้อมูลการผลิตข้าวเหนียวในระดับฟาร์มและการปรับตัวของตลาดข้าวเหนียวในประเทศ เพื่อเตรียมสร้างฐานความรู้ที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างนวัตกรรมเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับข้าวเหนียวให้ประเทศไทยได้รับประโยชน์จากสูงสุดจากพลวัตของตลาดและเพื่อเตรียมความพร้อมรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนอย่างแข็งแกร่ง

การศึกษาเพื่อบรรลุมิติวัตถุประสงค์ข้างต้น เริ่มจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารงานวิจัยและสถิติที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การตลาดและการส่งออกข้าวเหนียวในภูมิภาคอาเซียน หลังจากนั้นรวบรวมข้อมูลการผลิตข้าวเหนียวระดับฟาร์มจากการสำรวจข้อมูลภาคสนามเกษตรกรในแหล่งเพาะปลูกข้าวเหนียวสำคัญสองจังหวัดคือจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ทั้งแบบแผนการผลิต การใช้ปัจจัยการผลิต โครงสร้างต้นทุนผลตอบแทน รวมทั้งผลกระทบจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลต่อการผลิตข้าวเหนียวในระดับฟาร์ม ในส่วนของการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงอุปทานข้าวเหนียวไทยได้สร้างสมการการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวโดยใช้ข้อมูลภาคตัดขวางตามเวลาของแต่ละภาคเชื่อมโยงกับข้อมูลระยะเวลารายปี และส่วนสุดท้ายเป็นการอธิบายบทบาทของ ผู้ที่เกี่ยวข้องในตลาดข้าวเหนียวทุกระดับตั้งแต่เกษตรกรไปจนถึงตลาดในประเทศและตลาดส่งออก โดยประมวลและวิเคราะห์จากข้อมูลการสัมภาษณ์พ่อค้าในตลาดข้าวเหนียว แสดงวิถีการตลาดข้าวเหนียว และผลกระทบของการดำเนินนโยบายของรัฐต่อตลาดข้าวเหนียวทั้งในประเทศและในระดับตลาดส่งออก

ผลการศึกษาสภาพการผลิตข้าวเหนียวของประเทศไทย พบว่า เกษตรกรนิยมปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปี โดยพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปีเท่ากับ 16.71 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 27.52 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมด ผลิตข้าวเหนียวได้ประมาณ 5.821 ล้านตันต่อปี ปัจจุบันพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง การผลิตข้าวเหนียวในปัจจุบันจะเน้นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักผลผลิตส่วนที่เหลือจึงจะไปขาย ดังนั้นแบบแผนการผลิตข้าวเหนียวจึงค่อนข้างจะแตกต่างจากข้าวเจ้าที่เน้นการปลูกเพื่อขายเป็นหลัก การใช้แรงงานในการผลิตส่วนใหญ่จึงเน้นการใช้แรงงาน

เครื่องจักรเพื่อประหยัดแรงงาน แต่สำหรับข้าวเหนียวเกษตรกรจะนิยมใช้แรงงานคนในเกือบทุกกระบวนการในการผลิตเพราะต้องการข้าวเหนียวที่มีคุณภาพและมีสิ่งเจือปนน้อยที่สุด ซึ่งเกษตรกรมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวเฉลี่ย 9.80 ไร่ต่อครัวเรือน ผลิตข้าวเหนียวได้ประมาณ 4.925 ตันต่อครัวเรือน เก็บไว้บริโภคในครัวเรือนร้อยละ 29.72 หรือคิดเป็นผลผลิตข้าวที่บริโภค 164.64 กิโลกรัมข้าวสารต่อคนต่อปี ดังนั้นจึงพบว่าเกษตรกรที่ปลูกข้าวเหนียวได้รับประโยชน์จากโครงการรับจำนำของรัฐบาลเพียงร้อยละ 22.5 ของเกษตรกรทั้งหมด เนื่องจากผลผลิตส่วนใหญ่ต้องเก็บไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนมีผลผลิตเหลือสำหรับขายในปริมาณไม่มาก ซึ่งเกษตรกรส่วนหนึ่งมีแนวโน้มจะปรับเปลี่ยนไปปลูกข้าวหอมมะลิที่มีราคาสูงกว่า

สำหรับผลการศึกษาดตลาดข้าวเหนียวในประเทศ พบว่าโรงสีเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดราคาข้าวเหนียวในประเทศ ซึ่งข้าวเหนียวจากเกษตรกรจะถูกส่งผ่านช่องทางการตลาด 5 ช่องทาง ได้แก่ สหกรณ์การเกษตรและพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่นมากที่สุด รองลงมาคือ โรงสี ทำข้าว และตลาดกลาง ปัจจุบันช่องทางการกระจายข้าวเปลือกเหนียวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ ในอดีตพ่อค้าท้องถิ่นถือเป็นช่องทางการกระจายข้าวเปลือกเหนียวที่สำคัญที่สุด ผลผลิตมากกว่าร้อยละ 60 จะถูกขายผ่านช่องทางนี้ แต่ปัจจุบันผลของนโยบายรับจำนำข้าวและการคมนาคมขนส่งที่สะดวกมากขึ้นทำให้เกษตรกรหันไปขายข้าวให้กับโรงสีโดยตรงเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้โรงสียังทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมข้าวให้กับรัฐบาลในโครงการรับจำนำ โดยผลผลิตข้าวกว่าหนึ่งในสามเป็นผลผลิตข้าวในโครงการรับจำนำของรัฐบาล ซึ่งในสำหรับข้าวเหนียวปริมาณข้าวเหนียวที่เข้าสู่โครงการรับจำนำมีเพียงร้อยละ 5.59 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด ในขณะที่ข้าวสารเหนียวทั้งหมดจะถูกแปรรูปโดยโรงสีส่งขายผ่านช่องทางการตลาดสำคัญ 4 ช่องทาง ได้แก่ การส่งขายให้กับพ่อค้าขายส่งข้าวสารในประเทศร้อยละ 52.26 ผลผลิตอีกร้อยละ 34.97 จะส่งขายให้กับหญิงที่เป็นตัวแทน และผลผลิตประมาณร้อยละ 3.54 และ 5.90 จะขายผ่านตลาดการค้าสมัยใหม่ (modern trade) และส่งเข้าโรงงานแปรรูป ปัจจุบันโรงสีหลายแห่งปรับตัวกลายเป็นผู้ผลิตข้าวในชื่อการค้าของตนเองและบางแห่งกลายเป็นผู้ส่งออกข้าวสารเองโดยไม่ต้องผ่านหญิงหรือผู้ส่งออก โดยเฉพาะข้าวเหนียวที่ตลาดส่งออกสำคัญเป็นตลาดข้าวเหนียวคุณภาพในเอเชียทำให้กระบวนการติดต่อธุรกิจและการส่งออกไม่ยุ่งยากเหมือนกรณีส่งข้าวหอมมะลิไปสหภาพยุโรปหรือสหรัฐอเมริกา โดยผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนจะใช้ประโยชน์ในประเทศร้อยละ 86.67 ในขณะที่ตลาดข้าวเหนียวในต่างประเทศมีเพียงร้อยละ 13.33 เท่านั้น

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของราคาโดยใช้ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาชี้ให้เห็นว่าแม้ว่าปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยในแต่ละปีจะสัดส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับผลผลิตข้าวเหนียวทั้งประเทศ แต่การเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในตลาดระดับต่างๆ ทั้งระดับส่งออก ระดับขายส่งกรุงเทพฯ ระดับภูมิภาค และระดับฟาร์มมีทิศทางเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในระดับส่งออกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในตลาดทุกระดับ และเกษตรกรยังไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตเองได้ ในขณะที่โครงสร้างตลาดข้าวเหนียวของไทยในตลาดระดับภูมิภาคและระดับขายส่งกรุงเทพฯ มีโครงสร้างค่อนข้างแข่งขัน การส่งผ่านราคาในตลาดดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แสดงว่าผู้ค้าในทุกระดับแม้กระทั่งเกษตรกรจะได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงของราคา

ข้าวเหนียว ในขณะที่ตลาดข้าวเหนียวในระดับส่งออกมีโครงสร้างการแข่งขันที่น้อยกว่าตลาดในประเทศ ดังนั้น ผู้ที่ได้ประโยชน์สูงสุดจากการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียว คือผู้ส่งออกข้าวเหนียว โดยตลาดส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีจะมีลักษณะค่อนข้างผูกขาดมากกว่าข้าวคุณภาพต่ำ นั่นคือผู้ส่งออกของไทยสามารถดูดซับส่วนเหลือมการตลาดในตลาดคุณภาพสูงได้ดีกว่าตลาดข้าวคุณภาพต่ำ แสดงว่าผู้ส่งออกข้าวเหนียวของไทย ยังเป็นผู้นำในการกำหนดราคาข้าวเหนียวในตลาดข้าวเหนียวคุณภาพสูงในระดับส่งออกได้

สำหรับผลการศึกษาการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียว ระบุว่าการผลิตข้าวเหนียวจะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเจ้าและนโยบายของรัฐบาล โดยนโยบายของภาครัฐที่กำหนดการวิจัยเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวและการพัฒนาระบบชลประทานในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาได้สร้างความเข้มแข็งให้การผลิตข้าวเจ้าพันธุ์ใหม่มากกว่าการผลิตข้าวเหนียว ทำให้ชาวนาปรับเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวไปปลูกข้าวเจ้าพันธุ์ใหม่และหันไปปลูกข้าวหอมมะลิเพื่อการค้า ดังนั้น ปัจจุบันนโยบายรับจำนำข้าวของรัฐบาลที่ยกระดับราคาข้าวหอมมะลิให้สูงกว่าข้าวเหนียว และยกระดับราคาข้าวเจ้าพันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสงในระดับเดียวกับราคาข้าวเหนียว จะส่งผลให้พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวลดลงและอุปทานข้าวเหนียวในตลาดลดลงตามมา ผลกระทบจากปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดในหลายมิติทั้งการขาดแคลนผลผลิตข้าวเหนียวทำให้ราคาข้าวเหนียวในประเทศเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งจะกระทบกับประชาชนที่มีรายได้น้อย โดยเฉพาะผู้ใช้แรงงานและเกษตรกรที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง รวมทั้งการสูญเสียความหลากหลายของสายพันธุ์ข้าวเหนียวพันธุ์ดีของประเทศในอนาคต

ในขณะที่ไทยถือว่าเป็นประเทศที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดในอาเซียน รองลงมาได้แก่ สปป.ลาว และเวียดนาม พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวไทยสูงกว่า สปป.ลาว ประมาณสี่เท่าและมากกว่าเวียดนามประมาณแปดเท่า โดยประชากรในภูมิภาคอาเซียนนิยมบริโภคข้าวเหนียวเมล็ดยาวที่มีลักษณะอ่อนนุ่มโดยเฉพาะข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 ที่นำเข้าจากประเทศไทยมากที่สุด ในด้านการส่งออกข้าวเหนียว ประเทศไทยส่งออกข้าวเหนียวเฉลี่ยประมาณสองแสนตันต่อปี หรือประมาณร้อยละ 5 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด และผลผลิตที่ส่งออกมากกว่าร้อยละ 50 อยู่ในตลาดอาเซียนและตลาดอื่นๆ ในเอเชีย ส่วนปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยในแต่ละปีไม่แน่นอนเพราะประเทศไทยพึ่งพิงตลาดหลักเพียงไม่กี่ประเทศ รวมทั้งยังมีคู่แข่งสำคัญที่ส่งออกข้าวเหนียวในราคาต่ำกว่าไทย ทั้งเวียดนาม และปากีสถาน ดังนั้นโครงการรับจำนำข้าวจะส่งผลกระทบต่อตลาดข้าวเหนียวส่งออกไม่มากนักเมื่อเทียบกับข้าวทั่วไปหรือข้าวหอมมะลิเป็นเพียงผลกระทบทางอ้อมที่เกิดขึ้นจากการเพิ่มขึ้นของต้นทุนการผลิตในประเทศและความไม่แน่นอนของอุปทานข้าวเหนียวในตลาดทำให้ความสามารถในการแข่งขันลดลง หากพิจารณาในแง่ของต้นทุนการผลิตพบว่า ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยสูงกว่าคู่แข่งในการส่งออกอย่างเวียดนาม และคู่แข่งในเชิงพื้นที่เพาะปลูกเช่น สปป.ลาว โดยต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยเฉลี่ยประมาณ 10 บาทต่อกิโลกรัม ในขณะที่ สปป.ลาว และเวียดนามใช้ต้นทุนการผลิตเพียง 5.66 และ 4.30 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งราคาข้าวเหนียวส่งออกของไทยสูงกว่าเวียดนามประมาณร้อยละ 30-50 แต่ข้าวเหนียวไทยก็ยังครองส่วนแบ่งในตลาดโลกได้มากกว่าร้อยละ 95 เนื่องจากยังคงรักษาตลาดข้าวเหนียวคุณภาพดี ซึ่งถือเป็นจุดแข็งเพียงอย่างเดียวที่ประเทศไทยได้เปรียบคู่แข่ง ในขณะที่ราคาส่งออกข้าวเหนียวของไทยที่เพิ่มสูงขึ้นและสูงกว่าข้าวเหนียวเวียดนามมากก็ทำให้ไทยเสียส่วนแบ่งการตลาด

ข้าวเหนียวในตลาดโลกส่วนหนึ่งให้กับเวียดนาม และนอกจากนั้นในอนาคตไทยอาจจะต้องสูญเสียตลาดข้าวเหนียวให้กับ สปป.ลาว ที่ตั้งเป้าหมายการส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีตั้งแต่ปี 2556 โดยเฉพาะตลาดผู้นำเข้าข้าวเหนียวรายใหญ่ของโลกเป็นประเทศในแถบเอเชีย เช่น เกาหลี ญี่ปุ่น และฮ่องกง ที่อาจจะหันไปซื้อข้าวเหนียวจาก สปป.ลาว และเวียดนามที่มีราคาถูกกว่า จากผลการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายข้าวเหนียวไทยที่สำคัญใน 3 ด้าน ได้แก่

1) ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการผลิตข้าวเหนียวไทยในระดับฟาร์ม ซึ่งปัจจุบันต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยเพิ่มสูงขึ้นกว่าในอดีตมากและสูงกว่าต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวโดยเปรียบเทียบกับประเทศผู้ผลิตสำคัญและคู่แข่งทางการส่งออกอย่างเวียดนามกว่าเท่าตัว สาเหตุสำคัญมาจากการใช้ปุ๋ยเคมีในอัตราที่สูงกว่าปริมาณที่เหมาะสม และต้นทุนค่าแรงงานที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นควรดำเนินการ 3 แนวทางหลัก ได้แก่ ให้ความสำคัญกับการจัดทำมาตรการส่งเสริมโครงการปุ๋ยสั่งตัดอย่างต่อเนื่องและจริงจัง การวิจัยและพัฒนาเครื่องจักรทดแทนแรงงานคนที่มีประสิทธิภาพ และการลดต้นทุนค่าจ้างแรงงานเครื่องจักร โดยการสนับสนุนเครื่องจักรกลการเกษตรแก่กลุ่มเกษตรกร ซึ่งการลดต้นทุนการผลิตไม่เพียงแต่จะเป็นการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของตลาดส่งออกข้าวเหนียวไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นการเตรียมพร้อมเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2558 ที่ประเทศไทยจะต้องลดภาษีการนำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียนเหลือ 0% ต้นทุนการผลิตที่ต่ำจะเป็นกำแพงป้องกันการไหลเข้าของข้าวเหนียวราคาถูกจากต่างประเทศ นอกจากนี้ ควรเน้นการช่วยเหลือเกษตรกรรายเล็กที่ผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนโดยเฉพาะเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวที่ส่วนใหญ่ผลิตข้าวเพื่อยังชีพ การยกเลิกนโยบายการรับจำนำข้าวในฤดูนาปรัง และเน้นการพัฒนาการอย่างยั่งยืน โดยสนับสนุนการพึ่งพาตนเอง

2) ข้อเสนอแนะด้านอุปทานและการปรับปรุงโครงสร้างตลาดข้าวเหนียว ซึ่งการดำเนินนโยบายด้านข้าวเหนียวควรให้ความสำคัญด้านความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเป็นหลัก โดยต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อการผลิตและตลาดข้าวเหนียวจากการกำหนดนโยบายของรัฐเกี่ยวกับพืชอื่นโดยเฉพาะพืชแข่งขันคือข้าวเจ้า และควรให้ความสำคัญในการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวเหนียวควบคู่กับการพัฒนาการผลิตข้าวเจ้า เพื่อป้องกันปัญหาด้านความไม่สมดุลของอุปสงค์และอุปทานข้าวในอนาคต เน้นการสร้างการแข่งขันให้กลไกการแข่งขันของตลาดข้าวเหนียวระดับท้องถิ่น และการพัฒนาคุณภาพข้าวเหนียวเพื่อรักษาระดับราคาข้าวเหนียวในตลาดส่งออก จะทำให้เกษตรกรผู้ผลิตข้าวเหนียวในประเทศได้รับประโยชน์จากการเพิ่มขึ้นของราคาส่งออก

3) ข้อเสนอแนะเพื่อเพิ่มศักยภาพการแข่งขันในตลาดส่งออก โดยขยายตลาดใหม่และลดการพึ่งพิงตลาดหลักเพียงไม่กี่ประเทศ เน้นการปรับปรุงคุณภาพและรักษาคุณลักษณะความจำเพาะของข้าวเหนียวไทย และการใช้จุดเด่นด้านความหลากหลายทางพันธุกรรมข้าวเหนียวที่มีอยู่จึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนที่ภาครัฐต้องให้ความสำคัญ รวมทั้งการยกเลิกมาตรการแทรกแซงราคา เพราะการยกระดับราคาข้าวเหนียวในประเทศสูงขึ้นมาทำให้ไทยเสียส่วนแบ่งการตลาดข้าวให้กับเวียดนามและในอนาคตก็อาจจะต้องสูญเสียตลาดให้กับ สปป.ลาว

Glutinous Rice of Thailand under ASEAN Economics Community (AEC)

Orawan Srisompun, Ph.D.

Maharakham University

E-mail : orawan.msu@gmail.com

Abstract

Glutinous rice is a local plant related to Thai people's tradition and culture for long period. In addition, it is also an important staple for food's security of people in northern part and northeast of Thailand. However, the increasing demands of glutinous rice from both Thai and foreign people plus with government's policy affect to rapid changing of glutinous rice's marketing and production situation. As a result, this research aims to collect and analyze macro data on production situation, change in supply, and exportation of glutinous rice in ASEAN, as well as to connect the obtained data with glutinous rice production in farm level and domestic glutinous rice market adjustment for building knowledge base leading to policy innovation promotion related to glutinous rice in order to provide Thailand the ultimate benefit from market's dynamic and to be ready to support Thailand in engaging in AEC firmly.

To achieve the above objective, this research was started from analyzing and synthesizing some papers and statistics related to glutinous rice's production, marketing and exportation in ASEAN. Subsequently, production data in farm level obtained from field survey in important glutinous rice production sites from two provinces (i.e., Khon Kaen and Chiang Rai) regarding production pattern, input factors utilization, cost and return structure, and effect of government's policy on glutinous rice production in farm level. For analyzing factors influencing change in supply of glutinous rice, Thailand created an equation to respond to glutinous rice supply by using cross-sectional data according to regional data connected to annual data. Finally, it was the explanation of related person's roles in glutinous rice market in all levels from farmers to domestic and export markets by processing and analyzing data obtained from interviewing merchants in glutinous rice market. This reflected glutinous rice marketing channel and effect of government policy on domestic and export markets of glutinous rice.

From the study result of glutinous rice on farm level of Thailand, it was found that farmers preferred planting glutinous rice in wet season with the planted area of 16.71 million rais or 27.52% of all rice cultivated areas. Glutinous rice was able to be produced in the approximate amount of 5.821 million tons per year. Currently, glutinous rice planted areas are reducing continuously and glutinous rice production currently emphasizes on consumption in

household mainly and the remaining products will be sold. As a result, glutinous rice production pattern is quite different from rice emphasizing on planting for selling. Consequently, labors used in production emphasizes on machine for saving labors. On the other hand, for glutinous rice, farmers prefer human labors in almost processes because of the demand on good quality and least amount of contamination. Most farmers had average glutinous rice planted areas of 9.80 rais per household and glutinous rice was able to be produced in the approximate amount of 4.925 tons per household. These products were kept for consumption in household for 29.72% calculated to be 164.64 kilograms per person per year. As a result, it was found that farmers who planted glutinous rice obtained benefit from Paddy Pledge Project of Thai government for only 22.5% of all farmers because most products were kept for consumption in household therefore there were few amount of products for selling. Consequently, some farmers tended to change to plant jasmine rice providing them higher price.

For the result of study on domestic glutinous rice market, it was found that rice mill played an important role of domestic glutinous rice pricing. Glutinous rice produced by farmers would be distributed in 5 channels including Agricultural Cooperative and local merchants in the largest amount followed by rice mill, middleman and central market. Currently, the distribution channel of glutinous rice's paddy is changed, i.e. formerly, local merchant was considered to be the most important distribution channel of glutinous rice's paddy. Over 60% of products were distributed via this channel. However, Paddy Pledge Project and more convenient transportation currently enable farmers to sell their products to rice mills directly. Moreover, rice mill also played the role of collecting rice for Paddy Pledge Project of Thai government. Over one third of rice yield were rice products under Paddy Pledge Project of Thai government. For glutinous rice, the quantity of glutinous rice entered into the project were only 5.59% of all glutinous rice yield while all glutinous rice would be processed by rice mill and distributed via four important marketing channels including delivering to domestic wholesale sellers for 52.26% and 34.97% of products would be delivered to distributors while 3.54% and 5.90% of products would be distributed via modern trade and delivered to processing plants. Currently, several rice mills adjust themselves to be the rice producer with their own trade names. In addition, some of them turn to be the exporters; especially glutinous rice with important export market is quality glutinous rice in Asia. Consequently, the process of business connection and exportation is not as difficult as exporting jasmine rice to European Union or U.S.A. The remaining products from household's consumption would be utilized in Thailand for 86.67% while glutinous rice export market was only 13.33%.

Then result of analysis on price relationship by using elasticities of price transmission indicated that although the proportion of Thailand's glutinous rice exportation in each year was very small compared to all glutinous rice yield, glutinous rice's price transmission in various market levels (export market, wholesale market of Bangkok and regional level, and farm level) had the corresponding adjustment direction. This exhibited that glutinous rice's price adjustment in wholesale level influenced on glutinous rice's price adjustment in all market levels. In addition, farmers were unable to price their own products while glutinous rice market structure of Thailand in regional and wholesale level of Bangkok had competitive structure. Price transmission in such markets was efficient showing that sellers in all levels or even farmers would be beneficial from glutinous rice's price adjustment while glutinous rice market in export level had lower competitive structure than domestic market. As a result, persons who gained the ultimate benefit from price adjustment were exporters. Good quality glutinous rice export market was quite retained, i.e., Thai exporters were able to absorb marketing margin in high quality glutinous rice market better than low quality glutinous rice market. This reflected that Thai glutinous rice exporters were persons who price glutinous rice in high quality glutinous rice market in export market.

For the result of studying on respond of glutinous rice supply, it was specified that glutinous rice production would be affected by price adjustment of rice and government's policy. Government's policy with defining on research for developing rice production technology and irrigation system for several decades had strengthened modern rice varieties (MVs) more than glutinous rice production. As a result, farmers had to adjust their glutinous rice planted areas to be the planted areas for Mvs and jasmine rice for trading. Consequently, government's Paddy Pledge Project with the aim to upgrade the price of jasmine rice to be higher than glutinous rice and the price of MVs to be in the same price with glutinous rice would reduce the planted areas of glutinous rice as well as the glutinous rice supply in market. The effect of such phenomena would be occurred in several dimensions and the lack of glutinous rice production would make the price of domestic glutinous rice higher. This would effect to people with low income, especially labors and landless farmers. Moreover, this would lead to the loss of good glutinous rice ecotype's diversity in the future as well.

Thailand is considered to be a country with the largest amount of glutinous rice planted area in ASEAN followed by Lao People's Democratic Republic (PDR) and Vietnam. Thailand's glutinous rice's planted areas were larger than PDR for four times and larger than Vietnam for eight times. ASEAN people preferred consuming soft and long glutinous rice grain, especially RD6 glutinous rice imported from Thailand. For glutinous rice exportation, Thailand averagely

exported glutinous rice in the amount of 200,000 tons per year or 5% of all glutinous rice products. In addition, over 50% of exported products were in ASEAN market and other markets in Asia. The quantity of Thai glutinous rice exportation in each year was not certain because Thailand relied on a few main markets. In addition, Thailand also had important competitors who exported glutinous rice in lower price than Thailand, i.e., Vietnam and Pakistan. As a result, Paddy Pledge Project would not effect on glutinous rice market as much as general rice or jasmine market. It was an indirect effect occurred by the increasing of domestic production cost and uncertainty of glutinous rice supply in market leading to the reduction of competitive ability. If we considered on production cost, it was found that Thailand's glutinous rice production cost was higher than our competitor on export market like Vietnam and competitor on planted areas like PRD. Thailand's glutinous rice production cost was averagely 10 baht/kilogram while the production cost of PDR and Vietnam was only 5.66 and 4.30 baht/kilogram, respectively. However, the price of Thai glutinous rice exportation was higher than Vietnam for 30-50% therefore Thai glutinous rice still possessed the share of global market for over 95% due to good quality glutinous rice. This was considered to be the only strength of Thailand compared to our competitors. However, the price of Thai glutinous rice exportation that was gradually increasing and greatly higher than Vietnam contributing Thailand to lose one proportion of glutinous rice's market share in world market. In addition, Thailand may lose glutinous rice market to PRD who was aiming to set the goal of good quality glutinous rice exportation from 2013. Moreover, large glutinous rice importers in Asia (such as Korea, Japan and Hongkong) may import glutinous rice from PRD and Vietnam because of cheaper price. The mentioned study results led to important policy suggestion on Thai glutinous rice in the following three dimensions:

- 1) Suggestion for developing Thai glutinous rice production in farm level – Currently, Thai glutinous rice production cost is greatly higher than the past and higher than our important competitors like Vietnam in twice. The important cause of this problem is the excessive use of chemical fertilizer and the increasing of labor cost. As a result, Thailand should perform these three major guidelines: emphasizing on making a measure to promote Tailor Made Fertilizer Project continuously and seriously; research and development of efficient machine replacing human labor; and reduction of labor cost and machine cost by sponsoring agricultural machinery to farmers. Production cost reduction is not only the way to enhance competitive capability of Thai glutinous rice export market; it is also the preparation to AEC in 2015 that Thailand has to reduce import tax of products from neighbor countries to be 0%. Low production cost will be a wall preventing the flow of cheap glutinous rice from other countries.

Moreover, it is necessary to emphasize on providing assistance to small farmers who produce rice for household's consumption, especially farmers who plant glutinous rice. In addition, Paddy Pledge Project in dry season should be cancelled as well and Thailand should emphasize on sustainable development by promoting self-reliance.

2) Suggestion on supply and glutinous rice market's structure improvement – To operate glutinous rice policy, it is necessary to emphasize on the importance of food security of household by considering the effect on glutinous rice market and production caused by government's policy on other plants, especially competitive plants (e.g., rice). In addition, we should emphasize on glutinous rice production development along with rice production development in order to prevent the problem of rice's demand and supply balance in the future. Moreover, it is necessary to emphasize on strengthening competitive mechanism of local glutinous rice market and improve the quality of glutinous rice in order to maintain the price of glutinous rice in export market providing glutinous rice farmers the benefit from export price increasing.

3) Suggestion for enhancing the competitive benchmarking in export market – It can be achieved by expanding new market and reducing relying on major markets in few countries as well as emphasize on quality improvement and conserve the uniqueness of Thai glutinous rice and use genetic diversity of existing glutinous rice. As a result, it is an urgent issue that Thai government has to focus on and they should terminate Price Intervention Measures because the increasing of domestic glutinous rice price contributing Thailand to lose rice market share to Vietnam and may loss some markets to PRD in the future.

สารบัญ

บทที่	เรื่อง	หน้า
	คำนำ	
	บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	
	บทคัดย่อ	
	Abstract	
	สารบัญ	i
	สารบัญตาราง	iv
	สารบัญภาพ	vi
บทที่ 1	บทนำ	1
	1.1 วัตถุประสงค์ของโครงการ	3
	1.2 ระเบียบวิธีวิจัย	3
	1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์	6
	1.4 องค์ประกอบของรายงาน	6
บทที่ 2	สถานการณ์การผลิตและการส่งออกข้าวเหนียวของไทย	8
	2.1 งานวิจัยเกี่ยวกับข้าวเหนียวในประเทศไทย	8
	2.2 พื้นที่เพาะปลูกและผลผลิต	10
	2.3 การจำแนกพันธุ์ข้าวเหนียว	13
	2.4 เทคโนโลยีการผลิตข้าวเหนียว	16
	2.5 การบริโภคและการใช้ประโยชน์	19
	2.6 สถานการณ์การส่งออกและตลาดส่งออกที่สำคัญ	20
	2.7 สรุป	22
บทที่ 3	การผลิตและการตลาดข้าวใน สปป.ลาว	24
	3.1 เนื้อที่เพาะปลูกและผลผลิตข้าวเหนียวของ สปป.ลาว	25
	3.2 แบบแผนและเทคโนโลยีการผลิต	27
	3.3 การตลาดข้าวและราคา	29
	3.4 การบริโภคข้าวของ สปป.ลาว	31
	3.5 การนำเข้าและการส่งออก	32
	3.6 สรุป	33

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	เรื่อง	หน้า
บทที่ 4	ข้าวเหนียวในภูมิภาคอาเซียน	35
4.1	สถานการณ์ด้านการผลิต	35
4.2	ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวในอาเซียน	37
4.3	สถานการณ์ด้านตลาดและการนำเข้าส่งออก	39
4.4	สรุป	43
บทที่ 5	สภาพการผลิตและโครงสร้างต้นทุนข้าวเหนียวในประเทศไทย	45
5.1	ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา	45
5.2	สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว	52
5.3	พื้นที่เพาะปลูกและการใช้ประโยชน์ที่ดิน	59
5.4	แบบแผนและการใช้ปัจจัยการผลิต	61
5.5	โครงสร้างต้นทุนและผลตอบแทนจากการปลูกข้าวเหนียว	66
5.6	สถานภาพทางการเงินและหนี้สินของครัวเรือน	68
5.7	การกระจายผลผลิตและการบริโภคข้าวเหนียว	70
5.8	ความคิดเห็นต่อโครงการช่วยเหลือของรัฐบาลและการสืบทอดอาชีพชาวนา	72
5.9	สรุป	74
บทที่ 6	การตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวในประเทศไทย	77
6.1	การศึกษาการตอบสนองของอุปทานข้าว	77
6.2	กรอบแนวคิดทางทฤษฎี	79
6.3	วิธีการศึกษา	82
6.4	ผลการประมาณค่าสมการการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียว	83
6.5	สรุป	85
บทที่ 7	วิธีการตลาดและช่องทางการกระจายข้าวเหนียวในประเทศไทย	87
7.1	ผู้มีบทบาทในการกระจายข้าวเปลือก	87
7.2	ผู้มีบทบาทในการกระจายข้าวสาร	96
7.3	วิธีการตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย	102
7.4	ผลกระทบจากมาตรการแทรกแซงกลไกตลาด	105
7.5	สรุป	107
บทที่ 8	โครงสร้างการตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย	109
8.1	กรอบแนวคิดการศึกษา	110

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	เรื่อง	หน้า
8.2	สถานการณ์การค้าด้านการตลาดและราคาข้าวเหนียว	111
8.3	วิธีการศึกษา	113
8.4	ผลการประมาณค่าสมการการส่งผ่านราคาข้าวเหนียว	115
8.5	สรุป	117
บทที่ 9	สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	119
9.1	สรุป	119
9.2	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	125
เอกสารอ้างอิง		131
ภาคผนวก ก	แบบสอบถามเกษตรกร	137
ภาคผนวก ข	แบบสอบถามผู้รวบรวม/ท่าข้าว/คนกลาง	162
ภาคผนวก ค	แบบสอบถามโรงสี	168

สารบัญญัตินำ

ตารางที่		หน้า
1.1	แบบแผนการสุมตัวอย่างคร้วเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว ปีการเพาะปลูก 2554/55	5
2.1	เนื้อที่เพาะปลูก ผลผลิต และผลผลิตต่อไร่ข้าวเหนียวนาปี 2532-53	12
2.2	เนื้อที่เพาะปลูก ผลผลิต และผลผลิตต่อไร่ข้าวเหนียวนาปรัง 2533-54	13
2.3	พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียว แยกตามพันธุ์ข้าวที่สำคัญ ปีการเพาะปลูก 2553/54	19
2.4	มูลค่าการส่งออกข้าวเหนียวของไทยแยกตามตลาดส่งออกที่สำคัญ (ล้านบาท)	21
2.5	ปริมาณการส่งออกข้าวและสัดส่วนการส่งออกข้าวเหนียว ปี 2543-54	22
3.1	พื้นที่เพาะปลูกข้าว ผลผลิตและผลผลิตเฉลี่ยใน สปป. ลาว ปีการเพาะปลูก 2553/54	26
3.2	การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพาะปลูกและผลผลิตข้าวใน สปป.ลาว 2551-53	27
3.3	ราคาข้าวเหนียวและข้าวเจ้าใน สปป.ลาว ปี 2551-54	31
3.4	เป้าหมายเนื้อที่ของเขตส่งเสริมการผลิตข้าวคุณภาพดีเพื่อส่งออกและการแปรรูป	33
4.1	ต้นทุนผลตอบแทนการผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทย สปป.ลาว และเวียดนาม	38
4.2	มูลค่าการส่งออกข้าวเหนียวในตลาดโลก ปี 2549-2553	40
4.3	มูลค่าการนำเข้าข้าวเหนียวในตลาดโลก ปี 2549-2553	41
4.4	ราคาขายปลีกข้าวสารเหนียวในตลาดท้องถิ่นของบางประเทศ ปี 2555	43
5.1	การใช้ประโยชน์จากที่ดินในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลโนนทอง	47
5.2	สถานภาพของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในจังหวัดขอนแก่น และเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55	53
5.3	จำนวนสมาชิกและแรงงานของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55	56
5.4	รายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวจำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้ ปีการเพาะปลูก 2554/55	58
5.5	การใช้ประโยชน์จากที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว จังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55	60

สารบัญญัตราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
5.6	ปริมาณและรูปแบบการเลือกใช้เมล็ดพันธุ์และปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55	63
5.7	ปริมาณการใช้แรงงานในการปลูกข้าวเหนียวของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55	65
5.8	ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวนาปีในจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55	67
5.9	ผลผลิตเฉลี่ยและผลตอบแทนจากการผลิตข้าวเหนียวในจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55	68
5.10	แหล่งเงินทุนและหนี้สินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55	69
5.11	การกระจายผลผลิตข้าวเหนียวของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55	71
5.12	ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อโครงการรับจำนำข้าว การประกันรายได้ และแนวโน้มการสืบทอดอาชีพชาวนาจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55	73
6.1	ผลการวิเคราะห์สมการการตอบสนองของผลผลิตข้าวเหนียว ด้วยวิธี panel regression model แบบ fixed effect model	84
7.1	สถานที่ขายผลผลิตข้าวของเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55	90
7.2	ผลผลิตข้าวในโครงการรับจำนำข้าวเปลือกนาปี และสัดส่วนของข้าวเปลือกที่เข้าร่วมโครงการรับจำนำ ปีการเพาะปลูก 2543/44 – 2555/56	106
8.1	ตัวแปรในการวิเคราะห์โครงสร้างตลาดข้าวเหนียว ณ ระดับราคาต่างๆ	114
8.2	ผลการประมาณค่าความสัมพันธ์ของราคาข้าวในตลาดระดับต่างๆ และค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคา	116

สารบัญญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	การจำแนกพันธุ์ข้าวเหนียวตามสภาพน้ำผิวดิน	16
3.1	วิธีการตลาดข้าวใน สปป. ลาว	30
4.1	ชนิดของข้าวเหนียวที่ปลูกในประเทศเวียดนาม	36
4.2	ราคาส่งออกข้าวเหนียว F.O.B. รายเดือน ของไทยและเวียดนาม ปี 2555	39
5.1	แสดงที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา : ตำบลโนนทอง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น	46
5.2	แสดงที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา : ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น	48
5.3	แสดงที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา : ตำบลห้วยสัก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย	50
5.4	แสดงที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา : ตำบลดอยงาม อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย	51
7.1	ผู้มีบทบาทในการกระจายข้าวเปลือกเหนียว	88
7.2	การกระจายตัวของโรงสีข้าวขนาดกลางและขนาดใหญ่ในจังหวัดขอนแก่น	95
7.3	การกระจายตัวของโรงสีข้าวขนาดกลางและขนาดใหญ่ในจังหวัดเชียงราย	96
7.4	ผู้มีบทบาทในการกระจายข้าวสารเหนียว	97
7.5	แผนที่แสดงที่ตั้งโรงงานแปรรูปแป้งข้าวเหนียวในประเทศไทย	101
7.6	วิธีการตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย	103
8.1	กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์โครงสร้างตลาดข้าวเหนียว	110
8.2	ราคาข้าวเหนียวรายเดือนในตลาดระดับต่างๆ ของไทย ระหว่างปี 2541-53	112

บทที่ 1

บทนำ

ปัจจุบันพื้นที่ประมาณหนึ่งในสี่ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวในประเทศไทยถูกใช้เพื่อปลูกข้าวเหนียว ซึ่งข้าวเหนียวเป็นพืชวิถีชีวิตที่สำคัญของคนไทยมาเป็นเวลานาน นอกจากการบริโภคแล้วข้าวเหนียวยังมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับวัฒนธรรมประเพณีของคนไทย ประชากรในภูมิภาคต่างๆ จะใช้ข้าวเหนียวในประเพณีที่สำคัญของท้องถิ่น เช่น ข้าวต้มลูกโยนในงานบุญของภาคเหนือ ข้าวต้มมัดในประเพณีบุญตามฮีตสิบสองของชาวอีสาน ขนมพองและขนมโตเกียวในงานแต่งงานของภาคใต้ นอกจากนี้แล้วข้าวเหนียวยังมีความสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบน ซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวเหนียวที่สำคัญของประเทศ โดยพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือมีประมาณร้อยละ 82 และ 15 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวทั่วประเทศ และจากข้อมูลการสำรวจของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2551) ซึ่งให้เห็นว่าในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมาพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวและผลผลิตข้าวเหนียวค่อนข้างจะคงที่ในขณะที่ความต้องการบริโภคข้าวเหนียวเพิ่มขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ

จากการรายงานของศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย (2551) พบว่า ในปัจจุบันข้าวเหนียวเป็นอาหารที่นิยมบริโภคอย่างกว้างขวางทุกภูมิภาคทั่วประเทศ ทั้งการบริโภคโดยตรงและการนำมาเป็นวัตถุดิบในการผลิตอาหาร เช่น อาหารสำเร็จรูปและกึ่งสำเร็จรูป การผลิตสุราพื้นเมือง ขนมขบเคี้ยวและอาหารหมักดอง เป็นต้น นอกจากนี้ความต้องการของตลาดต่างประเทศยังเพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ อาทิเช่น ตลาดญี่ปุ่นที่ต้องการแป้งข้าวเหนียวเพื่ออุตสาหกรรมอาหารและขนมขบเคี้ยว เช่น ขนมโมจิ เกี้ยวซ่า และข้าวปั้นเพิ่มขึ้น เนื่องจากแนวโน้มจำนวนผู้สูงอายุในญี่ปุ่นเพิ่มสูงขึ้น ทำให้ความต้องการอาหารที่มีความอ่อนนุ่มพร้อมรับประทานและไม่ยุ่งยากในการเตรียมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ในส่วนของตลาดจีนเป็นตลาดที่มีความต้องการบริโภคข้าวเหนียวเพิ่มสูงมากในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา ทั้งการบริโภคโดยตรงและในรูปของแป้งข้าวเหนียว และยิ่งไปกว่านั้นในอนาคตจะมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากข้าวเหนียวในรูปแบบต่างๆ เพิ่มมากขึ้น เช่น ภาชนะย่อยสลายได้ อาหารเด็กอ่อน ไวน์ และเครื่องสำอาง เป็นต้น จึงพอจะอนุมานได้ว่าความต้องการบริโภคข้าวเหนียวทั้งในประเทศและนอกประเทศน่าจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในอนาคต

ผลจากความต้องการบริโภคข้าวเหนียวที่เพิ่มสูงขึ้นผนวกกับวิกฤตการณ์ด้านอาหารและพลังงานของโลก ส่งผลให้ราคาข้าวเหนียวในประเทศและราคาส่งออกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 7,362 บาทต่อตัน ในปี 2549 เป็น 15,109 ในปี 2553 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2554) น่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อภาคการผลิตและการส่งออกข้าวเหนียวของไทย อย่างไรก็ตามในส่วนของผู้ประกอบการเองต้องเผชิญกับการปรับตัวเพิ่มขึ้นของราคาปัจจัยการผลิตหลักในการเพาะปลูกข้าว ทั้งเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมีและค่าเช่าที่ดิน ลักษณะดังกล่าวย่อมส่งผลให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้นด้วย และปัญหาที่ตามมาอีกด้านหนึ่งคือ การขาดแคลนผลผลิตข้าวเหนียวเพื่อการส่งออก เนื่องจากที่ผ่านมาราคา

ข้าวเหนียวในประเทศจะต่ำกว่าข้าวหอมมะลิมาโดยตลอด ทำให้เกษตรกรที่ปลูกข้าวเหนียวลดพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวลงเหลือไว้เพียงแค่วัฒนในครัวเรือน แล้วหันมาปลูกข้าวหอมมะลิซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดโลกและราคาสูงกว่าแทน ดังนั้นแม้ว่าราคาข้าวเหนียวส่งออกจะเพิ่มขึ้นถึงตันละ 30,000 บาท (ตันข้าวสาร) แต่ผู้ส่งออกไม่มีข้าวสารเหนียวในสต็อกเพื่อส่งออก จากผลดังกล่าวทำให้ไทยต้องสูญเสียตลาดข้าวเหนียวบางส่วนให้กับเวียดนาม ที่แม้คุณภาพข้าวเหนียวของเวียดนามจะต่ำกว่าไทย แต่ราคาที่ส่งออกโดยเปรียบเทียบของข้าวเหนียวเวียดนามต่ำกว่าข้าวเหนียวไทยมาก

ปัจจุบันเวียดนามครองส่วนแบ่งการตลาดข้าวในอาเซียน โดยส่วนแบ่งการตลาดข้าวในอาเซียนของเวียดนามเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 48.4 ในปี 2547 เป็นเท่ากับร้อยละ 79.4 ในปี 2552 สำหรับข้าวเหนียวแม้ว่าปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของเวียดนามจะน้อยกว่าไทยมากคือ ประมาณ 90,000 ตันต่อปี (USDA, 2011) ในขณะที่ไทยส่งออกข้าวเหนียวเฉลี่ยปีละประมาณ 200,000 ตัน (สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย, 2553) อย่างไรก็ตามหากพิจารณาการส่งออกข้าวเหนียวตามตลาดส่งออกที่สำคัญพบว่า ตลาดข้าวเหนียวมากกว่าร้อยละ 90 ของเวียดนามเป็นตลาดในภูมิภาคอาเซียน และสำหรับตลาดข้าวเหนียวไทยในอาเซียนมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 50 เท่านั้น ดังนั้นจากข้อตกลงของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ที่ทุกประเทศในอาเซียนต้องลดภาษีข้าวเป็น 0% ในปี 2553¹ และ 2558² จะเป็นประเด็นที่ท้าทายอย่างยิ่งของประเทศไทยว่าจะสามารถฉกฉวยโอกาสและมีมาตรการรองรับในการเปิดเสรีครั้งนี้หรือไม่ให้สูญเสียตลาดข้าวเหนียวในอาเซียนให้กับเวียดนามที่ครองตลาดข้าวในอาเซียนและส่งออกข้าวเหนียวในราคาต่ำกว่าไทย³

จากประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าสถานการณ์การผลิตและการตลาดข้าวเหนียวมีการปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็วตามการเปลี่ยนแปลงของตลาดโลก ดังนั้นควรได้มีการศึกษาวิเคราะห์เพื่อการสร้างฐานความรู้ อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างนวัตกรรมเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับข้าวเหนียวเพื่อปรับตัวให้ทันกับความเป็นพลวัตของสถานการณ์ทางการตลาดโดยเฉพาะการเตรียมความพร้อมสู่การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ดังนั้นโครงการวิจัยนี้จึงเป็นการศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูลด้านสถานการณ์การผลิต การส่งออกและการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวของประเทศผู้ผลิตในภูมิภาคอาเซียน การศึกษาพฤติกรรมของเกษตรกร โดยเฉพาะประเด็นด้านสถานการณ์การผลิตและต้นทุนการผลิต และสัดส่วนของปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อต้นทุนการผลิตข้าวเหนียว การปรับตัวและตอบสนองต่อปัจจัยการผลิตและระดับราคาผลผลิต รวมทั้งโครงสร้างการตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนโยบายและการวางแผนและการบริหารการผลิตข้าวเหนียวของภาครัฐและเอกชน อันจะช่วยให้ประเทศไทยได้รับประโยชน์สูงสุดจากการก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนอย่างแข็งแกร่งต่อไป

¹ ประเทศในอาเซียนเดิม คือ ไทย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ มาเลเซีย และบรูไน ต้องลดภาษีข้าวเป็น 0 เปอร์เซ็นต์ ในปี 2553

² ประเทศในกลุ่ม CLMV คือ กัมพูชา ลาว พม่า และเวียดนาม ต้องลดภาษีข้าวเป็น 0 เปอร์เซ็นต์ ในปี 2558

³ ราคาข้าวเหนียวส่งออกของเวียดนามเฉลี่ยประมาณ 600 \$/ตัน (<http://www.alibaba.com/>, 2011) ในขณะที่ราคาข้าวเหนียวไทยเฉลี่ยประมาณ 800-900 \$/ตัน (สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย, 2554)

1.1 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ด้านการผลิต การส่งออกและด้านราคาข้าวเหนียวของประเทศผู้ผลิตข้าวเหนียวที่สำคัญของอาเซียน
2. เพื่อศึกษาสภาพการผลิตข้าวเหนียวและโครงสร้างของต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวตามสภาพแวดล้อมการผลิตที่แตกต่างกันของเกษตรกรในประเทศไทย
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่ออุปทานข้าวเหนียวในประเทศไทยและคาดคะเนแนวโน้มการผลิตข้าวเหนียวของไทยในอนาคต
4. เพื่อศึกษาช่องทางการจัดจำหน่ายข้าวเปลือกเหนียวและโครงสร้างการตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย

1.2 ระเบียบวิธีวิจัย

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยข้าวเหนียวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน แบ่งวิธีการศึกษาเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จะทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสาร งานวิจัย และสถิติที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์การผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทยและภูมิภาคอาเซียน สถานการณ์การส่งออกและนำเข้าของประเทศผู้ส่งออกและนำเข้าที่สำคัญ การเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในอาเซียนในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน เพื่อเชื่อมโยงผลผลิตข้าวเหนียวของไทยและประเทศในภูมิภาคอาเซียน

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ซึ่งใช้เป็นตัวแทนการผลิตข้าวเหนียวในสภาพแวดล้อมการผลิตแบบต่างๆ ของประเทศไทย ทั้งการผลิตข้าวเหนียวในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทาน โดยข้อมูลที่ต้องการจะประกอบด้วย ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง รายละเอียดขั้นตอนการผลิต การหาความรู้ การจัดการในแต่ละขั้นตอนการผลิต การใช้แรงงานในแต่ละขั้นตอน รายจ่ายในแต่ละขั้นตอนทั้งที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสด ปริมาณผลผลิต และผลตอบแทนทั้งที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสด ปัญหาการผลิต และแนวทางการแก้ปัญหาของเกษตรกร จากนั้นจะนำข้อมูลที่สำรวจได้มาวิเคราะห์โดยใช้หาค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และอธิบายโดยใช้ตารางไขว้ (cross tab) สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณ และการประมวลสรุปจากข้อเท็จจริงสำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายความเป็นจริงและถอดบทเรียนเกี่ยวกับสภาพการผลิต กระบวนการเรียนรู้และระบบการจัดการในกระบวนการผลิต ต้นทุนและผลตอบแทน ตลอดจนการประมวลปัญหาและการแก้ไขที่ผ่านมา

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 จะรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยราชการต่างๆ เป็นสำคัญ ทั้งนี้ข้อมูลที่สำคัญจะประกอบด้วยพื้นที่เพาะปลูกพืชต่างๆ จำนวนผลผลิต ราคาผลผลิตพืชต่างๆ และข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ชลประทาน การลงทุนวิจัยด้านการผลิตข้าว และระดับราคาค่าจ้างแรงงานในภาค

เกษตร เป็นต้น ฐานข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์จะมีลักษณะเป็น panel data โดยมีจำนวนจังหวัดเป็นข้อมูลภาคตัดขวางจำนวน 76 จังหวัด และข้อมูลที่เชื่อมโยงกับระยะเวลาเป็นรายปีจำนวน 18 ปี เพื่อสร้างแบบจำลองด้านอุปทานในการตรวจสอบการตอบสนองของอุปทานผลผลิตข้าวเหนียวต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยด้านราคาและด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 จะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับตลาดข้าวเปลือกตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ไปจนถึงปลายน้ำ (เกษตรกร – พ่อค้าท้องถิ่น – โรงสี – ผู้ค้าส่งข้าวสารในประเทศ – หยง – ผู้ส่งออก) เพื่อแสดงช่องทางการจัดจำหน่ายข้าวเปลือกเหนียว และการเก็บรวบรวมราคาข้าวเหนียวรายเดือนในตลาดระดับต่างๆ ทั้งตลาดท้องถิ่น ตลาดขายส่งกรุงเทพฯ และราคาส่งออกข้าวเหนียวตั้งแต่เดือน มกราคม 2544 – ธันวาคม 2553 รวม 216 เดือน เพื่อใช้วิเคราะห์โครงสร้างตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทยโดยใช้วิธีวิเคราะห์ความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการสำรวจข้อมูลการผลิตข้าวเหนียวระดับฟาร์ม มีรายละเอียด ดังนี้

ประชากร คือ คราวเรือนเกษตรกรที่เพาะปลูกข้าวเหนียวทั้งหมดในประเทศไทยในปีการผลิต 2554/55 โดยการสุ่มตัวอย่าง จะใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างหลายขั้นตอน (multi-stage sampling) ดังนี้

- **ขั้นตอนแรก** จะสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงใน 2 ภูมิภาค คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ โดยเลือกจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตามลำดับ จังหวัดละ 120 ตัวอย่าง รวม 240 ตัวอย่าง เนื่องจากทั้งสองจังหวัดเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดในแต่ละภูมิภาค และมีสภาพแวดล้อมการผลิตทั้งพื้นที่นาในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทานที่สามารถสะท้อนรูปแบบการเพาะปลูกข้าวที่แตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมการผลิตข้าวในประเทศไทยได้

- **ขั้นตอนที่ 2** จะแบ่งพื้นที่ปลูกข้าวในแต่ละจังหวัดออกเป็น 2 กลุ่มตามสภาพแวดล้อมการผลิตคือ พื้นที่ปลูกข้าวเหนียวในเขตชลประทานและพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวนอกเขตชลประทาน และสำรวจข้อมูลเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานจังหวัดละ 60 ตัวอย่าง และพื้นที่นอกเขตชลประทานจังหวัดละ 60 ตัวอย่าง

- **ขั้นตอนที่ 3** จะสุ่มตัวอย่างระดับหมู่บ้าน โดยเลือกหมู่บ้านที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดในแต่ละตำบล

- **ขั้นตอนที่ 4** จะสุ่มตัวอย่างชานนาในหมู่บ้านด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงจากรายชื่อเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนในโครงการประกันรายได้เกษตรกร ในฤดูกาลผลิตนาปี ปี 2554 แบบแผนการสุ่มตัวอย่างและจำนวนตัวอย่างมีรายละเอียดดังตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 แบบแผนการสุ่มตัวอย่างครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว ปีการเพาะปลูก
2554/55

วิธีการ/พื้นที่	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		ภาคเหนือ	
1. เลือกจังหวัดที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุด	ขอนแก่น		เชียงราย	
2. เลือกอำเภอที่ปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดในจังหวัด 2 อำเภอ	เมืองขอนแก่น	หนองเรือ	พาน	เมืองเชียงราย
3. พิจารณาสภาพแวดล้อมการผลิตจากจำนวนพื้นที่เพาะปลูกข้าวในเขตชลประทาน	24.83%	2.45%	50.56%	32.83%
4. กำหนดสภาพแวดล้อมในการผลิต	พื้นที่ชลประทาน	พื้นที่น่าน้ำฝน	พื้นที่ชลประทาน	พื้นที่น่าน้ำฝน
5. เลือกตำบลที่ปลูกข้าวเหนียวมากที่สุด ร่วมกับการพิจารณาสัดส่วนพื้นที่ปลูกข้าวในเขตชลประทาน	ตำบลสำราญ	ตำบลโนนทอง	ตำบลดอยงาม	ตำบลห้วยสัก
6. เลือกหมู่บ้านที่ปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดในแต่ละตำบล	บ้านโคกนางาม ^{1/}	บ้านโนนทอง	บ้านสันช้างตาย ^{2/}	บ้านโป่งฮ้าง
7. สุ่มตัวอย่างเกษตรกรตามขนาดพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียว 3 กลุ่ม คือ	สัดส่วน 40%-40%-20% 48-48-24 ครัวเรือน=120 ครัวเรือน		สัดส่วน 50%-30%-20% 60-36-24 ครัวเรือน = 120 ครัวเรือน	
- พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวน้อยกว่า 5 ไร่	24	24	30	30
- พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียว 5-10 ไร่	24	24	18	18
- พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากกว่า 10 ไร่ (ฟาร์มขนาดเล็ก – กลาง – ใหญ่)	12	12	12	12
** พิจารณาจำนวนตัวอย่างที่มีขนาดพื้นที่เพาะปลูกแตกต่างกันตามค่าเฉลี่ยของขนาดพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในแต่ละจังหวัดจากรายงานการขึ้นทะเบียนเกษตรกรโครงการประกันรายได้เกษตรกร				

หมายเหตุ : ^{1/2/} พิจารณาร่วมกับสัดส่วนพื้นที่ชลประทาน ต้องเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตพื้นที่ชลประทาน 100%

1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์

- การวิเคราะห์เอกสาร (Research document) ร่วมกับการวิเคราะห์เชิงปริมาณโดยใช้ค่าสถิติอย่างง่ายและตารางไขว้ ในการอธิบายสถานการณ์การผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทยและภูมิภาคอาเซียน สถานการณ์การส่งออกและนำเข้าของประเทศผู้ส่งออกและนำเข้าที่สำคัญ การเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในอาเซียน

- การวิเคราะห์เชิงปริมาณโดยใช้ค่าสถิติอย่างง่าย เช่น ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ในการวิเคราะห์สภาพทั่วไปของการผลิตข้าวเช่น พื้นที่เพาะปลูก ผลผลิตต่อไร่ ชนิดพันธุ์ข้าวเหนียว ลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมของสมาชิกในครัวเรือน และการวิเคราะห์โครงสร้างต้นทุนและผลตอบแทนจากการผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทยตามสภาพแวดล้อมการผลิต จะใช้หลักการวิเคราะห์ต้นทุนโดยจำแนกตามระดับกิจกรรมการผลิต แบ่งองค์ประกอบของต้นทุนเป็น 2 ชนิด ได้แก่ ต้นทุนการผลิตคงที่ (fixed cost) และต้นทุนการผลิตผันแปร (variable cost) คำนวณต้นทุนทั้งสองชนิดในรูปของต้นทุนที่เป็นเงินสดและต้นทุนที่ไม่ใช่เงินสด

- การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อผลผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทย ใช้แบบจำลองระบบสมการการตอบสนองของอุปทาน (supply response) ใช้การวิเคราะห์ทางตรง คือ ใช้ปริมาณผลผลิตที่ผลิตได้ในฤดูกาลนั้นๆ เป็นตัวแทนค่าปริมาณผลผลิตที่เกษตรกรปรารถนา โดยการประมาณค่าแบบจำลองโดยวิธี panel regression model

- การวิเคราะห์ช่องทางการจัดจำหน่ายข้าวเปลือกเหนียว โดยใช้หลักการวิเคราะห์กระบวนการตลาดและระบบการตลาด ระดับของตลาด คนกลาง และช่องทางการตลาดสินค้าเกษตร และการวิเคราะห์โครงสร้างการตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทยเพื่อตรวจสอบการแข่งขันหรือการผูกขาดของตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาของข้าวเหนียว ซึ่งเป็นค่าความยืดหยุ่นที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของราคาในตลาดต่างระดับกัน

1.4 องค์ประกอบของรายงาน

การศึกษาเรื่อง “ข้าวเหนียวไทยในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” เป็นงานวิจัยที่เชื่อมโยงการผลิต การตลาด และการส่งออกข้าวเหนียวของไทยในเชิงมหภาคและในระดับฟาร์ม เพื่อสะท้อนภาพความสามารถในการแข่งขันและแนวโน้มของตลาดข้าวเหนียวในอนาคต ซึ่งจะเป็นฐานข้อมูลและเครื่องมือสำหรับการกำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาข้าวเหนียวไทยต่อไป โดยองค์ประกอบของรายงานนี้จะประกอบด้วยเนื้อหารวม 9 บท ดังนี้

หลังจากบทนำ บทที่ 2 จะนำเสนอสถานการณ์การผลิตและการส่งออกข้าวเหนียวของไทย เริ่มตั้งแต่การอธิบายสภาวะการผลิตในด้านการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพาะปลูกและผลผลิตข้าวเหนียวในประเทศ การจำแนกพันธุ์ข้าวเหนียวและการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต รวมทั้งการบริโภคและการใช้ประโยชน์จากข้าวเหนียว และสถานการณ์การส่งออกข้าวเหนียวที่สำคัญของไทยในช่วงที่ผ่านมา

บทที่ 3 นำเสนอภาวะการผลิตและการตลาดข้าวเหนียวในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ซึ่งเป็นผู้ผลิตและบริโภคข้าวเหนียวที่สำคัญของอาเซียน โดยจะอธิบายสถานการณ์การผลิต วิธีการตลาด การเปลี่ยนแปลงราคา ภาวะการส่งออกและนำเข้า รวมถึงการใช้ประโยชน์จากข้าวเหนียวใน สปป.ลาว

บทที่ 4 ข้าวเหนียวในภูมิภาคอาเซียน ซึ่งเริ่มต้นด้วยการอธิบายสถานการณ์การผลิตและต้นทุนผลตอบแทนของการผลิตข้าวเหนียวโดยเปรียบเทียบของประเทศผู้ผลิตและผู้ส่งออกที่สำคัญของอาเซียน รวมทั้งการวิเคราะห์สถานการณ์การค้าและการตลาดข้าวเหนียวภายในภูมิภาค

บทที่ 5 เป็นการอธิบายภาพการผลิตข้าวเหนียวในระดับฟาร์มของไทย ซึ่งจะนำเสนอตามสภาพแวดล้อมการผลิตที่สำคัญ โดยประเด็นที่กล่าวถึง ได้แก่ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว รูปแบบการใช้ประโยชน์จากที่ดิน แบบแผนการผลิตและการใช้แรงงาน และการนำเสนอต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวในระดับฟาร์มโดยแบ่งต้นทุนเป็นต้นทุนคงที่และต้นทุนผันแปร วิเคราะห์ทั้งต้นทุนในรูปของเงินสดและไม่ใช้เงินสด รวมทั้งการนำเสนอแนวโน้มการปลูกข้าวเหนียวในอนาคตซึ่งเป็นผลจากการดำเนินนโยบายของรัฐ

บทที่ 6 เป็นการวิเคราะห์การตอบสนองของอุปทานข้าวในประเทศไทย เพื่อสร้างแบบจำลองการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยด้านราคาและไม่ใช้ราคา โดยเฉพาะผลกระทบจากราคาพืชแข่งขัน คือ ข้าวเจ้า และนโยบายของรัฐบาล ซึ่งในบทนี้จะประมาณค่าสมการด้วยแบบจำลอง panel regression model

บทที่ 7 นำเสนอวิธีการตลาดและช่องทางการกระจายข้าวเหนียวในประเทศไทย เริ่มจากการอธิบายหน้าที่ของผู้ที่มีบทบาทในตลาดข้าวเปลือกและข้าวสารเหนียวเพื่อขยายความเข้าใจเกี่ยวกับช่องทางการกระจายข้าวเหนียว หลังจากนั้นเป็นการแสดงภาพวิธีการตลาดหรือช่องทางการกระจายข้าวเหนียวในตลาดระดับต่างๆ และการวิเคราะห์ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลต่อตลาดข้าวเหนียว

บทที่ 8 เป็นการวิเคราะห์โครงสร้างตลาดข้าวเหนียว ใช้วิธีการวิเคราะห์ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคา เพื่ออธิบายลักษณะการแข่งขันในตลาดข้าวเหนียวจากบทที่ 7 ให้ชัดเจนขึ้นว่าผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดราคาและได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวคือสถาบันทางการตลาดในระดับใด รวมทั้งเป็นการสะท้อนภาพโครงสร้างการแข่งขันในตลาดข้าวเหนียวไทย

บทที่ 9 สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

บทที่ 2

สถานการณ์การผลิตและการส่งออกข้าวเหนียวของไทย

ประเทศไทยผลิตข้าวได้ประมาณปีละ 30 ล้านตัน ในจำนวนนี้ส่งออกประมาณ 9 ล้านตันต่อปี หรือประมาณหนึ่งในสามของปริมาณข้าวทั้งหมดของประเทศ และสามารถครองตำแหน่งผู้ส่งออกข้าวอันดับหนึ่งมากกว่าสามทศวรรษ ซึ่งข้าวที่ส่งออกส่วนใหญ่เป็นชนิดข้าวเจ้าโดยเฉพาะข้าวหอมมะลิที่เป็นข้าวคุณภาพของไทย ส่วนข้าวเหนียวมีส่งออกบ้างเล็กน้อยคิดเป็นผลผลิตประมาณสองแสนตันต่อปี ดังนั้นข้าวเหนียวจะถูกใช้สำหรับการบริโภคภายในประเทศเป็นหลัก ซึ่งแหล่งเพาะปลูกข้าวเหนียวที่สำคัญอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบนเพราะประชากรในภูมิภาคดังกล่าวบริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก อย่างไรก็ตามในปัจจุบันข้าวเหนียวกลายเป็นอาหารที่นิยมบริโภคของประชากรในทุกภูมิภาค ประกอบกับสามารถนำข้าวเหนียวไปแปรรูปเป็นอาหาร ขนมขบเคี้ยวและผลิตภัณฑ์ได้หลายชนิด ส่งผลให้อุปสงค์ต่อข้าวเหนียวเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่นโยบายของรัฐที่ผ่านมาไม่ได้ช่วยสนับสนุนการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียว เช่น การยกระดับราคารับจำนำข้าวหอมมะลิให้สูงกว่าข้าวชนิดอื่น ทำให้เกษตรกรหันไปปลูกข้าวหอมมะลิและลดพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวลง ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนผลผลิตข้าวเหนียวและราคาข้าวเหนียวเพิ่มสูงขึ้น ดังนั้นในบทนี้จะอธิบายสถานการณ์การผลิตข้าวเหนียว การจำแนกพันธุ์และการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิต การบริโภคและใช้ประโยชน์จากข้าวเหนียว และสถานการณ์การส่งออกข้าวเหนียวในช่วงเวลากว่าสองทศวรรษที่ผ่านมา

2.1 งานวิจัยเกี่ยวกับข้าวเหนียวในประเทศไทย

ข้าวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อเศรษฐกิจภาคการเกษตรของประเทศไทย ยิ่งไปกว่านั้นข้าวยังมีความสำคัญในด้านสังคม ประเพณี วิถีชีวิต และวัฒนธรรมอย่างยากที่จะมีพืชใดเสมอเหมือน หากจำแนกข้าวตามประเภทของการบริโภคจะเห็นว่าข้าวที่ปลูกในประเทศไทยมีอยู่ 2 ชนิด คือข้าวเจ้าและข้าวเหนียว แม้ว่าบทบาททางเศรษฐกิจของข้าวเจ้าจะมีมากกว่าข้าวเหนียว แต่ข้าวเหนียวก็มีความสัมพันธ์กับประเพณีต่างๆ ของไทยทั้งสี่ภาค อาทิเช่น การทำข้าวต้มลูกโยน (ภาคกลาง) ขนมพองและขนมโต (ภาคใต้) ข้าวจีและข้าวหลาม (ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) และยังมีผู้สันนิษฐานว่า ข้าวยุคแรกที่มนุษย์บริโภค คือพันธุ์ข้าวเหนียว (*Oryza sativa* var. *glutinosa*) ซึ่งมีหลักฐานการค้นพบเมื่อ 5500 ปีก่อน ที่ถ้ำปางคง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (มูลนิธิข้าวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2554)

ตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมาความนิยมในการบริโภคข้าวเหนียวทั้งในและนอกประเทศเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก ทั้งการบริโภคโดยตรงและการบริโภคผลิตภัณฑ์จากข้าวเหนียว ในปี 2551 ราคาข้าวเหนียวในประเทศไทยเพิ่มขึ้นกว่าเท่าตัว สาเหตุเนื่องมาจากความต้องการสั่งซื้อจากประเทศจีน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคืออุปทานข้าวเหนียวในประเทศไทยมีไม่เพียงพอต่ออุปสงค์ของตลาด ผู้ส่งออกจึงไม่มีข้าวส่งขายในตลาดโลก ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะประเทศไทยไม่มีข้อมูลพื้นฐานเพื่อการวางแผนการผลิตข้าวเหนียวให้ทันกับความเป็นพลวัตของตลาด หากพิจารณามิติของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับข้าวเหนียว

พบว่า งานวิจัยข้าวเหนียวส่วนใหญ่จะเป็นการวิจัยด้านการปรับปรุงพันธุ์ข้าวเหนียว และการเพิ่มผลผลิตงานวิจัยด้านการส่งเสริมการเกษตร และการวิจัยเศรษฐกิจการผลิตข้าวเหนียวเฉพาะพื้นที่ (area-base research)

สำหรับงานวิจัยด้านพันธุกรรมและการปรับปรุงพันธุ์ข้าวเหนียวนั้น ในปี 2542 อภิชาติและคณะ ทำการศึกษาความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวเหนียวในเขตภาคเหนือ โดยสามารถเก็บรวบรวมและปลูกขยายพันธุ์ข้าวเหนียวขาวได้ 30 สายพันธุ์ และข้าวเหนียวดำได้ 20 สายพันธุ์ หลังจากนั้นก็ขยายไปยังชาวนาที่สนใจทั้งที่ปลูกเพื่อบริโภคและปลูกเพื่อการค้า ส่วนการวิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวเหนียวในปัจจุบันเน้นการพัฒนาข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 ซึ่งเกษตรกรนิยมปลูกมากที่สุดเพราะอ่อนนุ่มและเป็นที่ต้องการของตลาด ศูนย์พันธุ์วิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (2550) ทำการปรับปรุงพันธุ์ข้าว กข 6 ให้ไม่ไวต่อช่วงแสง (สามารถปลูกได้ในฤดูนาปรัง) และมีคุณภาพการหุงต้มและลักษณะอื่นๆ เหมือนกับพันธุ์ กข 6 โดยใช้โมเลกุลเครื่องหมายในการคัดเลือกร่วมกับวิธีการปรับปรุงพันธุ์แบบดั้งเดิม (conventional breeding) ปัจจุบันได้ข้าว กข 6 สายพันธุ์ที่ไม่ไวต่อช่วงแสง แต่ยังไม่ได้นำออกเผยแพร่ให้กับเกษตรกร

หากพิจารณางานวิจัยเกี่ยวกับความรู้และวิธีปฏิบัติในการปลูกข้าวเหนียวของเกษตรกร มีการศึกษาในพื้นที่จังหวัดสกลนคร (จรี, 2544) ที่พบว่าเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขั้นตอนการเตรียมเมล็ดพันธุ์ก่อนปลูกมากที่สุด และข้อปฏิบัติที่เกษตรกรขาดความรู้ความเข้าใจมากที่สุด คือระยะเวลาในการเปลี่ยนพันธุ์ข้าว และอัตราการใส่ปุ๋ยที่ถูกต้องตามคำแนะนำของทางราชการ ดังนั้นรัฐบาลควรสนับสนุนโครงการให้ความรู้เรื่องใส่ปุ๋ยในอัตราที่เหมาะสมในการเพิ่มผลผลิตข้าวเหนียวเป็นโครงการเร่งด่วนที่สุด

ในด้านเศรษฐกิจการผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทย งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยเฉพาะพื้นที่ซึ่งเน้นการวิเคราะห์สถานการณ์การผลิตและการตลาดข้าวเหนียวในแต่ละท้องถิ่น ได้แก่งานวิจัยการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจการผลิตข้าวเหนียวนาปีในพื้นที่ดินเค็ม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (นภาพรณ์ และคณะ, 2538) ผลการวิจัยระบุว่าผลผลิตที่ได้จากการเพาะปลูกข้าวโดยใช้พันธุ์ข้าวทนเค็มจะให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์ที่ไม่ทนเค็ม ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อผลผลิตมากที่สุดคือแรงงาน และหากเกษตรกรกลุ่มที่ใช้ข้าวพันธุ์ที่ทนเค็มใส่ปุ๋ยเคมีเพิ่มมากขึ้นจะทำให้เกษตรกรมีรายได้จากการปลูกข้าวเพิ่มขึ้นเช่นกัน เมื่อพิจารณาผลตอบแทนในการผลิตพบว่าเกษตรกรที่ใช้ข้าวพันธุ์ทนเค็มได้รับกำไรสุทธิไร่ละ 7.77 บาท ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรที่ใช้ข้าวพันธุ์ไม่ทนเค็ม ขาดทุนสุทธิไร่ละ 85.34 บาท การพัฒนางานวิจัยด้านเศรษฐกิจการผลิตข้าวเหนียวในระยะเวลาต่อมาให้ความสนใจข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 เป็นหลักเช่นเดียวกับงานวิจัยด้านอื่นๆ โดยการเปรียบเทียบผลตอบแทนของการปลูกข้าวเหนียวที่ใช้ปุ๋ยต่างประเภทกัน พบว่า เกษตรกรที่ปลูกข้าวเหนียวโดยใช้ปุ๋ยพืชสดได้รับผลตอบแทนสูงกว่าเกษตรกรที่ใช้ปุ๋ยเคมี (จุฬารักษ์, 2545) และหากเปรียบเทียบผลตอบแทนของข้าว กข6 กับข้าวหอมมะลิ พบว่าการปลูกข้าวหอมมะลิให้ผลตอบแทนสูงกว่า อย่างไรก็ตามเกษตรกรในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ยังคงปลูกข้าวเหนียวโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก (พงษ์สวัสดิ์, 2547) เมื่อพิจารณาผลตอบแทนจากการปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ กข 6 พบว่า เกษตรกรมีต้นทุน 2,847.90 บาทต่อไร่

กำไรเฉลี่ยของเกษตรกร 3,890 บาทต่อตัน ในขณะที่กำไรของพ่อค้าคนกลางและโรงสี เท่ากับ 721.03 และ 2,218.95 บาทต่อตันตามลำดับ (อุดม, 2552) ในช่วงเวลาดังกล่าวราคาข้าวในตลาดโลกเพิ่มสูงขึ้น อย่างอย่างมาก มีงานวิจัยของวีระศักดิ์ (2552) ที่ศึกษาผลกระทบจากวิกฤติราคาข้าวต่อผลผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทย ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการเพิ่มขึ้นของราคาข้าวเจ้า พื้นที่ชลประทาน งบประมาณวิจัยข้าว และราคาปุ๋ยเคมี เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ผลผลิตข้าวเหนียวลดลง ในขณะที่การเพิ่มขึ้นของราคาข้าวเหนียวเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่จูงใจให้เกษตรกรปลูกข้าวเหนียวเพิ่มขึ้น

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการตลาดข้าวเหนียวข้างต้นจะเห็นว่า งานวิจัยที่สะท้อนเศรษฐกิจการผลิตข้าวเหนียวค่อนข้างจำกัดและงานวิจัยเกือบทั้งหมดเป็นงานศึกษา เศรษฐกิจการผลิตข้าวเหนียวเฉพาะพื้นที่ (area-base research) ทำให้ขาดข้อมูลพื้นฐานและองค์ความรู้ ในการจัดการด้านการผลิตและการตลาดข้าวเหนียวในเชิงมหภาค ดังนั้นการศึกษาครั้งนี้จะมีความสำคัญ ต่อการกำหนดนโยบายข้าวเหนียวของไทยเพื่อให้ประเทศไทยได้รับประโยชน์จากพลวัตการเปลี่ยนแปลง ของตลาดข้าวและการเตรียมพร้อมเพื่อรองรับการก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2558 ต่อไป

2.2 พื้นที่เพาะปลูกและผลผลิต

ข้าวที่ปลูกในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ตามชนิดของข้าวคือข้าวเจ้าและข้าวเหนียว การปลูกข้าวเหนียวนั้นมีปลูกกันมากในภาคเหนือตอนบนและภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เพราะ ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ดังกล่าวนิยมบริโภคข้าวเหนียวในครัวเรือนและการเพาะปลูกข้าวเหนียวของ เกษตรกรในพื้นที่ ส่วนมากจะเก็บผลผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน ก่อนหากมีเหลือมากพอจึงจะนำออกขาย พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวเท่ากับ 16.71 ล้านไร่ ในช่วงปี 2552-53 หรือคิดเป็นร้อยละ 27.52 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปี (ตารางที่ 2.1) สำหรับในฤดูนา ปังสัดส่วนพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวน้อยมากคือมีเพียง 558,974 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 5.48 ของ พื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมดในฤดูนาปัง สาเหตุสำคัญเกิดจากข้อจำกัดเรื่องพันธุ์ข้าวเหนียวคุณภาพและ ความต้องการของตลาดเป็นหลัก อย่างไรก็ตามหากมองแนวโน้มของพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียว พบว่า พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปีได้ลดลงตามลำดับ ทั้งนี้ในช่วงก่อนปี 2532 มีพื้นที่เพาะปลูกข้าว เหนียวประมาณ 19.34 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 37.76 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปีทั้งหมด ซึ่งมีแนวโน้ม ลดลงเหลือพื้นที่เพาะปลูกเพียง 18.37 ล้านไร่ หรือร้อยละ 32.02 ในช่วงปี 2540-43 และลดลงอีกอย่าง ต่อเนื่องเหลือเพียง 16.71 ล้านไร่หรือร้อยละ 27.52 ในช่วงปี 2552-53 โดยเฉพาะในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือที่เนื้อที่ปลูกข้าวเจ้าในภูมิภาคดังกล่าวได้ปรับตัวเพิ่มขึ้นโดยที่ เกษตรกรจำนวนไม่น้อยได้ปรับเปลี่ยนจากการปลูกข้าวเหนียว โดยจัดแบ่งพื้นที่ปลูกให้ได้ผลผลิตไว้เพื่อ การใช้บริโภคในครัวเรือนแล้วจัดแบ่งพื้นที่นาที่เหลือไปปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ เพราะข้าวขาวดอกมะลิ 105 มีความได้เปรียบในเรื่องราคาและเป็นที่ต้องการของตลาด และอีกประการ หนึ่งต้องยอมรับว่าเป็นผลจากนโยบายของรัฐบาลที่มีส่วนสนับสนุนให้เกษตรกรหันไปปลูกข้าวหอมมะลิ มากขึ้น โดยการกำหนดราคารับจำนำข้าวหอมมะลิในราคาที่สูงกว่าข้าวพันธุ์อื่น ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยผลักดัน

สำคัญทำให้พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมีแนวโน้มลดลง⁴ และจากการสำรวจข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ ศูนย์กลางการเพาะปลูกข้าวเหนียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ พบว่า ปัจจุบันโรงสีและผู้ประกอบการรับซื้อข้าวที่เป็นตัวแทนในการรวบรวมข้าวของโครงการรับจำนำในพื้นที่ดังกล่าว ปฏิเสธการรับซื้อข้าวเหนียวจากเกษตรกร โดยให้เหตุผลจากปัญหาด้านความยุ่งยากในการจัดการผลผลิตในกระบวนการลดความชื้น เพราะข้าวเหนียวต้องใช้เวลาในการตากหรืออบนานกว่าข้าวเจ้าทำให้สิ้นเปลืองงบประมาณและเวลามากกว่า ในขณะที่ช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวมีผลผลิตข้าวออกสู่ตลาดมาก ทำให้การรับซื้อข้าวเหนียวจากเกษตรกรเป็นการเพิ่มต้นทุนการแปรรูปของโรงสี ซึ่งนับเป็นสาเหตุที่จะทำให้พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวของไทยลดลงอีกได้ในอนาคต

อย่างไรก็ตามหากมองในแง่ของผลผลิตแล้วจะพบว่า ปริมาณผลผลิตข้าวเหนียวไม่ได้ลดลงตามพื้นที่เพาะปลูก เนื่องจากมีการปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสงแทนข้าวพันธุ์พื้นเมืองเดิมโดยผลผลิตข้าวเหนียวนาปีเพิ่มขึ้นจาก 5,400,174 ตัน ในช่วงปี 2532-35 เป็นเท่ากับ 6,314,837 และ 5,821,805 ตัน ในช่วงปี 2548-51 และ 2552-53 ตามลำดับ ดังนั้นผลผลิตเฉลี่ยข้าวเหนียวในฤดูนาปีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจาก 282 กิโลกรัมต่อไร่ ในช่วงปี 2532-35 เพิ่มขึ้นเป็น 348 กิโลกรัมต่อไร่ ในช่วงปี 2552-53 (ตารางที่ 2.1) หรือเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 4 ต่อปี เช่นเดียวกับผลผลิตเฉลี่ยในฤดูนาปรังที่เพิ่มขึ้นจาก 439 กิโลกรัมต่อไร่ ในช่วงปี 2533-36 เพิ่มขึ้นเป็น 519 กิโลกรัมต่อไร่ ในช่วงปี 2552-54 (ตารางที่ 2.2)

สำหรับพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังนั้นพบว่า มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทั้งด้านปริมาณพื้นที่เพาะปลูกและสัดส่วนพื้นที่เทียบกับพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมดในฤดูนาปรัง เพิ่มขึ้นจาก 104,013 ไร่ ในช่วงปี 2533-36 เพิ่มขึ้นเป็น 858,974 ไร่ ในช่วงปี 2553-54 (ตารางที่ 2.2) หรือเพิ่มขึ้นกว่า 8 เท่าในช่วงระยะเวลา 20 ปี ซึ่งตรงข้ามกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปี ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาพันธุ์ข้าวเหนียวนาปรังที่หลากหลายมากขึ้น มีคุณสมบัติเหมาะสำหรับการรับประทานและให้ผลผลิตต่อไร่สูง จึงมีเกษตรกรส่วนหนึ่งหันมาขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังมากขึ้น อีกทั้งสืบเนื่องจากผลของภาวะอุทกภัยครั้งใหญ่ในช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวนาปีเมื่อปลายปี 2554 ที่ผ่านมา ส่งผลให้ผลผลิตข้าวเหนียวนาปีได้รับความเสียหายเป็นวงกว้าง หลายครัวเรือนผลผลิตข้าวเสียหายเกือบทั้งหมด ดังนั้นเกษตรกรในเขตพื้นที่ชลประทานที่บริโภคข้าวเหนียวเป็นหลักจึงหันมาปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังปี 2555 เพื่อสำรองไว้สำหรับการบริโภคของครัวเรือน จึงคาดว่าในฤดูนาปรังปีนี้จะมียieldผลผลิตข้าวเหนียวนาปรังเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะข้าวเหนียวพันธุ์ กข10 ที่รัฐบาลแจกจ่ายเมล็ดพันธุ์ให้กับเกษตรกรผู้ประสบภัยน้ำท่วมในทุกพื้นที่ อย่างไรก็ตามเนื่องจากข้าวเหนียวส่วนใหญ่เกษตรกรปลูกไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก แต่ข้าวพันธุ์ กข10 เป็นข้าวที่มีความอ่อนนุ่มน้อยกว่าพันธุ์ กข6 ที่เคยรับประทาน เกษตรกรจึงหันมาปลูกข้าวเหนียวพันธุ์หอมสกลและสันป่าตอง 1 แทนข้าวพันธุ์ กข10 ที่รัฐบาลแจกให้⁵

⁴ การวิเคราะห์การตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวต่อราคาข้าวเจ้าและนโยบายของรัฐ จะแสดงไว้ในบทที่ 6 เรื่องการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวในประเทศไทย

⁵ ข้อมูลจากการสำรวจเกษตรกรภาคสนามในพื้นที่ชลประทานจังหวัดขอนแก่นและเชียงใหม่

ตารางที่ 2.1 เนื้อที่เพาะปลูก ผลผลิต และผลผลิตต่อไร่ข้าวเหนียวนาปี 2532-53

ปี	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้	รวมทั้งประเทศ	สัดส่วนของข้าวเหนียว (%)
พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)						
2532-35	2,970,267	16,073,812	72,804	11,806	19,128,689	33.40
2536-39	3,171,329	15,404,898	95,503	28,638	18,700,368	32.93
2540-43	3,126,235	15,142,912	75,288	22,565	18,367,001	32.02
2544-47	3,138,410	15,044,048	63,914	7,484	18,253,856	31.83
2548-51	3,181,612	12,020,028	65,690	2,437	18,208,440	31.47
2552-53	2,579,787	14,096,880	23,325	10,980	16,710,971	27.52
ผลผลิต (ตัน)						
2532-35	1,366,689	4,011,769	18,836	2,880	5,400,174	31.89
2536-39	1,431,892	3,829,031	28,841	8,930	5,298,694	30.21
2540-43	1,441,305	4,017,439	22,813	6,957	5,488,514	28.80
2544-47	1,621,509	4,478,636	20,874	2,519	6,123,538	27.29
2548-51	1,699,383	3,868,083	20,858	840	6,314,837	27.19
2552-53	1,394,807	4,415,491	7,647	3,861	5,821,805	24.19
ผลผลิตเฉลี่ย (กิโลกรัมต่อไร่)						Growth (%)
2532-35	460	250	259	253	282	-
2536-39	452	249	302	336	283	0.37
2540-43	461	265	303	333	299	5.46
2544-47	517	298	327	344	335	12.26
2548-51	534	322	318	366	347	3.38
2552-53	541	313	328	387	348	0.45

ที่มา : คำนวณจากฐานข้อมูลของศูนย์สารสนเทศ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

ตารางที่ 2.2 เนื้อที่เพาะปลูก ผลผลิต และผลผลิตต่อไร่ข้าวเหนียวนาปรัง 2533-54

ปี	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้	รวมทั้งประเทศ	สัดส่วนพื้นที่ปลูกข้าวเหนียว (%)
พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)						
2533-36	28,263	73,389	2,361	-	104,013	2.40
2537-40	27,102	71,305	-	-	98,407	1.93
2541-44	65,370	208,872	1,606	68	275,915	3.71
2545-48	61,159	219,509	118	-	280,786	3.09
2549-52	116,333	375,418	-	-	491,750	4.28
2553-54	257,568	601,407	-	-	858,974	5.48
ผลผลิต (ตัน)						
2533-36	15,095	29,128	1,468	-	45,690	1.83
2537-40	14,929	28,578	-	-	43,507	1.24
2541-44	39,717	79,326	1,225	31	120,299	2.42
2545-48	37,184	87,476	79	-	124,738	2.05
2549-52	71,598	180,932	-	-	252,530	3.22
2553-54	154,120	291,387	-	-	445,507	4.69
ผลผลิตเฉลี่ย (กิโลกรัมต่อไร่)						Growth (%)
2533-36	534	397	622	-	439	-
2537-40	551	401	-	-	442	0.65
2541-44	608	380	763	453	436	-1.38
2545-48	608	399	666	-	444	1.89
2549-52	615	482	-	-	514	15.60
2553-54	598	485	-	-	519	1.00

ที่มา : คำนวณจากฐานข้อมูลของศูนย์สารสนเทศ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

2.3 การจำแนกพันธุ์ข้าวเหนียว

ประเทศไทยอยู่ในเขตศูนย์กลางแหล่งกำเนิดและการแพร่กระจายของข้าวประกอบกับสภาพพื้นที่ และภูมิอากาศแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคทำให้ข้าวเหนียวไทยมีหลากหลายสายพันธุ์แตกต่างกันไปตามรสนิยมและสภาพพื้นที่ โดยเฉพาะข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองซึ่งเคยมีมากมายในแหล่งปลูกข้าวทุกภูมิภาคทั่วประเทศ จากความหลากหลายดังกล่าวทำให้เกษตรกรมีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวตามลักษณะที่

ตนเองต้องการและตามความเหมาะสมของพื้นที่ปลูกกลายเป็นข้าวเฉพาะถิ่นที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้นักวิชาการยังมีการปรับปรุงพันธุ์ข้าวเหนียวใหม่อย่างต่อเนื่องส่งผลให้เกษตรกรหันมาปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูง มีคุณสมบัติด้านการหุงต้มที่ดี อ่อนนุ่มและรสชาติเหมาะสำหรับการรับประทานมากขึ้น และปัจจุบันยังพัฒนาพันธุ์ข้าวเหนียวให้ปลูกได้ตลอดทั้งปี โดยพัฒนาพันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสงที่ให้ผลผลิตสูง ทอบนองต่อปุ๋ยเคมีได้ดี สามารถปลูกได้ทั้งฤดูนาปีและฤดูนาปรัง แม้ปัจจุบันข้าวเหนียวพันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสงยังไม่ได้รับความนิยมมากนักเพราะความอ่อนนุ่มและคุณสมบัติในการรับประทานมีคุณภาพไม่เทียบเท่ากับข้าวเหนียวที่ปลูกในฤดูนาปีหรือข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมือง ความหลากหลายของพันธุกรรมข้าวเหนียวไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบนเท่านั้น แต่ยังพบเห็นได้ในทุกภูมิภาคทั้งภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันตก โดยก็มีการปลูกข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองและพันธุ์ปรับปรุงไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนเช่นกัน

การจำแนกลักษณะการปลูกข้าวที่รู้จักแพร่หลายในประเทศไทยคือ การจำแนกตามฤดูกาลปลูกมี 2 ชนิด คือ ข้าวนาปี (main crop) ซึ่งเป็นข้าวที่ทอบนองต่อช่วงแสงหรือข้าวไวต่อช่วงแสง และข้าวนาปรัง (second crop) คือข้าวที่ไม่ไวต่อช่วงแสง

ข้าวไวต่อช่วงแสง เป็นข้าวที่ออกดอกเฉพาะเมื่อช่วงเวลากลางวันสั้นกว่า 12 ชั่วโมง โดยพบว่าข้าวไวต่อช่วงแสงในประเทศไทยมักจะออกดอกในเดือนที่มีความยาวของกลางวันประมาณ 11 ชั่วโมง 40 นาที หรือสั้นกว่านี้ ดังนั้นข้าวที่ออกดอกได้ในเดือนที่มีความยาวของกลางวัน 11 ชั่วโมง 40-50 นาที จึงได้ชื่อว่าเป็นข้าวที่มีความไวต่อช่วงแสงน้อย (less sensitive to photoperiod) และพันธุ์ที่ออกดอกเฉพาะในเดือนที่มีความยาวของกลางวันประมาณ 11 ชั่วโมง 10-20 นาทีก็ได้ชื่อว่าเป็นพันธุ์ที่มีความไวต่อช่วงแสงมาก (strongly sensitive to photoperiod) พันธุ์ข้าวประเภทนี้จึงปลูกและให้ผลผลิตได้ปีละหนึ่งครั้ง หรือปลูกได้เฉพาะในฤดูนาปี บางครั้งจึงเรียกว่า ข้าวนาปี ซึ่งพันธุ์ข้าวในประเทศไทยที่เป็นพันธุ์พื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ที่มีความไวต่อช่วงแสง สำหรับข้าวไม่ไวต่อช่วงแสง เป็นข้าวที่ออกดอกเมื่อข้าวมีระยะเวลาการเจริญเติบโตและให้ผลผลิตตามอายุ จึงใช้ปลูกและให้ผลผลิตได้ตลอดทั้งปีหรือปลูกได้ในฤดูนาปรัง บางครั้งจึงเรียกว่า ข้าวนาปรัง (วิไลลักษณ์, 2544)

นอกจากจำแนกตามการทอบนองต่อช่วงแสงแล้วยังมีการจำแนกตามระบบนิเวศวิทยา ซึ่งการจำแนกระบบนิเวศการปลูกข้าวโดยยึดเอาสภาพน้ำบนผิวดิน (general surface hydrology) เป็นเกณฑ์ซึ่งเสนอโดย Dr.S.K.De Datta ของ IRRI เป็นระบบที่เหมาะสมให้ความเข้าใจและสอดคล้องกับระบบนิเวศการปลูกข้าวในประเทศไทย ทั้งนี้ De Datta ได้เน้นความแตกต่างระหว่างการปลูกข้าวในแหล่งซึ่งมีระดับน้ำลึกเกินกว่าประมาณ 50 เซนติเมตร และระดับน้ำลึกไม่เกิน 50 เซนติเมตรเป็นหลัก ซึ่งแหล่งปลูกข้าวประเภทแรกจะเป็นข้าวน้ำลึก หรือข้าวน้ำขึ้น ส่วนประเภทหลังเป็นข้าวนาสวนน่าน้ำฝน นอกจากนี้ยังให้ข้อสังเกตว่าข้าวนาสวนน่าน้ำฝน ส่วนใหญ่จะปลูกโดยวิธีปักดำในขณะที่ข้าวน้ำลึก และข้าวขึ้นน้ำจะปลูกโดยวิธีหว่านข้าวแห้ง

ระบบนิเวศการปลูกข้าวที่เสนอโดย De Datta จำแนกออกเป็น 4 ระบบใหญ่ๆ คือ (วิลลัซกัน, 2544)

1. ข้าวนาชลประทาน (irrigated rice ecosystem) หมายถึง ข้าวนาสวน หรือข้าวซึ่งปลูกในสภาพที่มีน้ำขัง มีการทำคันนาเพื่อกักเก็บน้ำ และมีการให้น้ำโดยระบบชลประทานภายใต้สภาพนาชลประทาน จะมีการเตรียมดินเมื่อน้ำขังนา มีการปรับระดับหน้าดินให้เรียบเสมอก่อนปลูก วิธีการปลูกข้าวนาชลประทานส่วนมากจะใช้วิธีการปักดำ หรือวิธีการหว่านน้ำตม โดยปกติข้าวนาชลประทาน จะไม่มีปัญหาการควบคุมน้ำ และมักจะรักษาระดับน้ำไว้ประมาณ 5-15 เซนติเมตร

2. ข้าวหน้าน้ำฝน (rainfed lowland rice ecosystem) หมายถึง ข้าวนาสวนซึ่งปลูกในสภาพนาที่มีน้ำขัง และมีการทำคันนาเพื่อกักเก็บน้ำ เช่นเดียวกับข้าวนาชลประทาน แต่ข้าวหน้าน้ำฝนจะอาศัยฝนตามธรรมชาติ ฉะนั้นคันนาที่สร้างขึ้นจึงมีเป้าหมายในการกักเก็บน้ำฝนให้พอเพียงหล่อเลี้ยงต้นข้าวตามความต้องการ ในนาที่อาศัยฝนอาจจะมีน้ำขังตลอดฤดูปลูก ระดับน้ำโดยทั่วไปไม่เกิน 50 เซนติเมตร แต่บางครั้งน้ำในนาอาจจะแห้ง หรือมีระดับน้ำสูงกว่านั้นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพการตกกระจายของฝน ข้าวหน้าน้ำฝนถึงจะไม่มีการชลประทานช่วยเมื่อขาดน้ำ แต่น้ำฝนอาจอาศัยน้ำจากบ่อเก็บน้ำเล็กๆ ในนาได้

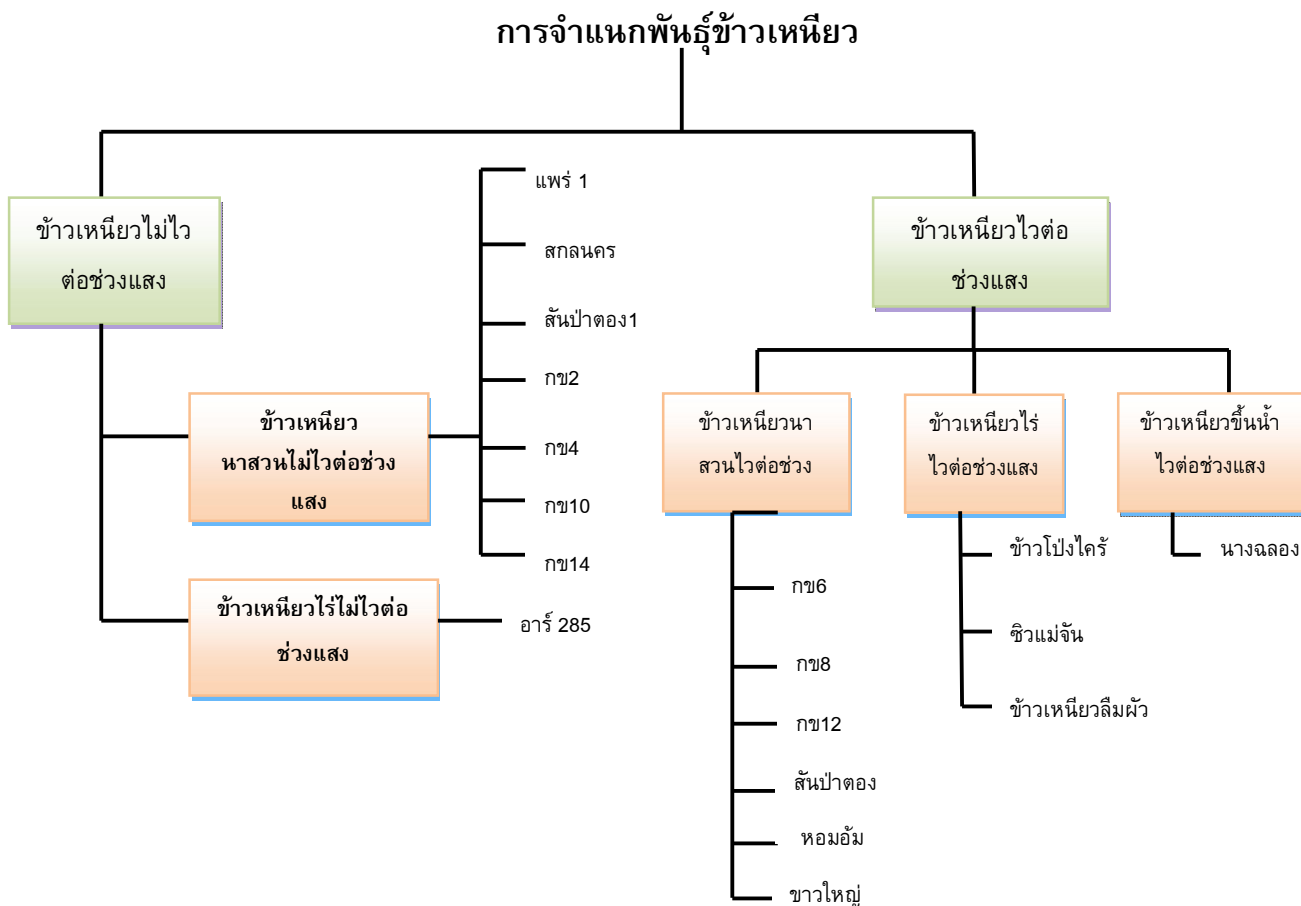
3. ข้าวน้ำลึกและข้าวขึ้นน้ำ (deepwater and floating rice ecosystem) หมายถึง ข้าวที่ปลูกในพื้นที่ซึ่งภายหลังจะมีน้ำท่วมขังลึก ระดับตั้งแต่ 1 ถึง 5 เมตร ในระหว่างฤดูฝนข้าวน้ำลึกและข้าวขึ้นน้ำส่วนใหญ่จะปลูกโดยวิธีหว่านข้าวแห้งในนา ซึ่งอาศัยน้ำฝน และต้นข้าวจะเจริญเติบโตอยู่ในสภาพน้ำตื้นในระยะ 1-3 เดือนแรก และหลังจากนั้นระดับน้ำจะเริ่มสูงขึ้นตามลำดับ ข้าวน้ำลึก (deepwater rice) หมายถึง ข้าวซึ่งปลูกในแหล่งที่มีระดับน้ำลึกไม่เกิน 1 เมตร และน้ำท่วมขังในแปลงนานอย่างน้อย 1 เดือน ลักษณะประจำพันธุ์ที่สำคัญของข้าวชนิดนี้คือ ความสามารถทนน้ำท่วม หรือจมอยู่ใต้น้ำได้อย่างน้อย 7-10 วัน หลังจากน้ำลดแล้วสามารถฟื้นตัวได้ดี พัฒนาการเจริญเติบโตจนถึงเก็บเกี่ยวได้ตามปกติ แต่ถ้าระดับน้ำสูงเกิน 1 เมตร ข้างนานอย่างน้อย 1 เดือนเช่นกัน โดยปกติจะเรียกว่า ข้าวขึ้นน้ำ (floating rice) ลักษณะประจำพันธุ์ที่สำคัญคือสามารถยืดปล้องได้ดีตามการเพิ่มของระดับน้ำในนา

นอกจากนี้ในบางท้องถิ่น อาจมีการทำนาในแหล่งที่มีกระแสน้ำแปรปรวนเนื่องจากอิทธิพลของน้ำขึ้นน้ำลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนาในท้องถิ่นที่อยู่ใกล้แม่น้ำหรือลำคลองที่มีระดับน้ำขึ้นๆ ลงๆ จากอิทธิพลของกระแส น้ำ อาจมีน้ำท่วมขังนาในระดับสูงอย่างรวดเร็ว และลดลงเร็วเช่นกัน ข้าวที่ปลูกในแหล่งดังกล่าวมีชื่อเรียกเฉพาะว่า tidal wetland rice (ในประเทศไทยพบว่าแหล่งปลูกข้าวประเทศนี้แถบริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ในจังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดฉะเชิงเทรา) สำหรับข้าวที่ปลูกในนิเวศนี้จะมีความซับซ้อนและมีผลกระทบจากการท่วมของน้ำอยู่เป็นเนื่องนิจ เพื่อถ่ายทอดการเข้าใจร่วมกันในปี 2536 (ค.ศ.1993) ทางสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ (IRRI) จึงได้บัญญัติคำศัพท์ใหม่ว่า “flood-prone rice” ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายรวมถึงข้าวที่ปลูกในสภาพน้ำลึกหรือข้าวที่ปลูกชายฝั่งทะเล ได้รับผลกระทบจากการขึ้นลงของกระแสน้ำ

4. ข้าวไร่ (upland rice ecosystem) เป็นข้าวที่ปลูกในสภาพที่อาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติในพื้นที่สภาพไร่หรือที่ดิน ซึ่งไม่มีการทำคันนาเพื่อกักเก็บน้ำ พื้นที่ที่ปลูกข้าวไร่ จึงอยู่ในสภาพที่ไม่มีน้ำขัง

บนผิวดินดอน ข้าวไร่ส่วนมากปลูกโดยวิธีหยอดหรือโรยเมล็ดข้าวแห้ง คำว่าข้าวไร่ หมายถึง upland rice หรือ hill rice หรือ dry land rice ที่ปลูกในประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะในเอเชีย แอฟริกา และลาตินอเมริกา

สำหรับการจำแนกพันธุ์ข้าวเหนียวในงานวิจัยนี้จะยึดตามระบบที่ IRRI (1984) เสนอไว้ พร้อมยกตัวอย่างชนิดพันธุ์ข้าวเหนียวในแต่ละกลุ่ม ได้ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 การจำแนกพันธุ์ข้าวเหนียวตามสภาพหน้าผิวดิน

ที่มา: ดัดแปลงจาก วิไลลักษณ์, 2544

2.4 เทคโนโลยีการผลิตข้าวเหนียว

หากพิจารณาจากชนิดของข้าวที่ปลูกในประเทศไทยจะพบว่าข้าวที่ปลูกมีสองชนิดคือข้าวเหนียวและข้าวเจ้า โดยเฉพาะข้าวเจ้าเป็นที่นิยมปลูกมากที่สุด เนื่องจากเป็นที่ต้องการของตลาดและมีราคาสูงกว่าข้าวเหนียว อย่างไรก็ตามมีหลักฐานทางพันธุกรรมและโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าแหล่งกำเนิดของข้าวเหนียวอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Golomb, 1976; Roder et al, 1996; Olsen and Purugganan, 2002) สำหรับคนไทยปลูกและบริโภคข้าวเหนียวมาตั้งแต่โบราณ จากหลักฐานที่พบรอย

แลกเปลี่ยนครั้งแรกที่โนนนกทา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น และการพบเมล็ดพันธุ์ข้าวเหนียวที่ถ้ำปูนสูง จังหวัดแม่ฮ่องสอนเมื่อราว 5,000 ปีก่อน (มูลนิธิข้าวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2554) บ่งบอกได้ชัดเจนว่าข้าวที่ปลูกในประเทศไทยครั้งแรกคือข้าวเหนียว ซึ่งคนไทยเพิ่งเริ่มเพาะปลูกข้าวเจ้าหลังยุคกรุงศรีอยุธยาเมื่อได้มีการติดต่อกับค้าขายและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับอินเดียและรับข้าวพันธุ์ใหม่จากอินเดียเข้ามา (วิมลพรรณ, 2553)

การปลูกข้าวเหนียวในอดีตจะใช้พันธุ์พื้นเมืองในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีการใช้พันธุ์ข้าวที่หลากหลายและแตกต่างกันตามความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมและคุณสมบัติของดินในแต่ละท้องถิ่น งานวิจัยของชอบและคณะ (2529) ที่ศึกษาพันธุ์ข้าวของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่ปี 2475-2527 ระบุว่าในช่วงก่อนปี 2520 พันธุ์ข้าวเหนียวที่ใช้ในแต่ละหมู่บ้านมีความหลากหลายไม่น้อยกว่า 10 พันธุ์ทั้งข้าวเหนียวเมล็ดสั้นและเมล็ดยาว ยกตัวอย่างพันธุ์ข้าวเหนียวที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ข้าวขาวใหญ่ ข้าวขี้ตม ข้าวหมากขาม ข้าวขาวกุง ข้าวคำผาย ข้าวอีम्म และข้าวมันเบ็ด เป็นต้น สำหรับในภาคเหนือพบข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองที่หลากหลายชนิดเช่นเดียวกับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ข้าวฮ้าว ข้าวแปะฮะจะ ข้าวจะนอไหน ข้าวเหลือง ข้าวเหนียวแคะ และข้าวม้ง เป็นต้น⁶ ในขณะที่ภูมิภาคที่น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับข้าวเหนียวน้อยที่สุดอย่างภาคใต้ก็ยังคงมีการค้นพบข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองในพื้นที่ดังกล่าว โดยเฉพาะในสามจังหวัดชายแดนใต้ คือ นราธิวาส ยะลา และปัตตานี มีการปลูกข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ ข้าวเหนียวหลันตัน ข้าวเหนียวเนียง ข้าวเหนียวดอกมุด ข้าวเหนียวล้างปิ้ง ข้าวเหนียวลูกกา และข้าวเหนียวเงาะเต เป็นต้น⁷

ในระยะต่อมาช่วงของการปฏิวัติเขียวมีการนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตข้าว ทำให้มีการปรับปรุงพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูง ตอบสนองต่อปุ๋ยเคมีได้ดี และไม่ไวต่อช่วงแสงทำให้สามารถปลูกได้ตลอดทั้งปี และนับตั้งแต่ปี 2520 ชาวนาเกือบทุกพื้นที่มีการใช้พันธุ์ข้าวที่ใกล้เคียงกันมากขึ้น เกษตรกรรู้จักเลือกใช้พันธุ์ข้าวที่ดีและให้ผลผลิตต่อไร่สูง รวมทั้งรัฐบาลได้ให้การสนับสนุนการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ดีและเหมาะสมกับเกษตรกรมากขึ้น จึงทำให้ความหลากหลายของพันธุ์ข้าวที่ปลูกมีน้อยลง พันธุ์ข้าวที่ดีมีคุณภาพและให้ผลผลิตต่อไร่สูงเท่านั้นจึงจะได้รับความนิยมจากเกษตรกร ประกอบกับในปี 2520 กรมการข้าวได้พัฒนาข้าวพันธุ์ กข6⁸ ซึ่งเป็นข้าวพันธุ์แรกของไทยที่ค้นคว้าได้โดยวิธีการชักนำพันธุ์พืชให้เปลี่ยนกรรมพันธุ์โดยใช้รังสี และเป็นข้าวเหนียวพันธุ์แรกที่มีความหอมและมีรูปร่างสวยงาม ให้ผลผลิตสูงและต้านทานโรคและแมลง ซึ่งข้าวเหนียว กข6 มีลักษณะโดดเด่นคล้ายกับข้าวเหนียวพันธุ์ “เขี้ยวจู” ซึ่งเป็นพันธุ์โบราณที่นิยมนำมาทำข้าวเหนียวมูน ประกอบกับคุณสมบัติของความหอมซึ่งได้ต้นแบบมาจากข้าวขาวดอกมะลิ 105 จึงเป็นที่ดึงดูดลูกค้าทั้งในและต่างประเทศ รัฐบาลได้ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ในการเพาะปลูกข้าวในฤดูนาปี ข้าว กข6 ได้รับความนิยมจากเกษตรกรเพราะสามารถขายผลผลิตได้ในราคาสูงและเป็นที่ต้องการของตลาด ดังนั้นจึง

⁶ สำนักพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าว กรมการข้าว, 2551 รวบรวมจากพื้นที่อำเภอปาย อำเภอปางมะผ้า อำเภอเมือง อำเภอขุนยวม และอำเภอแมลน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

⁷ สำนักพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าว กรมการข้าว, 2551 จากหนังสือพันธุ์ข้าวพื้นเมืองภาคใต้

⁸ ที่ได้จากการใช้รังสีแกมมาอบเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105

มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวพันธุ์ กข6 อย่างต่อเนื่องมาตามลำดับในทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งปัจจุบันพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 มีประมาณ 13 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 79.72 ของพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวทั่วประเทศ รองลงมาคือข้าวเหนียวพันธุ์ กข10 และ กข อื่นๆ รวมกันประมาณ ร้อยละ 2 และข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองและพันธุ์อื่นๆ เช่น สันป่าตอง กำผาย15 และหางยี71 เป็นต้น อีกประมาณ ร้อยละ 18 หรือประมาณ 3 ล้านไร่ สำหรับในฤดูนาปรังเกษตรกรจะเลือกปลูกข้าวพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง และขายได้ราคาดีเป็นหลัก โดยไม่ได้คำนึงถึงคุณสมบัติในการรับประทาน เพราะข้าวเหนียวในฤดูนาปรังส่วนใหญ่เกษตรกรจะนำไปขายไม่ได้เก็บไว้บริโภคในครัวเรือน จากข้อมูลการขึ้นทะเบียนเกษตรกรของโครงการประกันรายได้ในฤดูนาปรังปีการเพาะปลูก 2553/54 พบว่า พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ กข 10 มีมากที่สุด เท่ากับ 190,589 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 21.14 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมดในฤดูนาปรัง รองลงมาได้แก่ ข้าวเหนียวพันธุ์สันป่าตอง1 เท่ากับ 158,332 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 17.56 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปรัง ที่เหลือเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวพันธุ์อื่นๆ เช่น กข2 กข4 กข8 กข 14 เหนียวอุบล และสกลนคร (หอมสกล) เป็นต้น (ตารางที่ 2.3)

สำหรับแบบแผนการเพาะปลูกข้าวเหนียวในประเทศไทยมีการเพาะปลูกข้าวเหนียวทั้งในฤดูนาปีและฤดูนาปรัง การเพาะปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปีเกษตรกรจะนิยมปลูกแบบนาดำมากกว่านาหว่าน เนื่องจากการทำนาดำจะลดปัญหาวัชพืชได้ดีกว่านาหว่าน ซึ่งการปลูกข้าวเหนียวนาปีส่วนใหญ่เกษตรกรเก็บผลผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนจึงไม่ต้องการให้มีสิ่งเจือปนในผลผลิตมากนัก การเตรียมดินเพื่อการเพาะปลูกในปัจจุบันจะนิยมใช้รถไถสัลดเล็กมากกว่าการใช้รถไถเดินตาม เนื่องจากประหยัดเวลา มากกว่า และในพื้นที่ชลประทานที่ส่วนใหญ่เกษตรกรใช้รถเกี่ยวขนาดจึงทำให้ที่นามีร่องลึก การไถเตรียมดินโดยใช้รถไถเดินตามจึงทำได้ยากขึ้นและเสียเวลามาก หลังจากปักดำประมาณ 45 และ 90 วัน เกษตรกรจะใส่ปุ๋ยในแปลงนาประมาณ 2 ครั้ง แต่ไม่นิยมฉีดสารเคมี เพราะเกรงว่าสารเคมีจะตกค้างในผลผลิตและเป็นอันตรายต่อสุขภาพในช่วงเวลาที่ฉีดพ่นสารดังกล่าว ดังนั้นการปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปีเกือบทุกพื้นที่ของประเทศไทย ถือได้ว่าได้ผลผลิตที่ปลอดภัยไม่มีสารเคมีตกค้าง และคุณภาพใกล้เคียงกับข้าวอินทรีย์ สำหรับในขั้นตอนการเก็บเกี่ยวผลผลิตนั้น การเก็บเกี่ยวข้าวเหนียวยังนิยมเก็บเกี่ยวโดยใช้แรงงานคนมากกว่าเครื่องเกี่ยวขนาด โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะเป็นการลดความชื้นให้ข้าวเหนียวแห้งก่อนเก็บใส่ยุ้งฉางสำหรับบริโภคตลอดปี ดังนั้นแม้ว่าปัจจุบันเครื่องจักรกลการเกษตรจะก้าวเข้ามามีบทบาทกับการผลิตข้าวในเกือบทุกขั้นตอน แต่สำหรับข้าวเหนียวแล้วรูปแบบการเพาะปลูกยังเน้นการใช้แรงงานคนเป็นหลัก โดยเฉพาะข้าวเหนียวในฤดูนาปี ซึ่งแตกต่างจากรูปแบบการเพาะปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังที่เน้นการปลูกเพื่อขายเป็นหลัก จึงใช้แรงงานเครื่องจักรทุกขั้นตอนตั้งแต่ปลูกจนกระทั่งถึงเก็บเกี่ยว

ตารางที่ 2.3 พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียว แยกตามพันธุ์ข้าวที่สำคัญ ปีการเพาะปลูก 2553/54

พันธุ์	ฤดูนาปี		ฤดูนาปรัง	
	พื้นที่เพาะปลูก	สัดส่วน	พื้นที่เพาะปลูก	สัดส่วน
	(ไร่)	(%)	(ไร่)	(%)
พันธุ์ กข 6	13,693,984	79.72	-	-
พันธุ์ กข 10	323,265	1.88	190,598	21.14
กข อื่นๆ ¹	47,276	0.28	18,015	2.00
สันป่าตอง1	-	-	158,332	17.56
ข้าวเหนียวพันธุ์อื่นๆ	3,112,524	18.12	534,636	59.30
รวมข้าวเหนียว	17,177,049	100.00	901,581	100.00

ที่มา : 1. พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวทั้งหมดจากฐานข้อมูลของศูนย์สารสนเทศ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

2. พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวตามพันธุ์ มาจากรายงานพันธุ์ข้าวในระบบการประกันรายได้เกษตรกร ปีการเพาะปลูก 2553/54, กรมส่งเสริมการเกษตร

หมายเหตุ : ¹ ฤดูนาปี ได้แก่ กข8 และ กข12 ; ฤดูนาปรัง ได้แก่ กข2 กข4 กข10 และ กข14

2.5 การบริโภคและการใช้ประโยชน์

ข้าวเหนียวเป็นธัญพืชที่สำคัญของหลายประเทศในอาเซียนอาทิ ไทย ลาว เวียดนามและพม่า เป็นต้น เพราะนอกจากข้าวเหนียวจะมีประโยชน์สำหรับการบริโภคโดยตรงแล้วยังสามารถนำไปเป็นส่วนประกอบของอาหารได้ เช่น ข้าวเหนียวมะม่วง ข้าวเหนียวสังขยา ข้าวเหนียวแก้ว ข้าวเหนียวปิ้ง และข้าวจี เป็นต้น หรือการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ได้แก่ แป้งข้าวเหนียว วัตถุดิบสำหรับทำเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ส่วนประกอบในการหมักน้ำส้มสายชู อาหารเด็กอ่อน ไวน์ และสารทดแทนไขมัน เป็นต้น (อรอนงค์, 2553) การบริโภคข้าวเหนียวจะทำให้อ้วนเพราะองค์ประกอบที่มีอะไมโลเพคตินมากและให้พลังงานมากกว่าข้าวทั่วไป ดังนั้นจึงทำให้คนอีสานที่บริโภคข้าวเหนียวเป็นหลักมีความอดทนต่อการทำงานหนักและลำบากตรากตรำได้มากกว่าประชากรในภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งพลังข้าวเหนียวนี้ส่งผลให้ชาวอีสานเป็นแรงงานสำคัญในการพัฒนาประเทศและพลังข้าวเหนียวยังทำให้เกิดแชมป์โลกจากภูมิภาคนี้ในหลายชนิดกีฬาที่เป็น “ลูกข้าวเหนียว”

การที่ข้าวเหนียวมีคุณสมบัติประโยชน์กับร่างกายเราในหลายด้านเพราะข้าวเหนียวมีคุณค่าทางโภชนาการสูง ในข้าวเหนียวประกอบด้วยองค์ประกอบหลักที่ให้พลังงานและช่วยเผาผลาญไขมันคือคาร์โบไฮเดรตประมาณร้อยละ 88 ส่วนสารอาหารอื่นๆ ได้แก่ โปรตีน ไขมัน วิตามินบี1 บี2 และใยอาหาร นอกจากนี้ยังมีธาตุอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกายทั้งแคลเซียมและฟอสฟอรัส ที่ช่วยลดอาการ

⁹ สรุปรจาก อรารณ และคณะ. 2555. ข้าวเหนียวกับสังคมไทย. วารสารคหเศรษฐศาสตร์ 55(3) : 11-17.

ตะคริวและเสริมสร้างความแข็งแรงของกระดูกและฟัน ธาตุเหล็กช่วยในป้องกันโลหิตจางและเสริมสร้างเม็ดเลือด และในเอเชียเป็นสารสำคัญในการแปลงคาร์โบไฮเดรตเป็นพลังงาน การควบคุมน้ำตาลในเลือด บำรุงสุขภาพผิว และทำให้ระบบประสาททำงานปกติ (สำนักพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าว, 2551)

นอกจากคุณค่าทางโภชนาการแล้วข้าวเหนียวยังมีสรรพคุณทางยาตามตำรับยาไทยโบราณ โดยข้าวเหนียวกัญญา¹⁰ สามารถใช้เป็นยาบำรุงโลหิตได้ สำหรับข้าวกล้องข้าวเหนียวดำยังมีประโยชน์ในการแก้โรคกระษัย¹¹ ข้าวเปลือกเหนียวสามารถรักษาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวกและแก้โรคลมป่วงซึ่งมีอาการปวดท้องถ่ายอุจจาระออกมาเป็นสีขาวได้ หรืออาจใช้ข้าวเหนียวหนึ่งสุกผสมกับดอกชบาและขมิ้น อ้อยพอกบาดแผลรักษาบาดทะยักและฝีมะตอย (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, 2551) รวมทั้งการนำต้นอ่อนข้าวเหนียวที่ต้มกับน้ำมาช่วยย่อยอาหารและลดเสมหะบรรเทาอาการไอที่ไม่รู้สาเหตุได้ ในภูมิปัญญาไทยบ้านข้าวจี้อ่อนๆ แบบกลมๆ มีไม้เสียบ เมื่อดึงไม้ออกคนโบราณจะใช้เป่าตาแดงลูกหลานให้หายได้ (ทองอ่อน, 2542) และด้วยวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในปัจจุบันทำให้มีการนำข้าวเหนียวมาใช้ประโยชน์ในผลิตภัณฑ์ยาและเครื่องสำอางหลายชนิด

2.6 สถานการณ์การส่งออกและตลาดส่งออกที่สำคัญ

ประโยชน์ของข้าวเหนียวไม่ได้มีเฉพาะการแปรรูปและการบริโภคในประเทศเท่านั้นแต่ยังสามารถส่งออกและนารายได้เข้าประเทศได้อีกด้วย เนื่องจากประชากรในบางประเทศบริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักแต่ยังคงผลผลิตได้ไม่เพียงพอกับความต้องการบริโภคในประเทศ เช่น สปป.ลาว หรือประเทศอาเซียนอื่นๆ ทั้งมาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์และบรูไน ที่นอกจากจะนำข้าวเหนียวไปใช้เพื่อบริโภคโดยตรงแล้วยังนำไปแปรรูปเป็นอาหารสำเร็จรูป ขนมขบเคี้ยวและขนมสำหรับประเพณีต่างๆ ด้วย ดังนั้นตลาดส่งออกข้าวเหนียวที่สำคัญที่สุดของไทยคือตลาดอาเซียน มีมูลค่าการนำเข้าข้าวเหนียวในปี 2553 ประมาณ 2,438 ล้านบาท หรือคิดเป็นมูลค่ามากกว่าร้อยละ 50 ของมูลค่าการส่งออกข้าวเหนียวทั้งหมด โดยมูลค่าการนำเข้ามีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องจาก 2,086.2 ล้านบาท ในปี 2551 เพิ่มขึ้นร้อยละ 71 จากปี 2550 และเพิ่มขึ้นร้อยละ 15.48 และ 1.22 ในปี 2552 และ 2553 ตามลำดับ (ตารางที่ 2.4)

นอกจากตลาดอาเซียนแล้วมีหลายประเทศที่มีความต้องการนำเข้าข้าวเหนียวไปแปรรูปเป็นอาหารและขนมสำหรับพิธีการต่างๆ เช่น ประเทศจีนได้นำข้าวเหนียวไปแปรรูปเป็นบัวลอยใช้ในพิธีแต่งงาน ซึ่งในปี 2552 จีนเป็นผู้นำเข้าข้าวเหนียวเป็นอันดับ 2 รองจากมาเลเซีย โดยมูลค่าการนำเข้าข้าวเหนียวของจีนเพิ่มขึ้นจาก 230 ล้านบาท ในปี 2551 เป็น 1,842 ล้านบาท ในปี 2552 และ 484 ล้านบาท ในปี 2553 สาเหตุของการเพิ่มปริมาณการนำเข้าข้าวเหนียวของจีนกว่า 8 เท่า ในปี 2552 เกิดจากปัจจัยหลายด้านทั้งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของจีน ปริมาณความต้องการใช้แป้งข้าวเหนียวเพื่อเป็นการยัดก้อนอิฐสำหรับการสร้างสะพาน หรือคุณสมบัติของข้าวเหนียวไทยที่หอมนุ่ม เนื้อละเอียดเหมาะสำหรับการทำขนม และปัจจัยสำคัญที่สุดคือในช่วงเวลาดังกล่าวจีนเป็นเจ้าภาพการแข่งขันกีฬา

¹⁰ ข้าวเหนียวกัญญา เป็นข้าวเหนียวที่มีใบสีดำ เมล็ดสั้นเนื้อขาวดำ มีรสออกมันและขม

¹¹ ความเสื่อมของร่างกายที่เป็นสาเหตุให้เกิดความเจ็บป่วยเรื้อรัง

โอลิมปิก 2008 ทำให้ต้องการข้าวเหนียวเพื่อใช้บริโภคและแปรรูปสำหรับคณะนักกีฬาและนักท่องเที่ยวจากต่างชาติ

นอกจากอาเซียนและจีนแล้วประเทศผู้นำเข้าข้าวเหนียวที่สำคัญคือ ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย ใต้หวัน และสหภาพยุโรป โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาที่นำเข้าข้าวเหนียวจากประเทศไทยอย่างสม่ำเสมอมาตลอด มีมูลค่าการนำเข้าเฉลี่ยประมาณ 400 ล้านบาทต่อปี สำหรับญี่ปุ่นนั้นนำเข้าข้าวเหนียวจากไทยเพื่อไปแปรรูปเป็นเหล้าสาเก โมจิ ไดฟุกุ และข้าวเหนียวปั้น ซึ่งเป็นที่นิยมของผู้สูงอายุ เนื่องจากข้าวเหนียวนุ่มและรับประทานง่าย อย่างไรก็ตามปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวไปญี่ปุ่นยังคงมีความผันผวนไม่แน่นอน โดยมูลค่าการนำเข้าในปี 2551 เท่ากับ 14.7 ล้านบาท เพิ่มขึ้นเป็น 235.5 ล้านบาทในปี 2552 และกลับลดลงเหลือ 14.7 ล้านบาทเช่นเคยในปี 2553 สาเหตุสำคัญมาจากคู่แข่งในการส่งออกข้าวเหนียวไปญี่ปุ่นที่สำคัญ เช่น สหรัฐอเมริกา เวียดนาม และพม่า โดยเฉพาะเวียดนามที่ได้รับการส่งเสริมจากญี่ปุ่นให้ปลูกข้าวเหนียวเพื่อส่งออกไปผลิตเป็นเหล้าสาเกในประเทศญี่ปุ่น

ตารางที่ 2.4 มูลค่าการส่งออกข้าวเหนียวของไทยแยกตามตลาดส่งออกที่สำคัญ (ล้านบาท)

ประเทศ/ปี	มูลค่าการส่งออกข้าวเหนียว (ล้านบาท)			อัตราการขยายตัว (%)		
	2551	2552	2553	2550-51	2551-52	2552-53
อาเซียน	2,086.2	2,409.2	2,438.5	71.00	15.48	1.22
ญี่ปุ่น	14.7	235.5	14.7	-84.38	1507.52	-93.76
สหรัฐอเมริกา	464.0	515.1	675.1	3.17	11.03	31.06
สหภาพยุโรป	163.5	132.3	180.1	14.91	-19.09	36.13
อื่นๆ	1,070.6	2,494.6	1,423.3	-100.15	133.01	-42.94
รวม	3,799.0	5,786.7	4,731.7	55.65	52.32	-18.23

ที่มา : คำนวณจากฐานข้อมูลของศูนย์สารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์ โดยความร่วมมือจากกรมศุลกากร

สำหรับแนวโน้มการส่งออกข้าวเหนียวในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉลี่ยแล้วในภาวะปกติประเทศไทยจะส่งออกข้าวเหนียวประมาณสองแสนตันต่อปี ซึ่งปริมาณการส่งออกไม่แน่นอนเพราะตลาดการส่งออกข้าวเหนียวไทยพึ่งพิงประเทศผู้นำเข้าหลักเพียงไม่กี่ประเทศดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในขณะที่คู่แข่งสำคัญทั้งเวียดนามและสหรัฐอเมริกา ก็เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการรักษาส่วนแบ่งการตลาดข้าวเหนียวของไทย หากพิจารณาการเปลี่ยนแปลงปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวในภาพรวมพบว่า ในปี 2543 ปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวเท่ากับ 207,714 ตัน เพิ่มขึ้นเป็น 268,209 ในปี 2548 และเพิ่มสูงสุดเท่ากับ 455,714 ตัน ในปี 2553 ซึ่งเป็นผลจากความต้องการของจีนที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้นจะเห็นว่าปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวทุกปีสูงกว่า 2 แสนตัน ยกเว้นในปี 2544 และ 2550 ซึ่งเป็นผลมาจากการลดคำสั่งซื้อข้าวเหนียวจากประเทศผู้นำเข้าที่สำคัญ คือ สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น

ตารางที่ 2.5 ปริมาณการส่งออกข้าวและสัดส่วนการส่งออกข้าวเหนียว ปี 2543-54

ปี	ข้าวเหนียว	ข้าวรวม	สัดส่วนการส่งออกข้าว	
			เหนียว (%)	อัตราการเติบโต (%)
2543	207,714	6,569,669	3.16	-
2544	171,801	7,520,682	2.28	-17.29
2545	217,762	7,196,912	3.03	26.75
2546	281,314	5,302,111	5.31	29.18
2547	202,083	7,863,216	2.57	-28.16
2548	268,209	5,011,777	5.35	32.72
2549	269,667	4,803,619	5.61	0.54
2550	191,990	6,597,238	2.91	-28.80
2551	266,386	7,469,526	3.57	38.75
2552	455,840	5,895,795	7.73	71.12
2553	255,215	6,648,999	3.84	-44.01
2554	257,836	8,290,499	3.11	1.03
2555	211,868	5,004,310	4.23	-17.83

ที่มา : คำนวณจากฐานข้อมูลสถิติการส่งออกสำคัญ ของสมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย ปี 2543-54

2.7 สรุป

ประเทศไทยมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปีประมาณ 67 ล้านไร่ แบ่งเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวประมาณ 16.71 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 27.52 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมด และเป็นพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังประมาณร้อยละ 5.48 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมดในฤดูนาปรัง ซึ่งเกษตรกรไม่นิยมปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังเพราะขายได้ราคาต่ำกว่าผลผลิตข้าวเจ้า อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในช่วงกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมาลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยสัดส่วนของพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวลดลงจากประมาณร้อยละ 37.76 ในช่วงปี 2532 เหลือเพียงร้อยละ 24.19 ในปี 2552-53 สาเหตุเนื่องจากเกษตรกรในแหล่งเพาะปลูกข้าวเหนียวที่สำคัญ เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบนปรับเปลี่ยนพื้นที่ไปปลูกข้าวเจ้า โดยเฉพาะข้าวขาวดอกมะลิ 105 ที่ขายได้ราคาสูงกว่าและแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้ปลูกข้าวเหนียวให้เพียงพอกับการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น

ข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 เป็นพันธุ์ที่เกษตรกรนิยมปลูกมากที่สุดในปัจจุบัน เพราะคุณสมบัติในการบริโภคที่เมล็ดเรียวยาวและอ่อนนุ่ม รวมทั้งให้ผลผลิตสูงกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมืองและต้านทานโรคแมลงได้ดีกว่า พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวประมาณร้อยละ 79.72 เป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 ซึ่งแตกต่างจากการปลูกข้าวเหนียวในอดีตที่มีความหลากหลายทางพันธุกรรมมากกว่าโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ในอดีตเกษตรกรในแต่ละท้องถิ่นจะคัดเลือกพันธุ์ข้าวเหนียวพื้นเมืองที่เหมาะสมกับสภาพอากาศและคุณสมบัติของดินในท้องถิ่นของตนเอง มีทั้งข้าวเหนียวนาสวน ข้าวเหนียวไร่ และข้าวเหนียวขึ้นน้ำซึ่งข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองทั้งหมดเป็นข้าวเหนียวชนิดไวต่อช่วงแสง โดยคุณสมบัติของข้าวเหนียวแต่ละชนิดสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้แตกต่างกัน นอกจากการบริโภคโดยตรงและการแปรรูปเป็นอาหารแล้วข้าวเหนียวยังมีคุณสมบัติทางยา

ในแง่ของการส่งออกข้าวเหนียวของไทยจะมีสัดส่วนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับข้าวเจ้า ประเทศไทยส่งออกข้าวเหนียวเฉลี่ยประมาณ 200,000 ตันต่อปี ในขณะที่ส่งออกข้าวเจ้าประมาณ 6-10 ล้านตันต่อปี และผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมดมีประมาณ 5.9 ล้านตันต่อปี หรือผลผลิตข้าวเหนียวที่ส่งออกคิดเป็นร้อยละ 5 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด จะเห็นว่าผลผลิตข้าวเหนียวกว่าร้อยละ 95 ใช้สำหรับบริโภคและการแปรรูปในประเทศ ส่วนผลผลิตที่ส่งออกส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 50 ของผลผลิตข้าวเหนียวที่ส่งออกทั้งหมดจะส่งออกในตลาดอาเซียนและตลาดอื่นๆ ในเอเชีย เช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ จีน ญี่ปุ่น ไต้หวัน และฮ่องกง เป็นต้น ประเทศผู้นำเข้าส่วนใหญ่จะนิยมนำเข้าข้าวเหนียวจากไทยไปใช้เพื่อการแปรรูปในอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่มนอกเหนือจากการบริโภคโดยตรง ดังนั้นปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยในแต่ละปีไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความต้องการของประเทศผู้นำเข้าข้าวเหนียว อีกทั้งประเทศไทยพึ่งพิงตลาดหลักเพียงไม่กี่ประเทศ รวมทั้งยังมีคู่แข่งสำคัญที่ส่งออกข้าวเหนียวในราคาต่ำกว่าไทย ทั้งเวียดนาม และปากีสถาน

บทที่ 3

การผลิตและการตลาดข้าวใน สปป.ลาว

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) เป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีความใกล้ชิดกับไทยทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม มีเขตแดนติดต่อกับไทยทั้งทางบกและทางน้ำ ถึง 1,810 กิโลเมตร พัฒนาการต่าง ๆ ใน สปป.ลาว จึงส่งผลกระทบต่อไทยและการกำหนดนโยบายของไทยต่อภูมิภาคอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และหากกล่าวถึงข้าวเหนียวประเทศแรกในโลกที่ทุกคนนึกถึงคงต้องเป็น สปป.ลาว ที่ประชากรส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 90 บริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ซึ่งรัฐบาล สปป.ลาว มีนโยบายให้ชาวนาผลิตข้าวให้เพียงพอสำหรับบริโภคภายในประเทศ และมีแผนผลิตเพื่อส่งออกในอนาคต โดยรัฐบาล สปป.ลาว ได้ดำเนินโครงการพัฒนาระบบชลประทานเข้าสู่พื้นที่เพาะปลูกที่มีศักยภาพในการผลิตข้าวในพื้นที่ทั่วทั้งประเทศ โดยวัตถุประสงค์พัฒนาการผลิต และการตลาดข้าวของ สปป.ลาว ให้สามารถส่งออกข้าวได้อย่างมั่นใจ โดยไม่มีปัญหาขาดแคลนข้าวสำหรับการบริโภคภายในประเทศ และกำหนดเป้าหมายให้สามารถส่งออกข้าวคุณภาพดีได้ภายในปี 2556 ปัจจุบัน สปป.ลาว สามารถผลิตข้าวเหนียวเพียงพอสำหรับการบริโภคภายในประเทศ และยังมีเหลือบางส่วนอีกเล็กน้อยสำหรับการส่งออกตามแนวชายแดน เนื่องจากภูมิประเทศของ สปป.ลาว ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบสูง เหมาะแก่การปลูกข้าวเหนียว และประชาชนนิยมบริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก ประกอบกับในอดีต สปป.ลาว เป็นประเทศที่ไม่พรมแดนติดทะเล (land locks) การปลูกข้าวเจ้ายังไม่มียุทธศาสตร์ และค่าขนส่งสูงอันเนื่องจากการคมนาคมที่ไม่สะดวก การปลูกข้าวเจ้าเพื่อการส่งออกจึงมีน้อย แต่ในปัจจุบันระบบตลาดได้เปิดกว้างมากขึ้น และข้าวเจ้าส่วนหนึ่งใช้ในการบริโภคในประเทศด้วย จึงได้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่บางส่วนไปปลูกข้าวเจ้าเพิ่มเติมทั้งวัตถุประสงค์สำหรับการบริโภคในประเทศ และเพื่อการส่งออก

หากพิจารณาจากแนวโน้มในอดีต ศักยภาพ และข้อจำกัดของพื้นที่ ทั้งนาปีและนาปรัง รวมทั้งนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งหวังที่จะขยายการผลิตจนถึงระดับที่ส่งออกได้ คาดว่าในปี 2563 สปป.ลาว จะมีเนื้อที่ปลูกข้าวรวม (นาปี นาปรัง และข้าวไร่) ประมาณ 1,000,000 เฮกตาร์ หรือประมาณ 6.25 ล้านไร่ โดยผลผลิตรวม 4,153 ล้านตัน ข้าวเปลือก มีผลผลิตเฉลี่ยเท่ากับ 4.15 ตันต่อเฮกตาร์ (สำนักการค้าต่างประเทศ ณ เวียงจันทน์, 2554) ในขณะที่ปัญหาสำคัญของ สปป.ลาว คือ ระบบการแปรรูปข้าวในประเทศยังไม่ทันสมัยและไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ข้าวเปลือกที่โรงสีรับซื้อยังเป็นข้าวเปลือกที่ปะปนกันหลายพันธุ์เพราะชาวนายังมีการปลูกข้าวหลายชนิดพันธุ์ นอกจากนี้โรงสีส่วนใหญ่ยังรับซื้อในลักษณะข้าวรวมหรือข้าวคละ เมื่อนำไปสีแล้วข้าวที่ได้ยังไม่ได้คุณภาพมาตรฐาน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นโรงสีขนาดเล็กจึงสีได้ข้าวชนิด 25%-35% เท่านั้นซึ่งยังไม่ได้มาตรฐานส่งออก นอกจากนี้โรงสีส่วนใหญ่ยังไม่มีอุปกรณ์แยกขนาดเมล็ด ไม่มีเครื่องขัดมันรวมทั้งไม่มีเครื่องยิงสี (color sorter) ที่สามารถแยกข้าวพิมพ์สีอื่น ๆ ปนออกมาได้ เช่น ข้าวเหนียวที่ปนมากับข้าวเจ้า ข้าวแดง และข้าวเหลือง เป็นต้น การก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2558 และการตั้งเป้าหมายเพื่อส่งข้าวออกไปขายต่างประเทศของ สปป.ลาว อาจเกิดผลกระทบต่อดตลาดส่งออกข้าวเหนียวของไทยในอนาคตหากสามารถแย่งส่วนแบ่ง

การตลาดในกลุ่มประเทศอาเซียนได้ หรืออาจเป็นโอกาสสำคัญของผู้ประกอบการไทยในการนำเข้าข้าวเหนียวราคาถูกโดยไม่ต้องเสียภาษีจาก สปป. ลาวเพื่อมาแปรรูปเพิ่มมูลค่าและส่งออกไป ดังนั้นการเรียนรู้สภาพการผลิตและการตลาดข้าวเหนียวในประเทศลาวจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ไม่ควรมองข้าม ในบทความนี้จะได้กล่าวถึงภาวะการผลิต การตลาดและราคา รวมถึงการบริโภคข้าวเหนียวใน สปป.ลาว ซึ่งข้อมูลส่วนใหญ่ได้จากการรวบรวมของสำนักส่งเสริมการค้าต่างประเทศ ณ เวียงจันทน์ กระทรวงพาณิชย์ และโครงการวิจัย “การศึกษาการพัฒนาการผลิตและการปรับปรุงประสิทธิภาพกลไกการส่งออกข้าวของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” ของสถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา

3.1 เนื้อที่เพาะปลูกและผลผลิตข้าวเหนียวของ สปป.ลาว

การเกษตรกรรมเป็นภาคเศรษฐกิจสำคัญที่สุดของ สปป.ลาว และกว่าร้อยละ 80 ของกำลังแรงงานทั้งหมดอยู่ในภาคเกษตรกรรม สปป.ลาวมีพื้นที่เกษตรกรรมประมาณร้อยละ 20 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยการทำนาเป็นอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่ ดังนั้นพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่ในประเทศลาวจึงเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าว ในปี 2553 สปป. ลาว มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวรวม 5,356,918 ไร่ เป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปี 4,679,419 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 87 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมด ที่เหลืออีกประมาณ 67,000 ไร่ เป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปรัง (นาแขง) ได้ผลผลิต 2,557,473 ตันข้าวเปลือก และ 462,408 ตันข้าวเปลือก ในฤดูนาปีและฤดูนาปรัง ตามลำดับ มีผลผลิตเฉลี่ยเท่ากับ 547 กิโลกรัมต่อไร่ในฤดูนาปี และผลผลิตเฉลี่ยสูงขึ้นในฤดูนาปรัง เท่ากับ 647 กิโลกรัมต่อไร่ (ตารางที่ 3.1) ซึ่งสูงกว่าปริมาณผลผลิตข้าวเฉลี่ยของประเทศไทย

เมื่อพิจารณาตามภูมิภาคพบว่า ภาคกลางมีพื้นที่มากที่สุด ประมาณร้อยละ 53 ของเนื้อที่ปลูกทั้งประเทศ รองลงมาไปเป็นภาคใต้ มีเนื้อที่ปลูกคิดเฉลี่ยร้อยละ 24 ส่วนภาคเหนือมีเนื้อที่ปลูกร้อยละ 23 ของเนื้อที่ปลูกทั้งประเทศ แขวงที่มีการปลูกข้าวฤดูนาปีมากที่สุด 6 อันดับแรก ได้แก่ แขวงสะหวันนะเขต มีเนื้อที่ปลูก 962,581 ไร่ แขวงจำปาสัก 458,781 ไร่ แขวงสาละวัน 446,156 ไร่ แขวงเวียงจันทน์ 393,981 ไร่ และนครหลวงเวียงจันทน์ 337,744 และแขวงคำม่วน 343,250 ไร่ ส่วนอีก 11 แขวงที่เหลือมีเนื้อที่ปลูกต่ำกว่า 300,000 ไร่ แขวงที่มีเนื้อที่ปลูกน้อยที่สุด 3 แขวง ได้แก่ แขวงเซกอง แขวงหลวงน้ำทา และแขวงพงสาลี สำหรับการเพาะปลูกข้าวของ สปป.ลาวในฤดูนาปรัง (นาแขง) จะเป็นการเพาะปลูกโดยใช้น้ำจากลุ่มแม่น้ำสำคัญในแต่ละแขวงเป็นหลักเนื่องจากการพัฒนาระบบชลประทานของประเทศยังมีไม่มากนัก โดยเฉพาะที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงในภาคกลางของประเทศ ดังนั้นแขวงที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปรังมากที่สุด ได้แก่ แขวงสะหวันนะเขต และนครหลวงเวียงจันทน์ ที่มีพื้นที่เพาะปลูก 181,787 ไร่ และ 134,375 ไร่ ตามลำดับ หรือคิดเป็นร้อยละ 46 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปรังของประเทศ (ตารางที่ 3.1)

ตารางที่ 3.1 พื้นที่เพาะปลูกข้าว ผลผลิตและผลผลิตเฉลี่ยใน สปป. ลาว ปีการเพาะปลูก 2553/54

ชื่อแขวง	นาปี			นาปรัง		
	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)	ผลผลิตเฉลี่ย (ก.ก. ต่อไร่)	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)	ผลผลิตเฉลี่ย (ก.ก. ต่อไร่)
นครเวียงจันทน์	337,744	233,935	693	134,375	101,725	757
พงสาลี	113,019	47,725	422	2,219	1,600	721
หลวงน้ำทา	101,375	55,450	547	10,000	7,130	713
อุดมไช	132,788	67,470	508	2,750	1,705	620
บ่อแก้ว	151,394	85,390	564	16,719	12,415	743
หลวงพระบาง	187,644	91,400	487	16,625	14,110	849
หัวพัน	170,244	85,005	499	11,406	6,650	583
ไชยะบูลี	278,931	164,605	590	19,531	12,920	662
เชียงขวาง	172,594	94,750	549	688	450	655
เวียงจันทน์	393,981	242,410	615	50,063	32,920	658
บอลิคำไซ	238,781	134,905	565	29,625	26,490	894
คำม่วน	343,250	187,155	545	58,531	50,355	860
สะหวันนะเขต	962,581	571,730	594	181,781	126,120	694
สาละวัน	446,156	215,535	483	69,313	5,558	80
เซกอง	59,306	26,045	439	3,125	2,210	707
จำปาสัก	458,781	203,420	443	64,469	55,630	863
อัตตะรือ	130,850	50,543	386	6,344	4,420	697
รวม	4,679,419	2,557,473	547	677,563	462,408	682

ที่มา : จำนวนจากข้อมูลของสำนักส่งเสริมการค้าต่างประเทศ ณ เวียงจันทน์, 2554

สำหรับการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพาะปลูกและปริมาณผลผลิตข้าวของ สปป. ลาวในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา พบว่า พื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปรังมีแนวโน้มการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในปี 2553 ที่พื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นจาก 588,806 ไร่ เป็น 677,563 ไร่ หรือเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 15 ในขณะที่พื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปีกลับมีแนวโน้มลดลงประมาณร้อยละ 3-5 ทั้งข้าวนาปีทั่วไปและข้าวไร่ที่ปลูกในฤดูนาปี อย่างไรก็ตาม ในด้านผลผลิตนั้น การผลิตข้าวใน สปป. ลาวเกือบทุกชนิดมีผลผลิตเฉลี่ยที่คงที่และมีแนวโน้มลดลงเล็กน้อย ยกเว้นข้าวไร่ที่ผลผลิตเฉลี่ยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจเกิดจากปัญหาที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ การเพาะปลูกข้าวในพื้นที่ดินเดิมซ้ำโดยไม่มีการพักดิน การเผาตอซัง หรือแม้กระทั่งการขาดความรู้ในการใช้ปุ๋ยและรูปแบบการเพาะปลูกที่เหมาะสม ซึ่งผลผลิตข้าวนาปีลดลงเล็กน้อยจาก 600

กิโลกรัมต่อไร่ ในปี 2551 เป็น 592 กิโลกรัมต่อไร่ในปี 2553 ในขณะที่ผลผลิตข้าวนาปรังลดลงจาก 748 กิโลกรัมต่อไร่ เป็น 682 กิโลกรัมต่อไร่ (ตารางที่ 3.2)

ตารางที่ 3.2 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพาะปลูกและผลผลิตข้าวใน สปป.ลาว 2551-53

ปี	ข้าวนาปี	ข้าวไร่	รวมข้าวนาปี	ข้าวนาปรัง
พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)				
2551	3,870,938	684,644	4,555,581	590,625
2552	4,102,944	769,131	4,872,075	588,806
2553	3,936,656	742,763	4,679,419	677,563
การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพาะปลูก (%)				
2552	5.99	12.34	6.95	-0.31
2553	-4.05	-3.43	-3.95	15.07
ผลผลิต (ตัน)				
2551	2,321,155	203,765	2,524,920	441,625
2552	2,468,750	221,935	2,690,685	354,778
2553	2,331,330	226,143	2,557,473	462,408
การเปลี่ยนแปลงผลผลิต (%)				
2552	6.36	8.92	6.57	-19.67
2553	-5.57	1.90	-4.95	30.34
ผลผลิตเฉลี่ย (ก.ก. ต่อไร่)				
2551	600	298	554	748
2552	602	289	552	603
2553	592	304	547	682

ที่มา : คำนวณจากข้อมูลของสำนักส่งเสริมการค้าต่างประเทศ ณ เวียงจันทน์, 2554

3.2 แบบแผนและเทคโนโลยีการผลิต

การผลิตข้าวใน สปป.ลาว ส่วนใหญ่ปลูกข้าวเหนียว ประมาณร้อยละ 85 และแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะตามระบบนิเวศ (ecosystem) คือ “ข้าวนาปี” ซึ่งปลูกในที่ลุ่มในฤดูฝน “ข้าวแซง” (นาปรัง) ซึ่งปลูกในฤดูแล้งหลังข้าวนาปีในที่มีระบบชลประทาน หรือมีน้ำเพียงพอ และ “ข้าวไร่” ซึ่งปลูกบนที่ดอน

หรือที่ลาดชันบนที่สูงตามไหล่เขาในฤดูฝน ปัจจุบัน สปป.ลาว มีเนื้อที่เก็บเกี่ยวข้าวนาปี ประมาณร้อยละ 78 นาแซงร้อยละ 9 และข้าวไร่ร้อยละ 13 โดยนาปีและนาแซงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในช่วง ปี 2519-2544 ต่อจากนั้นมีแนวโน้มลดลง ส่วนข้าวไร่มีแนวโน้มลดลงโดยตลอด เพราะส่วนหนึ่งทำให้ลักษณะไร่หมุนเวียน มีการเผาป่าสลับกับการปลูกข้าว ซึ่งรัฐบาลมีนโยบายให้ลดและเลิกปลูกข้าวไร่ในลักษณะนี้ ซึ่งพื้นที่ปลูกข้าวไร่ส่วนใหญ่จะปลูกในภาคเหนือ โดยรัฐบาลพยายามจัดสรรพื้นที่ทำนาให้เกษตรกรในพื้นที่ที่ทำนาได้

สำหรับงานวิจัยและพัฒนาพันธุ์ข้าวในปัจจุบันอยู่ในความรับผิดชอบของสถาบันค้นคว้าวิทยาศาสตร์ เทคนิคการกรรมและป่าไม้แห่งชาติลาว และนับตั้งแต่ปี 2536 เป็นต้นมา สปป.ลาว สามารถพัฒนาพันธุ์ข้าวพันธุ์ใหม่ ๆ ที่ให้ผลผลิตเฉลี่ยสูงออกมาจำนวนมากภายใต้โครงการ Lao-IRRI ซึ่งทั้งหมดเป็นข้าวเหนียว ส่วนพันธุ์ข้าวเจ้าจะใช้พันธุ์ข้าวหอมมะลิที่นำเข้ามาจากประเทศไทย ซึ่งปลูกเพื่อการบริโภค และพันธุ์ CR 203 เป็นพันธุ์จากเวียดนามที่เหมาะสมสำหรับการแปรรูปทำเป็นเส้นก๋วยเตี๋ยว เส้นขนมจีน และใช้ในอุตสาหกรรมการผลิตเบียร์ ในฤดูนาปีชาวนาส่วนใหญ่ปลูกข้าวพันธุ์ปรับปรุง¹² มีบางส่วนปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง และบางส่วนปลูกข้าวพันธุ์ กข6 ที่นำมาจากประเทศไทย ส่วนฤดูนาแซง (นาปรัง) ชาวนาทั้งหมดปลูกข้าวพันธุ์ปรับปรุง

ด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์โดยหลักการแล้วสถาบันค้นคว้าวิทยาศาสตร์เทคนิคการกรรมและป่าไม้แห่งชาติลาว เป็นผู้รับผิดชอบในการผลิตเมล็ดพันธุ์บริสุทธิ์ (breeder seed) เมล็ดพันธุ์พื้นฐาน (foundation seed: R₁) และเมล็ดพันธุ์ขึ้นทะเบียน (registered seed: R₂) ส่วนเมล็ดพันธุ์รับรอง (certified seed: R₃) จะอยู่ในความรับผิดชอบของกองส่งเสริมการกรรมและป่าไม้แห่งชาติลาว พันธุ์ชั้น R₃ นี้ ชาวนาสามารถนำไปปลูกและเก็บรักษาพันธุ์ไว้ใช้เองได้อีกประมาณ 3 รุ่น (3 ปี) โดยไม่เสื่อมคุณภาพ อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติยังมีปัญหาอยู่บ้าง เพราะเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติยังไม่มีความชัดเจนในวิธีปฏิบัติ การที่จะผลิตเมล็ดพันธุ์ชั้น R₃ ให้เพียงพอต่อพื้นที่ปลูกทั้งหมดจะต้องใช้เมล็ดพันธุ์จำนวน 4,500 - 6,000 ตันต่อปี แต่ถ้าชาวนาเก็บไว้เอง 3 ปี หน่วยงานที่รับผิดชอบก็จะต้องผลิตเมล็ดพันธุ์ชั้น R₃ ให้ได้อย่างน้อย 1,500 ตันต่อปี ซึ่งนับว่ามีปริมาณมาก ต้องใช้สถานที่ปลูกและงบประมาณเกินขีดความสามารถของหน่วยงานที่รับผิดชอบที่จะสามารถจำหน่ายได้หมด เนื่องจากชาวนายังนิยมเก็บพันธุ์ไว้เองหรือแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน แทนที่จะมาซื้อจากศูนย์/สถานี เพราะจะมีราคาแพง ประมาณ 3,000-3,500 กีบต่อกิโลกรัม หรือประมาณ 12-14 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งถ้ารวมค่าขนส่งบางพื้นที่ชาวนาจะต้องซื้อในราคาสูงถึง 5,300 กีบต่อกิโลกรัม หรือประมาณ 21 บาทต่อกิโลกรัม นอกจากปัญหาการขายเมล็ดพันธุ์ลำบากแล้ว ศูนย์/สถานียังมีปัญห่อื่นๆ อีก เช่น อุปกรณ์บางอย่างที่มีก็มีความใหญ่เกินไป ค่าใช้จ่ายสูง บางแห่งก็ไม่มีอุปกรณ์เลย รวมทั้งขาดทุนหมุนเวียน ซึ่งรัฐบาลของ สปป.ลาวกำลังพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะเมล็ดพันธุ์เป็นปัจจัยที่สำคัญซึ่งมีผลกระทบต่อผลผลิตเฉลี่ยเป็นอย่างมาก ทางออกอย่างหนึ่งที่รัฐบาลของ สปป.ลาวนำมาใช้ คือ การจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชนให้กระจายอยู่

¹² ข้าวพันธุ์ปรับปรุง ใน สปป.ลาว หมายถึง ข้าวพันธุ์ใหม่ที่ไม่ไวต่อช่วงแสง สามารถปลูกได้ตลอดทั้งปีในพื้นที่ที่สามารถควบคุมระดับน้ำได้ ตั้งแต่ย อดบนของตอปุ๋ยเคมีได้ดี และให้ผลผลิตสูง

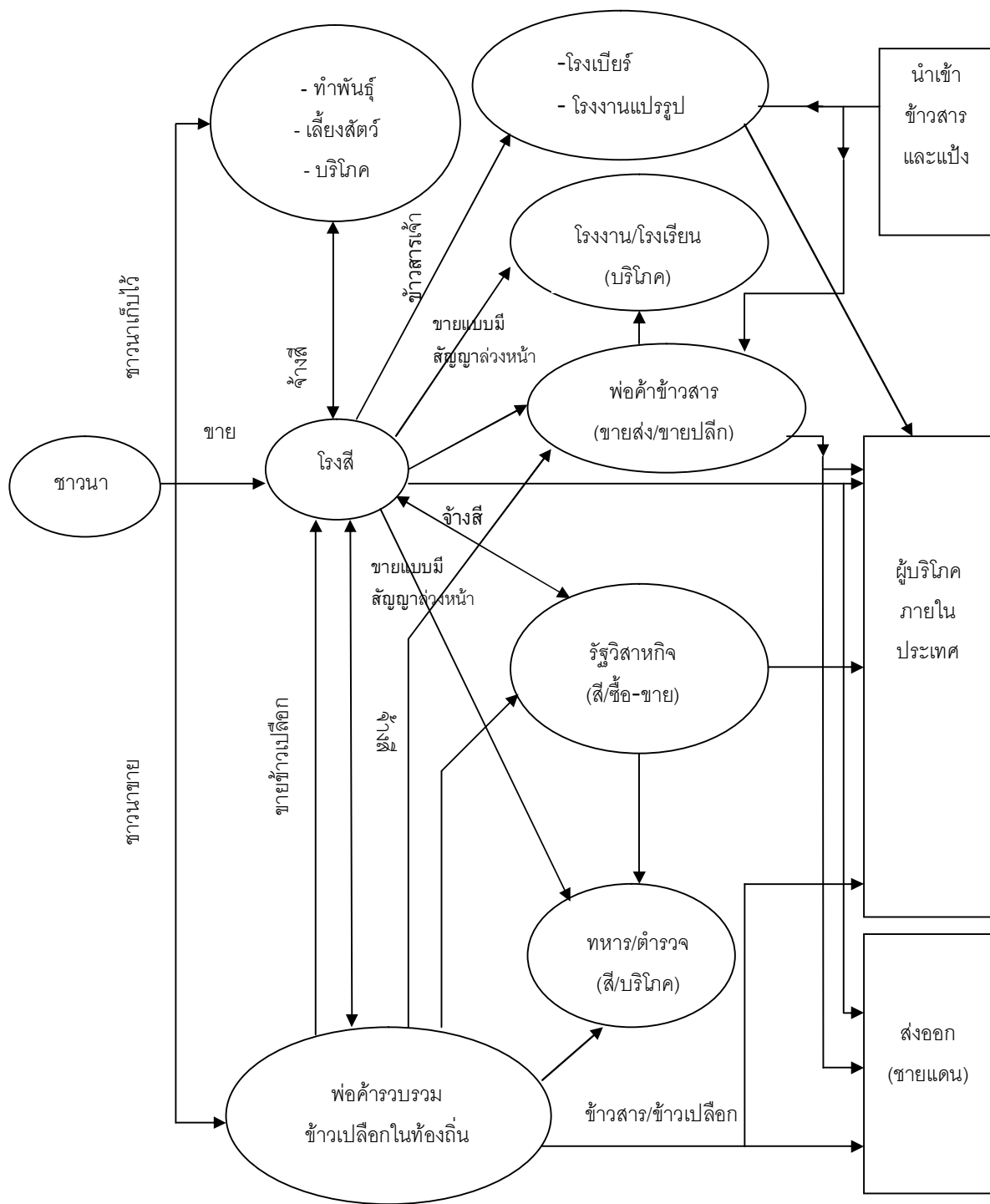
ทั่วประเทศ โดยให้ชาวนาเป็นผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ชั้น R₃ และรัฐให้การสนับสนุนเบื้องต้น คือ เมล็ดพันธุ์ และอุปกรณ์ที่จำเป็น รวมทั้งอบรมถ่ายทอดความรู้ และกำกับดูแลเรื่องคุณภาพ โดยให้แต่ละศูนย์ มีชาวนาประมาณ 5-10 ราย มีเนื้อที่ประมาณ 10 เฮกตาร์ หรือ 62.5 ไร่ เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ให้ได้อย่างน้อย 10 ตัน โดยให้มีศูนย์กระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวทั่วประเทศประมาณ 150 ศูนย์ (ประมาณเมืองละ 1-2 ศูนย์) ซึ่งสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ได้รวมทั้งหมดประมาณ 1,500 ตันต่อปี (สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา, 2551)

สำหรับกระบวนการผลิตข้าวของเกษตรกรใน สปป. ลาว ส่วนใหญ่ใช้แรงงานคนเป็นหลักตั้งแต่การปลูกจนถึงเก็บเกี่ยวยังไม่มีการใช้แรงงานเครื่องจักรเพื่อทดแทนแรงงานคนมากนัก เนื่องจากค่าจ้างแรงงานในประเทศยังมีราคาถูกและส่วนใหญ่เน้นการใช้แรงงานในครัวเรือนและแรงงานแลกเปลี่ยนมากกว่าการใช้แรงงานจ้าง ในด้านเทคโนโลยีการเตรียมดินส่วนใหญ่ยังใช้แรงงานสัตว์หรือบางส่วนใช้รถแทรกเตอร์ขนาดเล็ก สำหรับกระบวนการเก็บเกี่ยวทั้งหมดใช้แรงงานคนและบางส่วนมีการนำเครื่องนวดข้าวมาใช้แต่ส่วนใหญ่ยังใช้แรงงานคน และปัจจุบันยังไม่มีการใช้รถเกี่ยวนวด (combine harvester) สำหรับการเกี่ยวข้าวใน สปป. ลาว

3.3 การตลาดข้าวและราคา

วิธีการตลาดข้าวใน สปป.ลาว ไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก เพราะส่วนใหญ่เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนส่วนที่เหลือจึงจะไปจำหน่าย ชาวนาประมาณร้อยละ 85 มียุ้งฉางเป็นของตนเอง เมื่อต้องการบริโภคข้าว ก็จะนำข้าวไปสีกับโรงสีขนาดเล็กในหมู่บ้าน ในส่วนที่เหลือจะจำหน่ายโดยจะมีผู้รวบรวมข้าวเปลือกที่เข้าไปรับซื้อในหมู่บ้านแล้วนำไปขายให้โรงสีอีกต่อหนึ่ง ส่วนโรงสีจะขายให้กับพ่อค้าข้าวสาร ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในตลาดสดในเมืองและส่วนหนึ่งจะขายปลีกให้กับผู้บริโภคโดยตรง และภาครัฐยังมีบทบาทในตลาดข้าวด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะหน่วยงานของทหาร ตำรวจ ก็จะมีสัญญาซื้อขายล่วงหน้ากับโรงสีเพื่อซื้อข้าวเป็นสวัสดิการแก่กำลังพล บริษัทเสบียงอาหารขาเข้า-ขาออกของแผนกอุตสาหกรรมและการค้าแขวงก็จะซื้อข้าวสำรองไว้ และจำหน่ายให้กับประชาชนเพื่อป้องกันการขาดแคลนข้าวในปลายฤดู ส่วนการค้าในลักษณะเป็นข้าวถุงสำเร็จรูปเพิ่งเริ่มดำเนินการเป็นบางส่วนในเมืองใหญ่ๆ เท่านั้น (ภาพที่ 3.1)

จากข้อมูลราคาข้าวเปลือก ข้าวสารที่รวบรวมโดยกรมการค้าภายใน กระทรวงอุตสาหกรรมและการค้า สปป.ลาว ใน 4 แขวง คือ นครหลวงเวียงจันทร์ หลวงพระบาง สหวันนะเขต และจำปาสัก ระหว่างปี 2551-54 พบว่าราคาข้าวเปลือกเหนียวในปี 2551 เท่ากับ 6.35 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามลำดับ เท่ากับ 8.30 บาทต่อกิโลกรัมในปี 2554 โดยในส่วนของข้าวเปลือกเจ้าก็มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเดียวกัน คือเพิ่มขึ้นจาก 6.79 บาทต่อกิโลกรัมในปี 2551 เป็นเท่ากับ 9.17 บาทต่อกิโลกรัมในปี 2554 ซึ่งราคาข้าวสารเจ้ามีการเปลี่ยนแปลงในทิศทางเดียวกันกับราคาข้าวเปลือก โดยที่ราคาข้าวสารเจ้าของนครหลวงเวียงจันทร์จะสูงกว่าแขวงอื่นๆ อย่างไรก็ตามในส่วนของราคาข้าวสารเหนียวนั้น สัดส่วนการเพิ่มขึ้นของราคาเพิ่มขึ้นน้อยกว่าเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเปลือก (ตารางที่ 3.3)

ภาพที่ 3.1 วิธีการตลาดข้าวใน สปป. ลาว

ที่มา : สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา, 2551

ตารางที่ 3.3 ราคาข้าวเหนียวและข้าวเจ้าใน สปป.ลาว ปี 2551-54

ปี	ราคาข้าวเหนียว		ราคาข้าวเจ้า	
	ข้าวเปลือกเหนียว	ข้าวสารเหนียว	ข้าวเปลือกเจ้า	ข้าวสารเจ้า
	(บาท ต่อ ก.ก.)			
2551	6.35	19.39	6.79	21.65
2552	7.55	21.57	9.80	23.63
2553	8.40	19.04	9.96	25.68
2554 (พ.ย.)	8.30	19.02	9.17	24.71

ที่มา : กรมการค้าภายใน กระทรวงอุตสาหกรรมและการค้า, สปป.ลาว

หมายเหตุ: อัตราแลกเปลี่ยน 1 บาท เท่ากับ 254 กีบ (ธ.ค.51) ; 1 บาท เท่ากับ 255 กีบ (ธ.ค.52)

อัตราแลกเปลี่ยน 1 บาท เท่ากับ 256 กีบ (ธ.ค.53) ; 1 บาท เท่ากับ 259 กีบ (พ.ย.54)

เมื่อเปรียบเทียบราคาระหว่างข้าวสารเหนียวกับข้าวสารเจ้าใน 3 ปีพบว่า ราคาข้าวสารเจ้าจะสูงกว่าราคาข้าวสารเหนียวในทุกช่วง ยกเว้นช่วงหลวงพระบาง และเมื่อเปรียบเทียบราคาข้าวเปลือกเหนียวเมล็ดสั้นของไทยกับราคาข้าวเปลือกเหนียวของ สปป.ลาว พบว่าในช่วงปี 2551 – 2552 ราคาข้าวเปลือกเหนียวของไทยสูงกว่าของ สปป.ลาว โดยมีความแตกต่างกันระหว่าง 1,000 – 4,000 บาทต่อตัน

3.4 การบริโภคข้าวของ สปป.ลาว

ประชากรลาวนิยมบริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก 3 มื้อ ส่วนข้าวเจ้าส่วนใหญ่ยังบริโภคในรูปแบบของเผอ (ก๋วยเตี๋ยวเวียดนาม) หรือข้าวปุ้น (ขนมจีน) โดยอัตราการบริโภคต่อคนจากการประมาณการของกรมแผนงานกระทรวงกสิกรรมและป่าไม้ สปป.ลาว จะเท่ากับ 350 กิโลกรัมข้าวเปลือก ต่อคนต่อปี หรือเท่ากับ 210 กิโลกรัมข้าวสาร และจากการสำรวจการบริโภคข้าวเฉพาะครอบครัวชาวนาพบว่า มีอัตราการบริโภค (นครหลวงเวียงจันทน์ สะหวันนะเขต และจำปาสัก) ประมาณ 197 กิโลกรัมข้าวสารต่อคนต่อปี นอกจากบริโภคโดยตรงแล้ว ผลผลิตส่วนหนึ่งร้อยละ 3 ชาวนาเก็บไว้ทำพันธุ์ เมื่อรวมกับการใช้ประโยชน์อื่นๆ และการสูญเสียหลังการเก็บเกี่ยวแล้ว จะมีประมาณร้อยละ 17 ของผลผลิตทั้งหมด จากอัตราการบริโภคโดยตรงและอัตราการใช้การใช้ประโยชน์อื่นรวมร้อยละ 17 พบว่าในปี 2551 มีความต้องการใช้ข้าวรวมทั้ง 2,460 ล้านตันข้าวเปลือก จากผลผลิตที่ผลิตได้ทั้งหมด 2,663 ล้านตันข้าวเปลือก ดังนั้น จึงมีข้าวคงเหลือประมาณ 0.203 ล้านตันข้าวเปลือก ซึ่งส่วนหนึ่งจะส่งออกตามชายแดน

ในภาพรวมแล้วจะเห็นว่า ปัจจุบัน สปป.ลาว ผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศแล้ว อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาเป็นรายแขวงพบว่า มี 10 แขวง จากทั้งหมด 17 แขวงที่ผลิตข้าวไม่เพียงพอแก่การบริโภคข้าวในแขวง โดยแขวงที่ผลิตข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคส่วนใหญ่อยู่ทาง

ภาคเหนือ และแขวงที่ผลิตข้าวได้ไม่พอมากที่สุด 3 อันดับ ได้แก่ หลวงพระบาง ชาติอยู่ 75,381 ตัน ข้าวเปลือก อุดมไชย ชาติอยู่ 39,507 ตันข้าวเปลือก และหัวพัน ชาติอยู่ 32,416 ตันข้าวเปลือก ความต้องการข้าวในอนาคตพิจารณาจากอัตราการเจริญเติบโตของประชากร อัตราบริโภคต่อหัวและการใช้ประโยชน์อื่นๆ คาดว่าจะมีความต้องการใช้ข้าวในปี 2563 รวมประมาณ 3,360 ล้านตันข้าวเปลือก ดังนั้นในปี 2563 จึงน่าจะมีข้าวเหลือประมาณ 0.793 ล้านตันข้าวเปลือก อย่างไรก็ตามในจำนวนนี้ คงไม่สามารถจะส่งออกตามระบบปกติได้ทั้งหมด ส่วนหนึ่งต้องเก็บสำรองไว้ และอีกส่วนหนึ่งจะเป็นการค้าตามชายแดนนอกระบบและใช้ประโยชน์อย่างอื่น

3.5 การนำเข้าและการส่งออก

การนำเข้าและส่งออกข้าวของ สปป.ลาว ที่เป็นทางการมีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นการค้าชายแดน ระหว่างลาว – ไทย ลาว – เวียดนาม ลาว – จีน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นข้าวเปลือก แต่สินค้าข้าวเป็นสินค้าควบคุม การส่งออก – นำเข้าต้องขออนุญาตจากการทรวงอุตสาหกรรมและการค้า โดยความเห็นชอบของกระทรวงกลาโหมและป่าไม้ ซึ่งปกติจะต้องให้ระดับแขวงเป็นผู้พิจารณา การส่งออกของ สปป.ลาว ในทางทะเลสามารถส่งออกได้ 2 ทาง คือ ผ่านทางท่าเรือแหลมฉบังของประเทศไทย และท่าเรือเมืองดานังของเวียดนาม

การกำหนดเป้าหมายส่งออกไม่ได้กำหนดตามผลผลิตที่คาดว่าจะยังคงเหลือจากการนำใช้ในประเทศทั้งหมด แต่จะพิจารณาจากข้อจำกัดในด้านต่างๆ ของ สปป.ลาว ด้วย เช่นยังไม่เคยมีประสบการณ์ในการส่งออก ปัญหาคุณภาพผลผลิต (ข้าวเปลือก) ซึ่งต้องใช้เวลาพอสมควรในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและขีดความสามารถของชาวนาและต้องใช้เวลารวมทั้งงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐพอสมควร ตลอดจนการปรับปรุงกระบวนการสีข้าวให้ได้คุณภาพมาตรฐานส่งออก ซึ่งต้องหาผู้ลงทุนเช่นเดียวกัน และเพื่อความชัดเจนในการดำเนินงานให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้จะต้องปรับเป้าหมายให้อยู่ในรูปของเนื้อที่ปลูก จะเห็นว่าเป้าหมายการเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวของ สปป.ลาว ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวคุณภาพดี (ตารางที่ 3.4) ดังนั้นลาวอาจเป็นคู่แข่งสำคัญของการส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีของไทยในอนาคต เพราะพันธุ์ข้าวที่ปลูกใกล้เคียงกันแต่ลาวสามารถผลิตได้ในต้นทุนที่ต่ำกว่า ส่งผลให้ราคาข้าวเหนียวของ สปป.ลาว ต่ำกว่าไทยหากในอนาคต สปป.ลาว สามารถผลิตข้าวเหนียวคุณภาพดีได้ก็คงเป็นปัญหาสำหรับตลาดข้าวเหนียวของไทยในอนาคตได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามนอกจากลาวแล้วอีกประเทศในอาเซียนที่ต้องให้ความสำคัญในการผลิตและการส่งออกข้าวเหนียวคือประเทศเวียดนาม แม้ว่าในปัจจุบันปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวจะมีน้อยมากเมื่อเทียบกับไทย คือประมาณ 50,000 ตันต่อปี แต่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวถึงในบทที่ 4 ข้าวเหนียวในอาเซียน

ตารางที่ 3.4 เป้าหมายเนื้อที่ของเขตส่งเสริมการผลิตข้าวคุณภาพดีเพื่อส่งออกและการแปรรูป

ชนิดข้าว	เป้าหมาย ปี 2556			เป้าหมาย ปี 2563		
	ข้าวสาร (ตัน)	คิดเป็น ข้าวเปลือก (ตัน)	ต้องมีเนื้อ ที่ปลูก (เฮกตาร์)	ข้าวสาร (ตัน)	คิดเป็น ข้าวเปลือก (ตัน)	ต้องมีเนื้อ ที่ปลูก (เฮกตาร์)
-ข้าวเหนียวคุณภาพดี	20,000	32,000	10,000	50,000	85,000	25,000
- ข้าวเจ้าคุณภาพดี	10,000	16,000	5,000	200,000	350,000	100,000
- ข้าวเหนียวอินทรีย์	500	800	300	5,000	8,000	3,000
- ข้าวบงชี้ทาง	300	500	200	3,000	5,000	2,000
ภูมิศาสตร์						
- ข้าวเพื่อการแปรรูป	35,000	58,000	15,000	40,000	65,000	17,000
รวมผลผลิตเพื่อส่งออก	30,800	49,300	15,500	258,000	448,000	130,000
รวมทั้งหมด	65,800	107,300	30,500	298,000	513,000	147,000

ที่มา : สำนักการค้าต่างประเทศ ณ เวียงจันทน์, 2554

3.6 สรุป

ปี 2553 สปป.ลาว มีพื้นที่เกษตรกรรมประมาณร้อยละ 20 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าว โดยพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปี เท่ากับ 4.679 ล้านไร่ และพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปรังประมาณ 67,000 ไร่ การทำนาส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงทางตอนกลางของประเทศ ปัจจุบันแนวโน้มการปลูกข้าวในฤดูนาปีลดลงเล็กน้อยในขณะที่สัดส่วนการปลูกข้าวในฤดูนาปรังเพิ่มสูงขึ้น แต่ปัญหาด้านการผลิตที่สำคัญคือการใช้ที่ดินโดยไม่มีการพักดิน การเผาตอซัง และการขาดความรู้ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการในการเพาะปลูกข้าว ทำให้ผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่ลดลงเล็กน้อยทั้งในฤดูนาปีและนาปรัง ในด้านชนิดของข้าวที่ปลูกพบว่า เนื้อที่ปลูกข้าวประมาณร้อยละ 85 หรือประมาณ 3.978 ล้านไร่ เป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวทั้งข้าวเหนียวนาปีและข้าวเหนียวไร่ ซึ่งเกษตรกรจะเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เองและเน้นการใช้แรงงานคนเป็นหลักเพราะค่าจ้างแรงงานในลาวยังมีราคาถูก การใช้แรงงานเครื่องจักรในการปลูกข้าวยังไม่พบมากนัก จะมีใช้ในเฉพาะในการเตรียมดินเท่านั้นสำหรับการเก็บเกี่ยวยังไม่ค่อยมีการใช้รถเกี่ยวนาด

ผลผลิตข้าวจากฟาร์มของเกษตรกรจะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลักที่เหลือจะส่งไปจำหน่ายยังตลาดโดยขายให้กับพ่อค้ารวบรวมในหมู่บ้านหรือขายให้โรงสี เพื่อส่งผ่านไปยังพ่อค้าข้าวสารในตลาดสดในเมือง ส่งเข้าโรงงานแปรรูป ขายปลีกให้กับผู้บริโภคโดยตรง ส่วนหนึ่งจะขายให้กับหน่วยงานของรัฐ เช่น ทหาร ตำรวจ หรือโรงเรียน รวมทั้งบริษัทเสบียงอาหารของแต่ละแขวงจะซื้อไว้จำหน่ายให้ประชาชนในปลายฤดู ซึ่งถือว่าภาครัฐมีบทบาทที่สำคัญมากในตลาดค้าข้าวของลาว และผลผลิตบางส่วนก็จะส่งออกขายตามแนวชายแดนของเวียดนาม จีน และไทย แต่มีปริมาณไม่มากนัก

ปัจจุบัน สปป.ลาว สามารถผลิตข้าวเพียงพอต่อการบริโภคในประเทศและมีเป้าหมายการส่งเสริมการผลิตข้าวเพื่อการส่งออกในปี 2556 โดยจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาการผลิตข้าวในประเทศโดยเฉพาะปัญหาผลผลิตตกต่ำ ได้มีการส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพดีโดยตั้งศูนย์ข้าวชุมชนกระจายในทุกหมู่บ้าน และการให้ความรู้ทางวิชาการที่ถูกต้องในการเพาะปลูกข้าวแก่เกษตรกรและการพัฒนาระบบชลประทานเพื่อรองรับการผลิตข้าวในฤดูนาปรัง สำหรับปัญหาด้านคุณภาพข้าวที่ยังไม่ได้มาตรฐานการส่งออก รัฐบาลจะจัดหาผู้ลงทุนกิจการโรงสีพร้อมสนับสนุนงบประมาณให้กับผู้ลงทุน เพื่อยกระดับอุตสาหกรรมการสีข้าวในประเทศ โดยเป้าหมายการส่งออกข้าวของ สปป.ลาว ส่วนใหญ่จะเน้นการส่งออกข้าวเจ้าคุณภาพดี รองลงมาคือการส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดี ซึ่งกำหนดปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีประมาณ 35,000 ตัน ในปี 2556 และเพิ่มเป็น 85,000 ตัน ในปี 2563 นโยบายดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อตลาดส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีของไทย เพราะพันธุ์ข้าวเหนียวที่ปลูกใน สปป.ลาว คือ พันธุ์ กข6 เช่นเดียวกับกับไทย แต่ สปป.ลาว สามารถผลิตได้ในต้นทุนที่ต่ำกว่ามาก ดังนั้น หาก สปป.ลาว สามารถพัฒนาคุณภาพของข้าวเหนียวได้ใกล้เคียงกับไทย ไม่เพียงจะกระทบกับตลาดส่งออกของไทยเท่านั้น แต่ในอนาคตผู้บริโภคข้าวเหนียวในประเทศไทยอาจจะหันไปบริโภคข้าวเหนียวคุณภาพดีราคาถูกลงจาก สปป.ลาว แทนการบริโภคข้าวเหนียวไทยที่ราคามีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ

บทที่ 4

ข้าวเหนียวในภูมิภาคอาเซียน

ข้าวเหนียวเป็นชนิดข้าวที่มีการเพาะปลูกในหลายประเทศของเอเชียทั้ง ไทย สปป.ลาว จีน เวียดนาม พม่า อินโดนีเซีย มาเลเซีย บังคลาเทศ เกาหลี ฟิลิปปินส์ ใต้หวัน กัมพูชา จีน และญี่ปุ่น โดยการผลิตข้าวเหนียวในประเทศอื่นๆ นอกจากไทยและ สปป.ลาว จะปลูกไว้เพื่อเป็นวัตถุดิบในการทำอาหารหรือการแปรรูป ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ประโยชน์เพื่อการบริโภคโดยตรง ดังนั้นปริมาณข้าวเหนียวที่ประเทศเหล่านั้นผลิตได้จะมีปริมาณไม่มากนักในแต่ละปี และการจัดเก็บข้อมูลข้าวเหนียวแยกต่างหากจากข้าวเจ้าและข้าวทั่วไปไม่มีปรากฏในฐานข้อมูลของประเทศอื่นในอาเซียนนอกจากประเทศไทย จึงเป็นข้อจำกัดที่สำคัญของการศึกษาภาวะการตลาดและการผลิต รวมถึงการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในภูมิภาคอาเซียน ซึ่งในบทนี้จะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับข้าวเหนียวทั้งจากแหล่งที่เป็นทางการ เช่น เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลสถิติที่ปรากฏในเว็บไซต์ต่างๆ ที่รวบรวมไว้โดยองค์กรระหว่างประเทศ เช่น USDA, FAO และ Vietnam Food Association เป็นต้น รวมทั้งรวบรวมข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจตลาดและการผลิตข้าวเหนียวใน สปป.ลาว และ ประเทศเวียดนาม โดยจะนำเสนอประเด็นสำคัญเกี่ยวกับข้าวเหนียวในอาเซียนที่ 4 ด้าน ได้แก่ สถานการณ์ด้านการผลิต ต้นทุนการผลิตโดยเปรียบเทียบ ภาวะตลาดและการเปลี่ยนแปลงราคา และสถานการณ์ด้านการส่งออกและนำเข้า

4.1 สถานการณ์ด้านการผลิต

การเพาะปลูกข้าวเหนียวของประเทศในภูมิภาคอาเซียนส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อใช้สำหรับแปรรูปและเป็นวัตถุดิบในการผลิตอาหารว่างและขนมมากกว่าจะผลิตเพื่อบริโภคโดยตรง ยกเว้นการผลิตข้าวเหนียวของไทยและ สปป.ลาว โดยเฉพาะ สปป.ลาว ที่ประชากรในประเทศบริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ทำให้พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวของลาวมีประมาณร้อยละ 85 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งประเทศ หรือประมาณ 3.978 ล้านไร่ (สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการการค้าและการพัฒนา, 2551) อย่างไรก็ตามหากเปรียบเทียบกับพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวของไทยที่มีอยู่ประมาณ 17 ล้านไร่ จะเห็นว่ามากกว่าพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวของลาวประมาณ 4 เท่า และไทยสามารถผลิตข้าวเหนียวได้ผลผลิตเฉลี่ยประมาณ 450-500 กิโลกรัมต่อไร่ ในขณะที่ผลผลิตข้าวเหนียวเฉลี่ยใน สปป.ลาว ได้ประมาณ 300-350 กิโลกรัมต่อไร่ ส่งผลให้ผลผลิตข้าวเหนียวของไทยมีประมาณ 5.822 ล้านตันต่อปี และลาวผลิตข้าวเหนียวได้ประมาณ 1.837 ล้านตันต่อปี ดังนั้นผลผลิตข้าวเหนียวของลาวเกือบทั้งหมดใช้เพื่อบริโภคในประเทศไม่ได้มีผลผลิตเหลือเพื่อการส่งออก ยกเว้นการส่งออกทางชายแดนเวียดนามและกัมพูชาซึ่งมีปริมาณน้อยและไม่สามารถรวบรวมข้อมูลที่เป็นทางการได้ อย่างไรก็ตาม สปป.ลาว ตั้งเป้าหมายจะผลิตข้าวเหนียวเพื่อการส่งออกประมาณร้อยละ 30 ของผลผลิตข้าวที่ส่งออกทุกชนิด โดยคาดการณ์ว่าจะส่งออกข้าวเหนียวได้ประมาณ 32,000 ตันข้าวเปลือกเหนียว หรือ 20,000 ตันข้าวสารเหนียวในปี 2556

สำหรับพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในประเทศอื่นๆ ไม่มีการจัดเก็บข้อมูลการผลิตข้าวแยกตามชนิดของข้าวไว้ จึงไม่สามารถประมาณการพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวที่ชัดเจนของอาเซียนได้ แต่จาก

รายงานของ USDA (2010) และการสำรวจข้อมูลการผลิตข้าวเหนียวในเวียดนาม พบว่า พื้นที่เพาะปลูกข้าวประมาณร้อยละ 5 ของเวียดนาม หรือคิดเป็นพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 2.375 ล้านไร่ ถูกใช้เพื่อการเพาะปลูกข้าวเหนียว พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวที่สำคัญจะอยู่ในแถบเวียดนามตอนใต้โดยเฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง จังหวัดที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดคือจังหวัดอันเกียง (An Giang) ทางทิศตะวันออกของเมืองโฮจิมินห์ติดชายแดนกัมพูชา ซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวประมาณ 34,000 เฮกตาร์ หรือประมาณ 212,500 ไร่ (Vietnam Trade Promotion Agency, 2008) เวียดนามได้เป็นแหล่งผลิตข้าวเหนียวที่สำคัญของประเทศและกระจายผลผลิตไปจำหน่ายในภูมิภาคอื่นของเวียดนาม รวมทั้งการผลิข้าวเหนียวส่งออก ในขณะที่การผลิตข้าวเหนียวในภูมิภาคอื่นจะเพาะปลูกข้าวเหนียวเพื่อใช้สำหรับบริโภคในครัวเรือนเท่านั้นส่วนใหญ่มักจะเป็นข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองเมล็ดสั้น ซึ่งมี 2 ชนิดคือข้าวเหนียวหอมและชนิดไม่หอม (ภาพที่ 4.1)

ภาพที่ 4.1 ชนิดของข้าวเหนียวที่ปลูกในประเทศเวียดนาม

ที่มา : จากการสำรวจ

สำหรับประเทศอื่นๆ ในอาเซียน แม้จะมีการปลูกข้าวเหนียวในทุกประเทศ แต่การสืบค้นข้อมูลเป็นไปอย่างจำกัด ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเกือบทุกประเทศไม่ได้จัดเก็บข้อมูลการผลิตข้าวเหนียวแยกจากข้าวทั่วไป ดังนั้นจะสามารถนำเสนอได้เฉพาะในส่วนของคุณลักษณะข้อมูลด้านต้นทุนการผลิต การตลาด การนำเข้าและส่งออก ซึ่งจะได้กล่าวถึงในลำดับถัดไป

4.2 ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวในอาเซียน

การศึกษาด้านทุนผลตอบแทนการผลิตข้าวเหนียวเป็นหนึ่งในเครื่องชี้วัดสำคัญที่จะสะท้อนความสามารถในการแข่งขันของข้าวเหนียวไทยในตลาดอาเซียนได้ ในส่วนนี้จะเปรียบเทียบต้นทุนผลตอบแทนของการผลิตข้าวเหนียวระหว่างไทย และ สปป.ลาว ซึ่งเป็นประเทศผู้ผลิตข้าวเหนียวที่สำคัญในเชิงพื้นที่การเพาะปลูก และการนำเสนอต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวโดยเปรียบเทียบระหว่างไทยกับเวียดนามซึ่งเป็นคู่แข่งในการส่งออกข้าวเหนียวที่สำคัญ ข้อมูลต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยเป็นข้อมูลที่คำนวณจากการสำรวจข้อมูล ซึ่งนำเสนอไว้ในบทที่ 5 ข้อมูลต้นทุนของ สปป.ลาว อ้างอิงมาจากโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการพัฒนาการผลิตและการปรับปรุงประสิทธิภาพกลไกการส่งออกข้าวของ สปป.ลาว” ที่จัดทำโดยสถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา ส่วนข้อมูลต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของเวียดนามไม่มีการจำแนกต้นทุนการผลิตข้าวตามชนิดข้าวไว้ ดังนั้นจึงใช้ต้นทุนการผลิตข้าวโดยเฉลี่ยของจังหวัดอันเกียงในเวียดนามใต้ซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวเหนียวที่สำคัญของเวียดนาม และใช้ผลผลิตข้าวเหนียวเฉลี่ยที่สอบถามจากเกษตรกรในเมืองเว้¹³

จากตารางที่ 4.1 พบว่าประเทศไทยมีต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวสูงที่สุดในส่วนของต้นทุนการผลิตคงที่และต้นทุนผันแปร โดยต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยในพื้นที่ชลประทานและนาน้ำฝนเท่ากับ 5,698 และ 4,591 บาทต่อไร่ ตามลำดับ ในขณะที่ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวในพื้นที่ชลประทานและนาน้ำฝนของ สปป.ลาว และต้นทุนการผลิตของเวียดนาม เท่ากับ 2,536 บาทต่อไร่ 1,886 บาทต่อไร่ และ 3,513 บาทต่อไร่ ตามลำดับ (ตารางที่ 4.1) ซึ่งเกษตรกรในประเทศเวียดนามไม่มีรายการต้นทุนคงที่ เนื่องจากที่ดินสำหรับปลูกข้าวทั้งหมดเป็นของรัฐบาลที่จัดสรรให้ชาวนาเพาะปลูกโดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า และเครื่องจักรที่ใช้ทั้งหมดเป็นขององค์กรของรัฐคล้ายกับสหกรณ์การเกษตร เกษตรกรจ่ายเพียงค่าเช่าเครื่องจักรและค่าน้ำมันเท่านั้น ดังนั้นจึงส่งผลให้เมื่อคำนวณต้นทุนเฉลี่ยต่อกิโลกรัมต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยสูงกว่าทั้งสองประเทศกว่าเท่าตัว โดยต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยเฉลี่ยประมาณ 10 บาทต่อกิโลกรัม ในขณะที่ สปป.ลาวและเวียดนามใช้เพียง 5.66 และ 4.30 บาทต่อกิโลกรัม ตามลำดับ จะเห็นว่าหากมองในแง่การแข่งขันในด้านต้นทุนการผลิตแล้วประเทศไทยจะเสียเปรียบคู่แข่งทั้งจากเวียดนามและคู่แข่งในอนาคตเช่น สปป.ลาว ดังนั้นการรักษาคุณภาพข้าวเหนียวเพื่อการส่งออกไว้เป็นเรื่องสำคัญและเป็นจุดแข็งเพียงอย่างเดียวที่ยังต้องคงไว้เพื่อให้สามารถแข่งขันกับการพัฒนาของประเทศในภูมิภาคอาเซียนได้

เมื่อพิจารณาต้นทุนการผลิตข้าวตามรายการต้นทุนการผลิตที่สำคัญ พบว่านอกจากต้นทุนคงที่โดยเฉพาะค่าเช่าที่ดินแล้วต้นทุนการผลิตที่ไทยใช้มากกว่า สปป.ลาวและเวียดนาม คือต้นทุนค่าจ้างแรงงานทั้งแรงงานเครื่องจักรและแรงงานคน ดังนั้นในด้านผลตอบแทนจากการเพาะปลูกข้าวเหนียวจะ

¹³ ข้อมูลผลผลิตเฉลี่ย ได้จากการสัมภาษณ์เกษตรกรในเมืองเว้ ประเทศเวียดนาม จากการสำรวจภาวะตลาดและการผลิตข้าวเหนียวของเวียดนาม ระหว่างวันที่ 18-21 กันยายน 2555 ของคณะวิจัย

ตารางที่ 4.1 ต้นทุนผลตอบแทนการผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทย สปป.ลาว และเวียดนาม

รายการต้นทุน/ประเทศ	ไทย ^{1/}		สปป.ลาว ^{2/}		เวียดนาม ^{3/}
	หน้าผืน	นาชลประทาน	หน้าผืน	นาชลประทาน	
	บาท/ก.ก.				
ต้นทุนผันแปร	2,711	3,281	1,300	1,973	3,513
ค่าเมล็ดพันธุ์	118	224	71	163	256
ค่าแรงงาน	1,383	1,675	969	1,446	1,288
ค่าปุ๋ย	458	818	232	316	928
ค่าสารเคมี	17	73	0.35	9.15	869
ต้นทุนผันแปรอื่นๆ	735	491	27	39	172
ต้นทุนคงที่	1,881	2,417	586	563	-^{4/}
ต้นทุนรวม	4,591	5,698	1,886	2,536	3,513
ผลผลิตต่อไร่ (ก.ก./ไร่)	431	567	333	448	814 ^{5/}
ราคาขาย (บาท/ก.ก.)	13.60	13.05	7.55	7.55	13.43
รายได้รวม (บาท/ไร่)	5,862	7,399	2,514	3,379	10,961
กำไรเฉลี่ย (บาท/ไร่)	1,271	1,701	628	843	7,449
ต้นทุนผันแปรเฉลี่ย (บาท/ก.ก.)	6.29	5.79	3.90	4.41	4.30
ต้นทุนเฉลี่ย (บาท/ก.ก.)	10.65	10.05	5.66	5.66	4.30

ที่มา : ^{1/} จากการสำรวจ

^{2/} ดัดแปลงจาก สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนา, 2551

^{3/} ดัดแปลงจาก สมพร, 2555. ข้อมูลการนำเสนอในการประชุมวิชาการข้าวแห่งชาติครั้งที่ 2 วันที่ 21-23 ธันวาคม 2555 ซึ่งอ้างอิงมาจาก (Luan, 2012) Agribenchmark cash crop conference, 9-15 June, 2012

หมายเหตุ : ^{4/} การผลิตข้าวในเวียดนาม ไม่มีต้นทุนคงที่เพราะที่ดินสำหรับปลูกข้าวทั้งหมดเป็นของรัฐที่จัดสรรให้ชาวนาเพาะปลูกโดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า และเครื่องจักรที่ใช้ทั้งหมดเป็นขององค์กรของรัฐคล้ายกับสหกรณ์การเกษตร เกษตรกรจ่ายเพียงค่าเช่าเครื่องจักรและค่าน้ำมันเท่านั้น

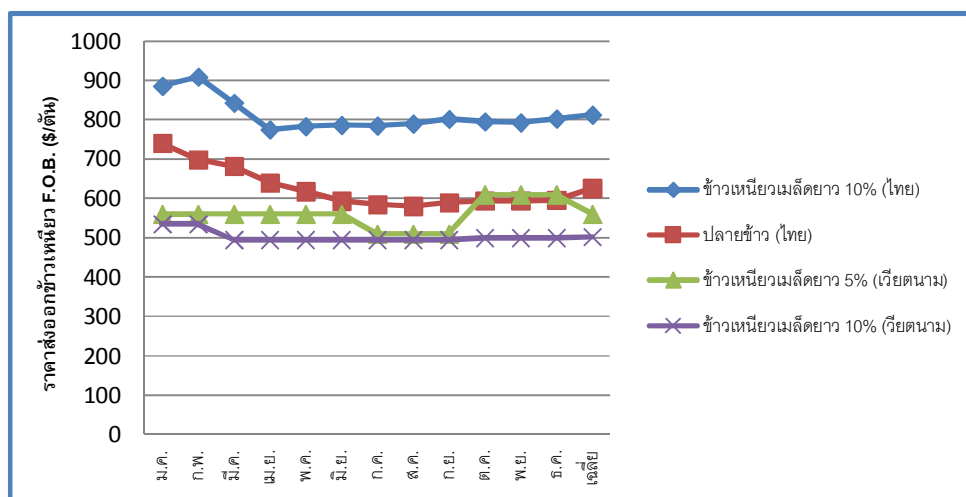
^{5/} เนื่องจากการจัดเก็บข้อมูลของเวียดนามไม่ได้แยกประเภทของข้าวเหนียวไว้ ดังนั้น ผลผลิตข้าวที่ใช้อ้างอิงเป็นผลผลิตข้าวเหนียวที่ได้จากการสอบถามเกษตรกรในเมืองเว้ ประเทศเวียดนาม ซึ่งเป็นผลผลิตข้าวโดยเฉลี่ยทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า

พบว่าเกษตรกรในเวียดนามจะมีกำไรสุทธิสูงสุดเฉลี่ย 7,449 บาทต่อไร่ ในขณะที่เกษตรกรใน สปป.ลาว มีกำไรจากการปลูกข้าวเหนียวต่ำที่สุดเพียง 628-843 บาทต่อไร่ สาเหตุหลักที่กำไรของการผลิตข้าวเหนียวใน สปป.ลาว ต่ำที่สุดน่าจะมาจาก 2 เหตุผล คือ ประการแรกผลผลิตข้าวเหนียวเฉลี่ยต่อไร่ใน สปป.ลาว ค่อนข้างต่ำกว่าในประเทศอื่นๆ และประการที่สอง ราคาข้าวเหนียวที่เกษตรกรได้รับเท่ากับ

7.55 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งต่ำกว่าราคาข้าวเหนียวในไทยและเวียดนามมาก อย่างไรก็ตามปัจจุบัน สปป.ลาว จัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนากาการผลิตข้าวโดยมีเป้าหมายเพื่อการส่งออก โดยพัฒนาคุณภาพข้าวเปลือกในระดับไร่นา ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้เมล็ดพันธุ์คุณภาพดี ให้ความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวที่ถูกต้องตามหลักวิชาการแก่เกษตรกร ซึ่งคาดว่าในปี 2556 สปป.ลาว จะสามารถเพิ่มผลผลิตต่อไร่รวมทั้งยกระดับราคาข้าวจากการเพิ่มปริมาณการส่งออกข้าวในอนาคตได้

4.3 สถานการณ์ด้านตลาดและการนำเข้าส่งออก

ตลาดข้าวเหนียวในภูมิภาคอาเซียนแบ่งเป็น 2 ระดับ คือตลาดข้าวเหนียวในประเทศและตลาดต่างประเทศ ซึ่งตลาดที่มีบทบาทในการกระจายผลผลิตข้าวเหนียวมากที่สุด คือตลาดข้าวเหนียวในประเทศ ผลผลิตข้าวเหนียวของทุกประเทศในอาเซียนจะถูกใช้ประโยชน์เพื่อการบริโภคและการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ในประเทศกว่าร้อยละ 95 โดยผลผลิตข้าวเหนียวที่ส่งออกมีไม่ถึงร้อยละ 5 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด และในอาเซียนมีเพียงประเทศไทยและเวียดนามเท่านั้นที่ส่งผลผลิตข้าวเหนียวไปจำหน่ายยังตลาดต่างประเทศ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบราคาส่งออกข้าวเหนียวระหว่างไทยและเวียดนามเห็นได้อย่างชัดเจนว่าราคาข้าวเหนียวทุกชนิดของเวียดนามที่ส่งออกต่ำกว่าราคาส่งออกข้าวเหนียว F.O.B. ของไทยประมาณร้อยละ 30-50 โดยราคาข้าวเหนียวเมล็ดยาว 10% และราคาปลายข้าวเหนียวของไทยในปี 2555 เฉลี่ยเท่ากับ 813 และ 626 ดอลลาร์สหรัฐต่อตัน ในขณะที่ราคาข้าวเหนียวเมล็ดยาว 5% และ 10% ของเวียดนามเฉลี่ยเท่ากับ 560 และ 503 ดอลลาร์สหรัฐต่อตัน (ภาพที่ 4.2)

ภาพที่ 4.2 ราคาส่งออกข้าวเหนียว F.O.B. รายเดือน ของไทยและเวียดนาม ปี 2555

ที่มา : 1. ราคาส่งออกข้าวเหนียว F.O.B. ของไทย ได้จาก สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย

2. ราคาส่งออกข้าวเหนียว F.O.B. ของเวียดนาม เป็นราคาข้าวเหนียวเฉลี่ยจากราคาข้าวเหนียวรายสัปดาห์ที่จัดเก็บจากประกาศในเว็บไซต์ www.alibaba.com

แม้ว่าในอดีตประเทศไทยเป็นผู้ครองส่วนแบ่งการตลาดข้าวเหนียวเกือบทั้งหมดหรือกว่าร้อยละ 95 ของผลผลิตข้าวเหนียวที่ค้าขายในตลาดโลก แต่จากการที่ราคาข้าวเหนียวส่งออกของไทยสูงกว่าราคาข้าวเหนียวจากเวียดนาม ส่งผลให้ในปี 2553 ส่วนแบ่งการตลาดข้าวเหนียวของไทยลดลงเหลือร้อยละ 89.60 ในขณะที่เวียดนามมีส่วนแบ่งการตลาดเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 3.37 ในปี 2550 เป็นร้อยละ 9.82 ในปี 2553 (ตารางที่ 4.2) อย่างไรก็ตามไทยยังสามารถรักษาตลาดข้าวเหนียวคุณภาพในหลายภูมิภาคไว้ได้ ทั้งสหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา รวมถึงตลาดข้าวเหนียวในตะวันออกกลาง ซึ่งยังคงนำเข้าข้าวเหนียวคุณภาพจากไทยแม้ราคาจะสูงกว่าข้าวเหนียวของเวียดนาม นอกจากนี้ไทยและเวียดนามแล้วผู้ส่งออกข้าวเหนียวดังเช่น ญี่ปุ่นและปากีสถาน ก็สามารถส่งออกข้าวเหนียวได้อย่างต่อเนื่องทุกปี เพียงแต่ปริมาณการส่งออกในแต่ละปีมีไม่มากนัก

ตารางที่ 4.2 มูลค่าการส่งออกข้าวเหนียวในตลาดโลก ปี 2549-2553

ประเทศ/ปี	2549	2550	2551	2552	2553
มูลค่าการส่งออก (1,000 \$ / ปี) ^{1/}					
ไทย	258,941	200,079	176,024	171,113	203,679
เวียดนาม	8,460	6,996	393	1,039	22,326
ญี่ปุ่น	-	105	479	168	504
ปากีสถาน	72	229	456	338	410
อื่นๆ ^{2/}	38	162	17	39	390
รวม	267,511	207,571	177,369	172,697	227,309
สัดส่วนของการส่งออก (ร้อยละของมูลค่าการส่งออกในตลาดโลก)					
ไทย	96.80	96.39	99.24	99.08	89.60
เวียดนาม	3.16	3.37	0.22	0.60	9.82
ญี่ปุ่น	-	0.05	0.27	0.10	0.22
ปากีสถาน	0.03	0.11	0.26	0.20	0.18
อื่นๆ	0.01	0.08	0.01	0.02	0.17
รวม	100	100	100	100	100

ที่มา : ETCN (E-To-China), 2556

หมายเหตุ : ^{1/} มูลค่าการส่งออกข้าวเหนียวรวมทั้งข้าวเหนียวเมล็ดสั้น ข้าวเหนียวเมล็ดยาว ปลายข้าว ข้าวเหนียวดำ และข้าวเหนียวหอม (aromatic rice)

^{2/} ประเทศอื่นๆ ที่ส่งออกข้าวเหนียว ได้แก่ ไต้หวัน เกาหลี สหรัฐอเมริกา อินเดีย และอิตาลี

ตารางที่ 4.3 มูลค่าการนำเข้าข้าวเหนียวในตลาดโลก ปี 2549-2553

ประเทศ/ปี	2549	2550	2551	2552	2553
มูลค่าการนำเข้า (1,000 \$ / ปี)					
เกาหลีเหนือและเกาหลีใต้	17,072	37,872	23,755	61,535	90,330
ญี่ปุ่น	53,583	50,346	22,844	69,557	43,551
ฮ่องกง	8,897	11,741	24,017	25,211	29,438
ไต้หวัน	36,186	30,217	55,283	18,213	21,817
ไต้หวัน	51,680	78,693	83,009	13,095	20,442
สหรัฐอเมริกา ^{1/}	35,140	51,072	10,986	-	-
รัสเซีย	52,076	6,280	11,762	13,751	10,037
ปาปัวนิวกินี	13,384	40,631	40,773	-	13,081
ไนจีเรีย	12,486	10,935	33,041	36,994	5,151
แอฟริกาใต้	-	3,415	11,426	37,883	8,173
อื่นๆ ^{2/}	60,652	63,279	54,126	86,901	39,623
รวม	341,156	384,481	371,022	363,140	273,470
สัดส่วนการนำเข้า (ร้อยละของมูลค่าการนำเข้าในตลาดโลก)					
เกาหลีเหนือและเกาหลีใต้	5.00	9.85	6.40	16.95	33.03
ญี่ปุ่น	15.71	13.09	6.16	19.15	15.93
ฮ่องกง	2.61	3.05	6.47	6.94	10.76
ไต้หวัน	10.61	7.86	14.90	5.02	7.98
ไต้หวัน	15.15	20.47	22.37	3.61	7.48
สหรัฐอเมริกา	10.30	13.28	2.96	-	-
รัสเซีย	15.26	1.63	3.17	3.79	3.67
ปาปัวนิวกินี	3.92	10.57	10.99	-	4.78
ไนจีเรีย	3.66	2.84	8.91	10.19	1.88
แอฟริกาใต้	-	0.89	3.08	10.43	2.99
อื่นๆ	17.78	16.46	14.59	23.93	14.49
รวม	100	100	100	100	100

ที่มา : ETCN (E-To-China), 2556

หมายเหตุ : ^{1/}ปี 2552-53 สหรัฐอเมริกาไม่มีการนำเข้าข้าวเหนียว แต่มีผลผลิตข้าวเหนียวส่งออกในปริมาณไม่มาก

อนุমানได้ว่าสหรัฐอเมริกาผลิตข้าวเหนียวได้เพิ่มขึ้น เพียงพอสำหรับบริโภคและแปรรูปในประเทศ

^{2/}ประเทศอื่นๆ ที่นำเข้าข้าวเหนียวส่วนใหญ่เป็นประเทศในแถบตะวันออกเฉียง และแอฟริกา

เมื่อพิจารณาในแง่ของประเทศผู้นำเข้าข้าวเหนียวจะพบว่า ผู้นำเข้าข้าวเหนียวรายใหญ่มี 5 ประเทศ ได้แก่ เกาหลี ญี่ปุ่น ฮองกง ไลบีเลีย และไอวอรีโคสต์ มีมูลค่าการนำเข้าข้าวเหนียวเท่ากับ 90.33, 43.55, 29.44, 21.81 และ 20.44 ล้านดอลลาร์สหรัฐต่อปี (ตารางที่ 4.3) โดยประเทศผู้นำเข้าข้าวเหนียวส่วนใหญ่เป็นประเทศในภูมิภาคเอเชียและแอฟริกา ซึ่งมูลค่าการนำเข้าข้าวเหนียวจากประเทศในกลุ่มเอเชียมีมากกว่าร้อยละ 50 ของข้าวเหนียวที่ขายในตลาดโลก ดังนั้นกล่าวได้ว่าตลาดสำคัญของข้าวเหนียวเป็นตลาดในเอเชีย ซึ่งประชากรในภูมิภาคนี้ใช้ข้าวเหนียวในการประกอบอาหารและแปรรูปเป็นขนมในประเพณีและเทศกาลที่สำคัญ หรือทำเป็นของขวัญสำหรับรับประทานระหว่างมื้ออาหาร

สำหรับตลาดข้าวเหนียวภายในประเทศของกลุ่มประเทศในอาเซียนจะพบชนิดข้าวเหนียวที่ขายในแต่ละประเทศประกอบด้วยข้าว 3 ชนิดหลัก ได้แก่ ข้าวเหนียวเมล็ดสั้นซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมือง ข้าวเหนียวเมล็ดยาว และข้าวเหนียวดำ ผลการสำรวจราคาข้าวสารเหนียวในตลาดท้องถิ่นแต่ละประเทศแสดงในตารางที่ 4.4 เมื่อพิจารณาความแตกต่างด้านราคา พบว่า ราคาข้าวเหนียวทุกชนิดใน สปป.ลาว จะมีราคาต่ำกว่าราคาขายปลีกข้าวเหนียวในประเทศอื่นๆ โดยราคาข้าวเหนียวเมล็ดยาวเท่ากับ 22.64 บาทต่อกิโลกรัม ข้าวเหนียวเมล็ดสั้นราคา 18.87 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการที่ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวใน สปป.ลาว ต่ำกว่าประเทศอื่น ดังที่ได้อธิบายไว้ในหัวข้อ 4.2 ประกอบกับประชากรส่วนใหญ่ใน สปป.ลาว ผลิตข้าวเหนียวเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ดังนั้นจึงมีข้าวเหนียวเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่นำมาขายในตลาด สำหรับข้าวสารเหนียวในตลาดท้องถิ่นของเวียดนามจะมีราคาสูงกว่าข้าวสารเหนียวในตลาดท้องถิ่นของประเทศอื่นทั้งไทย สปป.ลาว และพม่า ยกเว้นข้าวสารเหนียวเมล็ดสั้นที่เป็นข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองของเวียดนามมีราคาจะต่ำกว่าข้าวเหนียวชนิดอื่นเพราะเป็นพันธุ์ที่ปลูกเพื่อขายในแต่ละท้องถิ่น แต่สำหรับชนิดของข้าวเหนียวที่ประชากรในเวียดนามนิยมบริโภคเป็นข้าวเหนียวเมล็ดยาวโดยเฉพาะข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 ของไทย ในขณะที่ข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองมีราคาเฉลี่ยเพียง 22.39 บาทต่อกิโลกรัม สาเหตุเพราะส่วนใหญ่ประชากรในเวียดนามไม่ได้บริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก แต่จะใช้ข้าวเหนียวเพื่อทำขนมหรืออาหารในเทศกาลสำคัญเท่านั้น เช่น การทำบ๊ะจ่าง ในเทศกาลปีใหม่ หรือการทำบ๊ะจ่าง¹⁴ เพื่อเป็นขนมหวานในประเพณีสำคัญต่างๆ ดังนั้นจะนิยมใช้ข้าวที่เมล็ดเรียวยาวและอ่อนนุ่ม ดังนั้นแม้ว่าราคาข้าวเหนียวของไทยจะแพงกว่าข้าวเหนียวเมล็ดยาวของเวียดนามและข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมือง โดยที่ราคาขายปลีกข้าวเหนียว กข6 ที่นำเข้าจากไทยในเวียดนามเท่ากับ 35.82 บาทต่อกิโลกรัม แต่ข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 ของไทยยังคงครองส่วนแบ่งการตลาดข้าวเหนียวในเวียดนาม

¹⁴ เป็นขนมหวานที่ทำจากข้าวเหนียวผสมกับถั่วดำและกะทิ ห่อด้วยใบมะพร้าว หรืออาจจะใช้ถั่วเขียวหรือกล้วยแทนถั่วดำ

ตารางที่ 4.4 ราคาขายปลีกข้าวสารเหนียวในตลาดท้องถิ่นของบางประเทศ ปี 2555

ชนิดข้าว/ราคา	ไทย ^{1/}	สปป.ลาว ^{2/}	เวียดนาม ^{3/}
	บาท/กิโลกรัม		
ข้าวเหนียวเมล็ดยาว	32	22.64	35.82 ^{4/}
ข้าวเหนียวเมล็ดสั้น/ข้าวเหนียวคละ	27	18.87	22.39 ^{5/}
ข้าวเหนียวดำ (ข้าวกำ)	45	33.96	59.70

ที่มา : ^{1/} ราคาขายปลีกข้าวสารเหนียวในประเทศไทย มาจากร้านขายข้าวสารท้องถิ่นในจังหวัดขอนแก่น

^{2/} ราคาขายปลีกข้าวสารเหนียวใน สปป.ลาว มาจากราคาเฉลี่ยข้าวเหนียวในตลาดชาวดิน นครเวียงจันทน์ สปป.ลาว สํารวจเมื่อ วันที่ 17-18 ธันวาคม 2555 : อัตราแลกเปลี่ยน 265 กีบ = 1 บาท

^{3/} ราคาขายปลีกข้าวสารเหนียวในเวียดนาม มาจากราคาเฉลี่ยข้าวสารเหนียวในตลาดดองบา เมืองเว้ ประเทศเวียดนาม สํารวจเมื่อ วันที่ 18-21 กันยายน 2555 ; อัตราแลกเปลี่ยน 670 เวียดนามดอง = 1 บาท

^{4/} ราคาข้าวเหนียวเมล็ดยาวที่ขายในตลาดเวียดนามเป็นราคาของข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 ที่นำเข้าจากไทย

^{5/} เฉลี่ยจากราคาข้าวเหนียวเมล็ดสั้นชนิดหอมและไม่หอม ซึ่งเป็นข้าวเหนียวพันธุ์พื้นบ้านของเวียดนาม

4.4 สรุป

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดในภูมิภาคอาเซียน รองลงมาได้แก่ สปป.ลาวและเวียดนาม โดยพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวไทยมีประมาณ 16.71 ล้านไร่ สูงกว่าลาวประมาณสี่เท่าและมากกว่าเวียดนามประมาณแปดเท่า ผลผลิตข้าวเหนียวเกือบทุกประเทศในอาเซียนจะปลูกเพื่อบริโภคและใช้ในอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารในประเทศเป็นหลัก มีผลผลิตข้าวเหนียวไม่ถึงร้อยละ 5 ที่ส่งออกขายในตลาดต่างประเทศ โดยประเทศในภูมิภาคอาเซียนที่ส่งออกข้าวเหนียวมี 2 ประเทศคือไทยและเวียดนาม ซึ่งหากมองในแง่ของต้นทุนการผลิตแล้วต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยสูงกว่าทั้งคู่แข่งในการส่งออกอย่างเวียดนาม และคู่แข่งในเชิงพื้นที่เพาะปลูกเช่น สปป.ลาว โดยต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยเฉลี่ยประมาณ 10 บาทต่อกิโลกรัม ในขณะที่ สปป.ลาว และเวียดนามใช้ต้นทุนการผลิตเพียง 5.66 และ 4.30 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งส่งผลให้ราคาข้าวเหนียวของไทยที่ส่งออกสูงกว่าเวียดนามประมาณร้อยละ 30-50 แต่ข้าวเหนียวไทยก็ยังครองส่วนแบ่งในตลาดโลกได้มากกว่าร้อยละ 95 เนื่องจากยังคงรักษาตลาดข้าวเหนียวคุณภาพดี ซึ่งถือเป็นจุดแข็งเพียงอย่างเดียวที่ประเทศไทยได้เปรียบคู่แข่งการส่งออกข้าวเหนียวคือเวียดนาม ในขณะที่ราคาส่งออกข้าวเหนียวของไทยที่เพิ่มขึ้นและสูงกว่าข้าวเหนียวเวียดนามมากก็ทำให้ไทยเสียส่วนแบ่งการตลาดข้าวเหนียวในตลาดโลกส่วนหนึ่งให้กับเวียดนาม โดยที่ส่วนแบ่งการตลาดข้าวเหนียวของไทยลดลงเหลือร้อยละ 89.60 ในปี 2553 และเวียดนามมีส่วนแบ่งการตลาดเพิ่มขึ้นจาก ร้อยละ 3.16 ในปี 2549 เป็นร้อยละ 9.82 ในปี 2553 นอกจากนี้ในอนาคตไทยอาจจะต้องนำเข้าข้าวเหนียวจาก สปป.ลาว ที่ตั้งเป้าหมายการส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีประมาณ 85,000 ตัน ในปี 2563 โดยเฉพาะตลาดผู้นำเข้าข้าวเหนียวรายใหญ่ของโลก

เป็นประเทศในแถบเอเชีย เช่น เกาหลี ญี่ปุ่น และฮ่องกง ที่นำเข้าผลผลิตข้าวเหนียวกว่าร้อยละ 50 ของผลผลิตข้าวเหนียวในตลาดโลก ที่อาจจะหันไปซื้อข้าวเหนียวจากลาวและเวียดนามที่มีราคาถูกกว่า

หากมองในแง่การใช้ประโยชน์ในประเทศ ชนิดของข้าวสารเหนียวที่ขายในตลาดท้องถิ่นภายในประเทศอาเซียนแต่ละประเทศ จะประกอบด้วยข้าวเหนียว 3 ชนิดใหญ่ ได้แก่ ข้าวสารเหนียวเมล็ดยาว ข้าวเหนียวเมล็ดสั้นที่ส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมือง และข้าวเหนียวดำ โดยชนิดข้าวที่ประชากรเกือบทุกประเทศในอาเซียนนิยมบริโภคมากที่สุดคือข้าวเหนียวเมล็ดยาวที่มีลักษณะอ่อนนุ่ม โดยเฉพาะข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 ที่นำเข้าจากประเทศไทย โดยจะนำไปประกอบอาหารหรือขนมในประเพณีหรือเทศกาลสำคัญๆ ดังนั้นจึงพบว่า ราคาข้าวสารเหนียวเมล็ดยาวจะมีราคาแพงที่สุด โดยเฉพาะในเวียดนามที่มีราคาสูงกว่าข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองหรือข้าวเหนียวเมล็ดสั้นมาก และราคาขายปลีกข้าวสารเหนียวใน สปป.ลาว จะต่ำกว่าราคาข้าวเหนียวในประเทศอื่นๆ มาก ซึ่งเป็นผลจากต้นทุนการผลิตใน สปป.ลาว ที่ต่ำกว่าประเทศผู้ผลิตข้าวเหนียวรายอื่นๆ

บทที่ 5

สภาพการผลิตและโครงสร้างต้นทุนข้าวเหนียวในประเทศไทย

ต้นทุนการผลิตเป็นสิ่งสะท้อนความสามารถในการแข่งขันของการผลิตข้าวเหนียวในระดับครัวเรือนที่สำคัญอย่างหนึ่ง หากต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรในครัวเรือนอยู่ในระดับต่ำนอกจากจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรจากการได้รับผลตอบแทนในการผลิตสูงขึ้นแล้วยังส่งผลให้ความสามารถในการแข่งขันของการส่งออกข้าวไทยเพิ่มขึ้นตามไปด้วย การชี้ให้เห็นภาพของโครงสร้างการผลิตได้อย่างชัดเจนจำเป็นต้องทำความเข้าใจสภาพการผลิตในระดับครัวเรือนเกษตรกรอย่างรอบด้านทั้งข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือน แบบแผนการผลิต รวมทั้งแนวคิดในการเลือกใช้ปัจจัยการผลิต การวิเคราะห์โครงสร้างต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวในที่นี้จะรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ซึ่งใช้เป็นตัวแทนการผลิตข้าวเหนียวในสภาพแวดล้อมการผลิตแบบต่างๆ ของประเทศไทย ทั้งการผลิตข้าวเหนียวในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทาน โดยข้อมูลที่ต้องการจะประกอบด้วย ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง รายละเอียดขั้นตอนการผลิต การหาความรู้ การจัดการในแต่ละขั้นตอนการผลิต การใช้แรงงานในแต่ละขั้นตอน รายจ่ายในแต่ละขั้นตอนทั้งที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสด ปริมาณผลผลิตและผลตอบแทนทั้งที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสด ปัญหาการผลิต และแนวทางการแก้ปัญหาของเกษตรกร (ภาคผนวก ก แบบสอบถามเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว)

การนำเสนอผลการวิจัยในบทนี้จะเริ่มต้นด้วยการอธิบายสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา ตามด้วยสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกร รูปแบบการใช้ประโยชน์จากที่ดิน แบบแผนการผลิต และการใช้แรงงานของเกษตรกรตัวอย่าง เพื่อนำไปสู่ความสมบูรณ์ของการนำเสนอโครงสร้างต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวในระดับครัวเรือนร่วมกับการนำเสนอสภาพทางการเงิน ลักษณะการกระจายผลผลิต แนวโน้มการเพาะปลูกข้าวเหนียวในอนาคตและสุดท้ายเป็นการประมวลความคิดเห็นของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวต่อนโยบายหรือความช่วยเหลือที่ได้รับจากรัฐบาล

5.1 ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา

การเลือกพื้นที่ศึกษาเพื่อเป็นตัวแทนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในประเทศไทยจะยึดตามสภาพแวดล้อมการผลิตที่สำคัญในประเทศไทย ได้แก่ การเพาะปลูกข้าวในพื้นที่น่าน้ำฝนและในพื้นที่ชลประทาน โดยเลือกจังหวัดที่เป็นตัวแทนของภูมิภาคหลักในการเพาะปลูกข้าวเหนียวของไทย 2 ภูมิภาคคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดขอนแก่นและเชียงรายซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดในแต่ละภูมิภาคดังกล่าว ส่วนการเลือกพื้นที่ศึกษาในระดับหมู่บ้านจะใช้วิธีการเลือกตามหลักการวิจัยเชิงสำรวจซึ่งได้อธิบายไว้ในบทที่ 1 เรื่องวิธีการศึกษา โดยการสำรวจข้อมูลข้าวเหนียวในพื้นที่น่าน้ำฝน เลือกบ้านโนนทอง ตำบลโนนทอง อำเภอหนองเรือ เป็นตัวแทนของจังหวัดขอนแก่น และบ้านโป่งฮ้าง ตำบลห้วยสัก อำเภอเมืองเชียงราย เป็นตัวแทนของจังหวัดเชียงราย สำหรับการเพาะปลูกข้าวเหนียวในพื้นที่ชลประทานนั้นเลือกบ้านโคกนางาม ตำบลสำราญ อำเภอเมือง

พื้นที่และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน

เนื้อที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลโนนทอง มีทั้งสิ้นประมาณ 110 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นประมาณ 68,770 ไร่ โดยมีพื้นที่ทำการเกษตร จำนวน 26,858 ไร่ (ตาราง 5.1)

ตาราง 5.1 การใช้ประโยชน์จากที่ดินในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลโนนทอง

ประเภทของที่ดิน	จำนวน (ไร่)	สัดส่วนต่อพื้นที่ทั้งหมด (%)
พื้นที่ทำนา	18,317	26.64
พื้นที่ทำไร่	6,719	9.77
พื้นที่เลี้ยงสัตว์	1,100	1.60
พื้นที่สวนผลไม้	622	0.90
พื้นที่ประมง	100	0.15
พื้นที่สาธารณะประโยชน์	4,686	6.81
พื้นที่อยู่อาศัย	3,150	4.58
พื้นที่อื่นๆ	34,076	49.55
รวม	68,770	100.00

ที่มา : เทศบาลตำบลโนนทอง, 2550

ประชากรและการประกอบอาชีพ

ตำบลโนนทองมีครัวเรือนทั้งสิ้น 2,742 ครัวเรือน ประชากรทั้งสิ้น 11,809 คน แบ่งเป็น ประชากรเพศชาย 5,831 และเพศหญิง 5,978 โดยที่รายได้เฉลี่ยของประชากรเท่ากับ 135,022 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และ 47,889 บาทต่อคนต่อปี (เทศบาลตำบลโนนทอง, 2550) ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมร้อยละ 67 รับจ้างทั่วไปร้อยละ 25 ที่เหลืออีกร้อยละ 8 ค้าขายและรับราชการ และด้วยเหตุที่ตำบลหนองเรือเป็นพื้นที่เพาะปลูกที่อยู่นอกเขตชลประทาน จึงเพาะปลูกข้าวได้เพียงปีละครั้ง เฉพาะในฤดูการผลิตนาปีเท่านั้น จะมีเกษตรกรส่วนน้อยประมาณร้อยละ 5 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมดที่สามารถปลูกข้าวในฤดูนาปรังได้โดยอาศัยแหล่งน้ำจากลำน้ำชีนและสาขา รวมทั้งไม่มีแหล่งงานที่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ดังนั้นประชากรวัยทำงานส่วนใหญ่จะอพยพไปทำงานนอกพื้นที่ทั้งในกรุงเทพฯ และแหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญ เช่น ชลบุรี ระยอง และสมุทรปราการ เป็นต้น หรือบางส่วนจะอพยพไปทำงานก่อสร้างนอกพื้นที่หลังจากฤดูการเพาะปลูกนาปี

พื้นที่นาชลประทานจังหวัดขอนแก่น (ตำบลสำราญ อำเภอเมืองขอนแก่น)

ที่ตั้งและอาณาเขต

ตำบลสำราญ ตั้งอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดขอนแก่นประมาณ 13 กิโลเมตร ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เป็นที่ราบ มีคลองชลประทานและมีแม่น้ำไหลผ่าน (ลำน้ำพอง) แหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกประกอบด้วยทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น โดยมีคลองชลประทาน 2 สาย ที่ไหลมาจากโครงการชลประทานหนองหวาย ในอำเภอน้ำพอง โดยอาณาเขตติดต่อ มีดังนี้

- ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลโนนท่อนและตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- ทิศใต้ ติดกับ ตำบลศิลา อำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น
- ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลหนองตุม อำเภอน้ำพองและอำเภอเมืองขอนแก่น
- ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมืองขอนแก่น

ภาพที่ 5.2 แสดงที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา : ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2555

พื้นที่และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน

พื้นที่ของเทศบาลตำบลสำราญ มีทั้งสิ้นประมาณ 29,612.50 ไร่ หรือ 46.9 ตารางกิโลเมตร แบ่งออกเป็นพื้นที่ทำการเกษตร 26,212.50 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 89 ของพื้นที่ทั้งตำบล เป็นที่อยู่อาศัย 1,937.00 ไร่ และพื้นที่สาธารณะประโยชน์ 1,463.00 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 6 และ 5 ของพื้นที่ทั้งตำบล

ประชากรและการประกอบอาชีพ

ตำบลสำราญมีครัวเรือนทั้งสิ้น 2,759 ครัวเรือน ประชากรทั้งสิ้น 9,626 คน แบ่งเป็นประชากรเพศชาย 4,843 คน และเพศหญิง 4,788 คน (เทศบาลตำบลสำราญ, 2554) ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร เช่น การทำไร่นาสวนผสม การเกษตรครบวงจร การปลูกข้าว ฝรั่งและชมพู เป็นต้น และด้วยเหตุที่ตำบลสำราญเป็นพื้นที่เพาะปลูกที่อยู่ในเขตชลประทานของโครงการชลประทานหนองหวาย มีคลองส่งน้ำสองสายไหลผ่านจึงเพาะปลูกข้าวได้ตลอดทั้งปี รายได้จากการเพาะปลูกข้าวจึงเป็นแหล่งรายได้หลักอีกแห่งที่สำคัญของเกษตรกรในพื้นที่ และจากที่ตั้งของตำบลที่อยู่ใกล้กับตัวจังหวัดขอนแก่นมาก ทำให้ประชากรวัยทำงานส่วนใหญ่ทำงานในภาคราชการและบริการในตัวจังหวัด และแรงงานอีกส่วนหนึ่งทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในพื้นที่ เช่น โรงงานแหวน หรือโรงงานเครื่องจักรกลการเกษตร เป็นต้น ดังนั้นการอพยพออกนอกพื้นที่ของประชากรจึงพบได้น้อยมากในพื้นที่ดังกล่าว

พื้นที่นาข้าวฝนจังหวัดเชียงราย (ตำบลห้วยสัก อำเภอเมืองเชียงราย)

ที่ตั้งและอาณาเขต

ตำบลห้วยสัก ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอเมืองเชียงรายมีระยะทางห่างจากตัวอำเภอเมืองเชียงราย ประมาณ 12 กิโลเมตร ได้รับการประกาศจัดตั้งยกฐานะจากสภาตำบล เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2539 ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 เดิมชื่อตำบลโป่งฮ้าง ซึ่งตั้งชื่อตามลักษณะดินที่เรียกว่า “ดินโป่ง” เป็นดินที่มีรสเค็มและอุดมด้วยแร่ธาตุ เป็นแหล่งอาหารและแหล่งหากินของสัตว์ป่า เช่น เก้ง กวาง เสือ นกและสัตว์อื่น ๆ อีกมากมาย เวลาผู้คนเดินผ่านฝูงนกบินเกิดเสียงดังหึ่ง ๆ ผู้คนจึงเรียกเพี้ยนเป็นโป่งฮ้าง ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นตำบลห้วยสัก แยกพื้นที่การปกครองออกอีก 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลผางาม, ตำบลดอนศิลา อำเภอเวียงชัย และตำบลดอยลาน อำเภอเมือง โดยมีลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม และบางส่วนเป็นที่ราบบนเนินเขา มีเนื้อที่ประมาณ 108.79 ตารางกิโลเมตร หรือ 67,993.75 ไร่ โดยอาณาเขตติดต่อ มีดังนี้

- ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลท่าสาย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย และตำบลเวียงชัย อำเภอเวียงชัย
- ทิศใต้ ติดกับ ตำบลดอยลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย และตำบลแม่ฮ้อ อำเภอพาน
- ทิศตะวันออก ติดกับ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย
- ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลป่าอ้อดอนชัย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

5.2 สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว

ในสังคมชนบทโดยเฉพาะภาคเกษตรกรรม หัวหน้าครัวเรือนมีบทบาทสำคัญที่สุดไม่เพียงแต่ในการบริหารจัดการครัวเรือนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการตัดสินใจและการวางแผนการผลิตของครัวเรือนอีกด้วย ซึ่งกิจกรรมการผลิตหลักของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่ศึกษาคือการปลูกข้าว และชนิดข้าวที่ปลูกมากที่สุดคือ “ข้าวเหนียว” ผลการสำรวจข้อมูลสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในพื้นที่ศึกษาแสดงดังตารางที่ 5.2 ผลการศึกษาพบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นเพศชายร้อยละ 81.25 สัดส่วนของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเพศหญิงมีเพียงร้อยละ 18.75 สอดคล้องกับผลการศึกษาศูนย์ครัวเรือนเกษตรกรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2554) ที่ระบุว่าในสังคมไทยโดยเฉพาะในชนบทส่วนใหญ่เพศชายยังทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนและมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจวางแผนการผลิตของครัวเรือน เมื่อพิจารณาอายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือน พบว่า หัวหน้าครัวเรือนมีอายุเฉลี่ยเท่ากับ 56 ปี โดยเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในทุกพื้นที่มีอายุเฉลี่ยไม่แตกต่างกันมากนัก โดยเกษตรกรประมาณร้อยละ 72 มีอายุเฉลี่ยมากกว่า 51 ปี ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนการเข้าสู่สังคมเกษตรกรรมสูงวัยของภาคการผลิตข้าวในประเทศไทยที่อาจส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการผลิตและความสามารถในการแข่งขันของภาคการผลิตข้าวไทยในอนาคต เนื่องจากแรงงานหนุ่มสาวอพยพไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการที่มีค่าจ้างและความมั่นคงมากกว่า อย่างไรก็ตามผลจากการเข้าสู่สังคมเกษตรสูงวัยก็ทำให้ค่าเฉลี่ยจำนวนประสบการณ์ทำนาของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษาเท่ากับ 35 ปี ซึ่งเกษตรกรตัวอย่างกว่าร้อยละ 70 มีประสบการณ์ทำนามากกว่า 25 ปี ในข้อนี้เห็นผลดีต่อการเพาะปลูกข้าวในแง่ของการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในแปลงนาและการใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม แต่อีกส่วนหนึ่งก็อาจเกิดผลกระทบต่อส่งเสริมการใช้ความรู้ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการของหน่วยงานภาครัฐหรือการส่งเสริมการปรับปรุงเทคนิคการผลิตสมัยใหม่ รวมทั้งปัญหาในการถ่ายทอดเทคโนโลยีในโครงการต่างๆ ของภาครัฐที่อาจไม่บรรลุวัตถุประสงค์สูงสุด เนื่องจากเกษตรกรมั่นใจในภูมิปัญญาและประสบการณ์ที่มีมากกว่าองค์ความรู้ที่ภาครัฐนำมาถ่ายทอด

ในการประกอบอาชีพของเกษตรกรส่วนใหญ่พบว่าสอดคล้องกับสภาพทั่วไปของแต่ละพื้นที่ กล่าวคือ การประกอบอาชีพเกษตรกรโดยเฉพาะการทำนายังเป็นอาชีพหลักของเกษตรกรทั้ง 4 หมู่บ้าน ข้อมูลจากการสำรวจระบุว่า เกษตรกรร้อยละ 95.83 ทำนาเป็นอาชีพหลัก มีเพียงส่วนน้อยไม่ถึงร้อยละ 5 ที่รับราชการ ทำธุรกิจส่วนตัว เลี้ยงสัตว์ หรือรับจ้างก่อสร้างเป็นอาชีพหลัก และเมื่อพิจารณาอาชีพรองของเกษตรกรก็ยังพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 50 ประกอบอาชีพเสริมในภาคเกษตร ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชอื่น การเลี้ยงสัตว์ หรือการรับจ้างแรงงานเกษตร แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าหากเป็นเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานเกษตรกรหัวหน้าครัวเรือนไม่ได้ประกอบอาชีพเสริมอื่นเลยถึงร้อยละ 40 และ 18.33 ในจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ตามลำดับ สาเหตุเพราะในพื้นที่ดังกล่าวสามารถปลูกข้าวได้ตลอดทั้งปีเกษตรกรจำเป็นต้องใช้เวลาในการดูแลแปลงนาและในพื้นที่ชลประทานเกษตรกร

ได้รับผลตอบแทนจากการผลิตข้าวเพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเพราะสามารถปลูกข้าวไม่ไวแสงที่ให้ผลผลิตต่อไร่และผลตอบแทนสูงในฤดูนาปรัง

ตารางที่ 5.2 สถานภาพของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในจังหวัดขอนแก่นและ
เขียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55

รายการ	ขอนแก่น				เขียงราย				รวมเฉลี่ย	
	หน้าฝน		นาชลประทาน		หน้าฝน		นาชลประทาน			
	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
เพศ										
ชาย	45	75	49	81.67	52	86.66	49	81.67	195	81.25
หญิง	15	25	11	18.33	8	13.34	11	18.33	45	18.75
อายุเฉลี่ย (ปี)	56		59		54		55		56	
น้อยกว่า 30 ปี	1	1.67	-	-	1	2	-	-	2	0.83
31 – 40 ปี	2	3.33	1	1.67	1	1.67	3	5	7	2.92
41 – 50 ปี	15	25	13	21.67	12	20	18	30	58	24.17
51 ปีขึ้นไป	42	70	46	76.67	46	76.67	39	65	173	72.08
ประสบการณ์ทำนา (ปี)	37		39		33		32		35	
5-15 ปี	6	10	3	5	4	6.67	7	11.67	20	8.33
16-25 ปี	9	15	5	8.33	11	18.33	7	11.67	32	13.33
26-40 ปี	23	38.33	30	50	28	46.67	34	56.67	115	47.92
41 ปีขึ้นไป	22	36.67	22	36.67	17	28.33	12	20	73	30.42
ระดับการศึกษา	5.41		5.51		6.06		5.30		5.48	
ประถมศึกษา	48	80.00	53	88.33	51	85.00	52	86.67	204	85.00
มัธยมศึกษาตอนต้น	7	11.67	1	1.67	2	3.33	4	6.67	14	5.83
ม.ปลายและสูงกว่า	5	8.33	6	10.00	7	11.67	4	6.67	25	10.42
อาชีพหลัก										
ทำนา	58	96.7	58	96.7	58	96.7	56	93.3	230	95.83
ข้าราชการ	1	1.7	1	1.7	1	1.7	1	1.7	4	1.67
ธุรกิจส่วนตัว	1	1.7	-	-	1	1.7	2	3.3	4	1.67
เลี้ยงสัตว์	-	-	-	-	-	-	1	1.7	1	0.42
ก่อสร้าง	-	-	1	1.7	-	-	-	-	1	0.42

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

รายการ	ขอนแก่น				เชียงใหม่				รวมเฉลี่ย	
	หน้าฝน		หน้าแล้ง		หน้าฝน		หน้าแล้ง			
	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
อาชีพรอง										
ไม่มีอาชีพเสริม	9	15.00	24	40.00	4	6.67	11	18.33	48	20.00
เกษตรกรรม	37	61.67	23	38.33	30	50.00	29	48.33	119	49.58
ข้าราชการ	-	-	2	3.33	2	3.33	-	-	4	1.67
ธุรกิจส่วนตัว	3	5.00	4	6.67	4	6.67	6	10.00	17	7.08
ก่อสร้าง	11	18.33	7	11.67	20	33.33	14	23.33	52	21.67
สถานภาพสมรส										
โสด	3	5	2	3	-	-	3	5	8	3.33
สมรส	54	90	53	88	57	95	53	88	217	90.42
หย่าร้าง/หม้าย	3	5	5	8	3	5	4	7	28	11.67

ที่มา : จากการสำรวจ

ด้านกำลังแรงงานซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับการผลิตในภาคเกษตร พบว่า ขนาดครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่เฉลี่ย 4.03 คนต่อครัวเรือน (ตารางที่ 5.3) ซึ่งสูงกว่าผลการสำรวจสำมะโนประชากรของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ระบุว่าขนาดครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนอกเขตเทศบาลมีขนาด 3.61 คนต่อครัวเรือน ในปี 2553 โดยลดลงจาก 4.2 คน ในปี 2543 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2554) เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ของประชากรและแรงงานในภาคเกษตรที่มีแนวโน้มหดตัวลดลง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรตามมา สาเหตุสำคัญที่ขนาดครัวเรือนเกษตรกรในชนบทลดลงเกิดจาก 2 ปัจจัยสำคัญ ประการแรกเกิดจากการลดลงของอัตราการเกิดหรือแต่ละครัวเรือนมีบุตรน้อยลง ประการที่สองเกิดจากสมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่อพยพไปทำงานนอกภาคการเกษตรในจังหวัดอื่นๆ เช่น กรุงเทพฯ สมุทรปราการ และชลบุรี เป็นต้น โดยขนาดของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานของจังหวัดขอนแก่นมีขนาดใหญ่ที่สุด เท่ากับ 5.13 คนต่อครัวเรือน ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนอพยพไปทำงานนอกพื้นที่น้อยกว่าในพื้นที่อื่นๆ คือมีเพียง 2 ครัวเรือนเท่านั้นที่มีสมาชิกอพยพไปทำงานนอกพื้นที่ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากการพัฒนาระบบชลประทานทำให้สามารถทำนาได้ตลอดทั้งปี และการที่หมู่บ้านดังกล่าวอยู่ใกล้ตัวจังหวัดขอนแก่นเพียง 13 กิโลเมตรจากตัวเมือง รวมทั้งยังมีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากตั้งอยู่ในพื้นที่ เกษตรกรจึงมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากกว่าพื้นที่อื่นๆ โดยสามารถทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมหรือเลือกประกอบอาชีพในภาคบริการในตัวจังหวัดได้ เมื่อเลิกจากการทำงานสามารถกลับมาดูแลแปลงนาของตนเองได้ ในขณะที่

พื้นที่นาข้าวของจังหวัดขอนแก่นและเชียงรายมีจำนวนครัวเรือนถึงร้อยละ 31.67 และ 26.67 ที่สมาชิกในครัวเรือนต้องอพยพไปทำงานนอกพื้นที่

หากพิจารณาเฉพาะจำนวนสมาชิกของครัวเรือนที่อยู่ในวัยทำงาน พบว่า จำนวนสมาชิกวัยทำงานเฉลี่ย 2.83 คนต่อครัวเรือน โดยแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่ทำงานในภาคเกษตรทั้งแบบเต็มเวลาและไม่เต็มเวลา จำนวนแรงงานในภาคเกษตรเฉลี่ย 2.33 คนต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 80 ของจำนวนประชากรวัยแรงงานของครัวเรือน (ตารางที่ 5.3) สอดคล้องกับรายงานจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2553) ที่ระบุว่าจำนวนแรงงานในภาคเกษตรมีแนวโน้มลดลงในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาจาก 35.85 ล้านคนในปี 2534 เหลือเพียง 24.86 ล้านคน ในปี 2553 หรือลดลงประมาณร้อยละ 11.43 หากมองค่าเฉลี่ยจะพบว่าจำนวนแรงงานต่อครัวเรือนลดลงจาก 3.43 คนต่อครัวเรือน ในปี 2541 เหลือเพียง 2.75 คนต่อครัวเรือนในปี 2550 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2551) สาเหตุสำคัญมาจากการลดลงของขนาดครัวเรือนและการอพยพไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการที่ได้รับค่าจ้างสูงและแน่นอนกว่า เป็นแรงกดดันที่สำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาและยอมรับเทคโนโลยีการผลิตที่ประหยัดแรงงานมาใช้ เช่น การทำนาหว่านน้ำตม การใช้เครื่องจักรทดแทนแรงงานคนในเกือบทุกกระบวนการของการผลิตข้าว และมีเวลาดูแลแปลงนาน้อยลง ส่งผลให้คุณภาพข้าวเปลือกที่เก็บเกี่ยวในปัจจุบันลดลงกว่าในอดีตที่ผ่านมา ทั้งจากปัญหาเมล็ดพันธุ์ปน ปัญหาความชื้น และสิ่งเจือปน แม้ว่าตัวเลขผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่จะเพิ่มสูงขึ้นก็ตามแต่คุณภาพของข้าวไทยกลับถดถอยลงสวนทางกับเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยมากขึ้น ผนวกกับผลพวงของของการกำหนดนโยบายรับจำนำข้าวของรัฐบาลที่กำหนดราคาจำนำไม่ได้จำแนกตามระดับชั้นคุณภาพของข้าว จึงเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เกษตรกรทำการผลิตข้าวที่ได้ผลผลิตต่อไร่สูงเท่านั้นแต่ไม่ได้คำนึงถึงปัจจัยด้านคุณภาพ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อตลาดส่งออกข้าวของไทยและความมั่นคงของชาวนาในอนาคตได้

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งในการตอบคำถามเรื่องคุณภาพชีวิตและความมั่นคงของครัวเรือนเกษตร คือ อัตราการพึ่งพิงของประชากรที่ไม่ได้อยู่ในวัยทำงาน ผลการวิเคราะห์อัตราพึ่งพิงของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว พบว่า อัตราการพึ่งพิงเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 29.65 (ตารางที่ 5.3) หมายถึงเกษตรกร 1 คนต้องดูแลภาระค่าใช้จ่ายสำหรับสมาชิกประมาณ 3 คน ซึ่งอัตราการพึ่งพิงของครัวเรือนในเขตชลประทานสูงกว่าในพื้นที่นาข้าว ไร่ อย่างไรก็ตามภาวะดังกล่าวสอดคล้องกับจำนวนรายได้ที่เกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวได้รับ โดยผลการศึกษาระบุว่าเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานทั้งสองภูมิภาคมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงสุดเท่ากับ 193,577 และ 199,846 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ตามลำดับ ในขณะที่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในพื้นที่นาข้าวจังหวัดขอนแก่นและเชียงรายมีรายได้เพียง 111,637 และ 137,270 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งต่ำกว่านอกเขตพื้นที่ชลประทานประมาณเกือบเท่าตัว (ตารางที่ 5.4) อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณารายได้ตามแหล่งที่มาของรายได้จะพบว่าครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวจะมีรายได้จากสองด้านหลักที่สำคัญ คือ นอกจากรายได้จากภาคเกษตรแล้วแหล่งรายได้จากนอกภาคการเกษตรยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างความมั่นคงของครัวเรือนเกษตรกรในปัจจุบันด้วย

ตารางที่ 5.3 จำนวนสมาชิกและแรงงานของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในจังหวัด
ขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55

รายการ	จังหวัดขอนแก่น				จังหวัดเชียงราย				รวมเฉลี่ย	
	นาหน้าฝน		นาชลประทาน		นาหน้าฝน		นาชลประทาน		จำนวน	ร้อยละ
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
(ครัวเรือน)	(ครัวเรือน)	(ครัวเรือน)	(ครัวเรือน)	(ครัวเรือน)	(ครัวเรือน)	(ครัวเรือน)	(ครัวเรือน)	(ครัวเรือน)	(ครัวเรือน)	
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	4.06		5.13		3.6		3.33		4.03	
1-2 คน	10	16.67	3	5.00	9	15.00	17	28.33	39	16.25
3-4 คน	33	55.00	25	41.67	39	65.00	29	48.33	126	52.50
ตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป	17	28.33	32	53.33	12	20.00	14	23.33	75	31.25
จำนวนแรงงาน	2.96		3.18		2.85		2.35		2.83	
1-2 คน	26	43.33	20	33.33	25	41.67	38	63.33	109	45.42
3-4 คน	28	46.67	34	56.67	33	55.00	21	35.00	116	48.33
ตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป	6	10.00	6	10.00	2	3.33	1	1.67	15	6.25
จำนวนแรงงานเกษตร	2.66		2.43		2.28		1.95		2.33	
1-2 คน	32	53.33	39	65.00	43	71.67	54	90.00	168	70.00
3-4 คน	24	40	18	30.00	17	28.33	6	10.00	65	27.08
ตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป	4	6.67	3	5.00	-	-	-	-	7	2.92
สมาชิกที่ทำงานนอกภาคเกษตรในพื้นที่										
1-2 คน	29	48.33	30	50.00	32	53.33	23	38.33	114	87.02
3-4 คน	5	8.33	5	8.33	5	8.33	2	3.33	17	12.98
เฉลี่ย (คน/ครัวเรือน)	1.7		1.65		1.7		1.48		1.64	
จำนวนสมาชิกที่อพยพไปทำงานนอกพื้นที่^{1/} (คน/ครัวเรือน)										
ไม่มี	41	68.33	58	96.67	44	73.33	53	88.33	196	81.67
1-2 คน	16	26.67	2	3.33	15	25.00	7	11.67	40	16.67
3-4 คน	3	5.00	-	-	1	1.67	-	-	4	1.67
สัดส่วนการพึ่งพิง^{2/}	27.05		37.99		20.83		29.50		29.65	

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ^{1/} คำนวณจากจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่อพยพไปภายใน 10 ปี

^{2/} คำนวณจากสัดส่วนของแรงงานที่ไม่อยู่ในวัยทำงานต่อจำนวนสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด (ร้อยละ)

แม้ว่าประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างการพัฒนาจากการพัฒนาที่เน้นภาคเกษตรเป็นการพัฒนาโดยพึ่งพิงภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก แต่ก็ต้องยอมรับว่าสำหรับครัวเรือนในภาคเกษตรแล้วรายได้จากการเกษตรยังเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงครัวเรือน หากนโยบายของรัฐบาลชุดใดให้ความสำคัญกับการยกระดับความสำคัญของรายได้เกษตรกรอย่างเป็นรูปธรรมยอมทำให้เกษตรกรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ประมาณหนึ่งในสามของประเทศให้การสนับสนุนการทำงานของรัฐบาลชุดดังกล่าวในทุกด้าน โดยปัจจุบันเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวมีรายได้จากภาคการเกษตรทั้งการปลูกข้าวพืชอื่นๆ การเลี้ยงสัตว์หรือการรับจ้างแรงงานเกษตรเฉลี่ย 94,155 บาทต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 58.63 ของรายได้ทั้งหมด โดยเฉพาะเกษตรกรในจังหวัดเชียงรายที่กว่าร้อยละ 70 ของรายได้มาจากภาคเกษตร โดยรายได้ที่สำคัญของการผลิตทางการเกษตรของครัวเรือนยังเป็นรายได้จากการปลูกข้าวเฉลี่ย 73,579 บาทต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 78.15 ของรายได้จากภาคเกษตร นั่นแสดงให้เห็นว่าข้าวยังเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดในแง่ของความมั่นคงทางอาหารหรือการสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว โดยเฉพาะเกษตรกรในเขตชลประทานทั้งจังหวัดขอนแก่นและเชียงรายที่รายได้จากการปลูกข้าวเท่ากับ 73,934 และ 109,865 บาทต่อครัวเรือน ตามลำดับ คิดเป็นร้อยละ 79.94 และ 87.75 ของรายได้จากภาคเกษตร และยิ่งสูงกว่ารายได้จากการเพาะปลูกข้าวของเกษตรกรในพื้นที่นอกเขตชลประทานประมาณสองเท่า

ในขณะที่รายได้จากนอกภาคเกษตรเฉลี่ยประมาณ 51,353 หรือคิดเป็นร้อยละ 31.98 (ตารางที่ 5.4) แหล่งรายได้จากนอกภาคการเกษตรที่สำคัญมาจากการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมหรือบริษัทในพื้นที่ การรับจ้างแรงงาน เช่น การก่อสร้าง ทำงานในภาคบริการ หรือธุรกิจในท้องถิ่น นอกจากนี้แหล่งรายได้สำคัญอีกแหล่งหนึ่งของครัวเรือนเกษตรกรโดยเฉพาะในพื้นที่นาข้าวคือเงินส่งกลับจากลูกหลานที่อพยพไปทำงานนอกพื้นที่จะเห็นได้ชัดเจนในพื้นที่นาข้าวของจังหวัดขอนแก่นที่รายได้จากเงินส่งกลับสูงถึง 12,492 บาทต่อครัวเรือนหรือคิดเป็นร้อยละ 11.19 ของรายได้ทั้งหมด (ตารางที่ 5.4) โดยวัตถุประสงค์หลักในการส่งเงินกลับเพราะเหตุผลสำคัญ 2 ประการ คือ เพื่อเป็นทุนการศึกษาและค่าเลี้ยงดูบุตรที่ฝากไว้กับพ่อแม่ และอีกเหตุผลก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นผลมาจากหลักคำสอนถึงความสำคัญของความกตัญญูต่อบุตรหลานต่อพ่อแม่และบรรพบุรุษที่คนไทยโดยเฉพาะลูกหลานชาวนายังยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเสมอ

รายได้ที่พัฒนาสูงขึ้นตามลำดับในปัจจุบันคือเงินช่วยเหลือจากทางราชการ ที่เป็นผลมาจากนโยบายประชานิยมของรัฐบาลทุกชุดที่เข้ามาบริหารประเทศในช่วงกว่า 10 ปีที่ผ่านมา เพื่อหวังจะแนบเสียงจากเกษตรกรที่ถูกเรียกว่า “รากแก้ว” และเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ข้อมูลจากการสำรวจพบว่า ในปีการเพาะปลูก 2554/55 เกษตรกรในพื้นที่ที่ได้รับเงินช่วยเหลือในรูปตัวเงิน เช่น เงินผู้สูงอายุ การชดเชยภัยแล้ง การชดเชยน้ำท่วม หรือเงินจากโครงการประกันรายได้ เฉลี่ย 9,809 บาทต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 6.11 ของรายได้ทั้งหมด (ตารางที่ 5.4) ซึ่งไม่ได้รวมความช่วยเหลือที่แฝงอยู่ในโครงการต่างๆ ของรัฐ เช่น การรับจำนำข้าว โครงการประกันสุขภาพถ้วนหน้า รถยนต์คันแรก หรือบ้านหลังแรก หรือการช่วยเหลือที่อยู่ในรูปปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และสารเคมี เป็นต้น

ตารางที่ 5.4 รายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวจำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้
ปีการเพาะปลูก 2554/55

รายการ	จังหวัดขอนแก่น		จังหวัดเชียงราย		รวมเฉลี่ย
	หน้าฝน	นาชลประทาน	หน้าฝน	นาชลประทาน	
	บาท/ครัวเรือน				
รายได้จากภาคการเกษตร	56,872	92,488	102,061	125,199	94,155
- รายได้จากการปลูกข้าว	40,100	73,934	70,418	109,865	73,579
- รายได้จากพืชอื่น	7,673	7,108	7,827	2,958	6,392
- รายได้จากการเลี้ยงสัตว์	3,939	3,783	12,041	1,272	5,248
- การรับจ้างแรงงานเกษตร	5,160	7,663	11,775	11,104	8,926
รายได้จากนอกภาคการเกษตร	36,897	87,393	26,074	55,050	51,353
- ธุรกิจส่วนตัว	11,727	12,900	2,367	26,333	13,332
- ราชการ/รัฐวิสาหกิจ	1,800	27,133	3,540	6,600	9,768
- โรงงาน/บริษัท	5,680	34,887	11,600	6,628	14,699
- รับจ้างแรงงานนอกภาคเกษตร	17,690	12,473	8,567	15,489	13,555
เงินส่งกลับ	12,492	2,497	4,770	1,300	5,265
เงินช่วยเหลือจากราชการ	5,377	11,199	4,365	18,297	9,809
รวมรายได้ทั้งหมด	111,637	193,577	137,270	199,846	160,582
	สัดส่วนรายได้จำแนกตามแหล่งที่มาของรายได้ (ร้อยละ)				
รายได้จากภาคการเกษตร	50.94	47.78	74.35	62.65	58.63
- รายได้จากการปลูกข้าว	70.51	79.94	69.00	87.75	78.15
- รายได้จากพืชอื่น	13.49	7.69	7.67	2.36	6.79
- รายได้จากการเลี้ยงสัตว์	6.92	4.09	11.80	1.02	5.57
- การรับจ้างแรงงานเกษตร	9.07	8.29	11.54	8.87	9.48
รายได้จากนอกภาคการเกษตร	33.05	45.15	18.99	27.55	31.98
- ธุรกิจส่วนตัว	31.78	14.76	9.08	47.83	25.96
- ราชการ/รัฐวิสาหกิจ	4.88	31.05	13.58	11.99	19.02
- โรงงาน/บริษัท	15.39	39.92	44.49	12.04	28.62
- รับจ้างแรงงานนอกภาคเกษตร	47.94	14.27	32.86	28.14	26.40
เงินส่งกลับ	11.19	1.29	3.47	0.65	3.28
เงินช่วยเหลือจากราชการ	4.82	5.79	3.18	9.16	6.11
รวม	100	100	100	100	100

ที่มา : คำนวณจากฐานข้อมูลการสำรวจ

หมายเหตุ: ^{1/} รายได้จากการปลูกข้าวเป็นรายได้สุทธิคิดจาก (ปริมาณผลผลิตข้าว*ราคาเฉลี่ย) – ต้นทุนการผลิตที่เป็นเงินสด

^{2/} พืชอื่น ได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง ยูคาลิปตัส ไม้ผล และผักสวนครัว

^{3/} คิดเฉพาะรายได้ในรูปตัวเงิน ไม่รวมสิ่งของหรือปัจจัยการผลิตหรือความช่วยเหลือในรูปแบบอื่น

5.3 พื้นที่เพาะปลูกและการใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่เพาะปลูกของประเทศไทยมีประมาณ 130 ล้านไร่ ซึ่งปัจจุบันมีพืชเศรษฐกิจที่เป็นทางเลือกให้เกษตรกรเพิ่มรายได้แก่ครัวเรือนหลากหลายมากขึ้น แต่ข้าวยังครองตำแหน่งพืชที่มีพื้นที่เพาะปลูกมากที่สุด ในปี 2555 พื้นที่เพาะปลูกข้าวมีประมาณ 67 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 50 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด แม้ว่าผลตอบแทนจากการเพาะปลูกข้าวอาจจะต่ำกว่าพืชเศรษฐกิจหลักหลายชนิด แต่ด้วยเหตุผลด้านความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนและนโยบายของรัฐบาลในปัจจุบันทำให้ข้าวยังเป็นพืชที่ใช้พื้นที่มากที่สุด ผลการสำรวจข้อมูลในแหล่งปลูกข้าวเหนียวหลักในทั้งสองภูมิภาค พบว่าขนาดพื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ยเท่ากับ 15.06 ไร่ต่อครัวเรือน โดยพื้นที่เพาะปลูกในเขตน่าน้ำฝนจะมีขนาดใหญ่กว่าพื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกรในเขตชลประทาน กล่าวคือ พื้นที่เพาะปลูกในเขตน่าน้ำฝนของจังหวัดขอนแก่นและเชียงรายเฉลี่ยเท่ากับ 15.73 และ 20.52 ไร่ต่อครัวเรือน ในขณะที่พื้นที่เพาะปลูกในเขตชลประทานเท่ากับ 10 และ 14 ไร่ต่อครัวเรือน ตามลำดับ (ตารางที่ 5.5) แม้ว่าในพื้นที่ชลประทานจะมีขนาดพื้นที่ที่น้อยกว่าแต่สามารถใช้พื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าและสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรได้มากกว่าเพราะสามารถทำนาได้สองครั้งในหนึ่งรอบปี ดังเช่นรายละเอียดที่กล่าวไว้ในหัวข้อที่ผ่านมา

เมื่อพิจารณาการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกข้าวในพื้นที่ชลประทาน พบว่า พื้นที่เพาะปลูกทั้งหมดถูกใช้เพื่อการเพาะปลูกข้าวในฤดูนาปี ในขณะที่ในพื้นที่น่าน้ำฝนพื้นที่เพาะปลูกส่วนหนึ่งจะถูกนำไปใช้เพื่อการปลูกพืชไร่ พืชสวน หรือไม้ผล ยังคงใช้เป็นที่ปลูกข้าวประมาณร้อยละ 80 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด สำหรับพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียว พบว่า พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวเฉลี่ย 9.80 ไร่ต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 71.67 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปี และ 2.39 ไร่ต่อครัวเรือนในฤดูนาปรัง หรือคิดเป็นร้อยละ 17.51 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปรัง ซึ่งการปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปีของเกษตรกรทุกพื้นที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ดังนั้นเกษตรกรจะเพาะปลูกข้าวเหนียวที่มีคุณภาพในการบริโภคที่ดี คือเมล็ดเรียวยาว และมีความอ่อนนุ่ม โดยเฉพาะข้าวพันธุ์ กข6 ซึ่งรายละเอียดของชนิดพันธุ์ข้าวที่ปลูกและลักษณะประจำพันธุ์ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 เกษตรกรในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีพื้นที่เพาะปลูกขนาดเล็ก (ไม่เกิน 5 ไร่) ในฤดูนาปีจะเลือกใช้พื้นที่สำหรับปลูกข้าวเหนียวทั้งหมด โดยเฉพาะเกษตรกรในพื้นที่น่าน้ำฝนที่ปลูกข้าวได้เพียงครั้งเดียวเฉพาะในฤดูนาปี ส่วนเกษตรกรที่มีพื้นที่เพาะปลูกขนาดกลางและขนาดใหญ่จะแบ่งพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวในจำนวนสำหรับบริโภคในครัวเรือน ส่วนพื้นที่ที่เหลือจะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เพื่อขายเป็นรายได้ชดเชยต้นทุนการผลิตที่ใช้ไป

สำหรับการใช้พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในปีการเพาะปลูก 2554/55 ค่อนข้างจะแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมการผลิต เนื่องจากในพื้นที่น่าน้ำฝนไม่สามารถทำนาปรังได้จึงไม่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียว อย่างไรก็ตามผลจากอุทกภัยครั้งใหญ่ในปี 2554 ทำให้พื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปีของเกษตรกรได้รับความเสียหาย บางรายผลผลิตข้าวถูกน้ำท่วมหมดทำให้ไม่มีข้าวสำหรับบริโภคในครัวเรือน ดังนั้นจึงมีเกษตรกรบางส่วนในพื้นที่ชลประทานของจังหวัดขอนแก่นร้อยละ 5.5 ต้องหันมา

ปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรัง ซึ่งโดยปกติแล้วเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะไม่ปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรัง แต่จะปลูกข้าวเจ้าพันธุ์ไม่ไวแสง เช่น ชัยนาท หอมปทุม หรือพิษณุโลก ซึ่งเป็นรายได้หลักที่สำคัญของครัวเรือนเพราะข้าวพันธุ์ไม่ไวแสงเป็นข้าวที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูง ใช้ระยะเวลาในการปลูกสั้นและขายได้ราคาสูงใกล้เคียงกับราคาข้าวเหนียวเมล็ดยาวและเท่ากับราคาข้าวเหนียวเมล็ดสั้น ในส่วนของจังหวัดเชียงรายเกษตรกรนิยมปลูกข้าวเหนียวพันธุ์สันป่าตอง 1 ในฤดูนาปรัง เพราะเป็นข้าวที่เป็นที่ให้ผลผลิตสูงและเป็นที่ต้องการของตลาดในพื้นที่จังหวัดเชียงราย จึงขายได้ราคาดี ดังนั้นเกษตรกรใช้พื้นที่กว่าร้อยละ 63.64 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมดปลูกข้าวเหนียวส่งขายพ่อค้าและโรงสีในพื้นที่

**ตารางที่ 5.5 การใช้ประโยชน์จากที่ดินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว จังหวัดขอนแก่นและ
เชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55**

รายการ	ขอนแก่น		เชียงราย		รวมเฉลี่ย
	นาหน้าฝน	นาชลประทาน	นาหน้าฝน	นาชลประทาน	
ขนาดพื้นที่เพาะปลูก (ไร่/ครัวเรือน)					
พื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด	15.73	10	20.52	14	15.06
พื้นที่เพาะปลูกข้าว	14	9.67	17	14	13.67
ข้าวเหนียวนาปี	11.33	8.20	8.35	11.3	9.80
ข้าวเหนียวนาปรัง	-	0.55	-	8.91	2.39
พื้นที่เพาะปลูกพืชไร่	1.06	-	1.11	-	0.54
พื้นที่เพาะปลูกพืชสวน	0.25	0.07	0.73	-	0.26
พื้นที่เพาะปลูกไม้ผล/ไม้ยืนต้น	0.25	-	0.7	0.14	0.34
พื้นที่อื่นๆ ^{1/}	0.25	-	0.05	-	0.08
สัดส่วนต่อพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด (ร้อยละ)					
พื้นที่เพาะปลูกข้าว	89.00	96.70	82.85	100.00	90.8
ข้าวเหนียวนาปี	80.93	84.80	49.12	80.71	71.67
ข้าวเหนียวนาปรัง	-	5.69	0.00	63.64	17.51
พื้นที่เพาะปลูกพืชไร่	6.74	-	5.41	0.00	3.6
พื้นที่เพาะปลูกพืชสวน	1.59	0.70	3.56	-	1.7
พื้นที่เพาะปลูกไม้ผล/ไม้ยืนต้น	1.59	-	3.41	1.00	2.3
พื้นที่อื่นๆ ^{1/}	1.59	-	0.24	-	0.5

ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจ

หมายเหตุ: ^{1/} พื้นที่อื่นๆ ได้แก่ ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ บ่อน้ำ ที่ตอนที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ และพื้นที่ว่างเปล่า

ถึงแม้ว่าปัจจุบันเกษตรกรจะใช้พื้นที่เพาะปลูกข้าวเกือบทั้งหมดในการเพาะปลูกข้าวแล้ว แต่จากผลพวงของนโยบายรับจำนำข้าวที่ยกระดับราคาจำนำสูงกว่าท้องตลาดประมาณ 5,000 – 8,000 บาทต่อตัน ส่งผลให้จากการสำรวจความเห็นของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวทั้งในพื้นที่นาน้ำฝนและนาชลประทานมีแนวโน้มจะขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้นประมาณร้อยละ 30 ของเกษตรกรที่ทำการสำรวจ ซึ่งวางแผนจะขยายพื้นที่โดยการเช่าที่ดินเพิ่ม หรือการปรับเปลี่ยนจากการปลูกพืชอื่น อย่างไรก็ตามในพื้นที่ชลประทานที่ที่ดินมีจำกัดทำให้การขยายพื้นที่เป็นไปได้ยาก ดังนั้นทางเลือกเกษตรกรมีเพียงการเช่าที่ดินเพิ่มซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของค่าเช่าตามมาและทำให้เกษตรกรมีต้นทุนการผลิตเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน รายละเอียดส่วนนี้จะอธิบายในหัวข้อโครงสร้างต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนการผลิตข้าวเหนียว และสำหรับพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวนั้น พบว่า เกษตรกรประมาณร้อยละ 20 มีแนวโน้มจะขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวเพิ่มขึ้น โดยเกษตรกรส่วนใหญ่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่จากการปลูกพืชอื่นและบางส่วนคาดว่าราคาข้าวเหนียวมีแนวโน้มสูงขึ้น

5.4 แบบแผนและการใช้ปัจจัยการผลิต

การเพาะปลูกข้าวเหนียวในประเทศไทยมีทั้งการปลูกในฤดูนาปีและนาปรัง โดยการผลิตหลักคือการผลิตข้าวเหนียวนาปี เกษตรกรจะเริ่มกระบวนการเพาะปลูกประมาณเดือนเมษายนและเก็บเกี่ยวเดือนพฤศจิกายนของทุกปี พันธุ์ข้าวเหนียวที่ใช้ปลูกในช่วงนี้เป็นข้าวเหนียวที่ไวต่อช่วงแสงสามารถปลูกได้เฉพาะในฤดูนาปีเท่านั้น ส่วนในฤดูนาปรังเกษตรกรจะปลูกในช่วงเดือนมกราคมและเก็บเกี่ยวประมาณเมษายนโดยส่วนใหญ่จะปลูกข้าวเจ้าเพื่อขายมีบางส่วนเท่านั้นที่ปลูกข้าวเหนียวในฤดูนี้ สำหรับวิธีการเพาะปลูกจะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมในการผลิต การปลูกข้าวเหนียวในที่ราบลุ่มของพื้นที่นาน้ำฝนจะนิยมทำนาดำ เพราะต้องการข้าวที่คุณภาพสำหรับการบริโภคในครัวเรือน รวมทั้งในพื้นที่นาชลประทานซึ่งปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกเป็นแบบนาดำมากขึ้นเพื่อลดปัญหาการทำลายของวัชพืชข้าวและการปลอมปนของพันธุ์ข้าว อย่างไรก็ตามพื้นที่นาน้ำฝนที่เป็นที่ดอนเกษตรกรไม่สามารถทำนาดำได้เพราะข้อจำกัดเรื่องน้ำ ดังนั้นเกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวส่วนใหญ่จะใช้วิธีการหว่านแห้งหรือหว่านสำรวย ซึ่งมีความเสี่ยงที่ผลผลิตจะเสียหายจากการที่ฝนทิ้งช่วง อาจจะต้องมีการหว่านซ่อมหลายครั้งและสิ้นเปลืองเมล็ดพันธุ์มากกว่าวิธีการปลูกแบบอื่น ส่วนในพื้นที่นาชลประทานที่ประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงานและค่าจ้างแรงงานมีราคาสูงเกษตรกรยังนิยมใช้วิธีการหว่านน้ำตาม จากที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นเหตุผลให้ปริมาณการใช้เมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ที่ช่วยลดแรงงานและเพิ่มผลผลิตข้าว คือ “การใช้รถดำนา” แต่ยังไม่ได้รับความนิยมจากเกษตรกรมากนักเนื่องจากมีปัญหาในการใช้งานหลายประการ เช่น การที่ต้องใช้ต้นทุนจากบริษัทที่มีราคาสูงหรือยุ่งยากในการเพาะด้วยตนเอง หรือการที่รถดำนามิเหมาะกับหลายพื้นที่เพราะสภาพของดินที่ทำให้เมื่อใช้รถดำนาแล้วเกิดปัญหาต้นกล้าลอย เป็นต้น ดังนั้นสำหรับเทคโนโลยีการใช้รถดำนาต้องใช้เวลาในการปรับปรุงประสิทธิภาพและทำให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่นาที่แตกต่างกันของเกษตรกร

การสำรวจข้อมูลการผลิตข้าวเหนียวในระดับครัวเรือนของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษา พบว่าเกษตรกรใช้เมล็ดพันธุ์เฉลี่ย 9.03 กิโลกรัมต่อไร่ ซึ่งเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อทั้งปริมาณและคุณภาพของผลผลิตและต้นทุนการผลิตข้าว ผลการศึกษาพบว่าเกษตรกรเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานใช้เมล็ดพันธุ์ในอัตราสูงกว่าในพื้นที่น่าน้ำฝน เกษตรกรในพื้นที่น่าน้ำฝนจังหวัดขอนแก่นและเชียงรายใช้เมล็ดพันธุ์เฉลี่ย 5.61 และ 7.87 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ ส่วนในพื้นที่ชลประทานเกษตรกรใช้เมล็ดพันธุ์สูงถึง 14.45 และ 8.17 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ (ตารางที่ 5.6) อย่างไรก็ตามอัตราการใช้เมล็ดพันธุ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับปริมาณเมล็ดพันธุ์ที่นักวิชาการแนะนำให้ใช้ คือ การผลิตข้าวนาดำควรใช้เมล็ดพันธุ์ 4.5-6 กิโลกรัมต่อไร่ และในการทำนาหว่าน (หว่านแห้งและหว่านน้ำตม) ปริมาณเมล็ดพันธุ์ที่แนะนำให้ใช้เท่ากับ 15-20 กิโลกรัมต่อไร่ (ศูนย์วิจัยข้าวขอนแก่น, 2555) ถึงแม้ว่าเมล็ดพันธุ์จะไม่ได้กระทบกับต้นทุนการผลิตของเกษตรกรมากนัก เพราะการปลูกข้าวเหนียวส่วนใหญ่เกษตรกรจะเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้ใช้เอง แต่สำหรับในพื้นที่ชลประทานแล้วเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่สามารถใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวของตนเองได้ ซึ่งเป็นผลจากการยอมรับเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ เช่น รถเกี่ยวนาดมาซึ่งทำให้เกิดปัญหาการปลอมปนของพันธุ์ข้าวระหว่างข้าวเหนียวและข้าวเจ้าไม่ไวแสงที่เกษตรกรปลูกในฤดูนาปรัง จึงจำเป็นต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าว โดยแหล่งซื้อเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรส่วนใหญ่ คือ ร้านค้าประมาณร้อยละ 22.92 และเกษตรกรอีกประมาณร้อยละ 17.92 ซื้อเมล็ดพันธุ์จากหน่วยงานราชการหรือ ช.ก.ส ซึ่งเกษตรกรจะเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ตามความรู้และประสบการณ์ของตนเอง (ตารางที่ 5.6) และส่วนใหญ่เกษตรกรจะใช้พันธุ์ข้าวชนิดเดิมไม่ค่อยมีการเปลี่ยนชนิดพันธุ์ ยกเว้นจะประสบปัญหาโรคหรือแมลงรบกวนเท่านั้น

สำหรับการเลือกปุ๋ยของเกษตรกรก็มีลักษณะเช่นเดียวกับการเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ เกษตรกรร้อยละ 73.33 จะเลือกปุ๋ยจากจากความรู้และประสบการณ์ของตนเอง เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่มีประสบการณ์ทำนามากกว่า 30 ปี ที่ผ่านมามีรัฐบาลจะมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีและองค์ความรู้ที่จำเป็นสำหรับการปลูกข้าว รวมทั้งการใช้ปุ๋ยที่ถูกต้องเพื่อให้เกษตรกรสามารถใช้ปุ๋ยให้เหมาะสมกับคุณสมบัติของดิน แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังเลือกใช้ปุ๋ยในสูตรหรือยี่ห้อเดิมที่เคยใช้และใช้ในอัตราที่ตนเองคิดว่าเหมาะสมเช่นเดิม จากการสำรวจข้อมูลพบว่า เกษตรกรใช้ปุ๋ยเฉลี่ยประมาณ 2 ครั้งต่อรอบการผลิต โดยเกษตรกรในพื้นที่น่าน้ำฝนจะนิยมใช้ปุ๋ยคอกรองพื้นในช่วงที่ไถตากดินหรือการไถตะครั้งแรก ในขณะที่เกษตรกรในพื้นที่ชลประทานจะไม่ใช้ปุ๋ยรองพื้น แต่จะใช้วิธีการไถกลบตอซึ่งหลังจากการปลูกข้าวในฤดูนาปรัง และจะเริ่มใส่ปุ๋ยครั้งแรกในช่วงที่ข้าวเริ่มแตกกออายุข้าวประมาณ 45 วัน ซึ่งปุ๋ยสูตรที่นิยมใช้ได้แก่ ปุ๋ยยูเรีย (46-0-0), ปุ๋ยสูตร 16-20-0 หรือเกษตรกรบางรายใช้ปุ๋ยชีวภาพสำหรับข้าวในระยะนี้ หลังจากนั้นเกษตรกรจะใส่ปุ๋ยครั้งสุดท้ายในช่วงข้าวกำลังตั้งท้องหรืออายุข้าวประมาณ 90 วัน สูตรปุ๋ยที่เกษตรกรนิยมใช้สำหรับข้าวในระยะนี้ คือ ปุ๋ยสูตร 16-16-8, 16-8-8 หรือ 15-15-15 ปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีเฉลี่ยของการปลูกข้าวเหนียว เท่ากับ 34.66 กิโลกรัมต่อไร่ และปุ๋ยชีวภาพ เท่ากับ 9.20 กิโลกรัมต่อไร่ โดยในพื้นที่ชลประทานเกษตรกรจะใช้ปุ๋ยมากกว่าในพื้นที่น่าน้ำฝนประมาณ 2 เท่า คือ เกษตรกรในพื้นที่น้ำฝนจังหวัดขอนแก่นและเชียงรายใช้ปุ๋ย 22.40 และ 20 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ ในขณะที่เกษตรกรในพื้นที่ชลประทานใช้ปุ๋ย 46.90 และ 49.32 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ

**ตารางที่ 5.6 ปริมาณและรูปแบบการเลือกใช้เมล็ดพันธุ์และปุ๋ยของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว
จังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55**

รายการ	ขอนแก่น		เชียงราย		รวมเฉลี่ย
	หน้าฝน	หน้าแล้ง	หน้าฝน	หน้าแล้ง	
ปริมาณที่ใช้ (กิโลกรัมต่อไร่)					
ปริมาณเมล็ดพันธุ์	5.61	14.45	7.87	8.17	9.03
ปริมาณปุ๋ยเฉลี่ย					
ปุ๋ยเคมี	22.40	46.90	20.00	49.32	34.66
ปุ๋ยชีวภาพ	11.53	13.06	10.19	2.03	9.20
ปุ๋ยคอก	1.08	11.78	1.29	0.15	3.58
สัดส่วนของเกษตรกร (ร้อยละ)					
แหล่งที่มาของเมล็ดพันธุ์					
ตนเอง	73.33	31.67	51.67	50.00	51.67
ร้านค้า/บริษัท	6.67	43.33	11.67	30.00	22.92
หน่วยงานราชการ/ธ.ก.ส.	20.00	20.00	23.33	8.33	17.92
กลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์	0.00	5.00	13.33	11.67	7.50
แหล่งความรู้ในการเลือกใช้เมล็ดพันธุ์					
ตนเอง	88.33	80.00	85.00	91.67	86.25
เพื่อนบ้าน	5.00	6.67	8.33	1.67	5.42
พ่อค้า/พนักงานเอกชน	5.00	3.33	6.67	0.00	3.75
รัฐบาล/หน่วยราชการ	1.67	10.00	0.00	6.67	4.58
แหล่งซื้อปุ๋ย					
ร้านค้า/บริษัท	95.00	91.67	58.33	81.67	81.67
หน่วยงานราชการ	5.00	3.33	1.67	0.00	2.50
ธ.ก.ส.	0.00	0.00	25.00	10.00	8.75
กลุ่มเกษตรกร/ร้านค้าชุมชน	0.00	5.00	15.00	8.33	7.08
แหล่งความรู้ในการเลือกซื้อปุ๋ย					
ตนเอง	51.67	85.00	78.33	78.33	73.33
เพื่อนบ้าน	13.33	6.67	11.67	6.67	9.58
พ่อค้า/พนักงานเอกชน	18.33	8.33	8.33	5.00	10.00
รัฐบาล	16.67	0.00	1.67	10.00	7.08

ที่มา : จากการสำรวจ

จะเห็นว่าแม้ว่าเกษตรกรทุกพื้นที่จะปลูกข้าวเหนียวพันธุ์เดียวกันซึ่งเป็นข้าวเหนียวชนิดไวต่อช่วงแสง ไม่ตอบสนองต่อการใช้ปุ๋ยเคมี แต่ปริมาณการใช้ปุ๋ยกลับแตกต่างกันมาก ส่วนหนึ่งก็เป็นผลจากการปลูกข้าวในพื้นที่ชลประทานที่ต้องใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นตลอดทั้งปีไม่ได้ทำการพักหน้าดินหรือปลูกพืชหมุนเวียนอื่นเลย ทำให้ธาตุอาหารในดินลดลงและคุณภาพของดินต่ำกว่าในพื้นที่น่าน้ำฝน แต่อีกส่วนหนึ่งก็เกิดจากพฤติกรรมของเกษตรกรที่ใส่ปุ๋ยโดยไม่ได้คำนึงถึงคุณสมบัติหรือค่าวิเคราะห์ดินแต่ใช้ตามความเคยชินหรือจากประสบการณ์ที่ตนเองเคยทำมา ต้นทุนค่าปุ๋ยจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรสูงขึ้น

ดังนั้นการสนับสนุนโครงการส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ปุ๋ยของเกษตรกรตามคุณสมบัติและค่าวิเคราะห์ดินที่รัฐบาลเริ่มทำเพื่อนำร่องในปี 2555 จึงควรผลักดันให้เป็นโครงการที่เป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและเสริมสร้างรายได้ของเกษตรกรอย่างยั่งยืนในส่วนของของปริมาณของการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดวัชพืชและศัตรูพืชไม่ได้นำเสนอไว้ ณ ที่นี้ เพราะจากการสำรวจ พบว่า ในการเพาะปลูกข้าวเหนียวเกษตรกรมีการใช้สารเคมีในปริมาณที่น้อยมาก และเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้เลย ดังนั้นสามารถกล่าวได้ว่าการผลิตข้าวเหนียวของเกษตรกรในปัจจุบันแทบจะใกล้เคียงกับคุณภาพของการผลิตข้าวอินทรีย์ ผู้บริโภคจึงมั่นใจได้ว่าข้าวเหนียวเป็นผลิตภัณฑ์ที่ปลอดภัยต่อสุขภาพ

นอกจากต้นทุนค่าปุ๋ยแล้ว หากมองโครงสร้างต้นทุนการผลิตข้าวของไทยในช่วงที่ผ่านมา หมวดต้นทุนที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งคือต้นทุนค่าแรงงาน ซึ่งผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศที่ส่งผลให้ค่าจ้างแรงงานเพิ่มสูงขึ้นผนวกกับผลของการปฏิวัติเขียวที่มีการแพร่กระจายของข้าวพันธุ์ใหม่ ทำให้ผลผลิตข้าวเฉลี่ยของไทยเพิ่มขึ้นตามลำดับจาก 273 กิโลกรัมต่อไร่ ในปีการเพาะปลูก 2530/31 เป็นเท่ากับ 431 กิโลกรัมต่อไร่ในปีการเพาะปลูก 2550/51 หรือเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 75 ในช่วงระยะเวลาสองทศวรรษ ในขณะที่ต้นทุนการผลิตข้าวก็เพิ่มขึ้นตามมาด้วยจากประมาณ 2,100 บาทต่อไร่ ในปีการเพาะปลูก 2530/31 เป็นเท่ากับ 5,260 บาทต่อไร่ในปีการเพาะปลูก 2550/51 หรือเพิ่มขึ้นกว่าหนึ่งเท่าตัว (สมพร, 2552) และต้นทุนที่เพิ่มสูงขึ้นคือค่าจ้างแรงงานเพราะแรงงานในภาคเกษตรหันไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรที่มีรายได้สูงและมีความมั่นคงมากกว่าการทำงานในภาคเกษตร เกษตรกรจึงมีการปรับตัวโดยนำเครื่องจักรมาใช้เพื่อทดแทนแรงงานคนมากขึ้น อย่างไรก็ตามสำหรับการเพาะปลูกข้าวเหนียวแรงงานคนยังถือเป็นแรงงานหลักที่ใช้ในทุกกระบวนการของการเพาะปลูก เนื่องจากการผลิตข้าวเหนียวไม่ได้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการค้าแต่เน้นผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ดังนั้นเกษตรกรจึงเน้นการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพการบริโภคเป็นหลัก แตกต่างจากการผลิตในฤดูกาลปรังที่ผลผลิตทั้งหมดจะส่งขายในตลาดข้าวเปลือก จึงเน้นการผลิตข้าวเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุดไม่ได้เน้นคุณภาพการบริโภค และไม่ได้คำนึงถึงการปลอมปนของข้าวพันธุ์อื่น สิ่งเจือปนหรือความชื้น เกษตรกรจึงใช้เครื่องจักรในทุกกระบวนการของการเพาะปลูก

สำหรับข้าวเหนียวเกษตรกรจะใช้เครื่องจักรเฉพาะในกระบวนการไถเตรียมดินเพื่อหว่านกล้าหรือปักดำเท่านั้น เครื่องจักรที่นิยมใช้คือรถไถเดินตามและรถไถสี่ล้อเล็กในพื้นที่นาลุ่ม และรถไถสี่ล้อใหญ่ในพื้นที่นาดอน และใช้รถไถเดินตามหรือรถบรรทุกในกระบวนการขนย้ายผลผลิตข้าวเท่านั้น ส่วน

ในกระบวนการเก็บเกี่ยวผลผลิตเกษตรกรจะใช้แรงงานคนในการเก็บเกี่ยว ถึงแม้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ค่าจ้างแรงงานคนจะสูงถึง 250-350 บาทต่อวันต่อคน แตกต่างกันตามช่วงเวลาและภูมิภาค ซึ่งหลายครัวเรือนแก้ไขปัญหาโดยการหลีกเลี่ยงการจ้างแรงงานแต่การเน้นการใช้แรงงานในครัวเรือนและแรงงานแลกเปลี่ยนเพื่อลดต้นทุนในส่วนนี้ จึงพบว่า การใช้แรงงานในครัวเรือนมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 73.09 ในขณะที่แรงงานจ้างคิดเป็นเพียงร้อยละ 26.91 ของแรงงานคนที่ใช้ทั้งหมด แต่ถ้าเปรียบเทียบสัดส่วนของการใช้แรงงานคนกับแรงงานเครื่องจักร พบว่า เกษตรกรใช้แรงงานในการปลูกข้าวทั้งหมด 27.25 ชั่วโมงต่อไร่ ในที่นี้เป็นแรงงานคน 21.36 ชั่วโมงต่อไร่ หรือคิดเป็น 2.6 วันงานต่อไร่ ในขณะที่จำนวนชั่วโมงของเครื่องจักรเท่ากับ 5.90 ชั่วโมงต่อไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 21.63 ของจำนวนแรงงานทั้งหมด (ตารางที่ 5.7) ถ้าเปรียบเทียบการใช้แรงงานในสภาพแวดล้อมการผลิตแต่ละแบบจะพบว่า เกษตรกรในพื้นที่ชลประทานใช้แรงงานในการปลูกข้าวต่ำกว่าในพื้นที่น่าน้ำฝน ซึ่งเป็นผลจากการใช้วิธีการเพาะปลูกที่ต่างกันและการใช้เครื่องจักรในกระบวนการเก็บเกี่ยว

ตารางที่ 5.7 ปริมาณการใช้แรงงานในการปลูกข้าวเหนียวของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่น และเขียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55

รายการ	ขอนแก่น		เขียงราย		รวมเฉลี่ย
	น่าน้ำฝน	นาชลประทาน	น่าน้ำฝน	นาชลประทาน	
จำนวนแรงงาน (ชั่วโมงต่อไร่)					
แรงงานครัวเรือนและแลกเปลี่ยน	21.14	16.68	14.62	10	15.61
แรงงานจ้าง	8.76	4.38	4.56	5.29	5.75
รวมแรงงานคน	29.9	21.06	19.18	15.29	21.36
แรงงานเครื่องจักร	7.64	4.9	6.86	4.18	5.90
รวมแรงงานทั้งหมด	37.54	25.96	26.04	19.47	27.25
สัดส่วนการใช้แรงงาน (ร้อยละ)					
แรงงานครัวเรือนและแลกเปลี่ยน	70.70	79.20	76.23	65.40	73.09
แรงงานจ้าง	29.30	20.80	23.77	34.60	26.91
รวมแรงงานคน	79.65	81.12	73.66	78.53	78.37
แรงงานเครื่องจักร	20.35	18.88	26.34	21.47	21.63
รวมแรงงานทั้งหมด	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

ที่มา : คำนวณจากฐานข้อมูลการสำรวจ

5.5 โครงสร้างต้นทุนและผลตอบแทนจากการปลูกข้าวเหนียว

การวิเคราะห์โครงสร้างต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวในที่นี้ จะใช้หลักการวิเคราะห์ต้นทุนโดยจำแนกตามระดับกิจกรรมการผลิต โดยแบ่งองค์ประกอบของต้นทุนเป็น 2 ชนิด ได้แก่ ต้นทุนการผลิตคงที่ (fixed cost) และต้นทุนการผลิตผันแปร (variable cost) จำนวนต้นทุนทั้งสองชนิดในรูปของต้นทุนที่เป็นเงินสดและต้นทุนที่ไม่ใช่เงินสด จากการศึกษาพบว่าต้นทุนการเพาะปลูกข้าวเหนียว เท่ากับ 5,773 บาทต่อไร่ แบ่งเป็นต้นทุนการผลิตผันแปร 3,892 บาทต่อไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 67.42 ของต้นทุนการผลิตทั้งหมด ในขณะที่ต้นทุนคงที่เท่ากับ 2,149 บาทต่อไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 32.58 ของต้นทุนการผลิตทั้งหมด เมื่อพิจารณาต้นทุนโดยละเอียดตามรายการการใช้ปัจจัยการผลิต พบว่า ต้นทุนที่มีสัดส่วนมากที่สุดคือ ต้นทุนค่าแรงงานและต้นทุนค่าปุ๋ยเคมี เท่ากับ 1,588 บาทต่อไร่และ 593 บาทต่อไร่ ตามลำดับ ในขณะที่ต้นทุนคงที่ที่มีสัดส่วนสูงที่สุดคือต้นทุนค่าใช้ที่ดิน เท่ากับ 1,940 บาทต่อไร่ ซึ่งเพิ่มสูงขึ้นมากในช่วง 1-2 ปีที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเป็นผลจากความต้องการใช้ที่ดินที่สูงขึ้นจากการขยายตัวของประชากรและการแย่งพื้นที่ของพืชแข่งขัน ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเป็นผลจากนโยบายรับจำนำข้าวที่ทำให้ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อการปลูกข้าวเพิ่มสูงขึ้นส่งผลให้ค่าเช่าที่ดินเพิ่มสูงขึ้นด้วย โดยเฉพาะในพื้นที่ชลประทานทั้งจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ต้นทุนค่าใช้ที่ดินสูงถึง 2,302 และ 1,964 บาทต่อไร่ ตามลำดับ (ตารางที่ 5.8) อย่างไรก็ตามเกษตรกรไม่ได้คำนึงถึงต้นทุนส่วนนี้มากนักเพราะส่วนใหญ่เกษตรกรปลูกข้าวเหนียวในที่นาของตนเองไม่ได้เช่าที่ดิน ดังนั้นต้นทุนค่าใช้ที่ดินส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปต้นทุนที่ไม่ใช่เงินสด

ถ้ามองต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวตามสภาพแวดล้อมการผลิต พบว่า ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของเกษตรกรในพื้นที่น้ำฝนจะต่ำกว่าเกษตรกรในพื้นที่ชลประทาน กล่าวคือ เกษตรกรในพื้นที่น้ำฝนจังหวัดขอนแก่นและเชียงรามีต้นทุนเฉลี่ย 5,812 และ 5,147 บาทต่อไร่ ตามลำดับ ในขณะที่ต้นทุนของเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานสูงถึง 6,662 และ 6,407 บาทต่อไร่ ตามลำดับ โดยผลผลิตข้าวเหนียวในพื้นที่ชลประทานจะสูงกว่าในพื้นที่น้ำฝน เมื่อคำนวณต้นทุนต่อกิโลกรัมทำให้ในพื้นที่ชลประทานกลับมีต้นทุนต่อหน่วยต่ำกว่า คือ เท่ากับ 12.6 และ 10.6 บาทต่อกิโลกรัม ในพื้นที่ชลประทานจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ในขณะที่พื้นที่น้ำฝนเท่ากับ 14.3 และ 11.3 บาทต่อกิโลกรัม (ตารางที่ 5.8) อย่างไรก็ตามจากการคำนวณผลตอบแทนเหนือต้นทุนที่เป็นเงินสด พบว่าผลตอบแทนต่อหน่วยไม่แตกต่างกันมากนักจะเคลื่อนไหวในช่วง 6.1-6.9 บาทต่อกิโลกรัม (ตารางที่ 5.9) ทั้งนี้เนื่องจากต้นทุนส่วนที่แตกต่างกันเป็นหมวดต้นทุนค่าใช้ที่ดินซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรูปต้นทุนที่ไม่ใช่เงินสด

เมื่อคำนวณผลตอบแทนจากการปลูกข้าวเหนียวพบว่า เกษตรกรผลิตข้าวเหนียวเฉลี่ยประมาณ 500 กิโลกรัมต่อไร่ ราคาขายเฉลี่ยเท่ากับ 13.3 บาทต่อกิโลกรัม ผลตอบแทนต่อไร่เท่ากับ 630 บาทต่อไร่ หรือ 1.5 บาทต่อกิโลกรัม (ตารางที่ 5.9) ซึ่งถือว่าต่ำมากเมื่อเทียบกับพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น แต่ผลการสำรวจข้อมูลพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ยังจะสืบทอดการทำนาต่อไปและต้องการให้ลูกหลานบางส่วนสืบทอดอาชีพการทำนาเพราะมีความสำคัญสำหรับการผลิตเพื่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน สำหรับเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือเห็นว่า การที่ต้องซื้อข้าวมาบริโภคในครัวเรือนเป็นเรื่องที่ไม่ควรทำเพราะมีที่นาเป็นของตนเอง และหากคำนวณผลตอบแทนเหนือต้นทุนที่

เป็นเงินสด ยังพบว่าการผลิตข้าวเหนียวมีผลตอบแทนเหนือต้นทุนที่เป็นเงินสดประมาณ 3,181 บาทต่อไร่ หรือ 6.4 บาทต่อกิโลกรัม (ตารางที่ 5.9) เกษตรกรจึงยังถือว่าเป็นพืชที่คุ้มค่ากับการลงทุนเพราะเน้นการใช้แรงงานในครัวเรือนและทำนาบนที่ดินของตนเอง

ตารางที่ 5.8 ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวหน้าปีในจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55

รายการ	ขอนแก่น		เชียงราย		รวมเฉลี่ย
	หน้าฝน	นาชลประทาน	หน้าฝน	นาชลประทาน	
	บาท/ไร่				
1. ต้นทุนผันแปร	3,675	3,838	3,090	4,006	3,892
1.1 ต้นทุนค่าแรงงาน					
ค่าแรงงานคน	1,153	566	542	1,148	900
ค่าแรงงานเครื่องจักร	518	645	552	991	688
1.2 ค่าปัจจัยการผลิต					
เมล็ดพันธุ์	100	303	136	145	165
ปุ๋ยคอก/ปุ๋ยชีวภาพ	83	71	58	17	56
ปุ๋ยเคมี	463	734	312	815	593
สารเคมีป้องกัน/กำจัดศัตรูพืช	8	43	26	103	46
ค่าน้ำมัน	164	90	196	88	132
ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ^{1/}	428	562	682	242	455
2. ต้นทุนคงที่	1,996	2,632	1,765	2,202	2,149
ค่าเสื่อมอุปกรณ์	34	138	68	39	65
ค่าใช้ที่ดิน ^{2/}	1,821	2,302	1,405	1,964	1,940
ค่าเสียโอกาสของทุนคงที่	141	192	292	199	199
3. รวมต้นทุนทั้งหมด	5,812	6,662	5,147	6,407	5,773
ต้นทุนที่เป็นเงินสด	3,168	3,220	2,901	4,260	3,438
ต้นทุนที่ไม่ใช่เงินสด	2,644	3,442	2,246	2,147	2,479
ต้นทุน (บาท/ก.ก.)	14.3	12.6	11.3	10.6	11.8

ที่มา : คำนวณจากฐานข้อมูลการสำรวจ

หมายเหตุ : ^{1/} ค่าใช้จ่ายอื่นๆ ประกอบด้วย ค่าเลี้ยงดูแรงงานแลกเปลี่ยน ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์การเกษตร

^{2/} ต้นทุนค่าใช้ที่ดินประกอบด้วย ต้นทุนค่าใช้ที่ดินที่เป็นเงินสด (คิดจากค่าเช่าที่ดิน) และต้นทุนค่าใช้ที่ดินที่ไม่ใช่เงินสด (คิดจากค่าเสียโอกาสของค่าใช้ที่ดินที่ไม่ได้นำไปให้ผู้อื่นเช่า หรืออัตราค่าเช่าเฉลี่ยในพื้นที่)

ตารางที่ 5.9 ผลผลิตเฉลี่ยและผลตอบแทนจากการผลิตข้าวเหนียวในจังหวัดขอนแก่นและ
เชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55

รายการ	ขอนแก่น		เชียงราย		รวมเฉลี่ย
	หน้าฝน	หน้าแล้ง	หน้าฝน	หน้าแล้ง	
ต้นทุนทั้งหมด (บาท/ไร่)	5,812	6,662	5,147	6,407	5,773
ต้นทุนที่เป็นเงินสด (บาท/ไร่)	3,168	3,220	2,901	4,260	3,438
ต้นทุนที่ไม่ใช่เงินสด (บาท/ไร่)	2,644	3,442	2,246	2,147	2,479
ผลผลิตเฉลี่ย (ก.ก./ไร่)	406	528	456	606	500
ต้นทุนเฉลี่ย (บาท/ก.ก.) ^{1/}	14.3	12.6	11.3	10.6	11.8
ต้นทุนเงินสดเฉลี่ย (บาท/ก.ก.) ^{2/}	7.8	6.1	6.4	7.0	6.9
ราคาข้าวเหนียวเฉลี่ย	13.9	12.6	13.3	13.5	13.3
ผลตอบแทนเฉลี่ย (บาท/ไร่) ^{3/}	-181	12	904	1,750	630
ผลตอบแทนเงินสด (บาท/ไร่) ^{4/}	2,463	3,454	3,150	3,897	3,181
ผลตอบแทนเฉลี่ยต่อกิโลกรัม ^{5/}	-0.4	0.0	2.0	2.9	1.5
ผลตอบแทนเงินสดต่อกิโลกรัม ^{6/}	6.1	6.5	6.9	6.4	6.4

ที่มา : คำนวณจากฐานข้อมูลการสำรวจ

หมายเหตุ : ^{1/} ต้นทุนเฉลี่ย = (ต้นทุนทั้งหมด/ผลผลิตข้าวเหนียว)

^{2/} ต้นทุนเงินสดเฉลี่ย = (ต้นทุนที่เป็นเงินสด/ผลผลิตข้าวเหนียว)

^{3/} ผลตอบแทนเฉลี่ยต่อไร่ = (ผลผลิต*ราคาข้าวเหนียว) - ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด

^{4/} ผลตอบแทนเงินสดเฉลี่ยต่อไร่ = (ผลผลิต*ราคาข้าวเหนียว) - ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวที่เป็นเงินสด

^{5/} ผลตอบแทนเฉลี่ยต่อกิโลกรัม = (ราคาข้าวเหนียว-ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวต่อกิโลกรัม)

^{6/} ผลตอบแทนเงินสดเฉลี่ยต่อกิโลกรัม = (ราคาข้าวเหนียว-ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวที่เป็นเงินสดต่อกิโลกรัม)

5.6 สถานภาพทางการเงินและหนี้สินของครัวเรือน

เกษตรกรเป็นอาชีพที่มีความแปรปรวนด้านรายได้สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่น ทั้งการรับราชการ ทำงานบริษัท โรงงาน หรือการทำงานในภาคบริการ สาเหตุเพราะความไม่แน่นอนของผลผลิตที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาวะอากาศ ภาวะการตลาดและราคาในแต่ละปี เกษตรกรไม่สามารถทราบล่วงหน้าหรือคาดการณ์ปริมาณและคุณภาพของผลผลิตได้แน่นอนทุกปี การหวังพึ่งรายได้จากภาคเกษตรอย่างเดียวจึงมีความเสี่ยงมากสำหรับเกษตรกร ดังนั้นหากครัวเรือนใดไม่มีอาชีพเสริมนอกภาคเกษตรและประสบปัญหาผลผลิตตกต่ำหรือเสียหายจากภัยพิบัติธรรมชาติจึงจำเป็นต้องกั้มเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของครัวเรือนและการลงทุนเพาะปลูกในปีถัดไป จากการสำรวจข้อมูล พบว่าปริมาณ

หนี้สินของเกษตรกรเท่ากับ 42,139 บาทต่อครัวเรือน โดยแหล่งเงินกู้ที่สำคัญมี 3 แหล่ง ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) สหกรณ์การเกษตร และกองทุนหมู่บ้าน แหล่งเงินกู้ที่เกษตรกรกู้ยืมเงินมากที่สุดคือ ธ.ก.ส. โดยคิดเป็นร้อยละ 52.39 ของปริมาณเงินกู้ทั้งหมด รองลงมาคือยืมจากสหกรณ์การเกษตร ร้อยละ 34.02 และกองทุนหมู่บ้านร้อยละ 10.49 โดยวัตถุประสงค์ของการกู้เงินส่วนใหญ่จะใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นที่ไม่ใช่การลงทุนภาคการเกษตร เช่น การบริโภค การต่อเติมบ้าน การศึกษาบุตร หรือค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น ประมาณ 24,403 บาทต่อครัวเรือน รองลงมาจะนำไปลงทุนเพาะปลูกข้าวประมาณ 8,181 บาทต่อครัวเรือน และลงทุนทำการเกษตรอื่น 3,813 บาทต่อครัวเรือน เมื่อพิจารณาการใช้เงินลงทุนเพื่อเพาะปลูกข้าว พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 73.75 ใช้เงินทุนตนเองในการปลูกข้าว มีเกษตรกรที่จำเป็นต้องใช้เงินลงทุนปลูกข้าวจากเงินกู้ทั้งหมดเพียงร้อยละ 12.50 และเกษตรกรที่เหลืออีกร้อยละ 13.75 ใช้เงินลงทุนบางส่วนจากเงินกู้ (ตารางที่ 5.10)

ตารางที่ 5.10 แหล่งเงินกู้และหนี้สินของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในจังหวัดขอนแก่น และเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55

รายการ	ขอนแก่น		เชียงราย		รวมเฉลี่ย
	หน้าบ้าน	หลังบ้าน	หน้าบ้าน	หลังบ้าน	
การกู้เงินเพื่อปลูกข้าว	สัดส่วนของเกษตรกร (ร้อยละ)				
ไม่กู้ (เงินทุนตนเอง)	73.33	91.67	68.33	61.67	73.75
กู้บางส่วน	16.67	5.00	15.00	18.33	13.75
กู้ทั้งหมด	10.00	3.33	16.67	20.00	12.50
จำแนกเงินกู้ตามวัตถุประสงค์	ปริมาณการกู้เงิน (บาทต่อครัวเรือน)				
กู้เพื่อปลูกข้าว	4,633	5,833	10,533	11,725	8,181
กู้เพื่อการเกษตรอื่น ๆ	1,500	1,667	11,583	500	3,813
กู้เพื่อบริโภค	5,442	3,083	9,167	5,275	5,742
อื่น ๆ	19,075	34,167	27,783	16,583	24,403
รวม	30,650	44,750	59,066	34,083	42,139

ตารางที่ 5.10 (ต่อ)

รายการ	ขอนแก่น		เชียงราย		รวมเฉลี่ย
	หน้าฝ่น	นาชลประทาน	หน้าฝ่น	นาชลประทาน	
แหล่งเงินทุน	สัดส่วนของปริมาณเงินทุนทั้งหมด (ร้อยละ)				
ธ.ก.ส.	60.69	41.53	66.51	34.72	52.39
สหกรณ์	1.09	56.05	24.60	51.00	34.02
พ่อค้า	0.00	0.74	0.00	0.00	0.02
เพื่อนบ้าน	10.88	0.00	0.06	4.50	2.91
กองทุนหมู่บ้าน	27.35	1.68	8.83	9.78	10.49
รวม	100	100	100	100	100

ที่มา : คำนวณจากฐานข้อมูลการสำรวจ

5.7 การกระจายผลผลิตและการบริโภคข้าวเหนียว

ข้าวที่เกษตรกรในพื้นที่บริโภคเป็นหลักคือข้าวเหนียว ดังนั้นเกษตรกรจะขายข้าวก็ต่อเมื่อมั่นใจแล้วว่าจะมีผลผลิตเพื่อบริโภคในปีการเพาะปลูกถัดไป ซึ่งโดยทั่วไปเกษตรกรจะขายข้าวเหนียวหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตในฤดูนาปีแล้วมากกว่า 4 เดือน ยกเว้นเกษตรกรที่ต้องการนำเงินไปชำระหนี้หรือใช้จ่ายที่จำเป็นอย่างอื่น โดยเกษตรกรจะขายข้าวปริมาณ 2,948 กิโลกรัมต่อครัวเรือนต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 59.85 ของผลผลิตข้าวเหนียวที่ผลิตได้ แม้ว่าในแง่สัดส่วนการขายข้าวของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่จะไม่แตกต่างกันมากนัก แต่หากมองในเชิงปริมาณจะพบว่าเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานจังหวัดเชียงรายจะขายข้าวเหนียวในปริมาณมากที่สุดเท่ากับ 4,361 กิโลกรัมต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 66.05 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด ซึ่งเป็นผลจากปริมาณข้าวเหนียวที่เกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวสามารถผลิตได้มากที่สุด การใช้ประโยชน์จากข้าวเหนียวในสัดส่วนรองลงมา คือการเก็บไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน เกษตรกรจะเก็บข้าวเหนียวไว้บริโภคเฉลี่ย 1,464 กิโลกรัมต่อครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 29.27 ของผลผลิตทั้งหมด หรือคิดเป็น 164.64 กิโลกรัมข้าวสารต่อคนปี (ตารางที่ 5.11) มากกว่าปริมาณการบริโภคข้าวเฉลี่ยของของคนไทยโดยเฉพาะประชากรที่อาศัยในเมืองใหญ่ๆ สอดคล้องกับวิถีชีวิตของเกษตรกรในพื้นที่ซึ่งบริโภคข้าวเหนียวในมื้ออาหารทั้งสามมื้อและเน้นการบริโภคข้าวมากกว่ากับข้าวแตกต่างจากวิถีของคนเมือง และข้าวเหนียวยังใช้ประโยชน์ในการทำขนมหวานในครัวเรือนและในประเพณีบุญต่างๆ เช่น ข้าวต้มมัด ข้าวจี ข้าวแดงกา เป็นต้น

นอกจากการขายและการบริโภคแล้ว ผลผลิตอีกส่วนหนึ่งถูกเก็บไว้เพื่อเป็นเมล็ดพันธุ์สำหรับฤดูกาลเพาะปลูกที่จะมาถึง โดยเกษตรกรเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวเหนียวไว้เฉลี่ย 80 กิโลกรัมต่อครัวเรือน

หรือคิดเป็นร้อยละ 1.62 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด และอีกประมาณร้อยละ 8.81 จะถูกจัดสรรไว้สำหรับแบ่งให้ลูกหลานและญาติพี่น้อง โดยเฉพาะแรงงานที่ไปทำงานต่างพื้นที่ เช่น กรุงเทพฯ สมุทรปราการ ชลบุรีและระยอง เป็นต้น และยังใช้ผลผลิตส่วนหนึ่งในประเพณีบุญโดยเฉพาะบุญ “กุ่มข้าวใหญ่” ซึ่งชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกของตนคนละเล็กคนละน้อยไปกองรวมกันที่ศาลากลางบ้าน เป็นกองข้าวขนาดใหญ่เรียกว่า “กุ่มข้าว” แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาทำบุญถวายทานตามประเพณีเสร็จแล้วก็ถวายข้าวเปลือกนั้นให้แก่คณะสงฆ์ เพื่อบูชาพระแม่โพสพและเป็นศิริมงคลสำหรับการเพาะปลูกในปีต่อไป

ตารางที่ 5.11 การกระจายผลผลิตข้าวเหนียวของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55

รายการ	ขอนแก่น		เชียงราย		รวมเฉลี่ย
	หน้าฝ่น	นาชลประทาน	หน้าฝ่น	นาชลประทาน	
ปริมาณการใช้ประโยชน์	กิโลกรัม/ครัวเรือน				
ขาย	2,560	2,670	2,199	4,361	2,948
เมล็ดพันธุ์	73	85	40	121	80
บริโภค	1,304	1,947	1,330	1,273	1,464
อื่น ๆ ^{1/}	267	335	286	848	434
รวม	4,204	5,037	3,855	6,603	4,925
สัดส่วนการใช้ประโยชน์	ร้อยละของผลผลิตทั้งหมด				
ขาย	60.89	53.01	57.04	66.05	59.85
เมล็ดพันธุ์	1.74	1.69	1.04	1.83	1.62
บริโภค	31.02	38.65	34.50	19.28	29.72
อื่น ๆ ^{1/}	6.35	6.65	7.42	12.84	8.81
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
การบริโภค (ก.ก. ข้าวเปลือก/คน/ปี) ^{2/}	326.00	389.40	332.50	424.33	365.88
การบริโภค (ก.ก.ข้าวสาร/คน/ปี) ^{3/}	146.70	175.23	149.63	190.95	164.64

ที่มา: คำนวณจากฐานข้อมูลจากการสำรวจ

หมายเหตุ: ^{1/} แบ่งให้ลูกหลานและญาติ เลี้ยงสัตว์ และทำบุญ

^{2/} และ ^{3/} คำนวณจากปริมาณข้าวที่เกษตรกรเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนหารด้วยจำนวนสมาชิกในครัวเรือน และแปลงผลผลิตข้าวเปลือกเป็นปริมาณข้าวสาร โดยใช้สัดส่วนของข้าวเปลือก 1 ตัน ผลิตเป็นข้าวสาร (ตันข้าว) ได้เท่ากับ 450 กิโลกรัม

5.8 ความคิดเห็นต่อโครงการช่วยเหลือของรัฐบาลและการสืบทอดอาชีพชาวนา

การพัฒนาประเทศไทยในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมาหลังวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี 2540 มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการพัฒนาที่เน้นภาคอุตสาหกรรมเป็นหลักมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาคการเกษตรเพิ่มขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับรายได้และความเป็นอยู่ของประชากรกว่าหนึ่งในสามของประเทศคือประชากรในภาคเกษตรกรรม ดังนั้นในช่วงที่ผ่านมารัฐบาลทุกชุดที่เข้ามาบริหารประเทศในช่วงเวลาดังกล่าวมีการจัดทำโครงการหรือมาตรการช่วยเหลือเกษตรกร ทั้งในด้านการยกระดับรายได้ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การยกระดับคุณภาพชีวิต หรือความเข้มแข็งของชุมชน เช่น โครงการประกันรายได้ กองทุนหมู่บ้าน และการรับจำนำพืชผลทางการเกษตร เป็นต้น โครงการเหล่านี้ล้วนเป็นโครงการประชานิยมที่นอกจากวัตถุประสงค์ในการช่วยเหลือเกษตรกรแล้ว ยังมีนัยแฝงเพื่อต้องการคะแนนเสียงจากเกษตรกรที่ถูกเรียกว่า “รากแก้ว” ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ และเป็นกลุ่มประชากรที่สามารถตัดสินใจคะแนนเสียงเลือกตั้งเพื่อเข้ามาบริหารประเทศได้ โดยนโยบายที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์และนำมาเปรียบเทียบทั้งด้านความเหมาะสมและผลกระทบที่เกิดขึ้นมากที่สุดคือนโยบายประกันรายได้และรับจำนำข้าว ที่ถูกมองเป็นสัญลักษณ์ของพรรคการเมืองใหญ่ทั้งสองพรรค ผลกระทบของนโยบายดังกล่าวต่อระบบตลาดข้าวเหนียวและในระดับของการส่งออกจะได้กล่าวถึงในบทที่ 8 เรื่องวิถีการตลาดและช่องทางการจัดจำหน่ายข้าวเหนียว ในที่นี้ขอกกล่าวถึงเฉพาะมุมมองของเกษตรกรผู้ใช้นโยบายเท่านั้น

จากการสำรวจข้อมูลเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว พบว่า เกษตรกรทุกพื้นที่ที่มีความพึงพอใจต่อการเข้าร่วมโครงการทั้งสองในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันและอยู่ในระดับที่สูง คือ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าวมีความพึงพอใจต่อโครงการร้อยละ 77.78 และ เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อโครงการประกันรายได้ประมาณร้อยละ 81.88 ของเกษตรกรที่ทำการสำรวจทั้งหมด โดยเหตุผลที่เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อโครงการดังกล่าวในระดับที่สูงด้วยเหตุผลที่คล้ายคลึงกัน คือ ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากเดิมหรือขายข้าวได้ในราคาที่สูงขึ้น อย่างไรก็ตามหากมองในเชิงของเกษตรกรที่ได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมโครงการ พบว่า เกษตรกรเข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าวในปีการเพาะปลูก 2554/55 เพียงร้อยละ 22.5 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ในขณะที่โครงการรับจำนำข้าวมีเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการถึงร้อยละ 57.5 (ตารางที่ 5.12) แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรที่ได้รับประโยชน์จากโครงการประกันรายได้มีปริมาณมากกว่าเกษตรกรที่ได้รับประโยชน์จากโครงการรับจำนำข้าว โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่มีพื้นที่เพาะปลูกขนาดเล็กผลผลิตข้าวที่ผลิตได้ก็จะมีปริมาณไม่มากนัก ดังนั้นเกษตรกรจำเป็นต้องเก็บผลผลิตเกือบทั้งหมดไว้บริโภคในครัวเรือนไม่สามารถนำข้าวมาขายในโครงการรับจำนำได้ ในขณะที่โครงการประกันรายได้เกษตรกรจะได้รับการช่วยเหลือที่ครอบคลุมมากกว่าตามสัดส่วนของผลผลิตข้าว และพื้นที่ถือครองที่มีอยู่ ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่ปริมาณผลผลิตข้าวในโครงการรับจำนำข้าวเปลือกนาปี ปีการเพาะปลูก 2554/55 มีเพียง 6.95 ล้านตัน หรือคิดเป็นประมาณร้อยละ 30 ของผลผลิตข้าวในฤดูนาปี โดยส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่เป็นฟาร์มขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่ปลูกข้าวเชิงการค้ามากกว่าเกษตรกรรายเล็กที่ปลูกเพื่อข้าวบริโภคในครัวเรือน

ตารางที่ 5.12 ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อโครงการรับจำนำข้าว การประกันรายได้ และแนวโน้มการสืบทอดอาชีพชาวนาจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย ปีการเพาะปลูก 2554/55

รายการ	ขอนแก่น		เชียงราย		รวมเฉลี่ย
	หน้าฝน	หน้าแล้ง	หน้าฝน	หน้าแล้ง	
โครงการรับจำนำข้าว					
สัดส่วนของเกษตรกร (ร้อยละ)					
เข้าร่วมโครงการ	35.00	28.33	16.67	10.00	22.50
- พอใจ	76.19	70.59	90.00	83.33	77.78
- ไม่พอใจ	23.81	29.41	10.00	16.67	22.22
ไม่เข้าร่วมโครงการ					
โครงการประกันรายได้					
สัดส่วนของเกษตรกร (ร้อยละ)					
เข้าร่วมโครงการ	50.00	63.33	66.67	50.00	57.50
- พอใจ	83.33	76.32	87.50	80.00	81.88
- ไม่พอใจ	16.67	23.68	12.50	20.00	18.12
ไม่เข้าร่วมโครงการ					
การขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว					
สัดส่วนของเกษตรกร (ร้อยละ)					
ปลูกเพิ่มขึ้น	38.33	31.67	16.67	45.00	32.92
- มีตลาดรองรับ	13.04	0.00	50.00	0.00	10.13
- พอใจในราคา/มีรายได้เพิ่มขึ้น	73.91	10.52	50.00	66.67	53.17
- ต้องการแต่มีข้อจำกัด	13.04	89.47	-	33.33	36.71
ไม่ต้องการขยาย	61.67	68.33	83.33	55.00	67.08
- ขนาดที่ดินมีจำกัด	48.65	34.15	46.00	42.42	42.86
- แรงงานไม่เพียงพอ	10.81	21.95	26.00	57.58	27.95
- มีทุนน้อย	27.03	39.02	20.00	-	22.36
- อื่นๆ	13.51	4.88	8.00	-	6.83
แผนการปรับเปลี่ยนที่นาเป็นพืชอื่น					
สัดส่วนของเกษตรกร (ร้อยละ)					
- มี	11.67	3.33	6.67	-	5.42
- ไม่มี	88.33	96.67	93.33	100	94.58
การสืบทอดอาชีพชาวนา					
สัดส่วนของเกษตรกร (ร้อยละ)					
- สืบทอดต่อ	81.67	88.33	61.67	55	71.67
- ไม่สืบทอด	18.33	11.67	38	45	28.33

ที่มา : จากการสำรวจ

เมื่อสอบถามสาเหตุที่เกษตรกรไม่ได้เข้าร่วมโครงการ พบว่าเหตุผลเหมือนกันของเกษตรกรที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการทั้งสองโครงการดังกล่าวจะคล้ายคลึงกัน คือ การจ่ายเงินของโครงการล่าช้าแต่เกษตรกรจำเป็นต้องใช้เงินทันทีหลังเก็บเกี่ยว เพื่อเป็นค่าจ้างเก็บเกี่ยวหรือจ่ายค่าปุ๋ยในฤดูการเพาะปลูกที่ผ่านมา และมีความจำเป็นต้องใช้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของครัวเรือน เช่น การศึกษาของบุตรหลานหรือการบริโภค เป็นต้น เหตุผลอีกประการหนึ่งที่เกษตรกรไม่ได้เข้าร่วมโครงการรับจำนำเนื่องจากผลผลิตข้าวที่ได้มีปริมาณไม่มากนัก จึงไม่มีผลผลิตเหลือมากพอที่จะขายในโครงการรับจำนำ เกษตรกรต้องรอผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคจึงจะนำไปขายในช่วงก่อนการเก็บเกี่ยวข้าวในฤดูการเพาะปลูกถัดไป โดยจะนำไปขายที่ลานรับซื้อข้าวหรือพ่อค้าท้องถิ่นในพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ เพราะไม่ต้องเสียค่าขนส่งและสะดวกมากกว่า

ผลกระทบอีกประการหนึ่งจากการดำเนินนโยบายรับจำนำข้าวของภาครัฐที่ยกระดับราคาข้าวสูงกว่าท้องตลาดประมาณ 3,000-4,000 บาทต่อตัน ทำให้เกษตรกรร้อยละ 32.39 มีแนวโน้มที่จะขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้น เพราะมีตลาดรองรับผลผลิต คือ รัฐบาลจะรับซื้อผลผลิตข้าวทั้งหมดที่ผลิตได้ ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น เกษตรกรส่วนใหญ่ยังต้องการให้ลูกหลานสืบทอดอาชีพทำนาต่อไป เพราะต้องการผลิตข้าวไว้บริโภคในครัวเรือนและผลจากโครงการยกระดับราคาข้าวให้สูงกว่าท้องตลาดทำให้เกษตรกรมั่นใจว่ามีความแน่นอนด้านตลาดรัฐบาลจะรับซื้อผลผลิตไว้ทั้งหมด และได้รับราคาในระดับที่พอใจ โดยเกษตรกรร้อยละ 94.85 ไม่มีแนวโน้มที่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวไปปลูกพืชชนิดอื่น แต่เกษตรกรหลายส่วนมีแผนจะปรับเปลี่ยนพื้นที่เพาะปลูกพืชอื่นมาใช้ในการปลูกข้าว ดังนั้นจึงคาดว่าอุปทานข้าวของประเทศไทยจะเพิ่มขึ้นอีกในอนาคตทั้งจากผลพวงของนโยบายรัฐบาลและการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยมากขึ้น ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อตลาดข้าวในอนาคตได้ สำหรับข้าวเหนียวจะได้วิเคราะห์และอธิบายรายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงอุปทานข้าวเหนียวไว้ในบทต่อไป

5.9 สรุป

การผลิตข้าวเหนียวในระดับครัวเรือนของเกษตรกรในปีการเพาะปลูก 2554/55 มีวัตถุประสงค์เพื่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเป็นหลัก เกษตรกรจะพิจารณาพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวโดยให้ความสำคัญกับปริมาณข้าวเหนียวสำหรับบริโภคในครัวเรือนเป็นลำดับแรก โดยผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจคือหัวหน้าครัวเรือนที่ส่วนใหญ่เป็นเพศชายและมีประสบการณ์ในการปลูกข้าวมากกว่า 30 ปี รวมทั้งการลดลงอย่างต่อเนื่องของจำนวนแรงงานในภาคเกษตรทั้งแรงงานเต็มเวลาและแรงงานที่ช่วยทำเกษตรบางส่วน ที่มีจำนวนเฉลี่ยเพียง 2.33 คนต่อครัวเรือนเท่านั้น ซึ่งสาเหตุสำคัญนอกจากการลดลงของขนาดครัวเรือนแล้วยังเกิดจากการที่แรงงานหนุ่มสาวอพยพออกไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการที่ได้รับผลตอบแทนที่สูงและแน่นอนกว่า เป็นแรงกดดันสำคัญที่ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวต้องยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่และเครื่องจักรที่ประหยัดแรงงานมาใช้ แม้ว่าอาจส่งผลให้คุณภาพของข้าวที่ผลิตได้ลดลง อย่างไรก็ตามการใช้แรงงานในการผลิตข้าวเหนียวค่อนข้างแตกต่างจากการผลิตข้าวทั่วไป เนื่องจากเกษตรกรปลูกข้าวเหนียวเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักจึงเน้นการผลิตข้าวเหนียวคุณภาพดีจะใช้แรงงานคนในการเพาะปลูกมากกว่าแรงงานเครื่องจักรหรือใช้แรงงานคนประมาณร้อยละ 70 ดังนั้น

การผลิตข้าวเหนียวจึงเป็นการผลิตที่เน้นแรงงาน (labor intensive) โดยเฉพาะแรงงานครัวเรือนและแรงงานแลกเปลี่ยนเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาค่าจ้างแรงงานที่สูงขึ้นโดยเฉพาะในฤดูการเก็บเกี่ยว

สำหรับการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรจะถูกใช้เพื่อการปลูกข้าวเป็นหลัก ขนาดพื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ย 15.06 ไร่ต่อครัวเรือน เป็นพื้นที่ปลูกข้าว 13.67 ไร่ต่อครัวเรือน โดยใช้สำหรับปลูกข้าวเหนียว 9.80 ไร่ต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 71.67 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด ดังนั้นรายได้หลักของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวจะมาจากข้าวประมาณ 73,573 บาทต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 78.15 ของรายได้ทั้งหมด เป็นรายได้จากภาคเกษตร 84,000 บาทต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 68.02 ของรายได้ทั้งหมดของครัวเรือน แสดงให้เห็นว่ารายได้จากภาคเกษตรโดยเฉพาะจากข้าวยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรในปัจจุบัน ในขณะที่เมื่อเกษตรกรขาดแคลนเงินกู้เพื่อใช้จ่ายหรือการลงทุนทางการเกษตรจะกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้สำคัญ 3 แหล่ง ได้แก่ ธ.ก.ส. สหกรณ์การเกษตร และกองทุนหมู่บ้าน

ในด้านแบบแผนการผลิตและการใช้ปัจจัยการผลิตสำหรับปลูกข้าวเหนียวของเกษตรกรในพื้นที่จะแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมในการผลิต เกษตรกรในพื้นที่น่าน้ำฝนปลูกข้าวเฉพาะในฤดูนาปี โดยจะปลูกข้าวเหนียวเป็นหลัก ในขณะที่เกษตรกรในพื้นที่ชลประทานสามารถปลูกข้าวได้ทั้งฤดูนาปีและนาปรังซึ่งในฤดูนาปรังจะเริ่มเตรียมแปลงประมาณเดือนมกราคม และเก็บเกี่ยวประมาณปลายเดือนเมษายน เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะปลูกข้าวเจ้าเพื่อขายในขณะที่เกษตรกรในภาคเหนือจะปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อขาย เกษตรกรใช้เมล็ดพันธุ์เฉลี่ย 9.03 กิโลกรัมต่อไร่ โดยเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานมีอัตราการใช้เมล็ดพันธุ์สูงกว่าพื้นที่น่าน้ำฝน และใช้ปุ๋ยในปริมาณมากกว่าประมาณสองเท่า แม้ว่าจะปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ไม่ไวแสงที่ไม่ตอบสนองต่อการใช้ปุ๋ยเคมีเหมือนกันในฤดูนาปี โดยไม่ได้คำนึงถึงคุณสมบัติหรือค่าวิเคราะห์ดิน แต่ใช้ตามความเคยชินหรือจากประสบการณ์ที่เคยทำมา ต้นทุนค่าปุ๋ยจึงเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้น โดยต้นทุนการเพาะปลูกข้าวเหนียว เท่ากับ 5,773 บาทต่อไร่ แบ่งเป็นต้นทุนการผลิตผันแปร 3,892 บาทต่อไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 67.42 ของต้นทุนการผลิตทั้งหมด ในขณะที่ต้นทุนคงที่เท่ากับ 2,149 บาทต่อไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 32.58 ของต้นทุนการผลิตทั้งหมด โดยต้นทุนที่มีสัดส่วนมากที่สุดคือ ต้นทุนค่าแรงงานและต้นทุนค่าปุ๋ย ในขณะที่ต้นทุนคงที่มีสัดส่วนสูงสุดคือต้นทุนค่าใช้ที่ดิน เท่ากับ 1,940 บาทต่อไร่ ซึ่งเพิ่มสูงขึ้นในช่วง 1-2 ปีที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเป็นผลจากความต้องการใช้ที่ดินที่สูงขึ้นจากการขยายตัวของประชากรและการแย่งพื้นที่ของพืชแข่งขัน ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเป็นผลจากนโยบายรับจำนำข้าวที่ทำให้ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อการปลูกข้าวเพิ่มสูงขึ้นส่งผลให้ค่าเช่าที่ดินเพิ่มสูงขึ้นด้วย

อย่างไรก็ตามเมื่อคำนวณผลตอบแทนจากการปลูกข้าวเหนียวพบว่า ผลตอบแทนต่อไร่เท่ากับ 630 บาทต่อไร่ หรือ 1.5 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งถือว่าต่ำมากเมื่อเทียบกับพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังจะทำการผลิตข้าวเหนียวต่อไปเพราะยังมีความจำเป็นสำหรับการบริโภคในครัวเรือน โดยผลผลิตข้าวเหนียวจะถูกขายประมาณร้อยละ 59.85 ในขณะที่อีกประมาณร้อยละ 29.72

เป็นผลผลิตข้าวเหนียวที่เก็บไว้บริโภคในครัวเรือน หรือคิดเป็น 164.64 กิโลกรัมข้าวสารต่อคนต่อปี ซึ่งมากกว่าปริมาณการบริโภคข้าวเฉลี่ยของของคนไทยโดยเฉพาะประชากรที่อาศัยในเมือง

ที่ผ่านมาเกษตรกรไทยประสบปัญหาความไม่แน่นอนของรายได้และราคาผลผลิตมาโดยตลอด ส่วนหนึ่งเป็นผลจากต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นและสภาพแวดล้อมในการผลิตที่ไม่เหมาะสม ทำให้รัฐบาลทุกชุดที่เข้ามาบริหารประเทศพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยผ่านมาตรการและโครงการช่วยเหลือเกษตรกรในรูปแบบต่างๆ ในส่วนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว นโยบายที่ได้รับความสนใจและเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือโครงการรับจำนำข้าวและโครงการประกันรายได้เกษตรกร หากจะมองในแง่ความพึงพอใจของเกษตรกรส่วนใหญ่จะพึงพอใจต่อทั้งสองโครงการในระดับที่ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่หากมองในแง่ของผู้ได้รับประโยชน์จะพบว่า เกษตรกรประมาณร้อยละ 57.5 ได้รับประโยชน์จากโครงการประกันรายได้ มีเกษตรกรเพียงร้อยละ 22.5 ได้รับประโยชน์จากโครงการรับจำนำข้าว เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยที่มีพื้นที่เพาะปลูกน้อย จำเป็นต้องเก็บผลผลิตส่วนหนึ่งไว้บริโภคในครัวเรือน อย่างไรก็ตามการที่โครงการรับจำนำรับซื้อข้าวในราคาที่สูงกว่าท้องตลาดประมาณร้อยละ 30 ทำให้เกษตรกรมีแนวโน้มที่จะขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวมากขึ้นโดยเฉพาะข้าวหอมมะลิ เพราะสามารถขายผลผลิตได้ในราคาสูงและมั่นใจว่ามีตลาดรับซื้อ โดยเกษตรกรส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 90 ไม่มีแผนจะปรับพื้นที่เพาะปลูกข้าวไปปลูกพืชชนิดอื่น แสดงว่าการดำเนินนโยบายรับจำนำข้าวเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรประสบความสำเร็จในแง่การอนุรักษ์อาชีพทำนามากขึ้น แต่หากมองผลกระทบจากการขยายอุปทานข้าวที่เพิ่มขึ้นต่อตลาดข้าว รวมถึงความยั่งยืนของนโยบายคงจะเป็นมิติที่แตกต่างจากเกษตรกรซึ่งจะได้กล่าวถึงในการวิเคราะห์ตลาดและอุปทานข้าวเหนียวต่อไป

บทที่ 6

การตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวในประเทศไทย

การศึกษาศาสนาภาพการผลิตข้าวเหนียวในระดับฟาร์มสะท้อนให้เห็นว่าการปลูกข้าวเหนียวของเกษตรกรมีผลตอบแทนสุทธิต่อไร่น่ามากเมื่อเทียบกับพืชเศรษฐกิจอื่นหรือการปลูกข้าวเจ้า เกษตรกรเกือบทุกภูมิภาคมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวไปปลูกข้าวเจ้าที่มีราคาสูงกว่าและให้ผลตอบแทนที่ดีกว่า อย่างไรก็ตามเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบนยังคงรักษาพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้สำหรับปลูกข้าวเหนียวเพราะเกษตรกรส่วนใหญ่ในภูมิภาคดังกล่าวบริโภคข้าวเหนียวเป็นธัญญาหารหลักของครัวเรือน แต่ขนาดพื้นที่เพาะปลูกอาจเปลี่ยนแปลงไปเพราะสาเหตุจากหลายปัจจัย ทั้งด้านราคาข้าวเหนียว ราคาพืชแข่งขันเช่นข้าวเจ้าหรือพืชแข่งขันอื่น รวมทั้งสภาพแวดล้อมการผลิตในแต่ละปี โดยในช่วงที่ราคาข้าวเจ้า ราคาพืชอื่นและต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้น อาจส่งผลกระทบต่อลดลงของพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวของเกษตรกร ภาวะดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่ออุปทานข้าวเหนียวในตลาดลดลงและราคาข้าวเหนียวเพิ่มสูงขึ้นตามมา

การศึกษายุติธรรมการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยต่างๆ จะเป็นองค์ความรู้อีกด้านหนึ่งที่สำคัญในการกำหนดนโยบายข้าวเหนียวและการวางแผนการผลิตที่ถูกต้องในอนาคต หลังจากที่เข้าใจโครงสร้างในการบริหารต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวในระดับฟาร์มในบทที่ 5 ซึ่งจะช่วยสร้างหลักประกันด้านอุปทานข้าวเหนียวในประเทศไทยให้ทันกับความเป็นพลวัตของตลาดทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งสร้างความสมดุลในภาคการผลิตข้าวของประเทศต่อไป ดังนั้นในบทนี้จะสร้างแบบจำลองด้านการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยด้านราคาและด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะผลกระทบจากราคาข้าวเจ้าและนโยบายของรัฐบาล

6.1 การศึกษาการตอบสนองของอุปทานข้าว

การศึกษากการตอบสนองของอุปทานการผลิตข้าวในประเทศไทยโดยอาศัยการสร้างแบบจำลองและเทคนิคทางเศรษฐมิติ สามารถจำแนกการศึกษาได้เป็น 3 กลุ่มตามการเลือกใช้ตัวแปรค่าแทน “อุปทานข้าวที่ปรารถนา” กล่าวคือ 1) การวิเคราะห์การตอบสนองของอุปทานโดยใช้ปริมาณข้าวที่ผลิตได้เป็นตัวแปรค่าแทนอุปทานข้าวที่ปรารถนา 2) การวิเคราะห์การตอบสนองอุปทานข้าวโดยใช้ปริมาณข้าวที่เสนอขายในตลาดเป็นตัวแปรค่าแทนอุปทานข้าวที่ปรารถนา และ 3) การวิเคราะห์การตอบสนองอุปทานโดยใช้พื้นที่เพาะปลูกข้าวเป็นตัวแปรค่าแทนอุปทานข้าวที่ปรารถนา

การศึกษากการตอบสนองของอุปทานโดยใช้ปริมาณผลผลิตข้าวเป็นตัวแปรค่าแทนอุปทานข้าวที่ปรารถนา ผลการศึกษาในกลุ่มนี้ชี้ให้เห็นว่า การตอบสนองของอุปทานการผลิตข้าว ราคาข้าว ผลผลิตต่อไร่ ราคาพืชแข่งขันซึ่งทั้งหมดจะใช้ราคาพืชไร่เป็นตัวแปรแทนราคาพืชแข่งขัน ปริมาณปัจจัยการผลิตซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ราคาปุ๋ยเคมีหรือปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นตัวแปรค่าแทนปัจจัยการผลิต นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับพื้นที่ชลประทาน และปริมาณน้ำฝนในรอบปีซึ่งใช้เป็นตัวแปรค่าแทนสภาพภูมิอากาศในปีนั้นๆ และจัดว่าเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญมากต่อการกำหนดปริมาณผลผลิตข้าวในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา

ซึ่งระบบการผลิตทางการเกษตรยังคงพึ่งพิงธรรมชาติเป็นสำคัญ และยังขึ้นอยู่กับพื้นที่เพาะปลูกที่ได้รับความเสียหายโดยใช้ตัวแปรสัดส่วนพื้นที่เพาะปลูกที่ได้รับความเสียหายต่อพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมดเป็นตัวแปร ผลการวิเคราะห์ของงานในกลุ่มนี้ชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า หากราคาข้าวในปีที่ผ่านมาสูงก็จะส่งผลให้ผลผลิตข้าวในปัจจุบันเพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันหากราคาพืชแข่งขันสูงขึ้นจะส่งผลให้ผลผลิตข้าวลดลง (Konjing, 1970; Ramangkura, 1972; Wattnutchariya, 1978; Aromdee, 1968; Ganjareondee, 1975)

อย่างไรก็ตาม Berhman (1968) ได้เสนอแนะว่าหากต้องการศึกษาการตอบสนองของอุปทานการผลิตข้าว จะต้องศึกษาจากข้อมูล “ปริมาณข้าวที่ชาวนาตั้งใจผลิต” (planned output) จึงจะสามารถวัดปฏิกริยาการตอบสนองที่แท้จริงของชาวนาได้ แต่การใช้ “ปริมาณข้าวที่ผลิตได้” อาจมีความแตกต่างจากปริมาณข้าวที่ตั้งใจผลิตได้อย่างมาก เนื่องจาก ผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยมักขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศเป็นสำคัญ ดังนั้นแม้ว่าชาวนาต้องการผลผลิตเพิ่มแต่หากสภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวย ปริมาณข้าวที่ผลิตได้จะแตกต่างจากปริมาณข้าวที่ชาวนาตั้งใจผลิตได้อย่างมาก ด้วยเหตุนี้นักเศรษฐศาสตร์จึงเลือกใช้ “พื้นที่เพาะปลูกข้าว” เป็นตัวแปรค่าแทน “ปริมาณข้าวที่ตั้งใจผลิต” งานวิจัยในกลุ่มนี้ให้ผลเช่นเดียวกับการใช้ผลผลิตทั้งหมดเป็นตัวแปรค่าแทน แต่การใช้พื้นที่เพาะปลูกข้าวจะให้ค่าความน่าเชื่อถือสูงกว่า กล่าวคือ ตัวแปรอิสระเกือบทั้งหมดมีนัยสำคัญทางสถิติ และให้ค่า R^2 ดีกว่าการใช้ “ปริมาณผลผลิต” แต่อย่างไรก็ตามผลการประมาณค่าความยืดหยุ่นต่อราคาของงานวิจัยทุกชิ้นแม้จะสอดคล้องกับทฤษฎี กล่าวคือ ทุกตัวมีเครื่องหมายเป็นบวก แต่ค่าประมาณที่ได้มีความแตกต่างกันมากคือ มีตั้งแต่ 0.05 ถึง 0.56 ในระยะสั้นและ 0.08 ถึง 1.07 ในระยะยาว (Wattanuchariya, 1978; Kanivichaporn, 1979; petcharattana, 1980 และ 1983; Pongsrihadulchai, 1981 และ 1983; Meenaphant, 1981; ศักดิ์ชัย, 2525) จากความแตกต่างของผลการประมาณค่า รังสรรค์ (2530) ให้เหตุผลไว้ดังนี้

1) ความแตกต่างของแบบจำลองและเทคนิคทางเศรษฐมิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ โดยจะเห็นได้ว่าแบบจำลองที่ใช้ในงานวิจัยเหล่านี้ ประกอบด้วยสมการที่มีลักษณะแตกต่างกันอีกทั้งการระบุตัวแปรค่าในสมการพื้นที่เพาะปลูกก็ยังแตกต่างกันอีกด้วย นอกจากนี้ปัจจัยที่มีอิทธิพลในการกำหนดพื้นที่เพาะปลูกข้าวที่ปรากฏในงานวิจัยต่าง ๆ ก็ยังมีการกำหนดลักษณะความล่าช้าของเวลาต่างกัน ดังนั้นจึงเป็นเหตุผลให้ผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์แตกต่างกันด้วย

2) ความแตกต่างของฐานข้อมูลที่ใช้ในการประมาณการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลพื้นที่เพาะปลูกและข้อมูลราคาข้าว

3) ความแตกต่างของช่วงเวลาในการวิเคราะห์ ดังจะเห็นได้ว่าขอบเขตความครอบคลุมของช่วงเวลาที่ใช้ในการวิเคราะห์ของงานวิจัยแต่ละเรื่องมีความแตกต่างกัน ปัจจัยดังกล่าวจะมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นหากพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งจูงใจของชาวนาเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา

อย่างไรก็ตามการใช้ตัวแปรพื้นที่เพาะปลูกข้าวเป็นตัวแปรค่าแทนปริมาณผลผลิตที่ปรารถนาหรือที่ชาวนาตั้งใจผลิต ยังมีจุดอ่อนอยู่ ทั้งนี้เนื่องจาก ที่ดินเป็นเพียงปัจจัยประเภทหนึ่งในบรรดาปัจจัย

การผลิตทั้งหมดที่ใช้ในการปลูกข้าว ดังนั้นแม้การใช้ที่ดินในการปลูกข้าวเพิ่มขึ้นจะสะท้อนให้เห็นว่าชาวนาต้องการเพิ่มปริมาณผลผลิต แต่การเพิ่มปริมาณผลผลิตนั้นไม่จำเป็นต้องเกิดจากการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกเสมอไป ชาวนาอาจใช้วิธีการเพิ่มปริมาณปัจจัยการผลิตอย่างอื่น เช่น แรงงาน การปรับปรุงระบบชลประทาน การใช้ปุ๋ยและสารเคมีป้องกัน/กำจัดศัตรูพืชเพิ่มขึ้น เป็นต้น

ดังนั้น Nerlove (1956) จึงได้ศึกษาโดยตั้งสมมติฐานว่าชาวนามีกระบวนการตัดสินใจเพิ่มผลผลิต 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรกชาวนาจะตัดสินใจกำหนดพื้นที่เพาะปลูกก่อน หากต้องการเพิ่มผลผลิตก็จะใช้ที่ดินในการเพาะปลูกมากขึ้น ในขั้นตอนที่สอง ชาวนาจะพยายามเพิ่มผลผลิตต่อไร่ให้สูงขึ้น โดยการตัดสินใจใช้ปัจจัยการผลิตเพิ่มขึ้น สมการที่ใช้ในการวิเคราะห์แบบนี้จึงประกอบด้วยสมการพื้นที่เพาะปลูกและสมการผลผลิตต่อไร่ การศึกษาการตอบสนองของอุปทานโดยใช้สมการพื้นที่เพาะปลูกและสมการผลผลิตต่อไร่ ได้รับความนิยมนอย่างมากในการศึกษาการตอบสนองของอุปทานสินค้าเกษตรในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา (สมบูรณ์, 2529) โดยแนวคิดดังกล่าวได้ถูกใช้ในการศึกษาการตอบสนองของอุปทานข้าวในประเทศไทย ซึ่งปรากฏในงานของ Wattanutchariya (1978), Triratvorakul (1984), และ Isvilanonda and Paopongsakorn (1994) เป็นต้น

6.2 กรอบแนวคิดทางทฤษฎี

การศึกษากการตอบสนองของอุปทานสินค้าเกษตร ภายใต้แนวคิดของสำนักนีโอคลาสสิก ที่มีความเชื่อว่า ผู้ผลิตมีวัตถุประสงค์ในการผลิตสินค้าเพื่อแสวงหากำไรสูงสุด ภายใต้ข้อจำกัดของทรัพยากรการผลิตที่มีอยู่ พฤติกรรมการตัดสินใจดังกล่าวสามารถเขียน ในรูปสมการแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

$$h(Q, X, Z) \tag{6.1}$$

โดยที่ Q คือ เวกเตอร์ของปริมาณผลผลิต
 X คือ เวกเตอร์ของปริมาณการใช้ปัจจัยการผลิต
 Z คือ ปัจจัยที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้ (quasi-fixed factors)

ตัวแปรปัจจัยการผลิต (X) ที่สำคัญซึ่งนิยมใช้ในการวิเคราะห์ เช่น แรงงาน ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกัน/กำจัดศัตรูพืช จำนวนชั่วโมงการใช้เครื่องจักรกลการเกษตร และปัจจัยอื่นๆ ที่สามารถวัดปริมาณได้ ตัวแปรที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้ในเวลาทำการวิเคราะห์ ประกอบด้วย ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปริมาณน้ำฝน และปัจจัยทางด้านนโยบายของภาครัฐ เช่น โครงสร้างพื้นฐาน การส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น (Sadoulet and Janvry, 1995 อ้างใน Kongrithi, 2009)

ถ้า P และ W คือ ราคาผลผลิตและราคาปัจจัยการผลิต ผู้ผลิตจะตัดสินใจผลิตสินค้า โดยการเลือกส่วนผสมของปัจจัยการผลิต และผลผลิต ที่จะให้ได้กำไรสูงสุด ภายใต้ข้อจำกัดของเทคโนโลยีที่ผู้ผลิตมีอยู่ สามารถเขียนในรูปสมการได้ดังนี้

$$\text{Max}_{X,Q} (PQ - WX) \quad \text{s.t.} \quad h(Q, X, Z) = 0 \quad (6.2)$$

จากสมการที่ (6.2) จะได้ชุดสมการที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณผลผลิต กับปัจจัยการผลิต ราคา และปัจจัยภายนอก หรือก็คือ supply function

$$Q = f(P, W, Z) \quad (6.3)$$

สมการที่ (6.3) แสดงให้เห็นว่าปริมาณผลผลิตที่เกษตรกรผลิตได้ (Q) ขึ้นอยู่กับ ราคาผลผลิต (P) ราคาปัจจัยการผลิต (W) และปัจจัยภายนอกที่เกษตรกรควบคุมไม่ได้ (Z)

โดยทั่วไปแล้วการวิเคราะห์การตอบสนองของอุปทานสินค้าเกษตร สามารถทำได้ 2 วิธีคือการวิเคราะห์ทางตรง (direct analysis) และการวิเคราะห์ทางอ้อม (indirect analysis)

การวิเคราะห์ทางตรง คือการวิเคราะห์โดยใช้ปริมาณผลผลิตที่ผลิตได้ในฤดูกาลผลิตนั้นๆ (Q) เป็นตัวแปรค่าแทนปริมาณผลผลิตที่เกษตรกรปรารถนา (Q^d) **การวิเคราะห์ทางอ้อม** มีข้อสมมติฐานว่าเกษตรกรมีกระบวนการในการตัดสินใจผลิตสินค้า 2 ขั้นตอน คือ ขั้นแรก เกษตรกรจะกำหนดพื้นที่เพาะปลูกก่อน หากต้องการผลผลิตมากก็จะขยายพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้น จากนั้น ขั้นที่สอง เกษตรกรจะหาทางเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่ ด้วยการใช้อย่างปัจจัยการผลิตต่างๆ ดังนั้นการวิเคราะห์ด้วยวิธีการนี้จะต้องประกอบด้วยสมการสองสมการคือ สมการพื้นที่เพาะปลูก และสมการผลผลิตต่อไร่

การวิเคราะห์การตอบสนองของอุปทานผลผลิตข้าวเหนียวในครั้งนี้จะใช้การวิเคราะห์แบบทางตรง เนื่องจากได้พิสูจน์แล้วว่ามีความเหมาะสมกับข้อมูล และให้ค่าทดสอบที่น่าเชื่อถือมากกว่าการวิเคราะห์ทางอ้อม

จากสมการอุปทาน (6.3) เรายังไม่สามารถนำมาวิเคราะห์การตอบสนองของอุปทานผลผลิตข้าวเหนียวได้โดยตรง เนื่องจากสินค้าเกษตรมีลักษณะเฉพาะคือ มีระยะเวลาการผลิตนาน ทำให้เราไม่สามารถทราบได้ว่าผลผลิตที่ผลิตในฤดูกาลนี้ จะขายได้ราคาเท่าไรในฤดูเก็บเกี่ยว เกษตรกรจึงจำเป็นต้องคาดคะเนราคาที่จะขายได้ในอนาคต ดังนั้นผลผลิตที่เกษตรกรปรารถนาในอนาคตจึงขึ้นอยู่กับราคาที่จะขายได้ในวันข้างหน้า ราคาปัจจัยการผลิตในฤดูกาลนี้ และปัจจัยภายนอกอื่นๆ แสดงได้ดังสมการที่ (6.4)

$$Q^d = f(P^e, W, Z) \quad (6.4)$$

โดยที่ Q^d คือ ปริมาณผลผลิตที่เกษตรกรปรารถนาจะได้รับ

P^e คือ ราคาผลผลิตที่เกษตรกรคาดว่าจะขายได้

จากความสัมพันธ์ข้างต้น สามารถนำมาเขียนในให้อยู่ในรูปของแบบจำลองการปรับตัวบางส่วน (partial adjustment model) แสดงในสมการที่ (6.5) ภายใต้สมมุติฐาน คือ ผลผลิตที่เกษตรกรผลิตได้ขึ้นอยู่กับ ราคาผลผลิต ราคาปัจจัยการผลิต และปัจจัยกำหนดอุปทานอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลงทุนพัฒนาระบบชลประทานของภาครัฐ การสนับสนุนงบประมาณการวิจัย และการส่งเสริมการเกษตร (Isvilanonda and Poapongsakorn, 1994)

$$Q_{jt}^* = a_j + \sum_i a_{ij} \ln P_{it}^* + \sum_k a_{kj} \ln W_{kt} + \sum_m a_{mj} \ln Z_{mt} + u_{jt} \quad (6.5)$$

กำหนดให้

Q_{jt}^*	คือ ปริมาณผลผลิตที่เกษตรกรตั้งใจ (ปรารถนา) จะผลิต
P_{it}^*	คือ ราคาสินค้าที่เกษตรกรคาดว่าจะขายได้ (ประกอบด้วย ราคาข้าวเหนียว และราคาพืชแข่งขัน)
W_{kt}	คือ ราคาปัจจัยการผลิตที่ใช้ (ประกอบด้วย ราคาปุ๋ยเคมี และค่าจ้างแรงงาน)
Z_{mt}	คือ ปัจจัยภายนอกที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้ (ประกอบด้วย การลงทุนงบประมาณการวิจัยข้าวจากภาครัฐ ระบบชลประทาน และปริมาณน้ำฝน)
a_{ij}, a_{kj}, a_{mj}	คือ ค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรอิสระ
u_{jt}	คือ ค่าความคลาดเคลื่อน

จากสมการที่ (6.5) สมมุติให้ ผลผลิตมีรูปแบบการปรับตัวในแต่ละช่วงเวลาตามสมการที่ (6.6)

$$Q_{jt} - Q_{jt-1} = \phi(Q_{jt}^* - Q_{jt-1}) \quad \text{and} \quad 0 < \phi < 1 \quad (6.6)$$

สมการที่ (6.6) แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนปริมาณผลผลิตในแต่ละปี (Q_{jt}) ในสัดส่วนเท่ากับค่า ϕ กล่าวคือ ผลต่างของปริมาณผลผลิตในปีนี้กับปีที่ผ่านมาจะเป็นเท่าไรขึ้นอยู่กับค่าสัมประสิทธิ์การปรับตัว (ϕ) หลังจากนั้นแทนค่าสมการ (6.6) ในสมการ (6.5) จะได้สมการแสดงการตอบสนองของอุปทานผลผลิตสินค้าเกษตร ต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางด้านราคา และไม่ใช้ราคาตั้งสมการที่ 6.7

$$Q_{jt} = \alpha_j + \sum_i \beta_{ij} \ln P_{it-1} + \sum_k \gamma_{kj} \ln W_{kt} + \sum_m \omega_{mj} \ln Z_{mt} + \delta_j s_{jt-1} + \eta_{jt} \quad (6.7)$$

6.3 วิธีการศึกษา

ในการวิเคราะห์การตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวจะใช้ข้อมูลพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวและข้าวเจ้า จำนวนผลผลิตและราคา ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ชลประทาน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย ราคาปุ๋ยเคมี การลงทุนวิจัยด้านการผลิตข้าวและระดับค่าจ้างแรงงานในภาคเกษตร ซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิที่รวบรวมจากสถิติการเกษตรของหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กรมการค้าภายใน กรมอุตุนิยมวิทยา และกรมชลประทาน เป็นต้น โดยข้อมูลดังกล่าวมีลักษณะเป็นข้อมูลภาคตัดขวางตามเวลา (panel data) แบ่งเป็น 6 sectional ตามลักษณะภูมิภาคคือ ภาคเหนือตอนบน ภาคเหนือตอนล่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ภาคกลางและภาคใต้ และข้อมูลที่เชื่อมโยงกับระยะเวลาเป็นรายปี จำนวน 18 ปี รวมจำนวนตัวอย่างเท่ากับ 108 ตัวอย่าง

การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้สมการการตอบสนองต่ออุปทาน โดยการประมาณค่าแบบจำลองด้วย panel regression model ใช้วิธี fixed effect model ที่สมมติให้ค่า intercept และ slope coefficients ในแต่ละภูมิภาคแตกต่างกันออกไป ดังสมการที่ (6.8)

$$\begin{aligned}
 PRO_{it} = & \alpha_1 + \alpha_2 D_{2i} + \alpha_3 D_{3i} + \alpha_4 D_{4i} + \alpha_5 D_{5i} + \alpha_6 D_{6i} + \beta_1 PG_{it} + \beta_2 PRW_{it} & (6.8) \\
 & + \beta_3 PRH_{it} + \beta_4 PF_t + \beta_5 RAIN_{it} + \beta_6 WAGE_{it} + \beta_7 BUDG_{it} \\
 & + \beta_8 IRRI_{it} + \gamma_1 (D_2 PG_{it}) + \gamma_2 (D_2 PRW_{it}) + \gamma_3 (D_2 PRH_{it}) + \gamma_4 (D_2 PF_t) + \gamma_5 (D_2 RAIN_{it}) \\
 & + \gamma_6 (D_2 WAGE_{it}) + \gamma_7 (D_2 BUDG_{it}) + \gamma_8 (D_2 IRRI_{it}) + \gamma_9 (D_3 PG_{it}) + \gamma_{10} (D_3 PRW_{it}) \\
 & + \gamma_{11} (D_3 PRH_{it}) + \gamma_{12} (D_3 PF_t) + \gamma_{13} (D_3 RAIN_{it}) + \gamma_{14} (D_3 WAGE_{it}) + \gamma_{15} (D_3 BUDG_{it}) \\
 & + \gamma_{16} (D_3 IRRI_{it}) + \dots + \gamma_{32} (D_6 IRRI_{it}) + u_{it}
 \end{aligned}$$

ตัวแปรที่ใช้ในสมการที่ (6.8) ประกอบด้วยราคาข้าวเหนียวในปีที่ผ่านมา (PG_{t-1}) ; ราคาข้าวเจ้าในปีที่ผ่านมา (PRW_{t-1}) ; ราคาข้าวหอมมะลิในปีที่ผ่านมา (PRH_{t-1}) ; ราคาปุ๋ยเคมี (PF_t) ; ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย ($RAIN_t$) ; ค่าจ้างแรงงาน ($WAGE_t$) ; งบประมาณการวิจัยข้าว ($BUDG_t$) และพื้นที่ชลประทาน ($IRRI_t$) ; D2-D6 เป็นตัวแปรดัมมี่ที่เป็นตัวแทนของภูมิภาคต่างๆ โดยใช้ภาคใต้เป็นฐาน (D2 แทนภาคเหนือตอนบน ; D3 แทนภาคเหนือตอนล่าง ; D4 แทนภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ; D5 แทนภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ; D6 แทนภาคกลาง)

6.4 ผลการประมาณค่าสมการการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียว

ผลการวิเคราะห์ตามสมการที่ (6.8) แสดงในตารางที่ 6.1 ซึ่งพบว่าผลผลิตข้าวเหนียวในแต่ละภูมิภาคมีการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยทางด้านราคาและไม่ใช้ราคาแตกต่างกัน โดยค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรราคาข้าวเหนียวในปีที่ผ่านมา (PG_{t-1}) มีการตอบสนองในทางบวกในทุกภูมิภาค แต่มีเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเท่านั้นที่ค่าสัมประสิทธิ์มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นมากกว่าร้อยละ 90 สำหรับภาคเหนือตอนบนซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวเหนียวที่สำคัญเช่นกัน ค่าสัมประสิทธิ์ดังกล่าวมีนัยสำคัญที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 85 สาเหตุสำคัญที่ทำให้ค่าสัมประสิทธิ์ของ PG_{t-1} ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ เนื่องจากการปลูกข้าวเหนียวส่วนมากเป็นการปลูกตามความจำเป็นเพื่อบริโภคในครัวเรือน มากกว่าการปลูกเพื่อการค้า ยกเว้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนซึ่งมีพื้นที่ปลูกมาก การปลูกข้าวเหนียวในภูมิภาคนี้นอกจากปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนแล้วยังมีวัตถุประสงค์เพื่อการค้าอีกด้วย

การตอบสนองของผลผลิตข้าวเหนียวต่อการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเจ้าในปี พบว่า มีเฉพาะผลผลิตข้าวเหนียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเท่านั้นที่มีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีทิศทาง การตอบสนองในทางลบ แสดงให้เห็นว่าหากราคาข้าวเจ้าในปีเพิ่มสูงขึ้นจะส่งผลให้ผลผลิตข้าวเหนียวในภูมิภาคนี้ลดลง ในขณะที่ค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรราคาข้าวหอมมะลิในปีในทุกภูมิภาคไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แต่อย่างไรก็ตามทิศทาง การตอบสนองของผลผลิตข้าวเหนียวต่อการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวหอมมะลิมิแนวโน้มไปในทิศทางตรงข้ามกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอุปทานผลผลิตข้าวเหนียวมีแนวโน้มลดลงหากราคาข้าวหอมมะลิเพิ่มขึ้นมากกว่าในขณะนี้

ปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการปลูกข้าวคือ ปุ๋ยเคมี จากผลการวิเคราะห์ตามสมการที่ (6.8) พบว่า มีเฉพาะค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรราคาปุ๋ยเคมี (PF_t) ในสมการภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเท่านั้นที่มีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีทิศทางความสัมพันธ์ในทางตรงข้ามกับการเปลี่ยนแปลงผลผลิตข้าวเหนียว นั่นคือ หากราคาปุ๋ยเคมีสูงขึ้นจะส่งผลให้ผลผลิตข้าวเหนียวในภูมิภาคนี้ลดลง ส่วนค่าสัมประสิทธิ์ของค่าจ้างแรงงานนั้น ($WAGE_t$) พบว่า ไม่มีนัยสำคัญในทุกภูมิภาค ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาค่าจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นอย่างมากเนื่องจากการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมีผลทำให้อุปสงค์แรงงาน เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง เกิดภาวะการขาดแคลนแรงงานภาคเกษตรส่งผลให้ค่าจ้างแรงงานภาคเกษตรเพิ่มขึ้นอย่างมาก เกษตรกรจึงหันมาพึ่งพาการใช้เครื่องจักรกลการเกษตรทดแทนแรงงานกันมากขึ้น เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการไถ การควบคุมระดับน้ำ และการเก็บเกี่ยว ทำให้การเปลี่ยนแปลงค่าจ้างแรงงานไม่มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงผลผลิตข้าวเหมือนในอดีต

ตารางที่ 6.1 ผลการวิเคราะห์สมการการตอบสนองของผลผลิตข้าวเหนียว ด้วยวิธี panel regression model แบบ fixed effect model

ภูมิภาค	ภาค					
	ภาคเหนือ		ตะวันออกเฉียงเหนือ		ภาคกลาง	ภาคใต้
	ตอนบน	ตอนล่าง	ตอนบน	ตอนล่าง		
ตัวแปรอิสระ						
Fixed effect Intercept	0.522	-0.041	1.620	-1.897	0.012	-0.007
ราคาข้าวเหนียว (+)	0.145	0.007	0.313	0.066	0.017	0.001
	(0.177)	(0.935)	(0.006)	(0.554)	(0.873)	(0.994)
ราคาข้าวเจ้า (-)	-0.061	-0.031	-0.120	0.034	0.007	-0.001
	(0.377)	(0.688)	(0.096)	(0.757)	(0.936)	(0.991)
ราคาข้าวหอมมะลิ (-)	-0.060	-0.007	-0.059	-0.114	-0.026	-0.001
	(0.311)	(0.331)	(0.466)	(0.265)	(0.712)	(0.991)
ราคาปุ๋ยเคมี (-)	0.053	0.037	-0.267	0.215	0.018	0.001
	(0.344)	(0.666)	(0.100)	(0.186)	(0.835)	(0.993)
ค่าจ้างแรงงาน (-)	0.000	0.000	0.013	0.003	0.000	0.000
	(0.368)	(0.956)	(0.120)	(0.509)	(0.923)	(0.999)
	-					-
งบประมาณการวิจัยข้าว (+/-)	0.00006	-0.00009	-0.00021	-0.00011	-0.00005	0.00001
	(0.697)	(0.715)	(0.309)	(0.627)	(0.708)	(0.984)
พื้นที่ชลประทาน (+/-)	-0.047	0.017	-0.342	-0.463	0.006	0.001
	(0.450)	(0.770)	(0.002)	(0.001)	(0.920)	(0.990)
ปริมาณน้ำฝน	0.000	0.000	0.005	-0.011	0.001	0.000
	(0.994)	(0.836)	(0.093)	(0.028)	(0.730)	(0.982)
R-squared	1.00		Mean dependent var		0.81	
Adjusted R-squared	0.99		S.D. dependent var		0.97	
S.E. of regression	0.08		Sum squared resid		0.27	
Log likelihood	169.99		F-statistic		238.42	
Durbin-Watson stat	2.13		Prob(F-statistic)		0.00	

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บ คือ ค่า P-value

ที่มา : จากการคำนวณ

งบประมาณการวิจัยเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ผลผลิตข้าวของประเทศไทยเพิ่มขึ้น แต่จากการวิเคราะห์สมการการตอบสนองของผลผลิตข้าวเหนียว กลับพบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรงบประมาณการวิจัยมีค่าเป็นลบ (BUDG) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า หากงบประมาณการวิจัยข้าวเพิ่มสูงขึ้น จะส่งผลให้ผลผลิตข้าวเหนียวลดลง ซึ่งสาเหตุมาจากการวิจัยข้าวในช่วงเวลาที่ผ่านมามีแนวโน้มวิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวเจ้าเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งส่งผลให้ในช่วงกว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมาผลผลิตข้าวเจ้าเฉลี่ยต่อไร่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ชาวนาจึงหันมาปลูกข้าวเจ้าแทนข้าวเหนียวเพราะให้ผลตอบแทนดีกว่า ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางการตอบสนองของผลผลิตข้าวต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชลประทานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งตอนบนและตอนล่าง ซึ่งมีทิศทางการตอบสนองเป็นลบ นั่นคือหากพื้นที่ชลประทานในภูมิภาคนี้เพิ่มขึ้นผลผลิตข้าวเหนียวจะลดลง เนื่องจากชาวนาจะเปลี่ยนไปปลูกข้าวเจ้าพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตสูงและให้ผลตอบแทนดีกว่า และจะปลูกข้าวเหนียวเพียงเพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น

ในขณะที่การตอบสนองของผลผลิตข้าวเหนียวต่อการเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำฝน พบว่าเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้นที่ค่าสัมประสิทธิ์มีนัยสำคัญทางสถิติ โดยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนค่าสัมประสิทธิ์มีค่าเป็นบวก แสดงให้เห็นว่า หากปริมาณน้ำฝนในภูมิภาคนี้เพิ่มขึ้นจากค่าเฉลี่ยของปริมาณน้ำฝนในภูมิภาคนี้ จะทำให้ผลผลิตข้าวเหนียวในภูมิภาคนี้สูงขึ้น ส่วนค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรปริมาณน้ำฝนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีค่าเป็นลบ นั่นคือหากปริมาณน้ำฝนในภูมิภาคนี้เพิ่มจากปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยจะส่งผลให้ผลผลิตข้าวเหนียวลดลง

6.5 สรุป

การวิเคราะห์การตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวในประเทศไทยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างแบบจำลองด้านการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยด้านราคาและด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษา ระบุว่าราคาข้าวเหนียวและราคาข้าวเจ้าในปีที่ผ่านมา ราคาปุ๋ยเคมี พื้นที่ชลประทานและปริมาณน้ำฝน มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงอุปทานข้าวเหนียว ซึ่งราคาข้าวเหนียวในปีที่ผ่านมา มีความสัมพันธ์กับอุปทานข้าวเหนียวในทิศทางเดียวกัน หมายถึงเมื่อราคาข้าวเหนียวในปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นผลผลิตข้าวเหนียวในปีนี้จะเพิ่มขึ้นด้วย แต่มีเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเท่านั้นที่ผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ดังกล่าวมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90 ขึ้นไป ในขณะที่ราคาข้าวเจ้าในปีที่ผ่านมา มีการตอบสนองในทิศทางตรงข้ามกับปริมาณผลผลิตข้าวเหนียว แสดงให้เห็นว่าหากราคาข้าวเจ้าในปีที่ผ่านมาสูงขึ้นอุปทานข้าวเหนียวในปีนี้จะลดลง โดยเฉพาะเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนซึ่งเป็นผู้ผลิตข้าวเหนียวที่สำคัญของประเทศ เริ่มตอบสนองต่อปัจจัยทางเศรษฐกิจในการตัดสินใจเพาะปลูกข้าวมากขึ้น ดังนั้นปัจจุบันที่นโยบายรับจำนำข้าวของรัฐที่ยกระดับราคาข้าวหอมมะลิให้สูงกว่าข้าวเหนียวประมาณ 4,000 บาทต่อตัน และราคาข้าวเหนียวใกล้เคียงกับข้าวเจ้าพันธุ์อื่น ทำให้ข้าวเหนียวไม่สามารถแข่งขันกับราคาข้าวหอมมะลิและข้าวเจ้าได้ทั้งในแง่ราคาและผลตอบแทนที่เกษตรกรได้รับ พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวจะลดลงและส่งผลให้อุปทานข้าวเหนียวในตลาดลดลงตามมา ผลกระทบจากปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดในหลายมิติทั้งการขาดแคลนผลผลิตข้าวเหนียวทำให้ราคาข้าวเหนียวในประเทศไทยเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งจะกระทบกับประชาชนที่มี

รายได้ต่ำ โดยเฉพาะผู้ใช้แรงงานและเกษตรกรที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง รวมทั้งการสูญเสียความหลากหลายของสายพันธุ์ข้าวเหนียวพันธุ์ดีของประเทศในอนาคต

ผลการประมาณค่าการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวต่อปัจจัยการผลิต พบว่า ราคาปุ๋ยเคมี มีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงข้ามกับการเปลี่ยนแปลงผลผลิตข้าวเหนียว โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่ค่าสัมประสิทธิ์ของปุ๋ยเคมีมีนัยสำคัญทางสถิติ ในขณะที่ผลการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ของค่าจ้างแรงงานไม่มีนัยสำคัญทางสถิติต่อการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวในทุกภูมิภาค สาเหตุสำคัญเกิดจากปัจจุบันการผลิตข้าวเหนียวของเกษตรกรเกือบทุกพื้นที่ ได้นำเครื่องจักรกลการเกษตรมาใช้ทดแทนแรงงานคนในเกือบทุกกระบวนการผลิต ในส่วนของตัวแปรด้านงบประมาณวิจัยและการพัฒนาระบบชลประทานเป็นตัวแปรที่สะท้อนผลกระทบจากนโยบายของรัฐต่อการผลิตข้าวเหนียว ซึ่งผลการประมาณค่าพบว่าค่าสัมประสิทธิ์ของงบประมาณวิจัยมีค่าเป็นลบ นั่นคือหากงบประมาณการวิจัยข้าวของภาครัฐเพิ่มสูงขึ้นจะส่งผลให้ผลผลิตข้าวเหนียวลดลง สอดคล้องกับทิศทางการตอบสนองของผลผลิตข้าวเหนียวต่อการพัฒนาพื้นที่ชลประทานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ชลประทานทำให้ผลผลิตข้าวเหนียวลดลง ดังนั้นการพัฒนาระบบชลประทานในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาได้สร้างความเข้มแข็งให้การผลิตข้าวเจ้าพันธุ์ใหม่มากกว่าการผลิตข้าวเหนียว เหตุการณ์ดังกล่าวได้ผลักดันให้ชาวนาในภาคใต้ ภาคกลาง ภาคเหนือตอนล่าง ปรับเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวไปปลูกข้าวเจ้าพันธุ์ใหม่ ส่วนชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวหอมมะลิที่สำคัญของประเทศ ก็ลดพื้นที่ปลูกข้าวเหนียว และหันไปปลูกข้าวหอมมะลิเพื่อขายเช่นกัน

บทที่ 7

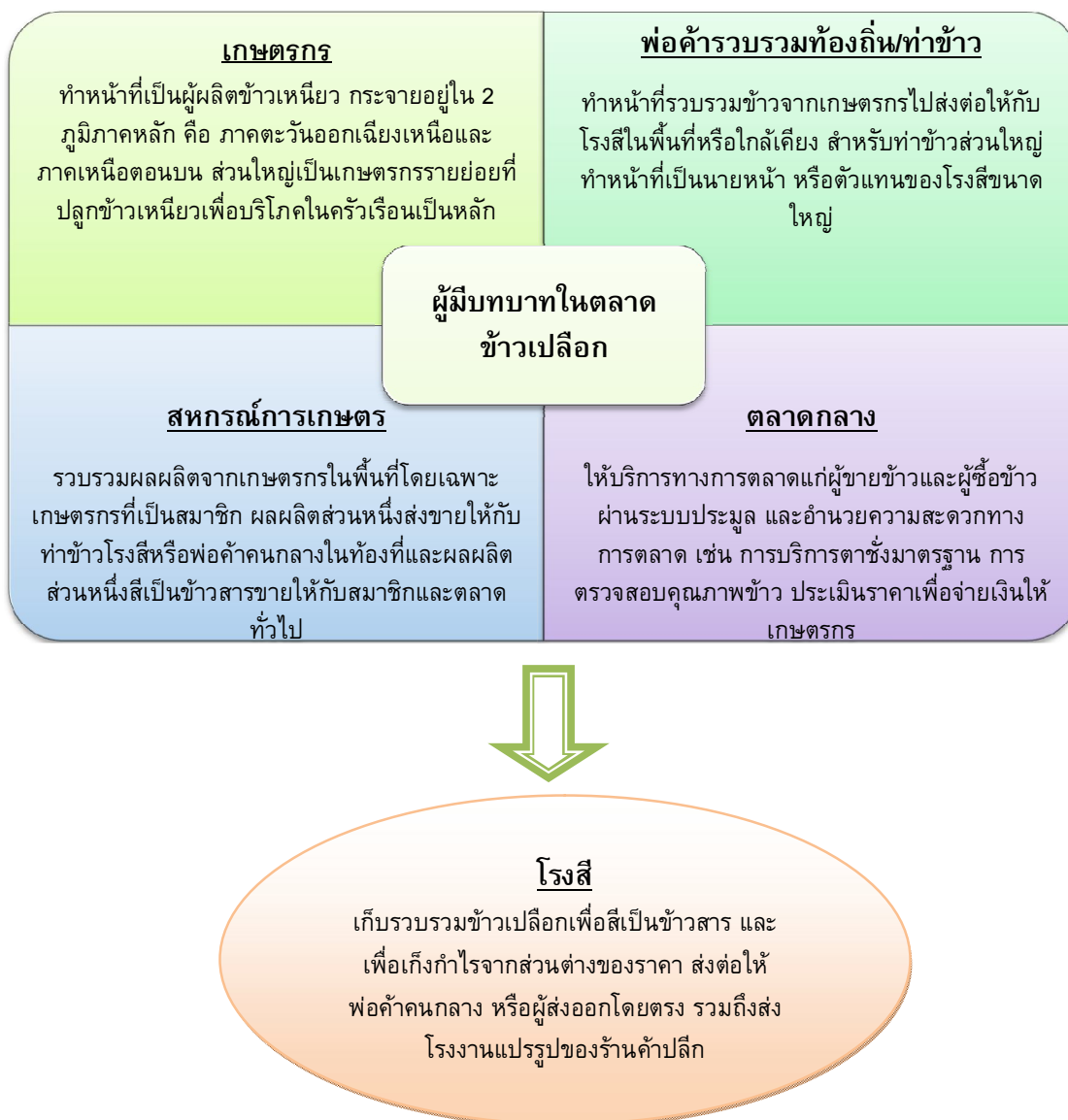
วิธีการตลาดและช่องทางการกระจายข้าวเหนียวในประเทศไทย

วิธีการตลาดข้าว หมายถึง ช่องทางการไหลหรือการกระจายข้าวจากเกษตรกรผ่านผู้ทำหน้าที่ทางการตลาดในระดับต่างๆ เพื่อนำข้าวไปยังผู้บริโภค ซึ่งจะทำให้รู้ว่าผลผลิตข้าวที่ไหลผ่านตลาดระดับต่างๆ มีพ่อค้าคนกลางและผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกันอย่างไร มีพ่อค้าคนกลางประเภทไหนบ้างและมีจำนวนมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้การศึกษากำหนดหน้าที่ทางการตลาดของพ่อค้าคนกลางจะสะท้อนถึงอำนาจทางการตลาดของผู้ประกอบการค้าข้าวในระดับต่างๆ ว่ามีการแข่งขันกันมากน้อยเพียงใด (หน่วยวิจัยธุรกิจเกษตร, 2540) สำหรับข้าวเหนียวผลผลิตส่วนหนึ่งจะถูกเก็บไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนก่อนที่เหลือจึงจะส่งขายไปยังตลาดในพื้นที่ วิธีการตลาดข้าวเหนียวจะเริ่มจากส่วนของข้าวเปลือกที่ตลาดระดับไร่นา ผลผลิตข้าวเปลือกเหนียวจะถูกส่งผ่านจากฟาร์มของเกษตรกรหรือชาวนา ผ่านพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น สถาบันเกษตรกร และตลาดกลางข้าวเปลือกหรือท่าข้าว และถูกรวบรวมส่งผ่านไปยังโรงสีทั้งในพื้นที่และโรงสีในภูมิภาคอื่น หลังจากโรงสีแปรรูปข้าวเปลือกเหนียวเป็นข้าวสารแล้วจะส่งผ่านพ่อค้าส่งในประเทศสำหรับใช้ในประเทศ สำหรับการส่งออกจะผ่าน “หยง” ซึ่งทำหน้าที่เป็นนายหน้าหรืออาจส่งต่อไปยังผู้ส่งออกโดยตรง ในขณะที่ข้าวสารเหนียวอีกส่วนหนึ่งจะถูกส่งไปยังโรงงานแปรรูปเป็นแป้งข้าวเหนียวหรือเป็นส่วนประกอบในการผลิตอาหารและเครื่องดื่ม

อย่างไรก็ตามปัจจุบันผลจากการแทรกแซงกลไกตลาดของรัฐบาลผ่านนโยบายรับจำนำข้าวทำให้วิธีการตลาดข้าวเหนียวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยเฉพาะเส้นทางการกระจายข้าวเหนียวจากเกษตรกรมายังตลาดและพฤติกรรมของคนกลางในตลาดระดับต่างๆ ทั้งด้านการกำหนดราคาและมาตรฐานคุณภาพของข้าว และส่งผลกระทบต่อตลาดส่งออกข้าวเหนียวของไทยอีกด้วย ดังนั้นเพื่อขยายภาพของตลาดข้าวเหนียวในประเทศให้ชัดเจนมากขึ้นในบทนี้จะนำเสนอพฤติกรรมด้านการตลาดของเกษตรกร รวมทั้งผู้มีบทบาทเกี่ยวข้องในตลาดข้าวเหนียวทั้งหมด วิเคราะห์พฤติกรรมและกลยุทธ์การตลาดของคนกลางในทุกๆระดับ และนำเสนอช่องทางการกระจายข้าวเปลือกเหนียวและผลกระทบจากโครงการแทรกแซงราคาของรัฐบาล โดยใช้ข้อมูลจากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการทุกระดับตั้งแต่ต้นน้ำคือเกษตรกร กลางน้ำ ได้แก่ พ่อค้าท้องถิ่น ท่าข้าว โรงสี และปลายน้ำ ได้แก่ พ่อค้าส่งหยง และผู้ส่งออก

7.1 ผู้มีบทบาทในการกระจายข้าวเปลือก

ตลาดข้าวเปลือกเหนียวเริ่มต้นจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหมือนดังเช่นตลาดข้าวทั่วไป แต่พฤติกรรมการขายข้าวเปลือกของเกษตรกรในตลาดข้าวเหนียวแตกต่างจากตลาดข้าวทั่วไป กล่าวคือเกษตรกรจะไม่ขายผลผลิตทันทีหลังจากเก็บเกี่ยว แต่จะรอผลผลิตในฤดูถัดไปและรอดูแลแนวโน้มของราคาข้าวเหนียวก่อน แล้วจึงส่งขายยังคนกลางในตลาดทั้งพ่อค้าท้องถิ่น ท่าข้าว สถาบันเกษตรกร และสิ้นสุดที่โรงสี (ภาพที่ 7.1)

ภาพที่ 7.1 ผู้มีบทบาทในการกระจายข้าวเปลือกเหนียว

บทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องในตลาดข้าวเหนียวที่กล่าวมาข้างต้น มีดังนี้

เกษตรกร

เกษตรกรทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตข้าวเปลือกเหนียวกระจายอยู่ในสองภูมิภาคหลัก คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบน ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยที่ปลูกข้าวเหนียวเพื่อบริโภคในครัวเรือน พฤติกรรมการขายข้าวเหนียวของเกษตรกรจะแตกต่างจากการขายข้าวเจ้า เนื่องจาก

เกษตรกรในพื้นที่เพาะปลูกหลักทั้งสองภูมิภาคดังกล่าวปลูกข้าวเหนียวเพื่อวัตถุประสงค์ด้านความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเป็นหลัก โดยเกษตรกรจะขายผลผลิตประมาณร้อยละ 60 เก็บไว้บริโภคในครัวเรือนอีกประมาณร้อยละ 30 ของผลผลิตข้าวในฤดูนาปี หรือประมาณ 1,464 กิโลกรัมต่อครัวเรือน โดยขายหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วมากกว่า 4 เดือน เพราะเหตุผล 2 ประการ คือ เพื่อรอดูว่าผลผลิตในฤดูการเพาะปลูกปีถัดไปจะเพียงพอสำหรับบริโภคหรือไม่ ดังนั้นจะพบว่าเกษตรกรจะนิยมเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวเหนียวโดยใช้แรงงานคนมากกว่าการใช้รถเกี่ยวนา ส่วนผลผลิตข้าวเหนียวที่จะนำไปขายจะใช้รถเกี่ยวนาในการเก็บเกี่ยวเพื่อประหยัดเวลาและต้นทุนค่าแรงงาน และเหตุผลอีกประการหนึ่งเกษตรกรบางส่วนยังรอจังหวะที่ราคาข้าวเหนียวเพิ่มสูงขึ้นจึงจะทยอยนำไปขาย

สำหรับตลาดข้าวเปลือกในระดับท้องถิ่นมีสถาบันการตลาดที่ทำหน้าที่เคลื่อนย้ายผลผลิตจากเกษตรกรไปยังตลาด 5 ประเภท ได้แก่ พ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น ทำข้าว สหกรณ์การเกษตร ตลาดกลาง และโรงสี จากการสำรวจมีเกษตรกรประมาณร้อยละ 24.89 ขายข้าวเหนียวให้กับพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่นด้วยเหตุผลด้านความสะดวกสบายเพราะพ่อค้ามารับซื้อถึงยุ้งฉางหรือที่ฟาร์มของเกษตรกร หรือบางรายขายเพื่อชำระหนี้ค่าปัจจัยการผลิตและเงินกู้ แต่เหตุผลหลักเกิดจากความสนิทสนมคุ้นเคยกับพ่อค้าหรือผู้รวบรวมกลุ่มนี้มาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่สถาบันทางการตลาดที่เกษตรกรนำข้าวไปขายมากที่สุด คือ สถาบันประเภทสหกรณ์ โดยเกษตรกรร้อยละ 30.67 ขายข้าวให้สหกรณ์การเกษตรเนื่องจากเป็นสมาชิกของสหกรณ์ฯ และมีหลายพื้นที่ที่มีสาขาย่อยอยู่ในพื้นที่ เช่น ในพื้นที่ตำบลห้วยสัก จังหวัดเชียงราย มีสาขาย่อยของสหกรณ์การเกษตรเชียงราย ตั้งอยู่ในหมู่บ้านจึงมีความสะดวกในการขนส่งข้าวจากฟาร์มไปสถานที่รับซื้อ รองลงมาคือการขายข้าวให้โรงสีโดยตรงประมาณร้อยละ 24.44 ซึ่งส่วนใหญ่เกษตรกรที่ไปขายที่โรงสีจะมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวขนาดใหญ่ได้ผลผลิตมาก และเกษตรกรเกือบทั้งหมดที่ไปขายที่โรงสีจะเข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาล อีกทางเลือกหนึ่งของเกษตรกรคือการขายข้าว ณ ตลาดกลาง ซึ่งจะเหมาะกับเกษตรกรในพื้นที่ใกล้ตัวจังหวัดซึ่งมีตลาดกลาง เช่น พื้นที่นาชลประทานจังหวัดขอนแก่น ที่อยู่ห่างจากตลาดกลางเพียง 13 กิโลเมตร ดังนั้นเกษตรกรส่วนใหญ่คิดเป็นร้อยละ 59.65 นำผลผลิตข้าวไปขายที่ตลาดกลางจังหวัดขอนแก่น สำหรับสถาบันการตลาดที่เกษตรกรนำผลผลิตข้าวไปขายไปขายในสัดส่วนที่น้อยที่สุด คือทำข้าว เพราะปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่เข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาล ดังนั้นจึงต้องนำข้าวไปขายที่โรงสีหรือแหล่งรับซื้อที่เป็นจุดรับจำนำเท่านั้น (ตารางที่ 7.1) อย่างไรก็ตามหากมองในภาพรวมแล้วจะพบว่าผลผลิตข้าวเหนียวที่เข้าสู่โครงการรับจำนำจะมีปริมาณน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด หรือเมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนของข้าวเจ้า เนื่องจากเกษตรกรแต่ละรายขายผลผลิตข้าวเหนียวในปริมาณที่ไม่มากนัก เกษตรกรนิยมขายข้าวเหนียวผ่านลานรับซื้อข้าว พ่อค้าคนกลางในพื้นที่ หรือสหกรณ์การเกษตรใกล้บ้านเพื่อความสะดวกและลดภาระด้านต้นทุนค่าขนส่ง

ตารางที่ 7.1 สถานที่ขายผลผลิตข้าวของเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและเชียงราย
ปีการเพาะปลูก 2554/55

แหล่งขายผลผลิต	ขอนแก่น		เชียงราย		รวม
	หน้าฝน	นาชลประทาน	หน้าฝน	นาชลประทาน	
	สัดส่วน (%)				
สหกรณ์การเกษตร	-	36.84	77.19	6.90	30.67
ตลาดกลาง ^{1/}	-	59.65	-	-	15.11
โรงสี	11.32	1.75	7.02	75.86	24.44
ผู้รวบรวมท้องถิ่น	88.68	-	15.79	-	24.89
ทำข้าว	-	1.75	-	17.24	4.89

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม เกษตรกรในจังหวัดขอนแก่นและเชียงราย

หมายเหตุ : ^{1/} ตลาดกลาง หมายถึง ตลาดกลางสินค้าเกษตรเพื่อลูกค้า ธ.ก.ส. จังหวัดขอนแก่น

พ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น/ทำข้าว

พ่อค้ารวบรวมในท้องถิ่นประกอบด้วยผู้รวบรวมในหมู่บ้านและผู้รวบรวมนอกหมู่บ้าน โดยผู้รวบรวมในหมู่บ้าน ได้แก่ นายหน้า พ่อค้าของชำ ร้านขายปุ๋ยหรือวัสดุการเกษตร และเจ้าของที่ดินหรือชาวนาที่มีฐานะ ทั้งนี้ผู้รวบรวมจะรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนารายย่อยแล้วจัดส่งให้กับโรงสีหรือพ่อค้าผู้รวบรวมนอกหมู่บ้าน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับค่าขนส่งและระยะทางจากแหล่งรวบรวมข้าวเปลือกของพ่อค้า ในบางรายที่พ่อค้ามีโกดังเก็บข้าวเปลือกมักจะทำการค้าแบบเก็งกำไร รายได้ของพ่อค้าประเภทนี้ประกอบด้วยค่าขนส่งและกำไรจากส่วนต่างของราคาในการซื้อขายข้าวเปลือก ผู้รวบรวมนอกหมู่บ้านส่วนมากประกอบด้วยพ่อค้าคนกลางในระดับอำเภอหรือในระดับจังหวัด พ่อค้าในกลุ่มนี้มักมีขนาดธุรกิจใหญ่กว่าผู้รวบรวมในหมู่บ้าน เมื่อรวบรวมข้าวได้แล้วจะขายข้าวเปลือกต่อให้กับโรงสีหรือนำไปขายในตลาดกลางข้าวเปลือก และบางรายอาจทำธุรกิจโรงสีด้วย (สมพร, 2553)

สำหรับตลาดข้าวเปลือกเหนียวพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่นจะทำหน้าที่รวบรวมข้าวจากเกษตรกรส่งต่อให้กับโรงสีทั้งในและนอกพื้นที่ โดยจะทำหน้าที่รวบรวมผลผลิตข้าวจากเกษตรกรโดยตรง ซึ่งส่วนใหญ่พ่อค้ารวบรวมท้องถิ่นจะเป็นเกษตรกรหรือพ่อค้าในพื้นที่ที่มีรถบรรทุก 4 ล้อ 6 ล้อ หรือ 10 ล้อ และมีแรงงานขนข้าวเป็นของตนเอง นอกจากนี้ยังเป็นพ่อค้าขายวัสดุการเกษตรกร เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย หรือสารเคมี บางรายอาจเป็นร้านขายของชำ หรือมีการปล่อยเงินกู้ให้เกษตรกรสำหรับลงทุนปลูกข้าวแล้วส่งคืนพร้อมดอกเบี้ยหลังจากเก็บเกี่ยว ในขณะที่นโยบายการรับจำนำข้าวของรัฐบาลไม่เพียงแต่กระทบกับรายได้ของของเกษตรกรเท่านั้นแต่ยังมีผลกระทบต่อปริมาณข้าวที่ผู้รวบรวมและทำข้าวในแต่ละท้องถิ่นที่รวบรวมได้ด้วย ซึ่งเมื่อผนวกกับการพัฒนาระบบการสื่อสารและคมนาคมที่ทันสมัยและรวดเร็วขึ้น ทำให้เกษตรกรมีทางเลือกในการขายผลผลิตทางการเกษตรที่หลากหลายมากขึ้น ดังนั้นสถาบันทาง

การตลาดทุกประเภทที่รับซื้อข้าวจากเกษตรกรจำเป็นต้องมีกลยุทธ์ในการรวบรวมข้าวในแต่ละปี ซึ่งแต่ละแห่งจะใช้กลยุทธ์ที่แตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการในพื้นที่ พ่อค้ารวบรวมข้าวในแต่ละท้องถิ่นส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์และความคุ้นเคยอันดีกับเกษตรกร โดยผู้รวบรวมจะให้ความช่วยเหลือเกษตรกรในหลายลักษณะ ยกตัวอย่างเช่น

- การให้เครดิตในการซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าว ปุ๋ย สารเคมีในการเพาะปลูก และกำหนดการชำระคืนในช่วงหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าว
- การให้ความช่วยเหลือเงินกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำหรือให้กู้โดยไม่คิดดอกเบี้ยกับเกษตรกร ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่เกษตรกรหลายรายยังคงขายข้าวให้กับผู้รวบรวมรายดังกล่าวแทนที่จะขายให้กับโรงสีหรือสหกรณ์ที่ให้ราคาสูงกว่า เพราะความช่วยเหลือที่เกษตรกรเคยได้รับจากผู้รวบรวม
- การเข้าไปรับซื้อผลผลิตโดยตรงที่ฟาร์มหรือยุ้งฉางของเกษตรกร โดยใช้รถและแรงงานของสถาบันการตลาดที่รับซื้อ ซึ่งเกษตรกรไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการขนส่งและไม่ต้องจ้างแรงงานในการเคลื่อนย้ายผลผลิต

สำหรับกรณีของท่าข้าวจะใช้กลยุทธ์แตกต่างจากพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น ปัจจุบันท่าข้าวส่วนใหญ่ไม่ได้รวบรวมหรือรับซื้อข้าวจากเกษตรกรโดยอิสระ แต่ทำหน้าที่เสมือนนายหน้าหรือตัวแทนของโรงสีขนาดใหญ่ที่เข้าร่วมโครงการรับจำนำและส่งผลผลิตข้าวเกือบทั้งหมดให้กับโรงสีที่เป็นตัวแทน ซึ่งแตกต่างจากก่อนที่จะมีการขยายขนาดของโครงการรับจำนำที่ท่าข้าวจะติดต่อขายข้าวให้กับพ่อค้าหรือโรงสีต่างพื้นที่หรือในภูมิภาคอื่น ๆ ได้โดยอิสระ โดยการรวบรวมจะใช้กลยุทธ์ด้านราคาเป็นหลัก พิจารณาจากราคารับซื้อข้าวเปลือกของโรงสีหรือท่าข้าวในพื้นที่ใกล้เคียง ท่าข้าวส่วนใหญ่จะไม่ค่อยมีการช่วยเหลือหรือไม่ได้มีความคุ้นเคยกับเกษตรกรในพื้นที่ คือใช้กลยุทธ์ทางด้านราคาและทำเลที่ตั้งที่อยู่ใกล้แหล่งผลิตเป็นสำคัญ

สำหรับพฤติกรรมในการกำหนดราคาของพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่นและท่าข้าวจะกำหนดราคารับซื้อข้าวเปลือกโดยอ้างอิงจากราคาของโรงสีในพื้นที่หรือโรงสีที่ตนเองทำหน้าที่เป็นตัวแทนหรือนายหน้า การกำหนดราคาจะคำนวณจากราคาที่โรงสีรับซื้อลบจากต้นทุนค่าขนส่ง ค่าแรงงาน และน้ำหนักข้าวที่หายไป ซึ่งกำไรส่วนต่างต่อหน่วยผลผลิตไม่สูงนักแต่จะเน้นการขายในปริมาณมาก อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันผู้รวบรวมข้าวในระดับท้องถิ่นส่วนใหญ่จำเป็นต้องหันไปประกอบธุรกิจหลักด้านอื่นแทนการรับซื้อข้าว เนื่องจากปริมาณข้าวที่รวบรวมได้ลดลงกว่าร้อยละ 50 ซึ่งเป็นผลพวงจากนโยบายรับจำนำข้าวของรัฐบาลทำให้เกษตรกรนำข้าวไปขายให้กับท่าข้าวที่เป็นจุดรับจำนำของโรงสีหรือนำไปขายที่โรงสีโดยตรง แต่ในส่วนของปริมาณข้าวที่ลดลงส่วนใหญ่เป็นผลผลิตข้าวเปลือกเจ้า ส่วนข้าวเปลือกเหนียวเกษตรกรไม่ค่อยเข้าร่วมโครงการรับจำนำ เพราะปริมาณการขายต่อครั้งมีไม่มากนักและพ่อค้าท้องถิ่นมีบริการรับซื้อที่ยุ้งฉางโดยตรง สัดส่วนของข้าวเหนียวที่ผู้รวบรวมท้องถิ่นรวบรวมได้จึงลดลงไม่มากนัก

สหกรณ์การเกษตร/กลุ่มเกษตรกร

ในอดีตระบบสหกรณ์ของไทยยังอยู่ระหว่างการพัฒนาความเข้มแข็งทำให้ธุรกิจค้าข้าวเปลือกที่เรียกว่าธุรกิจขายยังไม่มีประสิทธิภาพในการดำเนินงาน สหกรณ์การเกษตรส่วนใหญ่จึงเน้นการดำเนินงานธุรกิจเครดิตหรือการให้บริการสินเชื่อเป็นหลัก ในช่วงต่อมาได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐให้ก่อสร้างยุ้งฉางเก็บข้าวเปลือกมากขึ้น และตั้งแต่ปี 2536 ได้มีการก่อสร้างโรงสีสหกรณ์การเกษตรในแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญเพิ่มขึ้น ทำให้สหกรณ์ปรับเปลี่ยนมาสู่การเป็นผู้ให้บริการซื้อขายในรูปของตลาดกลาง มีหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่พ่อค้าคนกลางและตัวแทนโรงสีเข้ามารับซื้อข้าวที่สหกรณ์โดยผ่านระบบการประมูล (สมพร, 2553) และสหกรณ์การเกษตรเป็นผู้ให้บริการตาซังมาตรฐาน ลานตากข้าวหรือโกดังเก็บข้าวโดยคิดค่าบริการเฉลี่ย 100-130 บาทต่อตัน นอกจากนี้ยังทำการรวบรวมผลผลิตจากเกษตรกรที่เป็นสมาชิกในพื้นที่เพื่อส่งข้าวเปลือกขายให้กับพ่อค้าคนกลางหรือโรงสีในท้องถิ่น เป็นธุรกิจการซื้อมาขายไปได้รับผลตอบแทนเป็นกำไรจากส่วนต่างการขายข้าว

เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมขายข้าวให้กับสหกรณ์ โดยเฉพาะเกษตรกรที่เป็นสมาชิก เนื่องจากได้รับการช่วยเหลือจากสหกรณ์ในหลายด้าน ทั้งการให้สินเชื่อเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ การสนับสนุนปัจจัยการผลิต หรือการจ่ายคืนปันผลให้แก่สมาชิก เป็นต้น รวมทั้งมั่นใจในกระบวนการชั่งน้ำหนักและมาตรฐานในการตรวจสอบคุณภาพข้าว โดยสหกรณ์หลายแห่งที่มีโรงสีเป็นของตนเองจะทำการแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารจำหน่ายให้กับสมาชิกในราคาถูกกว่าท้องตลาดและส่งไปจำหน่ายให้กับร้านค้าปลีกและผู้บริโภคทั่วไปในพื้นที่ และในภาวะที่เกิดภัยแล้งหรืออุทกภัยกับเกษตรกรที่เป็นสมาชิก สหกรณ์การเกษตรจะนำข้าวสารที่เก็บไว้แจกจ่ายให้กับสมาชิกเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของเกษตรกรในช่วงเวลาดังกล่าว กลยุทธ์สำคัญที่ทำให้เกษตรกรนิยมนำข้าวมาขายให้กับสหกรณ์การเกษตรมากกว่าผู้ประกอบการเอกชน เกิดจากความมั่นใจในกระบวนการกำหนดราคาและตรวจสอบคุณภาพข้าว การกำหนดราคารับซื้อข้าวของสหกรณ์จะอ้างอิงตามราคารับซื้อข้าวของตลาดกลางและจากราคาเฉลี่ยของโรงสีและท่าข้าวในพื้นที่ รวมทั้งการให้ความช่วยเหลือสมาชิกที่ครบวงจร อย่างไรก็ตามในปี 2555 สหกรณ์การเกษตรหลายแห่งประสบปัญหาการลดลงของปริมาณผลผลิตข้าวที่รวบรวมได้ เนื่องจากไม่สามารถเข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลหรือเข้าร่วมโครงการล่าช้าในช่วงที่ผลผลิตข้าวใกล้จะหมด ซึ่งเกิดจากปัจจัยทั้งด้านกระบวนการในการดำเนินการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและจากการกีดกันของโรงสีบางแห่งในพื้นที่ ในขณะที่สหกรณ์การเกษตรหลายแห่งปรับตัวไปเป็นจุดรวบรวมข้าวให้กับโรงสีที่เข้าร่วมโครงการรับจำนำ โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นค่าบริการทางการตลาด ค่าบริการตาซังและลานตากข้าว

ตลาดกลางข้าวเปลือก

ตลาดกลางข้าวเปลือกทำให้ชาวนามีทางเลือกในการกระจายผลผลิตข้าวเปลือกที่มีราคายุติธรรม เพราะกิจกรรมในตลาดกลางจะมีผู้ซื้อและผู้ขายจำนวนมากทำให้การซื้อขายมีการแข่งขันสูง โดยตลาดกลางจะเป็นผู้จัดหาสถานที่ให้สำหรับผู้ซื้อและผู้ขายมาพบกันตกลงซื้อขายข้าวเปลือกในราคา

ที่เป็นที่ยอมรับทั้งสองฝ่าย และตลาดกลางจะให้ความสะดวกด้านการบริการในการซื้อขาย การส่งมอบ การชั่งน้ำหนัก และการจ่ายเงินให้กับเกษตรกร เพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งของเกษตรกรที่จะขายข้าวเปลือกได้ในราคาที่เหมาะสม และในช่วงเวลาหนึ่งๆ สิ่งที่เกษตรกรได้รับจากการขายข้าวผ่านตลาดกลางคือ เกษตรกรมีโอกาสเปลี่ยนจากผู้เสนอขายเป็นผู้ขาย ในขณะที่พ่อค้าเปลี่ยนจากผู้ซื้อกลายเป็นผู้เสนอซื้อ เกษตรกรสามารถเลือกขายข้าวเปลือกได้ในราคาสูงที่สุดที่ผู้ซื้อมาเสนอซื้อเนื่องมาจากมีผู้ค้าหลายคนในตลาด เกษตรกรมีโอกาสต่อรองราคาและได้รับความเป็นธรรมในระบบการชั่งน้ำหนักที่ได้มาตรฐาน (สมพร, 2553) ปัจจุบันมีตลาดกลางข้าวเปลือกที่ดำเนินงานอยู่ 2 แห่ง ได้แก่ ตลาดกลางสินค้าเกษตร สุพรรณบุรี และตลาดกลางสินค้าเกษตรขอนแก่น ที่ได้รับการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส. ซึ่งในที่นี่จะกล่าวถึงเฉพาะตลาดกลางสินค้าเกษตรขอนแก่นซึ่งเป็นศูนย์กลางและแหล่งผลิตข้าวเหนียวที่สำคัญของประเทศ ตลาดกลางสินค้าเกษตรขอนแก่น เริ่มดำเนินงานตั้งแต่ปี 2533 ให้บริการครอบคลุมครอบคลุมจังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ อุดรธานี กาฬสินธุ์และหนองบัวลำภู มีปริมาณการซื้อขายเฉลี่ย 200 ตันต่อวัน โดยในปี 2555 มีเกษตรกรเข้ามาใช้บริการขายข้าวที่ตลาดกลางสินค้าเกษตรแห่งนี้ 47,936 ราย รวมปริมาณข้าวที่นำมาขายทั้งหมด 65,115 ตัน มูลค่าการขายแต่ละปีเฉลี่ยประมาณ 25 ล้านบาท โดยผลผลิตประมาณร้อยละ 57 เป็นผลผลิตข้าวเปลือกเจ้า ในขณะที่อีกประมาณร้อยละ 47 เป็นผลผลิตข้าวเปลือกเหนียว (ธ.ก.ส. สาขาตลาดกลางขอนแก่น, 2556) จะเห็นว่าแม้ว่าในพื้นที่ดังกล่าวจะเป็นแหล่งผลิตข้าวเหนียวที่สำคัญและเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดในประเทศ แต่สัดส่วนข้าวเหนียวที่ขายในตลาดมีปริมาณน้อยกว่าผลผลิตข้าวเจ้า สาเหตุจากที่ดังกล่าวมาแล้วคือ ผลผลิตข้าวเหนียวส่วนใหญ่เกษตรกรจะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ในขณะที่การผลิตข้าวเจ้าส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อขายในตลาดและอีกส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่ปริมาณการขายข้าวเหนียวต่อครั้งของเกษตรกรมีไม่มากนักจึงนิยมขายให้กับพ่อค้ารวบรวมในท้องถิ่นเพื่อประหยัดและลดขั้นตอนด้านการขนส่ง

ในการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ซื้อข้าวเปลือกตลาดกลางจะคิดค่าบริการประมาณ 110 บาทต่อตัน เป็นค่าจ้างแรงงานในการขนข้าว ค่าตัดข้าว ค่าเช่าลานตาก และค่าการให้บริการในการส่งมอบและการบริการด้านการเงิน ผู้มาเสนอซื้อผ่านระบบการประมูลของตลาดกลางมีทั้งตัวแทนโรงสี ทำข้าว และพ่อค้าข้าวทั่วไป ซึ่งจะต้องจ่ายเงินประกันให้กับตลาดกลางก่อน เพื่อให้ตลาดกลางเป็นผู้จ่ายเงินให้กับเกษตรกรจึงเพิ่มความมั่นใจในการจ่ายเงินค่าข้าวเปลือกให้กับเกษตรกรที่นำผลผลิตมาขายที่กับตลาดกลาง นอกจากความมั่นใจในมาตรฐานของตาชั่งและการตรวจสอบคุณภาพข้าว ดังนั้นผู้ขายข้าวในตลาดกลางไม่ได้มีเฉพาะเกษตรกรเท่านั้น ยังรวมถึงพ่อค้าคนกลางหรือผู้รวบรวมข้าวในแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย

โรงสี

โรงสีข้าวเป็นหน่วยธุรกิจทางการตลาดที่มีหน้าที่รวบรวมข้าวเปลือกจากเกษตรกร พ่อค้าท้องถิ่น ทำข้าว สถาบันเกษตรกร รวมทั้งนายหน้าตัวแทนของโรงสี เพื่อแปรรูปเป็นข้าวสารและแก๊งก์ไธจากส่วนต่างของราคาส่งต่อให้กับพ่อค้าส่ง หียง หรือส่งออกให้กับผู้ส่งออกโดยตรง รวมทั้งส่งข้าวสารและผลพลอยได้ เช่น รำและปลายข้าวให้กับโรงงานแปรรูป โดยในปัจจุบันการดำเนินงานของโรงสีจะแตกต่างกันตามศักยภาพของโรงสี ดังนี้

โรงสีขนาดเล็ก เป็นโรงสีที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านมีกำลังการผลิตประมาณ 5-10 ตันข้าวเปลือกต่อวัน ซึ่งแนวโน้มของโรงสีในหมู่บ้านมีจำนวนลดลง เนื่องจากการขยายตัวของตลาดค้าปลีกข้าวสารที่มากขึ้น ทำให้มีเกษตรกรที่มาจ้างสีข้าวเปลือกน้อยลง อย่างไรก็ตามสำหรับพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวที่สำคัญทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือที่เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวเหนียวเพื่อบริโภคในครัวเรือน โรงสีขนาดเล็กยังเป็นทางเลือกสำคัญในการแปรรูปข้าวสารในท้องถิ่น แต่ปัจจุบันอาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการให้บริการซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาเทคโนโลยีสมัยใหม่โดยในบางพื้นที่มีการให้บริการโรงสีเคลื่อนที่หมุนเวียนไปในแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งโรงสีขนาดเล็กจะได้รับค่าตอบแทนในการสีเป็นรำ ปลายข้าว และแกลบ แต่หากเกษตรกรต้องการปลายข้าวและรำไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์จะต้องเสียค่าบริการการสีประมาณ 1 บาทต่อกิโลกรัม หรือตันละ 1,000 บาท¹⁵

สำหรับโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่จะมีโรงอบและโกดังสำหรับเก็บผลผลิต จะตั้งอยู่ใกล้แหล่งผลิตข้าวที่สำคัญหรือในแหล่งชุมชนที่มีการขนส่งข้าวเปลือก โดยทำเลที่ตั้งของโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่จะกระจายตัวอยู่ในพื้นที่อำเภอที่เป็นแหล่งปลูกข้าวสำคัญ และตั้งอยู่บนถนนสายหลักที่การคมนาคมขนส่งสะดวก เช่น ในจังหวัดขอนแก่นซึ่งเป็นแหล่งผลิตข้าวเหนียวที่สำคัญ โรงสีเกือบทั้งหมดจะตั้งอยู่บนถนนมิตรภาพซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างจังหวัดที่ใช้งานที่สุด (ภาพที่ 7.2) ในขณะที่การกระจายตัวของโรงสีในจังหวัดเชียงรายจะกระจุกตัวเฉพาะในอำเภอที่เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญ เช่น อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอพาน และ อำเภอแม่จัน เป็นต้น (ภาพที่ 7.3) ซึ่งนอกจากโรงสีขนาดดังกล่าวจะทำหน้าที่ในการแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารแล้วยังทำหน้าที่เก็บรักษาเพื่อเก็งกำไรในตลาดข้าวเปลือกและข้าวสาร โดยเก็บข้าวเปลือกในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวที่มีราคาต่ำแล้วค่อยทยอยขายเมื่อผ่านพ้นฤดูเก็บเกี่ยวในระยะเวลาที่ราคาข้าวเพิ่มสูงขึ้น โดยการกำหนดราคาซื้อของโรงสีจะประกาศราคาซื้อข้าวเปลือกแต่ละวันที่หน้าโรงสีแยกตามชนิดของข้าวซึ่งแต่ละโรงสีก็อาจจะแตกต่างกันไปบ้าง ปัจจุบันราคาซื้อข้าวของโรงสีจะอ้างอิงจาก 3 แหล่งสำคัญ คือ ราคาขายส่งข้าวสาร ณ ตลาดกรุงเทพฯ ที่ประกาศโดยกรมการค้าภายใน ราคาข้าวสารขายส่งของสมาคมค้าข้าวไทย และราคาส่งออกข้าว F.O.B ในขณะที่โรงสีบางแห่งจะตรวจสอบราคาจากหยงที่เป็นตัวแทนในการขายข้าว หลังจากนั้นจะหักค่าดำเนินการแปรรูป ค่าขนส่ง ค่าสูญเสียน้ำหนัก เพื่อกำหนดเป็นราคาซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรและพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น

¹⁵ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่หน้าฝน อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี, 2556

ภาพที่ 7.4 ผู้มีบทบาทในการกระจายข้าวสารเหนียว

โรงสี

โรงสีจะกระจายอยู่ตามแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญและมีจำนวนมากกว่าพ่อค้าคนกลางในตลาดข้าวสารและตลาดส่งออก โดยทำหน้าที่แปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารส่งให้กับหน่วยธุรกิจสำคัญ 4 รูปแบบคือ 1) ส่งผ่านให้หยังหรือนายหน้า 2) ผู้ค้าส่งข้าวสารหรือผู้ค้าในตลาดการค้าสมัยใหม่ (modern trade) 3) ผู้ส่งออก และ 4) โรงงานแปรรูป ปัจจุบันมีโรงสีหลายแห่งที่ปรับเปลี่ยนตนเองมาเป็นผู้ส่งออกข้าวเหนียวให้กับผู้นำเข้าในต่างประเทศโดยตรงเพราะตลาดข้าวเหนียวส่วนใหญ่อยู่ในเอเชีย ทำให้การติดต่อธุรกิจค้าขาย พิธีการศุลกากร และมาตรฐานของคุณภาพข้าวไม่ยุ่งยากมากนัก แต่โดยปกติแล้วโรงสีจะนิยมขายข้าวผ่านหยังเพื่อส่งต่อไปให้ผู้ส่งออกมากกว่าการขายข้าวให้กับผู้ส่งออกโดยตรง เนื่องจากต้องการลดขั้นตอนด้านธุรกรรมการเงิน การเจรจาต่อรองราคาและมาตรฐานคุณภาพของข้าว

สำหรับการกระจายข้าวสารเหนียวในประเทศโรงสีส่วนใหญ่จะส่งให้กับพ่อค้าส่งข้าวสารในตลาดกรุงเทพฯและจังหวัดใกล้เคียงที่เป็นผู้ค้าข้าวสารในตลาดแบบเดิม และผู้รับซื้อส่วนใหญ่จะเป็นรายที่ติดต่อค้าขายกันมาเป็นเวลานาน แต่หากเป็นโรงสีขนาดใหญ่บางแห่งจะผลิตข้าวสารในชื่อการค้าของตนเองส่งขายในตลาดการค้าสมัยใหม่ (modern trade) เช่น super store¹⁶, discount store¹⁷ หรือ convenience store¹⁸

หยัง

หยัง คือ ตัวแทนในตลาดกรุงเทพฯ เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในตลาดข้าวสารเพราะจะทำหน้าที่ติดต่อซื้อขายระหว่าง “โรงสี” กับ “ผู้ส่งออก” หรือ “ผู้ค้าส่งข้าวสาร” ซึ่งจะได้รับค่าบริการเป็นร้อยละของมูลค่าข้าวที่ซื้อขายแลกเปลี่ยน จำนวนหยังที่ดำเนินธุรกิจค้าข้าวมีประมาณ 90 ราย ในที่นี้เป็นสมาชิกของสมาคมค้าข้าวไทยประมาณ 61 ราย ส่วนใหญ่จะตั้งสำนักงานอยู่ที่ถนนทรงวาด เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ หยังเป็นช่องทางการกระจายข้าวสารที่สำคัญโดยปริมาณข้าวทั่วไปที่ซื้อขายผ่านหยังมีประมาณร้อยละ 66 ของปริมาณข้าวที่ขายในตลาด และหยังแต่ละแห่งจะมีความชำนาญต่างกัน เช่น หยังที่มีความชำนาญติดต่อกับโรงสีภาคเหนือ หรือหยังที่มีความชำนาญเรื่องข้าวหอมมะลิ เป็นต้น หยังยังมีความจำเป็นต่อระบบการขายส่งข้าวสาร เพราะข้าวมีหลากหลายชนิดมากถ้าโรงสีเป็นผู้ขายเองจะทำให้ต้นทุนสูงมากกว่า การขายผ่านหยังจะต้องจ่ายค่าบริการเฉลี่ยร้อยละ 0.75-1.5 ขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่โรงสีต้องการรับเงิน สำหรับผลผลิตข้าวเหนียวที่ขายผ่านหยังส่วนใหญ่จะเป็นข้าวเหนียวที่ใช้เพื่อการส่งออก แต่ถ้าเป็นกรณีการขายส่งข้าวสารในประเทศโรงสีจะส่งให้กับพ่อค้าส่งโดยตรง ในช่วงที่ผ่านมาผลของโครงการรับจำนำข้าวเปลือกของรัฐบาลที่ทำให้ผลผลิตข้าวส่วนใหญ่อยู่ในสต็อกของรัฐบาล ดังนั้นปริมาณการค้าข้าวในตลาดข้าวลดลงอย่างมาก แม้ว่าจะมีคำสั่งซื้อจากผู้ส่งออก ผู้ค้าส่งข้าวหรือโรงงานแปรรูป หยังก็ไม่สามารถจัดหาข้าวได้ตามกำหนดที่ตลาดต้องการ ดังนั้นจึงส่งผลให้หยังหลายแห่งต้อง

¹⁶ super store หมายถึง ร้านค้าซูปเปอร์มาร์เก็ตขนาดใหญ่ในท้องถิ่น ซึ่งขายสินค้าอุปโภคบริโภคมีรูปแบบการขายทั้งการขายปลีกและขายส่ง

¹⁷ discount store หมายถึง ร้านค้าส่ง-ค้าปลีก สมัยใหม่ที่ขายสินค้าในราคาถูกลงกว่าร้านค้าทั่วไป เช่น Big-C, Lotus หรือ Makro เป็นต้น

¹⁸ Convenience store หมายถึง ร้านสะดวกซื้อ เช่น เซเว่นอีเลเว่น แฟมมีตีมาร์ท หรือ ร้าน 108 shop เป็นต้น

เลิกกิจการไปเพราะไม่มีผลผลิตข้าวให้ทำการค้า หากสถานการณ์เป็นเช่นนี้จะส่งผลกระทบต่อตลาดข้าวในอนาคตเพราะการขาดตัวกลางในการเชื่อมต่อกับตลาดข้าวระหว่างตลาดระดับท้องถิ่นและผู้ส่งออก หรืออาจจะทำให้ตลาดในระดับตัวแทนของโรงสีกับผู้ส่งออกมีการผูกขาดมากขึ้น

ผู้ค้าส่งข้าวสาร

ผู้ค้าส่งข้าวสาร จะมีเครือข่ายผูกพันกับโรงสีในแหล่งต่างๆ รวมถึง “หยัง” ในกรุงเทพฯ ผู้ค้าส่งจะทำหน้าที่จัดส่งข้าวให้กับกลุ่มพ่อค้าปลีกในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งการส่งผ่านข้าวสารให้กับผู้บริโภคจะถูกส่งผ่านช่องทางการตลาด 2 ช่องทาง ได้แก่ ช่องทางแรกขายผ่านตลาดแบบเดิม คือ ร้านค้าข้าวสารในท้องที่ต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด และช่องทางที่สอง คือ การขายผ่านร้านค้าในตลาดสมัยใหม่ (modern trade) เช่น super store, discount store หรือ convenience store ซึ่งผู้ประกอบการค้าส่งข้าวสารส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า สำหรับข้าวเหนียวผู้บริโภคนิยมซื้อผ่านร้านขายข้าวสารในตลาดแบบดั้งเดิมมากกว่าตลาดการค้าสมัยใหม่ เพราะสามารถสัมผัสได้ถึงเมล็ดข้าวสารที่จะซื้อ และผู้ซื้อข้าวสารเหนียวจากร้านขายข้าวสารส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าขายอาหารหรือเป็นผู้บริโภคที่มีรายได้ไม่สูงนัก โดยประมาณการว่ามากกว่าร้อยละ 80 ของข้าวเหนียวที่ขายในประเทศยังคงขายผ่านช่องทางการตลาดแบบเดิม ผลผลิตข้าวสารเหนียวอีกไม่ถึงร้อยละ 20 เท่านั้นที่ขายผ่านช่องทางการตลาดสมัยใหม่

สำหรับการคัดเลือกแหล่งที่มาของข้าวสารเพื่อจำหน่ายในตลาดในประเทศ จะเน้นด้านคุณภาพการหุงต้มเป็นหลัก โดยนิยมใช้ข้าวเหนียวที่ปลูกในแถบภาคเหนือ เช่น เชียงราย เชียงใหม่ แพร่ เป็นต้น เนื่องจากผลผลิตข้าวเหนียวในภูมิภาคดังกล่าวมีความอ่อนนุ่มและคุณภาพสำหรับบริโภคดีกว่าข้าวเหนียวที่ปลูกในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยที่ราคาซื้อในทั้งสองภูมิภาคไม่แตกต่างกันมากนัก

ผู้ส่งออก

ผู้ส่งออกทำหน้าที่ติดต่อกับพ่อค้าต่างประเทศเพื่อจะส่งข้าวในรูปข้าวสาร แป้งแปรรูป และปลายข้าวไปจำหน่ายให้กับผู้นำเข้าในต่างประเทศ โดยการรวบรวมข้าวจากแหล่งสำคัญ 2 แหล่ง คือ หยังหรือผ่านโรงสีที่ทำธุรกิจเชื่อมโยงผูกพันกันมานาน ผู้ส่งออกของไทยกำหนดราคาซื้อข้าวจากหยังและโรงสีโดยพิจารณาจากราคาส่งออกข้าว F.B.O. ซึ่งผู้ส่งออกจะได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในตลาดมากที่สุดเพราะส่วนใหญ่ประเทศไทยส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพแม้ว่าราคาส่งออกข้าวเหนียวของไทยสูงกว่าประเทศคู่แข่งอื่นๆ ก็ตาม คุณสมบัติของข้าวเหนียวที่ส่งออกไปต่างประเทศนอกจากจะให้ความสำคัญกับความอ่อนนุ่มหรือรสชาติในการบริโภคแล้ว ยังเน้นเรื่องรูปร่าง ความเรียวยาวของเมล็ดและการขัดสีเมล็ดให้ขาวด้วย ซึ่งตลาดส่งออกข้าวเหนียวสำคัญของไทยเกือบทั้งหมดอยู่ในแถบเอเชีย ได้แก่ มาเลเซีย จีน ฮองกง อินโดนีเซีย และสิงคโปร์ เป็นต้น โดยเฉพาะตลาดจีนซึ่งเป็นผู้นำเข้าข้าวเหนียวรายใหญ่จากไทย จะนำข้าวเหนียวไปผลิตขนมในเทศกาลสำคัญ เช่น การทำบ๊ะจ่าง ในเทศกาลปีใหม่ ดังนั้นจะเน้นความสวยงามและความขาวของเมล็ดข้าวอย่างมาก ตลาดข้าว

เหนียวในอาเซียนและเอเชียส่วนใหญ่จึงยังนำเข้าข้าวเหนียวคุณภาพจากไทยแม้จะมีราคาสูงกว่าข้าวเหนียวที่ผลิตในประเทศนั้นๆ หรือสูงกว่าราคานำเข้าจากประเทศอื่นก็ตาม

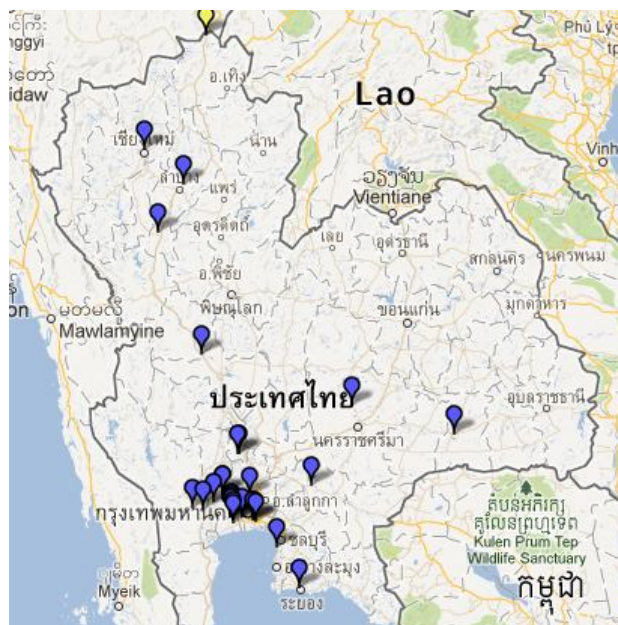
ปัญหาสำคัญที่ผู้ส่งออกข้าวเหนียวไทยกำลังเผชิญอยู่ คือการพัฒนาข้าวเหนียวคุณภาพดีของประเทศคู่แข่งโดยเสนอราคาที่ต่ำกว่าข้าวเหนียวไทย และผลกระทบจากโครงการรับจำนำที่รัฐบาลเข้ามารับซื้อผลผลิตข้าวเหนียวไว้เอง แม้ว่าสัดส่วนของข้าวเหนียวในโครงการรับจำนำจะมีประมาณร้อยละ 5.59 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมดในปีการเพาะปลูก 2554/55 แต่แนวโน้มของข้าวเหนียวที่เข้าโครงการรับจำนำก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นและผู้ส่งออกไม่สามารถคาดการณ์ปริมาณผลผลิตข้าวเหนียวที่เข้าสู่ท้องตลาดได้ ดังนั้นจึงไม่สามารถทำสัญญาซื้อข้าวล่วงหน้ากับผู้นำเข้าจากต่างประเทศในระยะยาวได้ จะรับคำสั่งซื้อได้ไม่เกิน 15-30 วัน ต่อคำสั่งซื้อแต่ละครั้งเพราะไม่มั่นใจว่าจะสามารถจัดหาผลผลิตข้าวเพื่อส่งมอบให้กับลูกค้าในต่างประเทศได้หรือไม่ แต่สถานการณ์ดังกล่าวน่าจะส่งผลกระทบต่อตลาดข้าวเหนียวน้อยกว่าตลาดข้าวเจ้าหรือข้าวหอมมะลิ เพราะปริมาณข้าวเหนียวที่เข้าสู่โครงการรับจำนำของรัฐบาลมีไม่มากนัก แต่จะมีผลกระทบในเชิงราคาที่ต้นทุนการผลิตข้าวสารที่เพิ่มสูงขึ้นจากการเพิ่มขึ้นของราคาข้าวเปลือกทำให้ราคาส่งออกข้าวเหนียวไทยสูงกว่าคู่แข่งอื่นมาก ดังนั้นจึงมีหลายประเทศหันไปซื้อข้าวเหนียวเวียดนามแทน ส่งผลให้ในปี 2555 ปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยลดลง รายละเอียดจะได้อธิบายในหัวข้อของผลกระทบจากมาตรการแทรกแซงกลไกตลาดของรัฐบาลในลำดับถัดไป

โรงงานแปรรูป

การใช้ประโยชน์จากข้าวเหนียวในโรงงานแปรรูปถือเป็นอีกส่วนสำคัญที่เป็นตัวดึงอุปทานของข้าวเหนียวออกจากตลาด ซึ่งการใช้ผลิตภัณฑ์จากข้าวเหนียวจะนำไปแปรรูปได้ 4 ส่วน ได้แก่ ข้าวสารเหนียว ปลายข้าว รำ และแกลบ ซึ่งโรงงานแปรรูปข้าวเหนียวที่นำข้าวเหนียวไปใช้มากที่สุดคือโรงงานแปรรูปประเภทแป้งข้าวเหนียว ปัจจุบันมีโรงงานแปรรูปแป้งข้าวเหนียวประมาณ 33 โรงงาน ส่วนใหญ่กระจายอยู่ในภาคกลางโดยเฉพาะกรุงเทพฯ และปริมณฑลประมาณร้อยละ 82 และกระจายอยู่ตามภูมิภาคการผลิตข้าวเหนียวที่สำคัญ คือ ภาคเหนือตอนบนและภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกประมาณร้อยละ 18 (ภาพที่ 7.5) โดยโรงงานเหล่านี้จะติดต่อซื้อข้าวสารจากโรงสีในพื้นที่โดยตรงและเป็นโรงสีที่ติดต่อดำขายเป็นเวลานาน ส่วนใหญ่ไม่ได้ซื้อผ่านหอยยกเว้นเมื่อต้องการใช้ในปริมาณที่มากหรือเกิดภาวะข้าวเหนียวขาดตลาดเท่านั้น ข้าวสารเหนียวอีกส่วนหนึ่งถูกนำไปใช้เป็นวัตถุดิบประกอบในอุตสาหกรรมการผลิตอาหารและเครื่องดื่ม เช่น อุตสาหกรรมการผลิตเบียร์ เหล้า อุตสาหกรรมประเภทเส้น ขนมขบเคี้ยว หรือส่วนผสมในแป้งขนมจีน เป็นต้น

สำหรับผลิตภัณฑ์รำข้าว ในอดีตจะเน้นส่งขายให้กับโรงงานอาหารสัตว์และพ่อค้ารำในภาคกลางเพื่อนำไปเป็นส่วนประกอบในการผลิตอาหารสัตว์ ในปัจจุบันการค้นคว้าวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากน้ำมันรำข้าวซึ่งเป็นน้ำมันที่มีส่วนประกอบของกรดไขมันไม่อิ่มตัวสูงจึงส่งผลดีต่อสุขภาพผู้บริโภค ทำให้ผู้บริโภคหันมาบริโภคน้ำมันรำข้าวมากขึ้นโดยเฉพาะผู้บริโภคในต่างประเทศ ดังนั้นโรงงานสกัดน้ำมันรำข้าวจึงเป็นอีกช่องทางสำคัญช่องทางหนึ่งในการส่งผ่านรำข้าวไปแปรรูปในโรงงานอุตสาหกรรม แต่

ข้อจำกัดคือต้องใช้รำข้าวที่มีอายุไม่เกิน 24 ชั่วโมง หากเกินกว่านั้นน้ำมันรำข้าวที่สกัดได้จะมีกลิ่นเหม็นหืน ดังนั้นเมื่อความต้องการใช้รำข้าวมีมากขึ้นจึงส่งผลให้ราคารำข้าวเพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย ทำให้อุตสาหกรรมอาหารสัตว์ลดปริมาณการใช้รำข้าวลงหันไปใช้วัตถุดิบอื่นทดแทนมากขึ้นเพื่อลดต้นทุนการผลิตอาหารสัตว์ ส่วนประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งของการผลิตอุตสาหกรรมอาหารสัตว์คือปลายข้าว แต่ไม่สามารถใช้ปลายข้าวเหนียวอย่างเดียวยังเป็นส่วนผสมในอาหารสัตว์ได้ เพราะอาจทำให้สัตว์ท้องผูก เนื่องจากคุณสมบัติทางเคมีของข้าวเหนียวจึงต้องผสมรำละเอียดในสูตรของอาหารนั้นด้วย นอกจากนี้ปลายข้าวยังสามารถนำไปแปรรูปเป็นขนมหรือโรงงานแปรรูปเครื่องดื่มบางโรงงานก็ใช้ปลายข้าวเหนียวเป็นส่วนผสมในสูตร ซึ่งราคาปลายข้าวเหนียวจะราคาต่ำกว่าข้าวสารเหนียวประมาณร้อยละ 30

ภาพที่ 7.5 แผนที่แสดงที่ตั้งโรงงานแปรรูปแป้งข้าวเหนียวในประเทศไทย

ที่มา : กรมโรงงานอุตสาหกรรม, 2556

สำหรับโรงงานแปรรูปที่เกี่ยวข้องกับตลาดข้าวเหนียวอีกประเภทหนึ่งคือโรงงานไฟฟ้า โดยปัจจุบันมีโรงงานที่ผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังงานแกลบซึ่งเป็นของเหลือ (waste) ที่ได้จากกระบวนการแปรรูปข้าวสาร ซึ่งโรงงานเหล่านี้มีความต้องการใช้แกลบเพื่อผลิตเป็นกระแสไฟฟ้าจำนวนมาก ส่งผลให้ราคาขายแกลบที่โรงสีเพิ่มขึ้นปัจจุบันราคาแกลบหน้าโรงสีเท่ากับ 880 บาทต่อตัน¹⁹ โดยโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าจะเข้ามาซื้อแกลบกับโรงสีโดยตรงไม่ได้ผ่านหอยหรือตัวแทน ลูกค้าอีกกลุ่มหนึ่งที่ใช้ประโยชน์จากแกลบคือ กลุ่มที่นำไปผลิตเป็นดินหรือปุ๋ยสำหรับปลูกต้นไม้แต่ก็มีในปริมาณไม่มากนัก

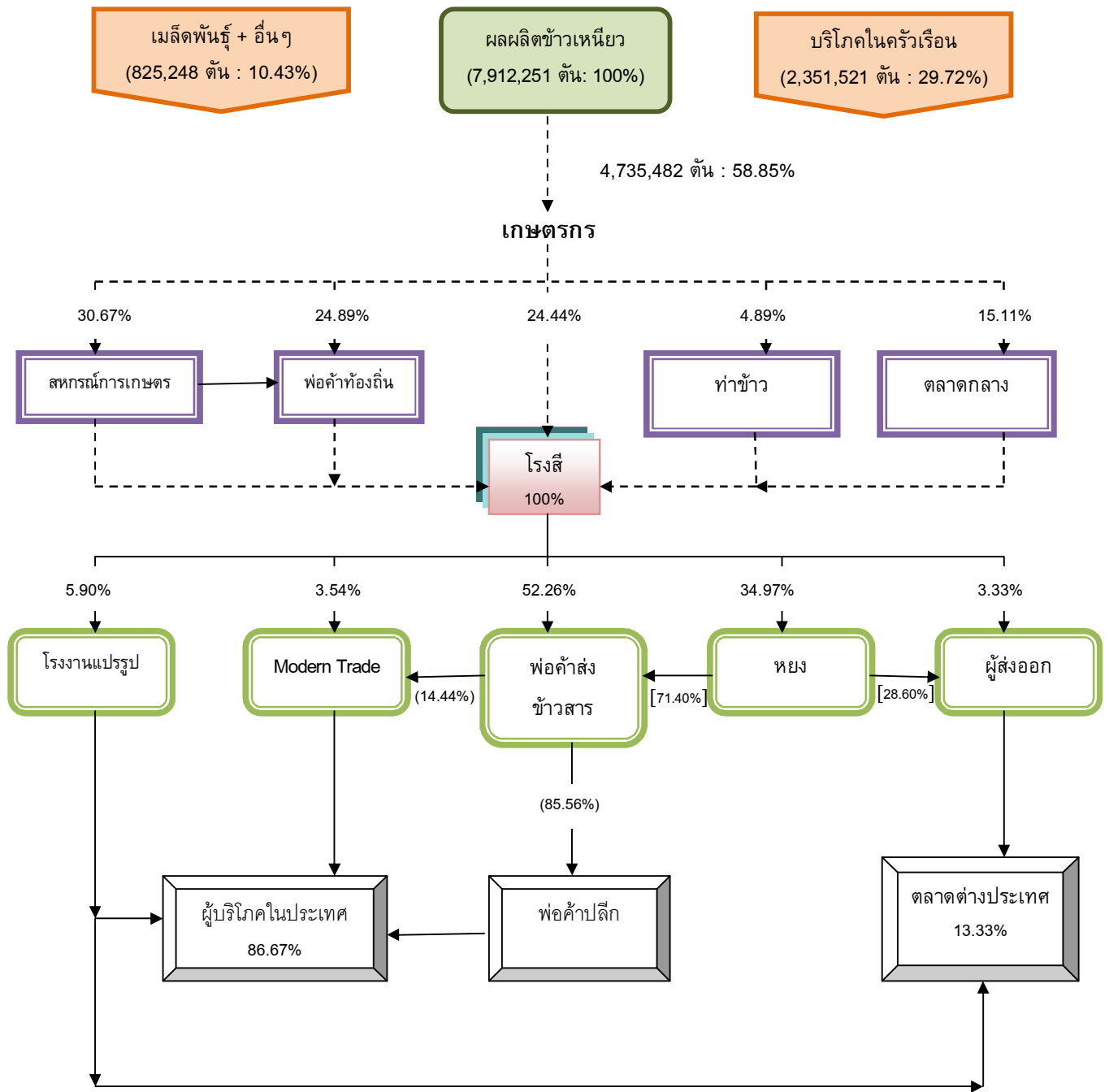
¹⁹ เป็นราคาเฉลี่ยของแกลบในจังหวัดฉะเชิงเทรา สุรินทร์ กำแพงเพชร สุพรรณบุรี และเชียงราย (มูลนิธิพลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม, 2556)

7.3 วิธีการตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย

วิธีการตลาดข้าวเหนียวของไทยค่อนข้างต่างจากข้าวเจ้าหรือข้าวหอมมะลิ เพราะวัตถุประสงค์หลักในการปลูกข้าวแต่ละชนิดแตกต่างกัน การอธิบายวิธีการตลาดข้าวเหนียวจะเริ่มจากการพิจารณาผลผลิตข้าวเหนียวที่เกษตรกรสามารถผลิตได้ในแต่ละปี ผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมดมีประมาณ 7.912 ล้านตัน เป็นผลผลิตใช้บริโภคในครัวเรือนประมาณร้อยละ 29.72 ใช้เป็นเมล็ดพันธุ์และเพื่อประโยชน์ด้านอื่นๆ ของครัวเรือนอีกประมาณร้อยละ 10.43 เหลือผลผลิตข้าวเหนียวออกสู่ตลาดอีกประมาณร้อยละ 58.85 หรือมีผลผลิตข้าวเหนียวที่ขายในตลาดประมาณ 4.736 ล้านตันข้าวเปลือกต่อปี ภาพที่ 7.6 จะแสดงช่องทางการกระจายข้าวเปลือกเหนียว (แทนด้วยเส้นประ) และช่องทางการกระจายข้าวสารเหนียวของไทย (แทนด้วยเส้นทึบ) ผลผลิตข้าวเหนียวส่วนนี้จะถูกส่งผ่านไปยังตลาดข้าวเหนียวในระดับต่างๆ ผลผลิตข้าวเปลือกจากเกษตรกรจะถูกส่งผ่านช่องทางการจัดจำหน่าย 5 ช่องทาง โดยข้าวเปลือกเหนียวจะถูกขายผ่านสหกรณ์การเกษตรและพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่นมากที่สุด ร้อยละ 30.67 และ 24.89 ผลผลิตอีกหนึ่งในสี่หรือประมาณร้อยละ 24.44 เกษตรกรจะขายผ่านโรงสีโดยตรงทั้งขายในโครงการรับจำนำและขายให้กับโรงสีเอกชน ในขณะที่ผลผลิตอีกประมาณร้อยละ 15.11 จะขายผ่านตลาดกลางและร้อยละ 4.89 ขายผ่านท่าข้าว ลักษณะเช่นนี้จึงค่อนข้างต่างจากช่องทางการกระจายข้าวเจ้าที่ปัจจุบันผลผลิตข้าวเปลือกเจ้าส่วนใหญ่ถูกขายผ่านโรงสีและท่าข้าวที่เข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาล อย่างไรก็ตามช่องทางการกระจายข้าวเปลือกเหนียวที่กล่าวมาข้างต้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในอดีตค่อนข้างมาก เพราะเดิมผลผลิตข้าวเปลือกเหนียวมากกว่าร้อยละ 60 ถูกส่งเข้าตลาดผ่านพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่นทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผลจากการดำเนินโครงการรับจำนำของภาครัฐ ผนวกกับการคมนาคมขนส่งและการสื่อสารที่ทันสมัยใหม่มากขึ้น

ในส่วนของข้าวเปลือกเหนียวที่ส่งผ่านช่องทางของสหกรณ์การเกษตรจะถูกส่งต่อไปยังสถาบันทางการตลาด 2 ช่องทาง คือ การประมูลให้กับพ่อค้าในท้องถิ่นนั้นๆ หรือส่งขายให้กับโรงสีโดยตรง ในขณะที่ผลผลิตจากตลาดกลางจะถูกส่งผ่านมายังโรงสีทั้งในและนอกพื้นที่ ดังนั้นสำหรับตลาดข้าวเปลือกสุดท้ายแล้วผลผลิตทั้งหมดจะถูกนำมารวมไว้ที่โรงสี²⁰ หลังจากนั้นโรงสีจะทำการแปรรูปเป็นข้าวสารและผลิตภัณฑ์ที่เป็นผลพลอยได้ทั้ง ปลายข้าว รำ และแกลบ ส่งขายไปยังตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในส่วนของตลาดต่างประเทศจะมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 13.33 ของผลผลิตข้าวสารเหนียวที่ขายในตลาดทั้งหมด โดยถูกส่งมาจากโรงสีผ่านหยงและผู้ส่งออกแล้วส่งไปตลาดต่างประเทศ อีกส่วนหนึ่งโรงสีจะแปรรูปแล้วส่งผู้ส่งออกหรือส่งไปต่างประเทศโดยตรง ซึ่งตลาดข้าวเหนียวต่างประเทศส่วนใหญ่เป็นตลาดในเอเชีย

²⁰ ผลผลิตข้าวบางส่วนของสหกรณ์การเกษตรที่ทำการแปรรูปและส่งผ่านผลผลิตในรูปข้าวสารไปยังผู้บริโภคและร้านค้าปลีกในท้องถิ่นซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชนิดข้าวเจ้าเป็นหลักส่วนข้าวเหนียวมีปริมาณน้อยมากจึงไม่นำมาอธิบายในภาพที่ 7.6

ภาพที่ 7.6 วิธีการตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย

ที่มา: จากการสำรวจ

หมายเหตุ : - - - - -> ช่องทางการกระจายข้าวเปลือกเหนียว
 —————> ช่องทางการกระจายข้าวสารเหนียว

ในขณะที่ข้าวสารเหนียวในประเทศจะถูกส่งจากโรงสีไปยังสถาบันทางการตลาดที่สำคัญ 4 ประเภท ได้แก่ พ่อค้าส่งข้าวสาร ห้าง โรงงานแปรรูป และตลาดการค้าสมัยใหม่ โดยผลผลิตกว่าร้อยละ 50 ของข้าวสารเหนียวที่ขายในประเทศจะถูกส่งผ่านพ่อค้าส่งข้าวสารในประเทศทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดเพื่อกระจายไปยังพ่อค้าปลีกในแต่ละท้องที่ ผลผลิตข้าวเหนียวอีกร้อยละ 34.97 จะถูกส่งผ่านห้างซึ่งเป็นตัวแทนติดต่อระหว่างผู้ค้าส่งหรือผู้ส่งออกกับโรงสี ซึ่งในกรณีข้าวเหนียวผลผลิตจะส่งผ่านห้างไปยังผู้ส่งออกประมาณร้อยละ 28.60 ของปริมาณข้าวเหนียวที่ส่งผ่านห้างทั้งหมด ในขณะที่ผลผลิตส่วนใหญ่ร้อยละ 71.40 จะส่งไปยังพ่อค้าส่งข้าวสารเพื่อขายตลาดในประเทศ โดยในช่องทางการตลาดลักษณะนี้ราคาส่งออกจะถูกกำหนดโดยผู้ส่งออกผ่านทางห้าง ในขณะที่ราคาขายส่งข้าวสารในประเทศส่วนใหญ่จะอ้างอิงจากราคาขายส่งข้าวสาร ณ ตลาดกรุงเทพฯ ของกรมการค้าภายใน

สำหรับพ่อค้าส่งข้าวสารที่รับมาจากมาจากโรงสีและห้างจะส่งผลผลิตข้าวสารเหนียวผ่านช่องทางการตลาด 2 แบบ คือ ผลผลิตข้าวสารเหนียวส่วนใหญ่ร้อยละ 85.56 ส่งผ่านช่องทางการตลาดข้าวสารแบบเดิม คือร้านขายปลีกและร้านขายข้าวสารในตลาดทั่วไป หรืออาจขายให้กับผู้บริโภครายใหญ่ เช่น ร้านอาหาร หรือแม่ค้าทำขนม โดยตรง ในขณะที่ประมาณร้อยละ 14.44 จะขายผ่านตลาดการค้าสมัยใหม่ซึ่งถือว่าเป็นสัดส่วนที่ไม่มากนัก ผู้บริโภคนิยมซื้อข้าวสารโดยเฉพาะข้าวเหนียวผ่านร้านข้าวสารในตลาดแบบเดิมมากกว่าเพราะสามารถสัมผัสเมล็ดข้าวสารได้และผู้บริโภคข้าวเหนียวส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่อพยพจากภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาทำงานในภูมิภาคอื่นซึ่งเป็นกลุ่มคนที่รายได้ไม่สูงนัก

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันโรงสีบางแห่งมีการพัฒนาคุณภาพการผลิตและยกระดับธุรกิจการแปรรูปข้าวสารมาเป็นผู้ผลิตข้าวสารในชื่อการค้าของตนเองซึ่งโรงสีประเภทนี้จะส่งผลผลิตข้าวเหนียวให้กับร้านค้าในตลาดสมัยใหม่ (modern trade) โดยตรงไม่ต้องผ่านห้างหรือพ่อค้าส่งข้าวสาร คิดเป็นร้อยละ 3.54 ของปริมาณข้าวเหนียวทั้งหมดที่ขายในตลาด หรือบางแห่งมีศักยภาพสูงกว่านั้นก็ส่งออกข้าวสารไปต่างประเทศหรือส่งให้กับผู้ส่งออกโดยตรง สำหรับการแปรรูปข้าวสารผลผลิตข้าวเหนียวจะถูกส่งผ่านโรงสีไปยังโรงงานแปรรูปประมาณร้อยละ 5.90 ของปริมาณข้าวเหนียวในตลาดทั้งหมด หลังจากกระบวนการแปรรูปแล้วผลิตภัณฑ์ที่ได้จะถูกส่งขายไปยังตลาดทั้งในและต่างประเทศ และส่วนใหญ่ก็จะใช้ในประเทศมากกว่าส่งออกเช่นกันกับข้าวสารเหนียว ดังนั้นจะเห็นว่าผลผลิตข้าวเหนียวส่วนใหญ่ถูกใช้ในประเทศโดยหลังจากหักผลผลิตข้าวเหนียวที่เกษตรกรเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน จะพบว่าผลผลิตกว่าร้อยละ 86.67 ถูกใช้ประโยชน์ทั้งการบริโภคโดยตรงและการแปรรูปในประเทศ ซึ่งสัดส่วนของข้าวเหนียวที่ส่งผ่านไปตลาดต่างประเทศจะน้อยกว่าผลผลิตข้าวเจ้ามาก²¹

²¹ ผลผลิตข้าวทั่วไปใช้ประโยชน์ทั้งการบริโภค การแปรรูป เก็บไว้เป็นเมล็ดพันธุ์ และเป็นสต็อกของปีถัดไป ประมาณร้อยละ 55.71 และส่งไปตลาดต่างประเทศประมาณร้อยละ 44.29 (มาณะสิริ, 2254)

7.4 ผลกระทบจากมาตรการแทรกแซงกลไกตลาด

มาตรการแทรกแซงกลไกตลาดข้าวที่ใช้อยู่ในปัจจุบันคือโครงการรับจำนำข้าว²² ซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทยในฤดูการผลิตปี 2523/24 แต่โครงการรับจำนำในระยะแรกไม่ค่อยประสบผลสำเร็จมีเกษตรกรและปริมาณข้าวที่เข้าร่วมโครงการน้อย เพราะราคารับจำนำข้าวใกล้เคียงกับราคาข้าวในตลาด จึงไม่ดึงดูดใจให้เกษตรกรนำข้าวมาจำนำ นับตั้งแต่ปี 2544/45 เป็นต้นมา โครงการรับจำนำข้าวได้ทำการรับจำนำแยกประเภทของข้าว ได้แก่ ข้าวเปลือกหอมมะลิ ข้าวเปลือกเจ้า และข้าวเปลือกเหนียว โดยที่ราคารับจำนำข้าวเปลือกถูกกำหนดให้สูงกว่าราคาตลาดเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ รวมทั้งการเปิดรับจำนำข้าวเปลือกทั้งข้าวนาปีและนาปรัง โดยในปี 2547/48 ราคารับจำนำสูงกว่าราคาตลาดถึงร้อยละ 30 ในขณะที่ราคารับจำนำข้าวนาปรังในปี 2551 ถูกยกระดับให้สูงขึ้น 14,000 บาทต่อตัน ทำให้ราคารับจำนำเฉลี่ยของปีดังกล่าวสูงขึ้นเป็น 12,362 บาทต่อตัน ระดับราคารับจำนำที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ นี้ส่งผลให้เกษตรกรนำข้าวเข้าโครงการรับจำนำมากขึ้น โดยปริมาณข้าวนาปีที่เข้าโครงการรับจำนำสูงขึ้นจาก 1.619, 4.759, 5.361, 6.950 และ 8.659 ล้านตัน ในปีการผลิต 2543/44, 2547/48, 2551/52, 2554/55 และ 2555/56 ตามลำดับ ทำให้สัดส่วนข้าวที่เข้าร่วมโครงการรับจำนำในฤดูนาปีเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 8.18, 21.01, 23.08, 26.80 และ 32.05 ในปีการเพาะปลูก 2543/44, 2547/48, 2551/52, 2554/55 และ 2555/56 ตามลำดับ (ตารางที่ 7.2) ทำให้ปัจจุบันผลผลิตข้าวนาปีประมาณ 1 ใน 3 ของผลผลิตทั้งหมดอยู่ภายใต้การบริหารจัดการในโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาล

สำหรับข้าวเหนียวปริมาณผลผลิตข้าวเหนียวที่เข้าร่วมโครงการเพิ่มขึ้นทั้งในแง่ของปริมาณและสัดส่วนเช่นเดียวกับข้าวเจ้าและข้าวรวม โดยผลผลิตข้าวเหนียวในโครงการรับจำนำเพิ่มขึ้นจาก 368,442 ตัน ในปีการผลิต 2551/52 เป็นเท่ากับ 508,381 ตัน ในปี 2555/56 อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาสัดส่วนของข้าวเหนียวที่เข้าโครงการรับจำนำ พบว่าต่ำกว่าสัดส่วนของข้าวเจ้าอยู่มาก เพราะส่วนต่างของราคาข้าวเหนียวในโครงการรับจำนำไม่แตกต่างจากราคาข้าวเหนียวที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการมากนัก ซึ่งตรงข้ามกับข้าวประเภทอื่นที่ราคาข้าวในโครงการฯและนอกโครงการฯแตกต่างกันอย่างชัดเจน ดังนั้นเกษตรกรจึงนิยมขายข้าวเหนียวให้กับเอกชนเพราะจะได้รับเงินสดทันทีในขณะที่ส่วนต่างของราคามีไม่มากนัก และจากที่ได้กล่าวมาแล้วว่าปริมาณข้าวเหนียวที่เกษตรกรแต่ละรายนำมาขายมีไม่มากนักและต้องรองจนกว่าแน่ใจว่าผลผลิตข้าวเหนียวในปีถัดไปจะเพียงพอสำหรับบริโภค ดังนั้นจึงไม่สามารถขายข้าวได้ทันช่วงเวลาที่กำหนดของโครงการรับจำนำ ในขณะที่หากพิจารณาตามภูมิภาคและแหล่งผลิตข้าวเหนียวจะพบว่าเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือผลิตข้าวเหนียวได้มากที่สุดเท่ากับ 5.959 ล้านตัน ในปีการเพาะปลูก 2554/55 มีผลผลิตเข้าโครงการรับจำนำเพียง 211,621 ตัน หรือคิดเป็นร้อยละ 3.55 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมดในภูมิภาค ในขณะที่ภาคเหนือผลิตข้าวเหนียวได้เพียง 1.937 ล้านตัน แต่ผลผลิตข้าวเหนียวเข้าโครงการรับจำนำ 230,436 ตัน หรือประมาณร้อยละ 11.90 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งภูมิภาค (ตารางที่ 7.2)

²² รายละเอียดเพิ่มเติมจาก มาฬสิริ เชาวกุล (2554). การทบทวนโครงสร้างตลาดข้าวของประเทศไทย. โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ตารางที่ 7.2 ผลผลิตข้าวในโครงการรับจำนำข้าวเปลือกนาปี และสัดส่วนของข้าวเปลือกที่เข้าร่วมโครงการรับจำนำ ปีการเพาะปลูก 2543/44 – 2555/56

ปี/ภาค	ผลผลิตข้าวทั้งหมด (ตัน)			ผลผลิตข้าวในโครงการรับจำนำ (ตัน) ^{3/}			สัดส่วนของข้าวที่เข้าร่วมโครงการ (%)		
	ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว	รวม	ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว	รวม	ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว	รวม
2543/44	14,273,649	5,514,720	19,788,369	-	-	1,618,496	-	-	8.18
2545/46	15,658,812	5,907,396	21,566,208	-	-	3,587,511	-	-	16.63
2547/48	16,591,873	6,058,001	22,649,874	-	-	4,758,482	-	-	21.01
2548/49	17,228,170	6,311,016	23,539,186	-	-	5,300,767	-	-	22.52
2549/50 ^{1/}	16,550,039	6,289,656	22,839,695	-	-	1,784,619	-	-	7.81
2550/51 ^{2/}	16,933,350	6,375,035	23,308,385	-	-	244,420	-	-	1.05
2551/52	16,951,837	6,283,639	23,235,476	4,993,450	368,442	5,361,892	29.46	5.86	23.08
เหนือ	4,905,395	1,691,727	6,597,122	1,680,165	215,275	1,895,440	34.25	12.73	28.73
อีสาน	5,724,949	4,573,534	10,298,483	1,177,813	153,134	1,330,947	20.57	3.35	12.92
กลาง	5,567,508	18,050	5,585,558	2,061,680	33	2,061,713	37.03	0.18	36.91
ใต้	753,985	328	754,313	73,792	-	73,792	9.79	-	9.78
2554/55	18,019,735	7,912,251	25,931,986	6,719,721	442,057	6,950,157	36.12	5.59	26.80
เหนือ	5,183,997	1,937,030	7,121,027	2,069,680	230,436	2,281,301	39.56	11.90	32.04
อีสาน	7,557,338	5,959,307	13,516,645	1,133,044	211,621	1,344,665	14.99	3.55	9.95
กลาง	4,861,222	15,612	4,876,834	3,150,597	-	3,150,597	64.81	-	64.60
ใต้	417,178	302	417,480	173,593	-	173,593	41.61	-	41.58
2555/56	19,162,750	7,845,070	27,007,820	357,518	508,381	8,655,899	42.52	6.48	32.05

ที่มา : 1. ข้อมูลผลผลิตข้าวตามชนิดข้าว จากสำนักสารสนเทศการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

- ข้อมูลปริมาณข้าวในโครงการรับจำนำ ปีการเพาะปลูก 2543/44 – 2550/51 จากมาฆะสิริ (2554). รายงานฉบับสมบูรณ์ “โครงการทบทวนโครงสร้างตลาดข้าวในประเทศไทย” โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ข้อมูลผลผลิตข้าวในโครงการรับจำนำปีการเพาะปลูก 2551/52 และ 2554/55 จากศูนย์บริหารจัดการแก้ไขปัญหาราคาสินค้า สำนักงานสารสนเทศการค้าภายใน กรมการค้าภายใน
- ข้อมูลผลผลิตข้าวในโครงการรับจำนำปีการเพาะปลูก 2555/56 จากสรุปผลการประชุมคณะอนุกรรมการรับจำนำข้าวครั้งที่ 1/2556 ณ ตึกบัญชาการ ทำเนียบรัฐบาล 14 มกราคม 2556

หมายเหตุ : ^{1/} ปีการผลิต 2549/50 ราคารับจำนำใกล้เคียงกับราคาตลาด

^{2/} ปีการผลิต 2550/51 ราคารับจำนำต่ำกว่าราคาตลาด

^{3/} ปีการผลิต 2543/44-2550/51 และ 2555/56 ไม่สามารถจัดเก็บข้อมูลข้าวในโครงการรับจำนำตามชนิดข้าวได้

ถ้าพิจารณาผลกระทบของโครงการรับจำนำของรัฐบาลต่อตลาดข้าวเหนียวในแง่ของปริมาณ ข้าวอาจไม่ส่งผลกระทบมากเท่ากับข้าวเจ้าหรือข้าวหอมมะลิ เพราะปริมาณของข้าวเหนียวที่เข้าร่วมโครงการมีเพียงร้อยละ 5.99 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นในตลาดอย่างชัดเจน มีสองส่วน ได้แก่ ประการแรกเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตลาดในประเทศ โดยพ่อค้าส่งข้าวสารและโรงสี มีต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นจากการปรับราคาข้าวเปลือกเหนียวที่เกษตรกรได้รับเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ราคาข้าวสารเหนียวในประเทศสูงขึ้นกระทบกับประชาชนที่มีรายได้น้อย โดยเฉพาะแรงงานที่อพยพจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปทำงานในกรุงเทพฯ ปริมาณผลผลิตและในภูมิภาคอื่น รวมทั้งประชาชนที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง (landless) ประการที่สอง ผลกระทบต่อการส่งออกข้าวเหนียวของประเทศ ที่แม้จะกล่าวได้ว่าผู้ส่งออกข้าวเหนียวไทยเกือบทั้งหมดเป็นตลาดข้าวเหนียวคุณภาพซึ่งผู้ส่งออกไทยยังมีอำนาจการกำหนดราคาในตลาดข้าวเหนียวคุณภาพดังกล่าว²³ แต่ผลจากราคารับซื้อข้าวเปลือกในประเทศที่สูงขึ้นทำให้ราคาส่งออกข้าวเหนียวของไทยแตกต่างจากคู่แข่งเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ในขณะที่ประเทศคู่แข่งอื่นๆ มีการพัฒนาพันธุ์และคุณภาพของข้าวเหนียวดีขึ้นตามลำดับทำให้ผู้นำเข้าข้าวเหนียวจากประเทศต่างๆ หันไปซื้อข้าวเหนียวจากประเทศคู่แข่งของไทยที่ขายข้าวเหนียวในราคาถูกลงกว่ามาก ผลที่ตามมาทันทีคือปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยที่ลดลงจาก 257,836 ตัน ในปี 2554 เหลือเพียง 211,868 ตัน ในปี 2555 หรือลดลงประมาณร้อยละ 17.83 ของปริมาณการส่งออกข้าวเหนียว ซึ่งเป็นผลจากทั้งระดับราคาที่เพิ่มสูงขึ้นและความไม่แน่นอนของการส่งมอบข้าวในระยะยาว ประเด็นนี้จึงควรได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพราะการสูญเสียตลาดข้าวเหนียวในครั้งนี้อาจทำให้ประเทศสูญเสียตลาดข้าวเหนียวให้กับคู่แข่ง เช่น เวียดนาม หรือ แม้กระทั่ง สปป.ลาว ที่กำลังเร่งพัฒนาคุณภาพและปริมาณการผลิตข้าวเหนียวในประเทศเพื่อการส่งออก

7.5 สรุป

วิถีการตลาดข้าวเหนียวจะเริ่มจากตลาดข้าวเปลือก โดยมีเกษตรกรทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตกระจายอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบน ผลผลิตข้าวเหนียวร้อยละ 40.15 จะถูกใช้ประโยชน์ในการบริโภค เก็บเป็นเมล็ดพันธุ์และวัตถุประสงค์อื่นๆ ที่จำเป็นของครัวเรือน หลังจากนั้นผลผลิตข้าวเหนียวส่วนที่เหลือจะถูกส่งไปยังตลาด ผ่านช่องทางการตลาดสำคัญ 5 ช่องทาง โดยขายผ่านสหกรณ์การเกษตรและพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่นมากที่สุด รองลงมาคือการขายผ่านโรงสี ทำข้าว และตลาดกลาง ตามลำดับ ซึ่งช่องทางการกระจายดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ ในอดีตพ่อค้าท้องถิ่นถือเป็นช่องทางการกระจายข้าวเปลือกเหนียวที่สำคัญที่สุด ผลผลิตมากกว่าร้อยละ 60 จะถูกขายผ่านช่องทางนี้ แต่ปัจจุบันผลของนโยบายรับจำนำข้าวและการคมนาคมขนส่งที่สะดวกมากขึ้นทำให้เกษตรกรหันไปขายข้าวให้กับโรงสีโดยตรงเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ปัจจุบันโรงสียังทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมข้าวให้กับรัฐบาลในโครงการรับจำนำ โดยโรงสีที่ทำหน้าที่แปรรูปข้าวสารและเก็งกำไรจากส่วน

²³ รายละเอียดดูอธิบายในบทที่ 8 หัวข้อความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาข้าวเหนียวในตลาดระดับต่างๆ

ต่างข้าวเปลือกจะได้รับประโยชน์จากโครงการดังกล่าว ในขณะที่โรงสีที่ทำธุรกิจขายข้าวสารในชื่อการค้าของตนหรือส่งข้าวสารในตลาดส่งออกจะได้รับผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของต้นทุนข้าวเปลือกและการขาดแคลนอุปทานข้าวเพื่อการส่งออก เนื่องจากผลผลิตข้าวกว่าหนึ่งในสามเป็นผลผลิตข้าวในโครงการรับจำนำของรัฐบาล โดยกรณีข้าวเหนียวจะได้รับผลกระทบน้อยกว่าข้าวเจ้า เพราะปริมาณข้าวเหนียวที่เข้าสู่โครงการรับจำนำมีเพียงร้อยละ 5.59 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด สำหรับการกำหนดราคาในตลาดข้าวเปลือกเหนียว โรงสีถือเป็นสถาบันทางการตลาดที่มีอำนาจในการกำหนดราคาซื้อข้าวเหนียวในแต่ละท้องถิ่น โดยโรงสีจะอ้างอิงราคาจากหยัง ผู้ส่งออก และราคาขายส่งข้าวสาร ณ ตลาดกรุงเทพฯ เป็นสำคัญ

ในส่วนของตลาดข้าวสารเหนียว ผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดราคาคือผู้ส่งออกและโรงสี ผู้ส่งออกจะกำหนดราคาซื้อข้าวโดยอ้างอิงจากราคาข้าวสารเหนียวในตลาดโลกแล้วส่งผ่านมาที่หยังและโรงสี ในขณะที่ตลาดในประเทศโรงสีจะเป็นผู้กำหนดราคาขายข้าวสารโดยอ้างอิงจากราคาขายส่งข้าวสาร ณ ตลาดกรุงเทพฯ ของกรมการค้าภายในร่วมกับการพิจารณาด้านต้นทุนการรับซื้อข้าวเปลือกเหนียวบวกกับต้นทุนในการแปรรูปและค่าขนส่งที่เกิดขึ้น ดังนั้นตลาดข้าวสารเหนียวจะเริ่มต้นจากโรงสีที่รวบรวมข้าวเปลือกจากสถาบันการตลาดในตลาดข้าวเปลือกทุกประเภทนำมาแปรรูปเป็นข้าวสารส่งผ่านตลาดตามช่องทางการตลาดสำคัญ 4 ช่องทาง ได้แก่ การส่งขายให้กับพ่อค้าขายส่งข้าวสารในประเทศมากกว่าร้อยละ 50 ผลผลิตอีกประมาณหนึ่งในสามจะส่งขายให้กับหยังที่เป็นตัวแทน ผลผลิตประมาณร้อยละ 10 จะขายผ่านตลาดการค้าสมัยใหม่ (modern trade) และส่งเข้าโรงงานแปรรูป

ปัจจุบันการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตและศักยภาพการดำเนินธุรกิจที่เพิ่มขึ้นของโรงสีส่งผลให้โรงสีหลายแห่งปรับตัวกลายเป็นผู้ผลิตข้าวในชื่อการค้าของตนเองและบางแห่งกลายเป็นผู้ส่งออกข้าวสารเองโดยไม่ต้องผ่านหยังหรือผู้ส่งออก ทำให้ปริมาณข้าวที่ส่งผ่านหยังลดลงกว่าครึ่ง และโดยเฉพาะข้าวเหนียวที่ตลาดส่งออกสำคัญเป็นตลาดข้าวเหนียวคุณภาพในเอเชียทำให้กระบวนการติดต่อธุรกิจและการส่งออกไม่ยุ่งยากเหมือนกรณีส่งข้าวหอมมะลิไปสหภาพยุโรปหรือสหรัฐอเมริกา โดยผลผลิตข้าวเหนียวถูกใช้ประโยชน์ในประเทศมากกว่าร้อยละ 86.67 ในขณะที่ตลาดข้าวเหนียวในต่างประเทศมีเพียงร้อยละ 13.33 เท่านั้น ดังนั้นแม้ว่าโครงการรับจำนำข้าวจะส่งผลกระทบต่อตลาดข้าวเหนียวส่งออกไม่มากนักอาจถือว่าเป็นผลกระทบทางอ้อมที่เกิดขึ้นจากการเพิ่มขึ้นของต้นทุนการผลิตในประเทศและความไม่แน่นอนของอุปทานข้าวเหนียวในตลาดทำให้ความสามารถในการแข่งขันลดลง แต่ผลกระทบดังกล่าวก็น้อยกว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นกับข้าวเจ้าทั่วไปและข้าวหอมมะลิ²⁴ แต่ผลกระทบต่อตลาดข้าวเหนียวในประเทศคือราคาขายส่งข้าวสารเหนียวที่เพิ่มสูงขึ้นจะกระทบกับประชาชนที่มีรายได้ต่ำโดยเฉพาะผู้ใช้แรงงานและเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินที่ต้องบริโภคข้าวเหนียวในราคาที่แพงขึ้น

²⁴ ปริมาณการส่งออกข้าวทุกชนิดของไทยลดลงจากประมาณ 10 ล้านตัน ในปี 2554 เหลือเพียงไม่ถึง 6 ล้านตันในปี 2555 ในที่นี้เป็นผลผลิตข้าวเหนียวที่ลดลงเพียง 45,968 ตัน

บทที่ 8

โครงสร้างการตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย²⁵

ผลผลิตข้าวของโลกในแต่ละปีมีประมาณ 400 ล้านตัน ในขณะที่ปริมาณการค้าข้าวในตลาดโลกมีเพียงประมาณ 30 ล้านตันต่อปีหรือไม่ถึงร้อยละ 10 ของปริมาณผลผลิตข้าวที่ออกมาในแต่ละปี ดังนั้นจึงถือว่าตลาดการค้าข้าวของโลกเป็นตลาดที่มีปริมาณซื้อขายที่เบาบางหากเทียบกับปริมาณการผลิต ในจำนวนประเทศผู้ส่งออกข้าวที่สำคัญของโลกประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ที่สุดมากกว่าศวรรษ แม้ในบางช่วงเวลาตลาดส่งออกข้าวไทยจะลดลงบ้าง แต่ยังคงครองตำแหน่งผู้ส่งออกข้าวอันดับหนึ่งอย่างต่อเนื่องมาตลอด และจากการที่ตลาดข้าวเป็นตลาดที่มีปริมาณการซื้อขายน้อยและข้าวเป็นสินค้าที่ใช้เวลาในการผลิตไม่นานนักส่งผลให้ราคาข้าวในประเทศไทยมีความอ่อนไหวตามการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวในตลาดโลก ประเทศไทยจึงไม่สามารถกำหนดราคาข้าวได้เหมือนเช่นที่กลุ่มโอเปกสามารถกำหนดราคาน้ำมันได้

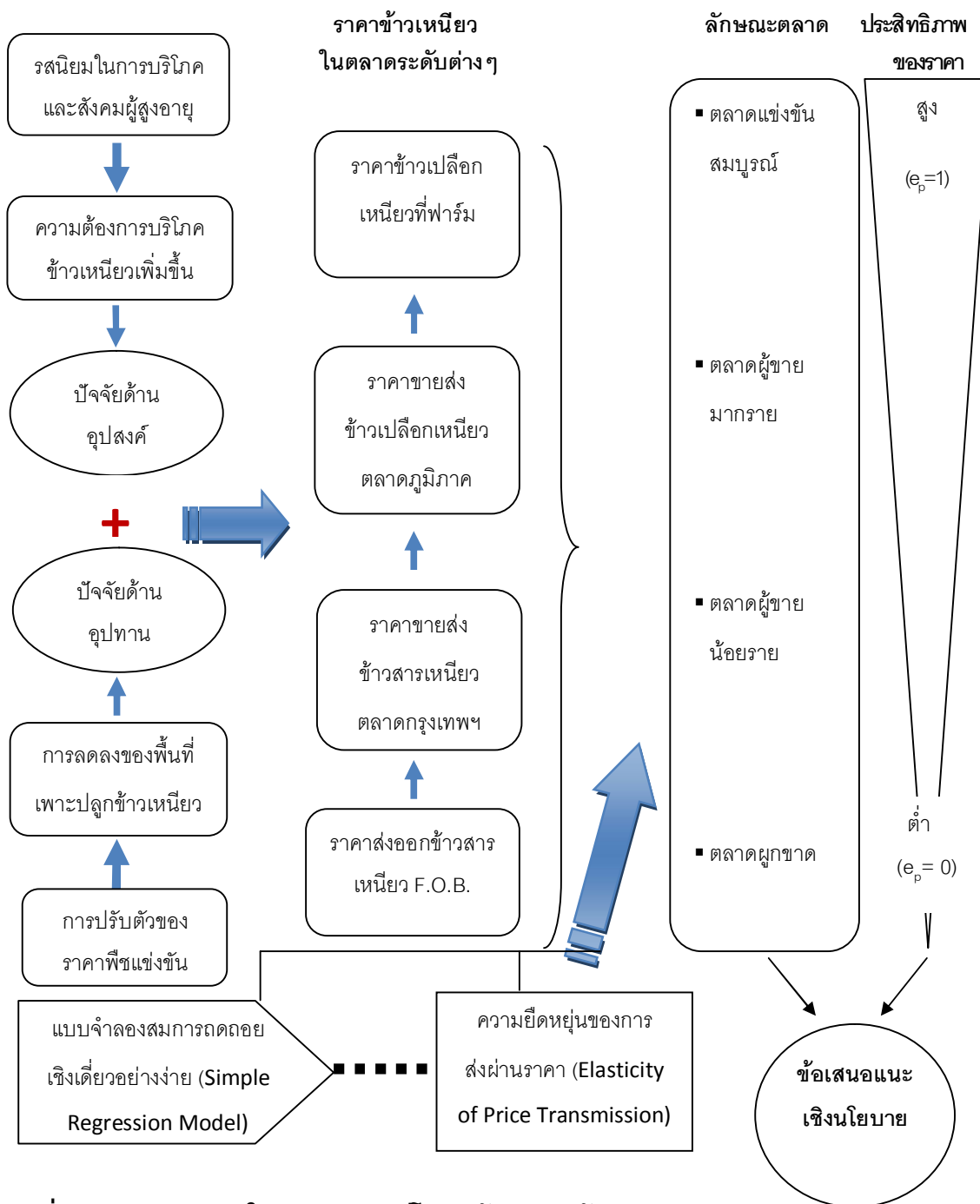
ตลาดข้าวในประเทศไทยนั้นแบ่งระดับตลาดออกเป็น 3 ระดับ คือ 1) ตลาดระดับพ่อค้าท้องถิ่นกับเกษตรกร 2) ตลาดการซื้อขายระหว่างพ่อค้าระดับต่างๆ ภายในประเทศ และ 3) การซื้อขายระหว่างพ่อค้าส่งออกกับพ่อค้าขายส่งในประเทศ โดยช่องทางการตลาดข้าวในอดีตชาวนาส่วนใหญ่จะขายข้าวเปลือกให้กับพ่อค้าท้องถิ่นผู้ซึ่งจะนำไปขายให้กับโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่ เพื่อสีเป็นข้าวสารแล้วส่งขายต่อให้กับพ่อค้าขายส่งในกรุงเทพฯ ผู้ซึ่งจะจัดสรรขายต่อไปให้ผู้ส่งออกและพ่อค้าขายส่งข้าวสาร อย่างไรก็ตามตลาดข้าวในประเทศไทยปัจจุบันมีโครงสร้างค่อนข้างซับซ้อนเนื่องจากการแทรกแซงกลไกตลาดโดยนโยบายช่วยเหลือและอุดหนุนเกษตรกรของรัฐบาล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนโยบายที่เน้นช่วยเหลือในระยะสั้น

ในส่วนของข้าวเหนียวนั้นมีความต้องการบริโภคเพิ่มขึ้นทั้งในและนอกประเทศ ทั้งการบริโภคโดยตรงและการนำมาเป็นวัตถุดิบในการผลิตอาหาร ส่งผลให้สถานการณ์ด้านการตลาดข้าวเหนียวมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามอุปสงค์ของตลาดในประเทศและตลาดโลก ดังนั้นการศึกษาวិเคราะห์ข้อมูลการตลาดข้าวเหนียวโดยเฉพาะโครงสร้างของตลาดจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างฐานความรู้อันนำไปสู่การเสริมสร้างประสิทธิภาพการใช้นโยบายเกี่ยวกับข้าวเหนียวเพื่อปรับตัวให้ทันกับพลวัตของตลาด การศึกษาดังนี้เลือกใช้วิธีการวิเคราะห์ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาที่สามารถให้ภาพเกี่ยวกับลักษณะของการแข่งขันของผู้ประกอบการในตลาดข้าวซึ่งเป็นเครื่องมือในการประมาณค่าที่ไม่ซับซ้อน ข้อค้นพบในบทนี้จะเป็นข้อมูลสำคัญในการวางแผนด้านการจัดการตลาดข้าวเหนียวของไทย อันจะช่วยให้ประเทศไทยได้รับประโยชน์สูงสุดจากสถานการณ์และความผันผวนของราคาข้าวเพื่อรองรับการก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนอย่างแข็งแกร่งต่อไป

²⁵ตีพิมพ์เผยแพร่ : อรรถธรณ ศรีสมพันธ์. 2556. การวิเคราะห์การส่งผ่านราคาข้าวเหนียวในประเทศไทย. วารสารแก่นเกษตร 41(1): xx-xx.

8.1 กรอบแนวคิดการศึกษา

การศึกษาโครงสร้างตลาดข้าวเหนียวครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์แบบจำลองสมการถดถอยเชิงเดี่ยวอย่างง่าย เพื่อหาค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาซึ่งสะท้อนโครงสร้างตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย โดยใช้ข้อมูลราคาข้าวเหนียวในตลาดระดับต่างๆ ทั้งระดับฟาร์ม ระดับพ่อค้าท้องถิ่น ระดับขายส่ง และระดับส่งออก ดังกรอบแนวคิดในภาพที่ 8.1

ภาพที่ 8.1 กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์โครงสร้างตลาดข้าวเหนียว

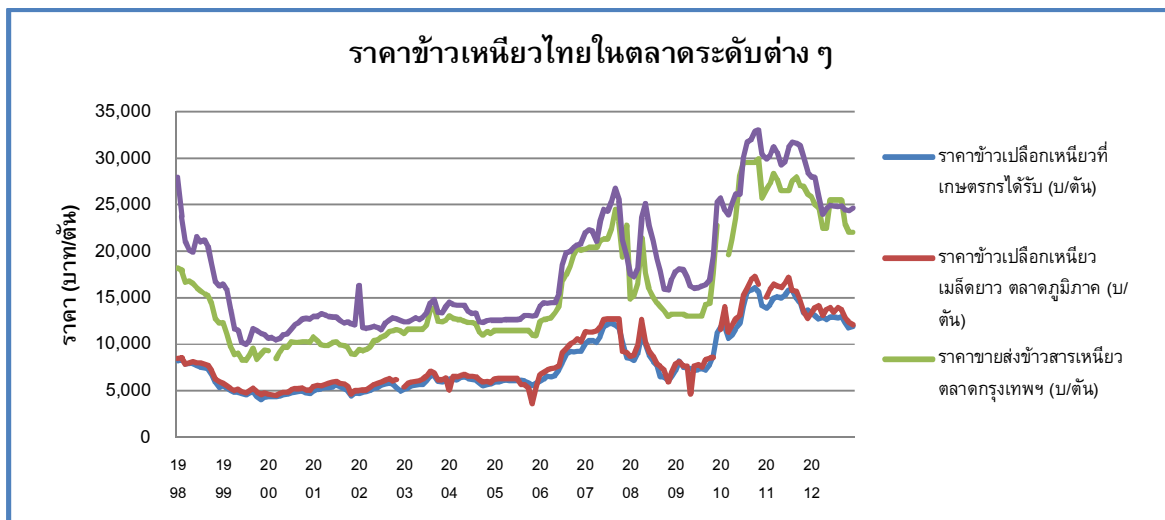
8.2 สถานการณ์การค้าและการตลาดและราคาข้าวเหนียว

ประเทศในภูมิภาคอาเซียนส่วนใหญ่ไม่สามารถผลิตข้าวเหนียวได้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในประเทศ ยกเว้นไทยและเวียดนามที่อุปทานข้าวเหนียวในประเทศสูงกว่าอุปสงค์หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือปริมาณผลผลิตข้าวเหนียวที่ผลิตได้มีมากกว่าความต้องการบริโภคของประชากรในประเทศ โดยปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยมีประมาณ 200,000 ตันต่อปี ในขณะที่เวียดนามส่งออกข้าวเหนียวประมาณ 50,000 ตันต่อปี และเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามยังมีอีกประเทศที่น่าจับตามองคือสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ที่ประชากรส่วนใหญ่บริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก แม้ว่าปัจจุบัน สปป.ลาว แทบจะไม่มีผลผลิตข้าวเหนียวเหลือส่งออกเลย แต่จากนโยบายของรัฐบาลลาวที่ตั้งเป้าหมายไว้ว่าในปี 2556 และ 2563 จะส่งออกข้าวเปลือกเหนียวคุณภาพดีไม่ต่ำกว่า 32,000 ตัน และ 85,000 ตัน ตามลำดับ (สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา, 2551) ซึ่งจะเป็นคู่แข่งสำคัญของไทยในตลาดข้าวเหนียวของภูมิภาคอาเซียนในอนาคต ข้อได้เปรียบที่สำคัญของการผลิตข้าวเหนียวในเวียดนามและ สปป.ลาว คือ ต้นทุนค่าแรงงานที่ต่ำส่งผลต่อต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่าการผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทยมาก

ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบราคาข้าวเหนียวของทั้งสามประเทศ พบว่าราคาข้าวเหนียวส่งออกของเวียดนามต่ำกว่าข้าวเหนียวไทยโดยเฉลี่ยประมาณ 300 ดอลลาร์สหรัฐต่อตัน ในขณะที่ราคาข้าวเหนียวที่เกษตรกรได้รับของไทยสูงกว่า สปป.ลาวประมาณ 4,000 บาทต่อตัน การที่ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวในไทยสูงกว่าลาวและเวียดนามมากและมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องนั้นเนื่องจากที่ผ่านมารัฐบาลแก้ปัญหาของรัฐบาลไม่มีความต่อเนื่องในเชิงนโยบาย เมื่อเปลี่ยนรัฐมนตรีนโยบายต่างๆ ที่ถูกกำหนดไว้โดยกลุ่มอำนาจเก่าจะไม่ถูกนำมาใช้หรือเปลี่ยนใหม่ ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลไม่ได้เน้นการผลิตต้นเพื่อให้เกษตรกรลดต้นทุนการผลิตและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว นโยบายของรัฐส่วนใหญ่ยังคงเน้นไปที่การสงเคราะห์ช่วยเหลือชาวนามากกว่าการสร้างการแข่งขันให้กับเกษตรกร อาทิ นโยบายการรับจำนำข้าว การพักชำระหนี้เกษตรกร เป็นต้น

เมื่อพิจารณาการเคลื่อนไหวของราคาข้าวเปลือกในตลาดระดับต่างๆ พบว่าตั้งแต่ปี 2541 ราคาข้าวเหนียวในตลาดทุกระดับมีการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่สอดคล้องกัน ทั้งราคาข้าวเปลือกในระดับฟาร์ม ราคาขายส่งข้าวเปลือกเหนียวที่ตลาดภูมิภาค ราคาข้าวสารขายส่งที่ตลาดกรุงเทพฯ และราคาข้าวสารเหนียวส่งออก F.O.B. (ภาพที่ 8.2) ราคาข้าวเหนียวที่มีแนวโน้มสูงขึ้นตั้งแต่ปี 2549 มีสาเหตุเนื่องจากปัจจัยสำคัญสองประการ ได้แก่ปัจจัยด้านอุปสงค์ที่นอกจากความนิยมบริโภคข้าวเหนียวในประเทศจะเพิ่มสูงขึ้นแล้ว ในส่วนของการส่งออกยังพบว่า ประเทศจีนได้เพิ่มปริมาณการสั่งซื้อข้าวเหนียวจากไทยอีกถึง 50,000 ตัน ในช่วงเวลาดังกล่าว และประการที่สองเป็นปัจจัยทางด้านอุปทานที่ในปี 2549 ชาวนาหันไปปลูกข้าวหอมมะลิมากกว่าทุกปีตามนโยบายของแต่ละจังหวัดที่เล็งเห็นราคาของข้าวหอมมะลิที่มีแนวโน้มสูงขึ้น จึงทำให้พื้นที่ปลูกข้าวเหนียวนาปีลดลงเนื่องจากเป็นพื้นที่ทับซ้อนกันทั้งในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นเหตุให้ข้าวเหนียวในท้องตลาดกลางปี 2550 มีปริมาณลดลง (สำนักพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าว, 2550) อย่างไรก็ตามผลจากราคาข้าวเหนียวที่เพิ่มสูงขึ้นจาก 320-

350 \$/ตัน เป็น 780 \$/ตัน ส่งผลให้พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในปี 2550 เพิ่มขึ้นร้อยละ 35 และประเทศผู้ซื้อข้าวเหนียวจากไทยเกิดความลังเลที่จะสั่งซื้อจึงเกิดการชะลอคำสั่งซื้อ ส่งผลให้ปริมาณการส่งออกลดลงกว่าร้อยละ 30 ดังนั้นในช่วงกลางปี 2551 ราคาข้าวเหนียวจึงลดลง สถานการณ์ความลังเลดังกล่าวเป็นภาวะของตลาดในช่วงระยะสั้นๆ ผลจากความต้องการข้าวเหนียวที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในปัจจุบันทั้งการบริโภคโดยตรงและการนำไปใช้เป็นวัตถุดิบเพื่อการแปรรูปทั้งในและนอกประเทศทำให้ราคาข้าวเหนียวปรับตัวอยู่ในระดับเฉลี่ย 900 \$/ตัน ตั้งแต่ต้นปี 2553

ภาพที่ 8.2 ราคาข้าวเหนียวรายเดือนในตลาดระดับต่าง ๆ ของไทย ระหว่างปี 2541-53

ที่มา : 1.ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรได้รับและราคาข้าวเปลือกขายส่ง จากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

2. ราคาขายส่งข้าวสาร จากกรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์
3. ราคาข้าวเหนียวส่งออก F.O.B. จากสมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย

สำหรับตลาดข้าวในประเทศไทยนั้นผู้ประกอบการโรงสีมีบทบาทสำคัญในการกำหนดราคาข้าวเปลือก ทั้งนี้เพราะโรงสีจะทราบการเคลื่อนไหวของราคาข้าวสารได้ดีกว่าผู้ประกอบการระดับอื่นๆ และนำข้อมูลราคามาผนวกกับข้อมูลการผลิตของตนเองเพื่อกำหนดเป็นราคาข้าวเปลือกที่คาดว่าจะเสนอซื้อจากตลาดในระดับต่างๆ อย่างไรก็ตามตลาดข้าวเหนียวค่อนข้างจะแตกต่างจากตลาดข้าวเจ้าเนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ของไทยปลูกข้าวเหนียวเพื่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเป็นหลัก โดยเกษตรกรส่วนใหญ่จะจำหน่ายข้าวเหนียวหลังจากมั่นใจว่าจะมีผลผลิตข้าวเหนียวเพียงพอต่อการบริโภคของครัวเรือนในฤดูกาลเพาะปลูกต่อไป สำหรับปัจจุบันแนวโน้มการปลูกข้าวเหนียวเพื่อการค้ามีมากขึ้นส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิธีการตลาดข้าวเหนียวในประเทศที่อาจมีความซับซ้อนมากขึ้นดังนั้นในส่วนต่อไปจะทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของราคาข้าวเหนียว เพื่อชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงของตลาดข้าวเหนียวในระดับต่างๆ

8.3 วิธีการศึกษา

ตลาดข้าวในประเทศไทยปัจจุบันมีโครงสร้างค่อนข้างซับซ้อนเนื่องจากการแทรกแซงกลไกตลาดโดยนโยบายช่วยเหลือและอุดหนุนเกษตรกรของรัฐบาล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนโยบายที่เน้นช่วยเหลือในระยะสั้น การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบโครงสร้างตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทย ซึ่งปกติการวิเคราะห์โครงสร้างตลาดสินค้าเกษตรนิยมใช้วิธีการที่เรียกว่า การศึกษาโครงสร้าง พฤติกรรม และผลการดำเนินงานของตลาด (market structure, conduct and performance approach) แต่การศึกษาด้วยวิธีนี้จะต้องใช้ค่าใช้จ่ายในการเก็บข้อมูลค่อนข้างสูง เนื่องจากโครงสร้างตลาดข้าวของประเทศไทยประกอบด้วยผู้ประกอบการในหลายระดับตั้งแต่เกษตรกร พ่อค้าท้องถิ่น พ่อค้าท้องถิ่น ตลาดกลาง พ่อค้าขายส่งในประเทศ โรงงานแปรรูป ไปจนถึงผู้ส่งออก ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงเลือกใช้วิธีการวิเคราะห์ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคา (elasticity of price transmission approach) ซึ่งเป็นวิธีการที่สามารถให้ภาพเกี่ยวกับลักษณะของการแข่งขันของผู้ประกอบการในตลาดข้าวได้ โดยสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยกว่าวิธีข้างต้นมากและเครื่องมือที่ใช้ในการประมาณการไม่ซับซ้อนอีกด้วย (มาฆะสิริ, 2539)

ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาเป็นตัวชี้วัดประสิทธิภาพทางราคาและโครงสร้างตลาด โดยพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์ความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาจากตลาดระดับหนึ่งไปยังตลาดอีกระดับหนึ่ง เมื่อราคาสินค้าชนิดเดียวกันในอีกตลาดเปลี่ยนไป อันเนื่องมาจากราคาสินค้าในอีกตลาดหนึ่งเปลี่ยนแปลงไป 1% ซึ่งส่วนใหญ่ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาจะมีค่ามากกว่าศูนย์และน้อยกว่า 1 ($0 < \epsilon_p < 1$) หากผลการประมาณค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาข้าวเหนียวในตลาดเท่ากับ 1 แสดงว่าประสิทธิภาพทางราคาสูงที่สุดโดยมีโครงสร้างตลาดแข่งขันสมบูรณ์ ถ้ามีค่าเท่ากับ 0.5 แสดงว่าประสิทธิภาพทางราคาลดลง มีโครงสร้างตลาดแข่งขันลดลง แต่ถ้ามีค่าเท่ากับ 0 แสดงว่าประสิทธิภาพทางราคาต่ำที่สุดแสดงว่าโครงสร้างตลาดไม่แข่งขัน โดยการหาค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาข้าวเหนียวสามารถทำได้โดยการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ของราคาในตลาดหนึ่ง กับราคาของอีกระดับตลาดหนึ่งด้วยแบบจำลองสมการถดถอยเชิงเดี่ยวอย่างง่าย (simple regression model) และประมาณค่าสัมประสิทธิ์ด้วยวิธี Ordinary Least Square Technique และนำค่าสัมประสิทธิ์ที่ประมาณการได้มาหาค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคา (Elasticity of Price Transmission : ϵ_p) ดังนี้ (คณาฤทธิ์, 2540)

$$P_1 = a + bP_2 \quad (8.1)$$

โดยที่	P_1	คือราคาข้าวเหนียว ณ ตลาดระดับใดระดับหนึ่ง
	a	คือค่าคงที่ของสมการ
	b	คือค่าสัมประสิทธิ์ความสัมพันธ์ของราคาข้าวเหนียวระหว่างตลาดทั้งสองระดับ
	P_2	คือราคาข้าวเหนียว ณ ตลาดอีกระดับหนึ่ง

ความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาจากตลาดระดับหนึ่งไปยังตลาดอีกระดับหนึ่ง เป็นการวัดการตอบสนองของราคาสินค้าชนิดหนึ่งในตลาดหนึ่ง เมื่อราคาสินค้าชนิดเดียวกันในตลาดอีกระดับหนึ่งเปลี่ยนแปลงไป แสดงดังสมการที่ (2)

$$e_p = \frac{\partial P_1}{\partial P_2} * \frac{\overline{P_2}}{\overline{P_1}} \quad (8.2)$$

- โดยที่ e_p คือ ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคา
- $\overline{P_1}$ และ $\overline{P_2}$ คือ ค่าเฉลี่ยของราคาที่เป็นตัวแปรตามและตัวแปรอิสระในสมการที่ประมาณการ ตามลำดับ
- $\partial P_1 / \partial P_2$ คือ partial derivative ของ P_1 ต่อค่าของ P_2 นั่นก็คือค่าสัมประสิทธิ์ของราคา

ตารางที่ 8.1 ตัวแปรในการวิเคราะห์โครงสร้างตลาดข้าวเหนียว ณ ระดับราคาต่าง ๆ

ระดับตลาด	ตัวแปรตาม (Dependent Variable: P_1)	ตัวแปรอิสระ (Independent Variable: P_2)
ระดับฟาร์มและตลาดท้องถิ่น	1. ราคาข้าวเปลือกเหนียวที่เกษตรกรได้รับ : บาทต่อตัน (FGRPP)	1. ราคาขายส่งข้าวเปลือกเหนียวเมล็ดยาวในตลาดภูมิภาค : บาทต่อตัน(WGRPLG)
ตลาดท้องถิ่นและตลาดขายส่งกรุงเทพฯ	2. ราคาขายส่งข้าวเปลือกเหนียวเมล็ดยาวในตลาดภูมิภาค : บาทต่อตัน (WGRPLG) 3. ราคาขายส่งข้าวเปลือกเหนียวเมล็ดยาวในตลาดภูมิภาค : บาทต่อตัน (WGRPLG)	2. ราคาข้าวสารขายส่ง 10% เมล็ดยาว : บาทต่อตัน (WGWRPLG) 3. ราคาขายส่งปลายข้าวสารเหนียว A1 : บาทต่อตัน (WGRBRPA1)
ตลาดขายส่งกรุงเทพฯและตลาดส่งออก	4. ราคาข้าวสารขายส่ง 10% เมล็ดยาว : บาทต่อตัน (WGWRPLG) 5. ราคาขายส่งปลายข้าวสารเหนียว A1 : บาทต่อตัน (WGRBRPA1)	4. ราคาข้าวสารส่งออก F.O.B. ข้าวเหนียวเมล็ดยาว 10% : \$/ตัน (FOBGRPLG) 5. ราคาข้าวสารส่งออก F.O.B. ปลายข้าวเหนียว A1 ชนิดพิเศษ : \$/ตัน (FOBGRPA1)
ตลาดขายส่งกรุงเทพฯและโรงงานแปรรูป	6. ราคาขายส่งข้าวสารเหนียวเมล็ดสั้น 10% : บาทต่อตัน (WGRSP)	6. ราคาขายส่งแป้งข้าวเหนียวโม้น้ำ : บาทต่อตัน (WGRPSG)

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือราคาข้าวเปลือกเหนียวและข้าวสารเหนียวในตลาดระดับต่างๆ โดยเป็นข้อมูลรายเดือนทั้งนี้เพราะถ้าเป็นข้อมูลรายไตรมาสหรือรายปีค่าเฉลี่ยของราคาที่น่ามาใช้จะทำให้การเคลื่อนไหวขึ้นลงของราคาลดต่ำลง ซึ่งทำให้ผลการส่งผ่านราคาที่ได้จะหยาบมากจนไม่สามารถสรุปออกมาได้ถึงลักษณะของการแข่งขันที่ต้องการได้ โดยใช้ข้อมูลข้าวเหนียวรายเดือนของข้าวเหนียวเกรดต่างๆ ตั้งแต่ มกราคม 2541 ถึง ธันวาคม 2553 จำนวน 158 เดือน ในทุกระดับตลาด คือ ระดับส่งออก ระดับขายส่งตลาดกรุงเทพฯ ระดับโรงงานแปรรูป ระดับตลาดกลาง/โรงสี และระดับฟาร์ม โดยในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของราคาครั้งนี้ไม่ได้นำเรื่องความล่าช้าของการส่งผ่านราคาเข้ามาพิจารณาด้วย เนื่องจากการติดต่อสื่อสารจากพ่อค้าข้าวในตลาดระดับต่างๆ ในปัจจุบัน เป็นไปอย่างรวดเร็วด้วยเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัย ซึ่งตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาดังตารางที่ 8.1

8.4 ผลการประมาณค่าสมการการส่งผ่านราคาข้าวเหนียว

การวิเคราะห์โครงสร้างตลาดข้าวเหนียวโดยใช้ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาของข้าวเหนียวในตลาดระดับต่างๆ 4 ระดับ ได้แก่ ระดับฟาร์ม ระดับท้องถื่น ระดับขายส่ง และระดับตลาดส่งออก เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างตลาดและชี้ให้เห็นถึงความเข้มข้นของการแข่งขันในตลาดข้าวเหนียว ผลการประมาณค่าความสัมพันธ์ของราคาข้าวเหนียวในตลาดระดับต่างๆ แสดงดังตารางที่ 8.2 ซึ่งค่าสัมประสิทธิ์ของราคาข้าวเหนียวในตลาดระดับต่างๆ สะท้อนว่าการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในตลาดทุกระดับมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในทิศทางเดียวกัน และค่าทางสถิติของทุกสมการแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวของตัวแปรอิสระในทุกสมการสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงตัวแปรตามได้มากกว่าร้อยละ 65 ในทุกสมการ

ผลการวิเคราะห์สมการความสัมพันธ์ในตลาดระดับท้องถื่นระหว่างราคาขายส่งข้าวเปลือกเมล็ดยาวภูมิภาค (WGRPLG) กับราคาข้าวเปลือกเหนียวที่เกษตรกรได้รับ (FGRPP) พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาเท่ากับ 0.9692 แสดงให้เห็นว่าเมื่อราคาขายส่งข้าวเปลือกเหนียวที่ตลาดภูมิภาคเปลี่ยนแปลงไป 1% จะทำให้ราคาข้าวเหนียวที่เกษตรกรได้รับเปลี่ยนแปลงไป 0.9692% ในทิศทางเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่าการส่งผ่านราคาในตลาดระดับท้องที่มีประสิทธิภาพ และโครงสร้างตลาดค่อนข้างมีการแข่งขัน เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับตลาดข้าวเหนียวในระดับภูมิภาคระหว่างตลาดขายส่งกรุงเทพฯ กับตลาดภูมิภาค พบว่า ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาขายส่งข้าวสารเหนียวเมล็ดยาวตลาดกรุงเทพฯ (WGRPLG) มายังราคาขายส่งข้าวเปลือกเหนียวในตลาดภูมิภาค (WGRPLG) เท่ากับ 0.9777 ซึ่งสูงกว่าค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาจากตลาดภูมิภาคไปยังเกษตรกร นั่นแสดงว่าในตลาดภูมิภาคประสิทธิภาพของราคาในตลาดระดับขายส่งสูงกว่าในระดับท้องที่ โดยที่พ่อค้าข้าวเหนียวในตลาดภูมิภาค (ท่าข้าวและโรงสีในพื้นที่) สามารถดูดซับส่วนเหลือจากการตลาดจากการเปลี่ยนแปลงของราคาข้าวเหนียวได้ดีกว่าผู้ค้าส่งในตลาดกรุงเทพฯ เนื่องจากโครงสร้างของตลาดข้าวเหนียวคุณภาพดีระดับท้องที่มีโครงสร้างแข่งขันน้อยกว่าในตลาดค้าส่งกรุงเทพฯ

ตารางที่ 8.2 ผลการประมาณค่าความสัมพันธ์ของราคาข้าวในตลาดระดับต่าง ๆ และค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคา

ระดับตลาด	ค่าสัมประสิทธิ์		R ²	R ²	F-ratio	ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคา (ϵ_p)
	ค่าคงที่	ตัวแปรอิสระ ^{4/}				
ระดับฟาร์ม ^{1/} และตลาดท้องถิ่น FGRPP = f(WGRPLG)	187.81	0.9180 (104.82) [*]	0.9791	0.9790	10987.56	0.9692
ตลาดท้องถิ่น ^{2/} และตลาดขายส่ง กรุงเทพฯ WGRPLG = f(WGWRPLG)	148.92	5.2526 (53.85) [*]	0.9331	0.9328	2900.03	0.9777
WGRPLG = f(WGRBRPA1)	1260.366	6.2137 (21.22) [*]	0.6809	0.6794	450.25	0.8129
ตลาดขายส่งกรุงเทพฯและตลาด ส่งออก ^{3/} WGWRPLG = f(FOBGRPLG)	2920.399	25.2359 (38.02) [*]	0.9054	0.9048	1445.67	0.7927
WGBRPA1 = f(FOBGBRPA1)	2150.63	24.0660 (26.02) [*]	0.8587	0.8566	425.29	0.8222
โรงงานแปรรูปและตลาดขายส่ง กรุงเทพฯ WGRSP = f(WGRPSG)	8943.56	0.7644 (16.02) [*]	0.6342	0.6317	256.57	0.5364

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ : ^{1/} ราคาระดับฟาร์ม คือราคาข้าวเหนียวที่เกษตรกรได้รับ มาจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

^{2/} ราคาข้าวเปลือกขายส่งตลาดภูมิภาค ราคาข้าวสารขายส่งตลาดกรุงเทพฯ และราคาขายส่งแป้งข้าว

เหนียวโม่น้ำ มาจากสำนักสารสนเทศการค้าในประเทศ กระทรวงพาณิชย์

^{3/} ราคาส่งออก F.O.B ของข้าวเหนียวเมล็ดยาว และข้าวเหนียวพิเศษ เอ วัน มาจากสมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย

^{4/} ตัวเลขในวงเล็บ คือ ค่า t-statistic และ (*) หมายถึงมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาในส่วนในตลาดข้าวคุณภาพต่ำในระดับของตลาดขายส่งกรุงเทพฯ กับตลาดภูมิภาคพบว่า โครงสร้างของตลาดข้าวคุณภาพต่ำมีการแข่งขันน้อยกว่าในตลาดข้าวเหนียวคุณภาพดี โดยค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาระหว่างราคาขายส่งข้าวสารเหนียวเอวันตลาดกรุงเทพฯ (WGRBRPA1) กับราคาขายส่งข้าวเปลือกเหนียวที่ตลาดภูมิภาค (WGRPLG) มีค่าเท่ากับ 0.8129 ซึ่งต่ำกว่าค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาในตลาดระดับเดียวกัน หมายความว่าพ่อค้าส่งในตลาดกรุงเทพฯ สามารถดูดซับส่วนเหลือของการตลาดของการเปลี่ยนแปลงราคาของข้าวคุณภาพต่ำได้มากกว่าข้าวคุณภาพสูง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าโครงสร้างตลาดข้าวเหนียวคุณภาพสูงในประเทศมีระดับ

การแข่งขันที่เข้มข้นกว่าตลาดข้าวเหนียวคุณภาพต่ำโดยเฉพาะโครงสร้างตลาดข้าวเหนียวในระดับโรงงานแปรรูปกับระดับตลาดขายส่งกรุงเทพฯ ที่ผลการวิเคราะห์ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาเท่ากับ 0.5364 หมายถึงเมื่อราคาขายส่งข้าวสารเหนียวเมล็ดสั้นเปลี่ยนแปลงไป 1% จะทำให้ราคาขายส่งแป้งข้าวเหนียวไม่น้ำเปลี่ยนแปลงไป 0.5364% ซึ่งสะท้อนโครงสร้างตลาดที่มีการแข่งขันน้อย ผู้ค้าส่งข้าวสารตลาดกรุงเทพฯสามารถดูดซับส่วนเหลือการตลาดจากการเปลี่ยนแปลงราคาได้ในปริมาณมาก

ในขณะที่ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของราคาข้าวเหนียวในตลาดระดับส่งออกกับตลาดค้าส่งในประเทศ พบว่า ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาข้าวสารส่งออก F.O.B. ข้าวเหนียวเมล็ดยาว 10% ไปยังราคาข้าวสารขายส่ง 10% เมล็ดยาวตลาดกรุงเทพฯ เท่ากับ 0.7927 นั่นคือเมื่อราคาข้าวสารส่งออก F.O.B. ข้าวเหนียวเมล็ดยาว 10% เปลี่ยนไป 1% ราคาข้าวสารขายส่ง 10% เมล็ดยาวตลาดกรุงเทพฯ จะเปลี่ยนแปลงไป 0.7927% ในทิศทางเดียวกัน แม้ว่าค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาดังกล่าวจะสะท้อนถึงการส่งผ่านราคาที่ยังคงมีประสิทธิภาพและโครงสร้างตลาดที่ยังคงแข่งขันก็ตาม แต่หากเปรียบเทียบกับค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาของตลาดข้าวเหนียวในประเทศทั้งตลาดระดับท้องถิ่นในภูมิภาคและตลาดขายส่งกรุงเทพฯ จะพบว่าราคาข้าวเหนียวของตลาดในประเทศจะส่งผ่านอย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าในตลาดส่งออก หรือสามารถกล่าวได้ว่าตลาดข้าวเหนียวในระดับส่งออกมีโครงสร้างการแข่งขันน้อยกว่าตลาดในประเทศ จึงเป็นเหตุให้ผู้ส่งออกสามารถดูดซับส่วนเหลือการตลาดที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของราคาได้มากกว่าพ่อค้าข้าวเหนียวในตลาดระดับอื่นๆ

8.5 สรุป

เกษตรกรไทยผลิตข้าวเหนียวโดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน โดยผลผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทยเฉลี่ยประมาณ 5.9 ล้านตันต่อปี เป็นผลผลิตเพื่อการส่งออกเฉลี่ยประมาณ 200,000 ตันต่อปี และผลผลิตส่วนใหญ่ใช้ในสำหรับบริโภคในประเทศ ดังนั้นวิถีการตลาดข้าวเหนียวในประเทศยังไม่ซับซ้อนมากนัก เกษตรกรส่วนใหญ่จะจำหน่ายข้าวเหนียวหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วมากกว่าสี่เดือน เพื่อให้มั่นใจว่าจะมีผลผลิตข้าวเหนียวในฤดูกาลเพาะปลูกต่อไปเพียงพอต่อการบริโภคของครัวเรือน อย่างไรก็ตามปัจจุบันแนวโน้มการปลูกข้าวเหนียวเพื่อการค้ามีมากขึ้นหลังจากการปรับตัวขึ้นอย่างต่อเนื่องของราคาข้าวเหนียวในตลาดโลก อันเนื่องมาจากความต้องการบริโภคข้าวเหนียวโดยตรงและผลผลิตข้าวเหนียวเพื่อแปรรูป จากประเด็นดังกล่าวจึงพออนุมานได้ว่าโครงสร้างตลาดข้าวเหนียวน่าจะแตกต่างจากโครงสร้างข้าวเจ้าหรือข้าวโดยทั่วไปในประเทศไทย การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของราคาโดยใช้ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาสามารถชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงของตลาดข้าวเหนียวในระดับต่างๆ และยังสามารถนำไปสู่ผลสรุปในเรื่องโครงสร้างตลาดหรือชี้ให้เห็นความเข้มข้นของการแข่งขันในตลาดข้าวเหนียวได้ ดังนั้น แม้ว่าปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยในแต่ละปีจะสัดส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับผลผลิตข้าวเหนียวทั้งประเทศ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากค่าสัมประสิทธิ์ของราคาในตลาดระดับต่างๆ พบว่าการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในตลาดระดับต่างๆ ทั้งระดับส่งออก ระดับขายส่งกรุงเทพฯ ระดับภูมิภาค และระดับฟาร์มมีทิศทางเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในระดับส่งออกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง

ราคาข้าวเหนียวในตลาดทุกระดับ และเกษตรกรยังไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตเองได้ ในขณะที่โครงสร้างตลาดข้าวเหนียวของไทยในตลาดระดับภูมิภาคและระดับขายส่งกรุงเทพฯ มีโครงสร้างค่อนข้างแข่งขัน การส่งผ่านราคาในตลาดดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แสดงว่าผู้ค้าในทุกระดับแม้กระทั่งเกษตรกรจะได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงของราคาข้าวเหนียว ในขณะที่ตลาดข้าวเหนียวในระดับส่งออกมีโครงสร้างการแข่งขันที่น้อยกว่าตลาดในประเทศ ดังนั้นผู้ที่ได้ประโยชน์สูงสุดจากการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียว คือผู้ส่งออกข้าวเหนียว เพราะสามารถดูดซับส่วนเหลือการตลาดจากการเปลี่ยนแปลงราคาได้มากที่สุด โดยตลาดข้าวคุณภาพดีจะมีการแข่งขันมากกว่าข้าวคุณภาพต่ำหรือข้าวเหนียวเพื่อการแปรรูป ดังนั้นพ่อค้าในตลาดระดับขายส่งกรุงเทพฯ สามารถดูดซับส่วนเหลือของการเปลี่ยนแปลงราคาหรือได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงราคาในตลาดข้าวเหนียวเมล็ดยาวหรือข้าวคุณภาพสูงได้น้อยกว่าในตลาดข้าวคุณภาพต่ำ ซึ่งข้าวคุณภาพสูงเป็นผลผลิตข้าวเหนียวส่วนใหญ่ที่จำหน่ายในตลาดภายในประเทศและเป็นที่ยอมรับบริโภคโดยตรงของประชากรในประเทศ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับตลาดส่งออกจะพบว่าตลาดส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีจะมีลักษณะค่อนข้างผูกขาดมากกว่าข้าวคุณภาพต่ำ นั่นคือในตลาดส่งออกผู้ส่งออกของไทยสามารถดูดซับส่วนเหลือการตลาดในตลาดคุณภาพสูงได้ดีกว่าตลาดข้าวคุณภาพต่ำ แสดงว่าผู้ส่งออกข้าวเหนียวของไทยยังเป็นผู้ดำเนินการกำหนดราคาข้าวเหนียวในตลาดข้าวเหนียวคุณภาพสูงในระดับส่งออกได้

บทที่ 9

สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

9.1 สรุป

ประเทศไทยมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปีประมาณ 67 ล้านไร่ แบ่งเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวประมาณ 16.71 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 27.52 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปี และเป็นพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังประมาณร้อยละ 5.48 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปรัง ซึ่งเกษตรกรไม่นิยมปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังเพราะขายได้ราคาต่ำกว่าผลผลิตข้าวเจ้า อย่างไรก็ตามแนวโน้มของพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวในช่วงกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมาลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยสัดส่วนของพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวลดลงจากประมาณร้อยละ 37.76 ในช่วงปี 2532 เหลือเพียงร้อยละ 24.19 ในปี 2552-53 สาเหตุเนื่องจากเกษตรกรในแหล่งเพาะปลูกข้าวเหนียวที่สำคัญ เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบนปรับเปลี่ยนพื้นที่ไปปลูกข้าวเจ้า โดยเฉพาะข้าวขาวดอกมะลิ 105 ที่ขายได้ราคาสูงกว่าและแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้ปลูกข้าวเหนียวให้เพียงพอกับการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ปัจจุบันข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 เป็นพันธุ์ที่เกษตรกรนิยมปลูกมากที่สุดเพราะคุณสมบัติในการบริโภคที่เมล็ดเรียวยาวและอ่อนนุ่ม รวมทั้งให้ผลผลิตสูงกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมืองและต้านทานโรคแมลงได้ดีกว่า ผลการศึกษาระบุว่าพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวร้อยละ 79.72 เป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 ซึ่งแตกต่างจากการปลูกข้าวเหนียวในอดีตที่มีความหลากหลายทางพันธุกรรมมากกว่าโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากการบริโภคโดยตรงและการแปรรูปเป็นอาหารแล้วข้าวเหนียวยังมีคุณสมบัติทางยา ดังนั้นจึงพบว่าปัจจุบันมีการนำข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองกลับมาส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกอีกครั้งเนื่องจากคุณสมบัติที่ดีต่อสุขภาพดังกล่าว

การผลิตข้าวเหนียวในระดับครัวเรือนของเกษตรกรมีวัตถุประสงค์เพื่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเป็นหลัก เกษตรกรจะพิจารณาพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวโดยให้ความสำคัญกับปริมาณข้าวเหนียวสำหรับบริโภคในครัวเรือนเป็นลำดับแรก โดยผู้ที่มิพบบาทในการตัดสินใจคือหัวหน้าครัวเรือนที่ส่วนใหญ่เป็นเพศชายและมีประสบการณ์ในการปลูกข้าวมากกว่า 30 ปี ในขณะที่การลดลงอย่างต่อเนื่องของจำนวนแรงงานในภาคเกษตรทั้งแรงงานเต็มเวลาและแรงงานที่ช่วยทำเกษตรบางส่วน ที่มีจำนวนเฉลี่ยเพียง 2.33 คนต่อครัวเรือนเท่านั้น เป็นแรงกดดันสำคัญที่ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวต้องยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่และเครื่องจักรที่ประหยัดแรงงานมาใช้ แม้ว่าอาจส่งผลให้คุณภาพของข้าวที่ผลิตได้ลดลง อย่างไรก็ตามการใช้แรงงานในการผลิตข้าวเหนียวค่อนข้างแตกต่างจากการผลิตข้าวทั่วไป คือจะเน้นการใช้แรงงานคนมากกว่าแรงงานเครื่องจักรหรือใช้แรงงานคนคิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 70 ของปริมาณแรงงานทั้งหมด โดยเฉพาะแรงงานครัวเรือนและแรงงานแลกเปลี่ยนเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาค่าจ้างแรงงานที่สูงขึ้นในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ปัจจุบันเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวมีขนาดพื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ย 15.06 ไร่ต่อครัวเรือน เป็นพื้นที่ปลูกข้าว 13.67 ไร่ต่อครัวเรือน โดยใช้สำหรับปลูกข้าวเหนียว 9.80 ไร่ต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 71.67 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด ดังนั้นรายได้หลักของ

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวจะมาจากข้าวประมาณ 73,573 บาทต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 78.15 ของรายได้จากภาคเกษตรทั้งหมด เป็นรายได้จากภาคเกษตร 84,000 บาทต่อครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 68.02 ของรายได้ทั้งหมดของครัวเรือน แสดงให้เห็นว่ารายได้จากภาคเกษตรโดยเฉพาะจากข้าวยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรในปัจจุบัน และเมื่อเกษตรกรขาดแคลนเงินทุนเพื่อใช้จ่ายหรือการลงทุนทางการเกษตรจะกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนสำคัญ 3 แหล่ง ได้แก่ ธ.ก.ส. สหกรณ์การเกษตร และกองทุนหมู่บ้าน

ด้านแบบแผนการผลิตและการใช้ปัจจัยการผลิตสำหรับปลูกข้าวเหนียวจะแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมในการผลิต เกษตรกรในพื้นที่นาน้ำฝนปลูกข้าวเฉพาะในฤดูนาปีโดยจะปลูกข้าวเหนียวเป็นหลัก ในขณะที่เกษตรกรในพื้นที่ชลประทานสามารถปลูกข้าวได้ทั้งฤดูนาปีและนาปรัง ซึ่งในฤดูนาปรังจะเริ่มเตรียมแปลงประมาณเดือนมกราคมและเก็บเกี่ยวประมาณปลายเดือนเมษายน เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะปลูกข้าวเจ้าเพื่อขายในขณะที่เกษตรกรในภาคเหนือจะปลูกข้าวเหนียวในฤดูนาปรังทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อขาย เกษตรกรใช้เมล็ดพันธุ์เฉลี่ย 9.03 กิโลกรัมต่อไร่ โดยเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานมีอัตราการใช้เมล็ดพันธุ์สูงกว่าพื้นที่นาน้ำฝน และใช้ปุ๋ยในปริมาณมากกว่าประมาณสองเท่า แม้ว่าจะปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ไม่ไวแสงที่ไม่ตอบสนองต่อการใช้ปุ๋ยเคมีเหมือนกันในฤดูนาปี โดยมาได้ค้ำจนถึงคุณสมบัติหรือค่าวิเคราะห์ดิน แต่ใช้ตามความเคยชินหรือจากประสบการณ์ที่เคยทำมา ต้นทุนค่าปุ๋ยจึงเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้น โดยต้นทุนการเพาะปลูกข้าวเหนียว เท่ากับ 5,773 บาทต่อไร่ แบ่งเป็นต้นทุนการผลิตผันแปร 3,892 บาทต่อไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 67.42 ของต้นทุนการผลิตทั้งหมด ในขณะที่ต้นทุนคงที่เท่ากับ 2,149 บาทต่อไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 32.58 ของต้นทุนการผลิตทั้งหมด โดยต้นทุนที่มีสัดส่วนมากที่สุดคือ ต้นทุนค่าแรงงานและต้นทุนค่าปุ๋ย ในขณะที่ต้นทุนคงที่มีสัดส่วนสูงที่สุดคือต้นทุนค่าใช้ที่ดิน เท่ากับ 1,940 บาทต่อไร่ ซึ่งเพิ่มสูงขึ้นในช่วง 1-2 ปีที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเป็นผลจากความต้องการใช้ที่ดินที่สูงขึ้นจากการขยายตัวของประชากรและการแย่งพื้นที่ของพืชแข่งขัน ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเป็นผลจากนโยบายรับจำนำข้าวที่ทำให้ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อการปลูกข้าวเพิ่มสูงขึ้นส่งผลให้ค่าเช่าที่ดินเพิ่มสูงขึ้นด้วย ในขณะที่ผลผลิตข้าวเหนียวเฉลี่ยเท่ากับ 500 กิโลกรัมต่อไร่ เมื่อคำนวณผลตอบแทนจากการปลูกข้าวเหนียวพบว่า ผลตอบแทนต่อไร่เท่ากับ 630 บาทต่อไร่ หรือ 1.5 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งถือว่าต่ำมากเมื่อเทียบกับพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังจะทำการผลิตข้าวเหนียวต่อไปเพราะยังมีความจำเป็นสำหรับการบริโภคในครัวเรือน และถ้าหากคำนวณผลตอบแทนเหนือต้นทุนที่เป็นเงินสดเกษตรกรยังได้ผลตอบแทน 3,181 บาทต่อไร่ หรือ 6.4 บาทต่อกิโลกรัม โดยผลผลิตข้าวเหนียวจากฟาร์มจะถูกขายในตลาดร้อยละ 59.85 และอีกร้อยละ 29.72 เก็บไว้บริโภคในครัวเรือน หรือคิดเป็นจำนวนข้าวเหนียวที่บริโภคเฉลี่ย 164.64 กิโลกรัมข้าวสารต่อคนต่อปี ซึ่งมากกว่าปริมาณการบริโภคข้าวเฉลี่ยของคนไทยโดยเฉพาะประชากรที่อาศัยในเมือง

ที่ผ่านมาเกษตรกรไทยประสบปัญหาความไม่แน่นอนของรายได้และราคาผลผลิตมาโดยตลอด ส่วนหนึ่งเป็นผลจากต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นและสภาพแวดล้อมในการผลิตที่ไม่เหมาะสม ทำให้รัฐบาลทุกชุดที่เข้ามาบริหารประเทศพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยผ่านมาตรการและโครงการช่วยเหลือ

เกษตรกรในรูปแบบต่างๆ ในส่วนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวที่ได้รับความสนใจและเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือโครงการรับจำนำข้าวและโครงการประกันรายได้เกษตรกร ในแง่ความพึงพอใจของเกษตรกรส่วนใหญ่จะพึงพอใจต่อทั้งสองโครงการในระดับที่ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่มุมมองด้านผลประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจะพบว่า เกษตรกรประมาณร้อยละ 57.5 ได้รับประโยชน์จากโครงการประกันรายได้ มีเกษตรกรเพียงร้อยละ 22.5 ได้รับประโยชน์จากโครงการรับจำนำข้าว เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยที่มีพื้นที่เพาะปลูกน้อย จำเป็นต้องเก็บผลผลิตส่วนใหญ่ไว้บริโภคในครัวเรือน อย่างไรก็ตามกรณีที่โครงการรับจำนำรับซื้อข้าวในราคาที่สูงกว่าท้องตลาดประมาณร้อยละ 30 ทำให้เกษตรกรมีแนวโน้มที่จะขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวมากขึ้นโดยเฉพาะข้าวหอมมะลิ เพราะสามารถขายผลผลิตได้ในราคาสูงและมั่นใจว่ามีตลาดรับซื้อ โดยเกษตรกรส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 90 ไม่มีแผนจะปรับพื้นที่เพาะปลูกข้าวไปปลูกพืชชนิดอื่น แสดงว่าการดำเนินนโยบายรับจำนำข้าวเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรประสบความสำเร็จในแง่การอนุรักษ์อาชีพทำนามากขึ้น แต่อาจจะกระทบกับตลาดข้าวในระยะยาวเพราะการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของอุปทานข้าว

ในส่วนวิถีการตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทยจะเริ่มจากตลาดข้าวเปลือก โดยมีเกษตรกรทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตกระจายอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบน ผลผลิตข้าวเหนียวร้อยละ 40.15 จะถูกใช้ประโยชน์ในการบริโภค เก็บเป็นเมล็ดพันธุ์และวัตถุประสงค์อื่นๆ ที่จำเป็นของครัวเรือน หลังจากนั้นผลผลิตข้าวเหนียวส่วนที่เหลือจะถูกส่งไปยังตลาด ผ่านช่องทางการตลาดสำคัญ 5 ช่องทาง โดยขายผ่านสหกรณ์การเกษตรและพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่นมากที่สุด รองลงมาคือ โรงสี ทำข้าว และตลาดกลาง ซึ่งช่องทางการกระจายดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ ในอดีตพ่อค้าท้องถิ่นถือเป็นช่องทางการกระจายข้าวเปลือกเหนียวที่สำคัญที่สุด ผลผลิตมากกว่าร้อยละ 60 จะถูกขายผ่านช่องทางนี้ แต่ปัจจุบันผลของนโยบายรับจำนำข้าวและการคมนาคมขนส่งที่สะดวกมากขึ้นทำให้เกษตรกรหันไปขายข้าวให้กับโรงสีโดยตรงเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ปัจจุบันโรงสียังทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมข้าวให้กับรัฐบาลในโครงการรับจำนำ โดยโรงสีที่ทำหน้าที่แปรรูปข้าวสารและเก็งกำไรจากส่วนต่างข้าวเปลือกจะได้รับประโยชน์จากโครงการดังกล่าว ในขณะที่โรงสีที่ทำธุรกิจขายข้าวสารในชื่อการค้าของตนหรือส่งข้าวสารในตลาดส่งออกจะได้รับผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของต้นทุนข้าวเปลือกและการขาดแคลนอุปทานข้าวเพื่อการส่งออก เนื่องจากผลผลิตข้าวเหนียวหนึ่งในสามเป็นผลผลิตข้าวในโครงการรับจำนำของรัฐบาล โดยกรณีข้าวเหนียวจะได้รับผลกระทบน้อยกว่าข้าวเจ้า เพราะปริมาณข้าวเหนียวที่เข้าสู่โครงการรับจำนำมีเพียงร้อยละ 5.59 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด สำหรับการกำหนดราคาในตลาดข้าวเปลือกเหนียว โรงสีถือเป็นสถาบันทางการตลาดที่มีอำนาจในการกำหนดราคาซื้อข้าวเหนียวในแต่ละท้องถิ่น โดยโรงสีจะอ้างอิงราคาจากหยัง ผู้ส่งออก และราคาขายส่งข้าวสาร ณ ตลาดกรุงเทพฯ เป็นสำคัญ

ในขณะที่ตลาดข้าวสารเหนียว ผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดราคาคือผู้ส่งออกและโรงสี ผู้ส่งออกจะกำหนดราคาซื้อข้าวโดยอ้างอิงจากราคาข้าวสารเหนียวในตลาดโลกแล้วส่งผ่านมาที่หยังและโรงสี ในขณะที่ตลาดในประเทศโรงสีจะเป็นผู้กำหนดราคาขายข้าวสารโดยอ้างอิงจากราคาขายส่งข้าวสาร ณ ตลาดกรุงเทพฯ ของกรมการค้าภายในร่วมกับการพิจารณาต้นทุนการรับซื้อข้าวเปลือกเหนียวบวกกับต้นทุนในการแปรรูปและค่าขนส่งที่เกิดขึ้น ดังนั้นตลาดข้าวสารเหนียวจะเริ่มต้นจากโรงสี

ที่รวบรวมข้าวเปลือกจากสถาบันการตลาดในตลาดข้าวเปลือกทุกประเภทนำมาแปรรูปเป็นข้าวสารส่งผ่านตลาดตามช่องทางการตลาดสำคัญ 4 ช่องทาง ได้แก่ การส่งขายให้กับพ่อค้าขายส่งข้าวสารในประเทศร้อยละ 52.26 ผลผลิตอีกร้อยละ 34.97 จะส่งขายให้กับหญิงที่เป็นตัวแทน และผลผลิตประมาณร้อยละ 3.54 และ 5.90 จะขายผ่านตลาดการค้าสมัยใหม่ (modern trade) และส่งเข้าโรงงานแปรรูป

ปัจจุบันการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตและศักยภาพการค้าเพิ่มมากขึ้นของโรงสีส่งผลให้โรงสีหลายแห่งปรับตัวกลายเป็นผู้ผลิตข้าวในชื่อการค้าของตนเองและบางแห่งกลายเป็นผู้ส่งออกข้าวสารเองโดยไม่ต้องผ่านหญิงหรือผู้ส่งออก ทำให้ปริมาณข้าวที่ส่งผ่านหญิงลดลงกว่าครึ่ง โดยเฉพาะข้าวเหนียวที่ตลาดส่งออกสำคัญเป็นตลาดข้าวเหนียวคุณภาพในเอเชียทำให้กระบวนการติดต่อธุรกิจและการส่งออกไม่ยุ่งยากเหมือนกรณีส่งข้าวหอมมะลิไปสหภาพยุโรปหรือสหรัฐอเมริกา โดยผลผลิตข้าวเหนียวถูกใช้ประโยชน์ในประเทศมากกว่าร้อยละ 86.67 ในขณะที่ตลาดข้าวเหนียวในต่างประเทศมีเพียงร้อยละ 13.33 เท่านั้น ซึ่งโครงสร้างตลาดข้าวเหนียวในปัจจุบันจะแตกต่างจากโครงสร้างข้าวเจ้าหรือข้าวทั่วไป ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของราคาโดยใช้ค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยในแต่ละปีจะสัดส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับผลผลิตข้าวเหนียวทั้งประเทศ แต่การเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในตลาดระดับต่างๆ ทั้งระดับส่งออก ระดับขายส่งกรุงเทพฯ ระดับภูมิภาค และระดับฟาร์มมีทิศทางเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในระดับส่งออกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวในตลาดทุกระดับ และเกษตรกรยังไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตเองได้ ในขณะที่โครงสร้างตลาดข้าวเหนียวของไทยในตลาดระดับภูมิภาคและระดับขายส่งกรุงเทพฯ มีโครงสร้างค่อนข้างแข็งแกร่งการส่งผ่านราคาในตลาดดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แสดงว่าผู้ค้าในทุกระดับแม้กระทั่งเกษตรกรจะได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงของราคาข้าวเหนียว ในขณะที่ตลาดข้าวเหนียวในระดับส่งออกมีโครงสร้างการ แข่งขันที่น้อยกว่าตลาดในประเทศ ดังนั้นผู้ที่ได้ประโยชน์สูงสุดจากการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียว คือผู้ส่งออกข้าวเหนียว เพราะสามารถดูดซับส่วนเหลือการตลาดจากการเปลี่ยนแปลงราคาได้มากที่สุดและโครงสร้างตลาดข้าวเหนียวแตกต่างกันตามคุณภาพของผลผลิต โดยพบว่า สำหรับตลาดในประเทศนั้นตลาดข้าวคุณภาพดีจะมีการแข่งขันมากกว่าข้าวคุณภาพต่ำหรือข้าวเหนียวเพื่อการแปรรูป โดยพ่อค้าในตลาดระดับขายส่งกรุงเทพฯ สามารถดูดซับส่วนเหลือของการเปลี่ยนแปลงราคาหรือได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงราคาในตลาดข้าวเหนียวเมล็ดยาวหรือข้าวคุณภาพสูงได้น้อยกว่าในตลาดข้าวคุณภาพต่ำ ซึ่งข้าวคุณภาพสูงเป็นผลผลิตข้าวเหนียวส่วนใหญ่ที่จำหน่ายในตลาดภายในประเทศและเป็นที่ยอมรับสำหรับบริโภคโดยตรงของประชากรในประเทศ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับตลาดส่งออกจะพบว่าตลาดส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีจะมีลักษณะค่อนข้างผูกขาดมากกว่าข้าวคุณภาพต่ำ นั่นคือในตลาดส่งออกผู้ส่งออกของไทยสามารถดูดซับส่วนเหลือการตลาดในตลาดคุณภาพสูงได้ดีกว่าตลาดข้าวคุณภาพต่ำ แสดงว่าผู้ส่งออกข้าวเหนียวของไทยยังเป็นผู้ดำเนินการกำหนดราคาข้าวเหนียวในตลาดข้าวเหนียวคุณภาพสูงในระดับส่งออกได้

สำหรับผลการศึกษากการตอบสนองของอุปทานข้าวเหนียวต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทั้งด้านราคาและไม่ใช้ราคา ระบุว่าราคาข้าวเหนียวและราคาข้าวเจ้าในปีที่ผ่านมา ราคาปุ๋ยเคมี งบประมาณ

การวิจัย พื้นที่ชลประทานและปริมาณน้ำฝน มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงอุปทานข้าวเหนียว ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นว่าตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีการผลิตข้าวเหนียวได้รับผลกระทบจากการคุกคามของพืชแข่งขันโดยเฉพาะข้าวเจ้าพันธุ์ใหม่ที่ทำให้ผลผลิตสูงและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจดีกว่าข้าวเหนียว รวมทั้งผลกระทบจากนโยบายของภาครัฐที่ได้กำหนดนโยบายการส่งเสริมวิจัยเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวและการพัฒนาระบบชลประทานในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งนโยบายดังกล่าวได้สร้างความเข้มแข็งให้กับการผลิตข้าวเจ้าพันธุ์ใหม่มากกว่าการผลิตข้าวเหนียว เหตุการณ์ดังกล่าวได้ผลักดันให้ชาวนาในภาคใต้ ภาคกลาง ภาคเหนือตอนล่าง ปรับเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวเหนียวไปปลูกข้าวเจ้าพันธุ์ใหม่ ส่วนชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวหอมมะลิที่สำคัญของประเทศก็ลดพื้นที่ปลูกข้าวเหนียว และหันไปปลูกข้าวหอมมะลิเพื่อขายเช่นกัน ปัจจุบันจึงเหลือแหล่งปลูกข้าวเหนียวที่สำคัญเพียงสองภูมิภาค คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน และภาคเหนือตอนบน ทั้งนี้เนื่องจากประชากรในภูมิภาคนี้นิยมบริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก จึงจำเป็นต้องปลูกข้าวเหนียวไว้บริโภคในครัวเรือน อย่างไรก็ตามจากผลการศึกษาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนซึ่งเป็นผู้ผลิตข้าวเหนียวที่สำคัญของประเทศ เริ่มตอบสนองต่อปัจจัยทางเศรษฐกิจในการตัดสินใจเพาะปลูกข้าวมากขึ้น ดังนั้นปัจจุบันนโยบายรับจำนำข้าวของรัฐที่ยกระดับราคาข้าวหอมมะลิให้สูงกว่าข้าวเหนียว และยกระดับราคาข้าวเจ้าพันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสงในระดับเดียวกับราคาข้าวเหนียวทำให้ข้าวเหนียวไม่สามารถแข่งขันกับราคาข้าวหอมมะลิและข้าวเจ้าได้ทั้งในด้านราคาและผลตอบแทนที่เกษตรกรได้รับ พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวจะลดลงส่งผลให้อุปทานข้าวเหนียวในตลาดลดลงตามมาผลกระทบจากปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเกิดในหลายมิติทั้งการขาดแคลนผลผลิตข้าวเหนียวทำให้ราคาข้าวเหนียวในประเทศเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งจะกระทบกับประชาชนที่มีรายได้น้อยโดยเฉพะผู้ใช้แรงงานและเกษตรกรที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง รวมทั้งการสูญเสียความหลากหลายของสายพันธุ์ข้าวเหนียวพันธุ์ดีของประเทศในอนาคต

ในแง่ของการส่งออกข้าวเหนียวของไทยจะมีสัดส่วนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับข้าวเจ้าประเทศไทยส่งออกข้าวเหนียวเฉลี่ยประมาณ 200,000 ตันต่อปี ในขณะที่ส่งออกข้าวเจ้าประมาณ 6-10 ล้านตันต่อปี และผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมดมีประมาณ 5.9 ล้านตันต่อปี หรือผลผลิตข้าวเหนียวที่ส่งออกมีประมาณร้อยละ 5 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด จะเห็นว่าผลผลิตข้าวเหนียวกว่าร้อยละ 95 ใช้สำหรับบริโภคและการแปรรูปในประเทศ ส่วนผลผลิตที่ส่งออกมากกว่าร้อยละ 50 ของผลผลิตข้าวเหนียวที่ส่งออกทั้งหมดจะส่งออกในตลาดอาเซียนและตลาดอื่นๆ ในเอเชีย เช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ จีน ญี่ปุ่น ไต้หวัน และฮ่องกง เป็นต้น นอกจากการนำไปบริโภคโดยตรงแล้วประเทศผู้นำเข้าส่วนใหญ่จะนิยมนำเข้าข้าวเหนียวจากไทยไปใช้เพื่อการแปรรูปในอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่ม ส่วนปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวของไทยในแต่ละปีไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความต้องการของประเทศผู้นำเข้าและประเทศไทยพึ่งพิงตลาดหลักเพียงไม่กี่ประเทศ รวมทั้งยังมีคู่แข่งสำคัญที่ส่งออกข้าวเหนียวในราคาต่ำกว่าไทย ทั้งเวียดนาม และปากีสถาน ดังนั้นแม้ว่าโครงการรับจำนำข้าวจะส่งผลกระทบต่อตลาดข้าวเหนียวส่งออกไม่มากนักเมื่อเทียบกับข้าวทั่วไปหรือข้าวหอมมะลิอาจถือว่าเป็นผลกระทบทางอ้อมที่เกิดขึ้นจากการเพิ่มขึ้นของต้นทุนการผลิตในประเทศและความไม่แน่นอนของอุปทานข้าวเหนียวในตลาด

ทำให้ความสามารถในการแข่งขันลดลง แต่ผลกระทบสำคัญต่อตลาดข้าวเหนียวในประเทศคือราคาขายส่งข้าวสารเหนียวที่เพิ่มสูงขึ้นจะกระทบกับประชาชนที่มีรายได้ต่ำโดยเฉพาะผู้ใช้แรงงานและเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินที่ต้องบริโภคข้าวเหนียวในราคาที่แพงขึ้น

สำหรับประเทศที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากเป็นอันดับสองในอาเซียนรองจากไทย คือ สปป.ลาว โดย สปป.ลาว มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปี เท่ากับ 4.697 ล้านไร่ และพื้นที่เพาะปลูกข้าวในฤดูนาปรังประมาณ 67,000 ไร่ การทำนาส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงทางตอนกลางของประเทศ เนื้อที่ปลูกข้าวประมาณร้อยละ 85 คิดเป็นเนื้อที่ 3.978 ล้านไร่ เป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวทั้งข้าวเหนียวนาปีและข้าวเหนียวไร่ ซึ่งเกษตรกรจะเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เองและเน้นการใช้แรงงานคนเป็นหลักเพราะค่าจ้างแรงงานในลาวยังมีราคาถูก การใช้แรงงานเครื่องจักรในการปลูกข้าวพบไม่มากนัก จะมีใช้เฉพาะในการเตรียมดินเท่านั้น ส่วนการใช้รถเกี่ยวนาดในช่วงการเก็บเกี่ยวยังไม่แพร่หลาย ผลผลิตข้าวจากฟาร์มของเกษตรกรใน สปป.ลาว จะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลักเช่นเดียวกับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือของไทย ที่เหลือจะส่งไปจำหน่ายยังตลาดโดยขายให้กับพ่อค้ารวบรวมในหมู่บ้านหรือขายให้โรงสี เพื่อส่งผ่านไปยังพ่อค้าข้าวสารในตลาดสดในเมือง ส่งเข้าโรงงานแปรรูป และขายปลีกให้กับผู้บริโภคโดยตรง ผลผลิตข้าวส่วนหนึ่งจะขายให้กับหน่วยงานของรัฐรวมทั้งบริษัทเสบียงอาหารของแต่ละแขวงจะซื้อไว้จำหน่ายให้ประชาชนในปลายฤดู ซึ่งถือว่าภาครัฐมีบทบาทสำคัญในตลาดข้าวของลาว ในขณะที่ผลผลิตบางส่วนก็จะส่งออกขายตามแนวชายแดนของเวียดนาม จีน และไทย แต่มีปริมาณไม่มากนัก ปัจจุบัน สปป.ลาว สามารถผลิตข้าวเพียงพอต่อการบริโภคในประเทศและมีเป้าหมายการส่งเสริมการผลิตข้าวเพื่อการส่งออกในปี 2556 โดยเป้าหมายการส่งออกข้าวของ สปป.ลาว ส่วนใหญ่จะเน้นการส่งออกข้าวเจ้าคุณภาพดี รองลงมาคือการส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดี ซึ่งกำหนดปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีประมาณ 35,000 ตัน ในปี 2556 และเพิ่มเป็น 85,000 ตัน ในปี 2563 นโยบายดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อตลาดส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีของไทย เพราะพันธุ์ข้าวเหนียวที่ปลูกใน สปป.ลาว คือ พันธุ์ กข6 เช่นเดียวกับไทย แต่ต้นทุนการผลิตของ สปป.ลาวต่ำกว่าไทยมาก ดังนั้น หาก สปป.ลาว สามารถพัฒนาคุณภาพของข้าวเหนียวได้ใกล้เคียงกับไทยไม่เพียงจะกระทบกับตลาดส่งออกของไทยเท่านั้น แต่ในอนาคตผู้บริโภคข้าวเหนียวในประเทศไทยอาจจะหันไปบริโภคข้าวเหนียวคุณภาพดีราคาถูกจาก สปป.ลาว แทนการบริโภคข้าวเหนียวไทยที่ราคา มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ

ในส่วนของการผลิตข้าวเหนียวในภูมิภาคอาเซียน ประเทศไทยถือว่าเป็นประเทศที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุด รองลงมาได้แก่ สปป.ลาวและเวียดนาม โดยพื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวไทยมีประมาณ 16.71 ล้านไร่ สูงกว่าลาวประมาณสี่เท่าและมากกว่าเวียดนามประมาณแปดเท่า ผลผลิตข้าวเหนียวเกือบทุกประเทศในอาเซียนจะปลูกเพื่อบริโภคและใช้ในอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารในประเทศเป็นหลัก ซึ่งชนิดของข้าวสารเหนียวที่ขายในตลาดท้องถิ่นในประเทศอาเซียนแต่ละประเทศ จะประกอบด้วยข้าวเหนียว 3 ชนิดใหญ่ ได้แก่ ข้าวสารเหนียวเมล็ดยาว ข้าวเหนียวเมล็ดสั้นที่ส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมือง และข้าวเหนียวดำ โดยชนิดข้าวที่ประชากรเกือบทุกประเทศในอาเซียนนิยมบริโภคมากที่สุดคือข้าวเหนียวเมล็ดยาวที่มีลักษณะอ่อนนุ่มโดยเฉพาะข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 ที่นำเข้าจาก

ประเทศไทย โดยเฉพาะการนำไปประกอบอาหารหรือขนมในประเพณีหรือเทศกาลสำคัญๆ ดังนั้นจึงพบว่า ราคาข้าวสารเหนียวเมล็ดยาวจะมีราคาแพงที่สุดโดยเฉพาะในเวียดนามที่มีราคาสูงกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมืองหรือข้าวเมล็ดสั้นมาก และราคาขายปลีกข้าวสารเหนียวใน สปป.ลาว จะต่ำกว่าราคาข้าวเหนียวในประเทศอื่นๆ มาก ซึ่งเป็นผลจากต้นทุนการผลิตใน สปป.ลาว ที่ต่ำกว่าประเทศผู้ผลิตข้าวเหนียวรายอื่นๆ ในขณะที่มีผลผลิตข้าวเหนียวอีกไม่ถึงร้อยละ 5 ที่ส่งออกไปขายในตลาดต่างประเทศ โดยประเทศในภูมิภาคอาเซียนที่ส่งออกข้าวเหนียวมี 2 ประเทศ คือไทยและเวียดนาม หากมองในแง่ของต้นทุนการผลิตแล้วต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยสูงกว่าทั้งคู่แข่งในการส่งออกอย่างเวียดนาม และคู่แข่งในเชิงพื้นที่เพาะปลูกเช่น สปป.ลาว โดยต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยเฉลี่ยประมาณ 10 บาทต่อกิโลกรัม ในขณะที่ สปป.ลาว และเวียดนามใช้ต้นทุนการผลิตเพียง 5.66 และ 4.30 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งส่งผลให้ราคาข้าวเหนียวของไทยที่ส่งออกสูงกว่าเวียดนามประมาณร้อยละ 30-50 แต่ข้าวเหนียวไทยก็ยังคงครองส่วนแบ่งในตลาดโลกได้มากกว่าร้อยละ 95 เนื่องจากยังคงรักษาตลาดข้าวเหนียวคุณภาพดี ซึ่งถือเป็นจุดแข็งเพียงอย่างเดียวที่ประเทศไทยได้เปรียบคู่แข่งการส่งออกข้าวเหนียวอย่างเวียดนาม ในขณะที่ราคาส่งออกข้าวเหนียวของไทยที่เพิ่มสูงขึ้นและสูงกว่าข้าวเหนียวเวียดนามมากก็ทำให้ไทยเสียส่วนแบ่งการตลาดข้าวเหนียวในตลาดโลกส่วนหนึ่งให้กับเวียดนาม โดยที่ส่วนแบ่งการตลาดข้าวเหนียวของไทยลดลงเหลือร้อยละ 89.60 ในปี 2553 และเวียดนามมีส่วนแบ่งการตลาดเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 3.16 ในปี 2549 เป็นร้อยละ 9.82 ในปี 2553 นอกจากนี้ในอนาคตไทยอาจจะต้องนำเข้าข้าวเหนียวจาก สปป.ลาว ที่ตั้งเป้าหมายการส่งออกข้าวเหนียวคุณภาพดีประมาณ 85,000 ตัน ในปี 2563 โดยเฉพาะตลาดผู้นำเข้าข้าวเหนียวรายใหญ่ของโลกเป็นประเทศในแถบเอเชีย เช่น เกาหลี ญี่ปุ่น และฮ่องกง ที่นำเข้าผลผลิตข้าวเหนียวกว่าร้อยละ 50 ของผลผลิตข้าวเหนียวในตลาดโลก ที่อาจจะหันไปซื้อข้าวเหนียวจาก สปป.ลาว และเวียดนามที่มีราคาถูกกว่า

9.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อสรุปในการศึกษา “โครงการข้าวเหนียวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” มีข้อค้นพบที่สำคัญเพื่อเป็นข้อมูลและแนวทางการสร้างนวัตกรรมเชิงนโยบายเกี่ยวกับข้าวเหนียวของไทยเพื่อรองรับการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2558 ทั้งข้อสรุปเกี่ยวกับการผลิตข้าวเหนียวในระดับฟาร์ม การเปลี่ยนแปลงของตลาดและราคาข้าวเหนียวของไทย ภาวะการนำเข้าการส่งออกข้าวเหนียวในภูมิภาคอาเซียน รวมทั้งผลกระทบจากการดำเนินนโยบายต่างๆ ของรัฐบาล จากข้อสรุปดังกล่าวนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายข้าวเหนียวไทยที่สำคัญใน 3 ด้าน ได้แก่ 1) ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการผลิตข้าวเหนียวไทยในระดับฟาร์ม 2) ข้อเสนอแนะด้านอุปทานและการปรับปรุงโครงสร้างตลาดข้าวเหนียว และ 3) ข้อเสนอแนะเพื่อเพิ่มศักยภาพการแข่งขันในตลาดส่งออก ดังนี้

ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการผลิตข้าวเหนียวไทยในระดับฟาร์ม

1. เสริมสร้างความสามารถในการจัดการเพื่อลดต้นทุนการผลิต

ปัจจุบันต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของไทยเพิ่มสูงขึ้นกว่าในอดีตมากและสูงกว่าต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวโดยเปรียบเทียบับประเทศผู้ผลิตสำคัญและคู่แข่งชั้นการส่งออกอย่างเวียดนามกว่าเท่าตัว ซึ่งสาเหตุสำคัญมาจากปัจจัยหลักสองประการ คือ ประการแรก การใช้ปุ๋ยเคมีโดยไม่ได้คำนึงถึงคุณสมบัติและค่าวิเคราะห์ของดิน ทำให้หลายพื้นที่มีการใช้ปุ๋ยเคมีในอัตราที่สูงกว่าปริมาณปุ๋ยเคมีที่เหมาะสม และประการที่สอง ต้นทุนค่าแรงงานที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ดังนั้น มาตรการในการลดต้นทุนที่จะต้องทำอย่างต่อเนื่องและเร่งด่วน ควรดำเนินการ 3 แนวทางหลักได้แก่

- ให้ความสำคัญกับการจัดทำมาตรการส่งเสริมโครงการปุ๋ยสั่งตัด ที่กรมส่งเสริมการเกษตรได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2555 ให้มีความต่อเนื่องและเกิดผลในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง เนื่องจากที่ผ่านมาการดำเนินโครงการและนโยบายของรัฐในการส่งเสริมการให้ความรู้ทางวิชาการที่เหมาะสมในการผลิตข้าวจะเป็นโครงการที่ดำเนินการในระยะสั้นและไม่มีการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ทำให้ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้หรือไม่สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกรได้อย่างแท้จริง
- การวิจัยและพัฒนาเครื่องจักรทดแทนแรงงานคนที่มีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมการผลิตที่แตกต่างกันของเกษตรกร มีต้นทุนในการผลิตเครื่องจักรไม่สูง และต้องเป็นเครื่องจักรที่สามารถผลิตข้าวเหนียวได้คุณภาพใกล้เคียงกับการใช้แรงงานคน
- การลดต้นทุนค่าจ้างแรงงานเครื่องจักร โดยการสนับสนุนการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตข้าวในหมู่บ้านแล้วให้การสนับสนุนงบประมาณเพื่อซื้อเครื่องจักรกลในการผลิตหมุนเวียนให้สมาชิกใช้ร่วมกันโดยจ่ายค่าเช่าในราคาถูก เช่น รถดำนา รถไถสีล้อเล็ก หรือเครื่องเกี่ยวขนาดเล็กลง เป็นต้น และให้กลุ่มเกษตรกรแต่ละกลุ่มบริหารจัดการและกำหนดกฎระเบียบในการใช้ร่วมกัน

การลดต้นทุนการผลิตไม่เพียงแต่จะเป็นการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของตลาดส่งออกข้าวเหนียวไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นการเตรียมพร้อมเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2558 ที่ประเทศไทยจะต้องลดภาษีการนำเข้าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียนเหลือ 0% ซึ่งต้นทุนการผลิตที่ต่ำจะเป็นกำแพงป้องกันการไหลเข้าของข้าวเหนียวราคาถูกจากต่างประเทศ

2. การกำหนดนโยบายช่วยเหลือเกษตรกรอย่างเท่าเทียมกันและลดช่องว่างของการกระจายรายได้

มาตรการช่วยเหลือชาวนาที่ใช้งบประมาณสูงที่สุดในตอนนี้คือ นโยบายรับจำนำข้าว แต่สัดส่วนของเกษตรกรที่ได้รับประโยชน์จากโครงการดังกล่าวมีเพียงหนึ่งในสามของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

ทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีพื้นที่เพาะปลูกขนาดกลางและขนาดใหญ่ โดยเกษตรกรรายย่อยโดยเฉพาะเกษตรกรในพื้นที่นาขั้นน้ำฝนที่ผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน ไม่ได้ได้รับประโยชน์จากโครงการดังกล่าวของรัฐบาล ในขณะที่เกษตรกรรายใหญ่และเกษตรกรที่ปลูกข้าวในเขตพื้นที่ชลประทาน นอกจากจะได้ใช้ประโยชน์จากการพัฒนาระบบชลประทานของประเทศตลอดช่วงกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมาแล้ว โครงการรับจำนำข้าวทั้งในฤดูนาปีและฤดูนาปรังยังส่งผลให้เกษตรกรเหล่านี้ได้รับประโยชน์มากกว่าเกษตรกรในพื้นที่นอกเขตชลประทาน ดังนั้น

- ควรเน้นการช่วยเหลือเกษตรกรรายเล็กที่ผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยเฉพาะเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวที่ส่วนใหญ่ผลิตข้าวเพื่อยังชีพเท่านั้น ควรช่วยเหลือให้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากโครงการของรัฐบาล ดังเช่นนโยบายประกันรายได้ที่เกษตรกรมากกว่าร้อยละ 50 ของประเทศได้รับประโยชน์จากการดำเนินนโยบายดังกล่าว
- การยกเลิกนโยบายการรับจำนำข้าวในฤดูนาปรัง ด้วยเหตุผลหลักสองประการ คือ เกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวได้รับประโยชน์จากการพัฒนาระบบชลประทานจากการที่สามารถปลูกข้าวได้ 2 ครั้งในรอบปีและสามารถปลูกข้าวพันธุ์ไม่ไวแสง จึงเห็นได้ชัดเจนว่าเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานมีรายได้สูงกว่าเกษตรกรที่อยู่นอกเขตชลประทาน การดำเนินนโยบายรับจำนำข้าวในฤดูนาปรังจึงไม่ได้ช่วยเหลือเกษตรกรกลุ่มที่มีรายได้ต่ำโดยเฉพาะเกษตรกรนอกเขตพื้นที่ชลประทาน แต่กลับทำให้ช่องว่างของการกระจายรายได้ของไทยมีความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น
- เน้นการพัฒนาการอย่างยั่งยืน โดยสนับสนุนการพึ่งพาตนเอง แม้ว่ารายได้จากข้าวจะเป็นรายได้หลักของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว แต่หากมองผลตอบแทนสุทธิจากการปลูกข้าวเหนียวถือว่าอยู่ในระดับต่ำเมื่อเทียบกับการปลูกพืชชนิดอื่นหรือการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร ดังนั้นควรพัฒนาอาชีพเสริมนอกภาคการเกษตรสำหรับเกษตรกรในพื้นที่นาขั้นน้ำฝนที่ไม่ได้อยู่ในเขตชลประทาน เพื่อยกระดับรายได้ของครัวเรือนให้สูงขึ้น โดยการส่งเสริมการพัฒนาวิชาชีพที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

3. การสร้าง product niche เฉพาะพื้นที่ และการสร้างเครือข่ายเพื่อการผลิตโดยคำนึงถึงคุณภาพ

จากผลการศึกษาที่สะท้อนให้เห็นว่าความได้เปรียบของข้าวเหนียวไทยในตลาดโลกคือความได้เปรียบด้านคุณภาพของข้าว ดังนั้นการที่รัฐบาลกำหนดราคาข้าวเหนียวพันธุ์อื่นๆ ที่ไม่ใช่ข้าวพันธุ์ กข6 ทั้งพันธุ์พื้นเมืองและพันธุ์ปรับปรุง ในราคา 15,000 บาทต่อตันเท่ากัน อาจส่งผลให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนไปปลูกข้าวพันธุ์ไม่ไวแสงหรือข้าวเหนียวคุณภาพต่ำ ที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูงแทนการปลูกข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดเฉพาะ (niche market) เช่น ตลาดข้าวเหนียวเพื่อสุขภาพ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อ 2 ประการ คือ ประการแรกทำให้ความหลากหลายของพันธุ์กรรมข้าว

เหนียวของไทยหายไป และประการที่สอง จะทำให้เกษตรกรปลูกข้าวเหนียวโดยเน้นให้ได้ผลผลิตในสูงมากกว่าการคำนึงถึงปัจจัยด้านคุณภาพของข้าวเหนียว ดังนั้น การสร้างตลาดข้าวเหนียวคุณภาพดีหรือข้าวเหนียวในตลาดเฉพาะให้มีราคาแตกต่างจากข้าวเหนียวพันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสง และการพัฒนาเครือข่ายการผลิตข้าวเหนียวคุณภาพของเกษตรกรมากขึ้นจึงเป็นแนวทางการพัฒนาการผลิตข้าวเหนียวในระดับฟาร์มอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะด้านอุปทานและการปรับปรุงโครงสร้างตลาดข้าวเหนียว

1. การดำเนินนโยบายด้านข้าวเหนียวควรคำนึงถึงมิติด้านความมั่นคงทางอาหาร

การเพาะปลูกข้าวเหนียวของเกษตรกรมีวัตถุประสงค์เพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก แต่จากผลการศึกษาระบุชัดเจนว่านโยบายของภาครัฐทั้งการพัฒนาระบบชลประทานและการแทรกแซงกลไกของตลาด ส่งผลให้อุปทานข้าวเหนียวของไทยมีแนวโน้มลดลงและผลที่ตามมาทันทีคือการเพิ่มขึ้นของระดับราคาข้าวเหนียวในประเทศ ซึ่งเป็นชนิดข้าวที่ประชากรในภาคเหนือตอนบนและภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนบริโภคเป็นอาหารหลัก โดยประชากรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยและผู้ใช้แรงงานซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มคนที่มีรายได้น้อย การเพิ่มขึ้นของราคาข้าวเหนียวจึงส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนเหล่านี้มากที่สุด ดังนั้น การกำหนดนโยบายของพืชอื่น โดยเฉพาะข้าวเจ้าจะต้องคำนึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับข้าวเหนียวด้วย รวมทั้งการกำหนดนโยบายด้านการวิจัยและพัฒนาของภาครัฐควรให้ความสำคัญในการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวเหนียวควบคู่กับการพัฒนาการผลิตข้าวเจ้า เพื่อสร้างสมดุลของผลผลิตข้าวเจ้าและข้าวเหนียวในประเทศให้เหมาะสม

2. สร้างความเข้มแข็งให้กลไกการแข่งขันของตลาดข้าวเหนียวระดับท้องถิ่น

ในตลาดข้าวเหนียวช่องทางการกระจายข้าวเปลือกเหนียวที่สำคัญคือพ่อค้าในตลาดระดับท้องถิ่น เนื่องจากปริมาณข้าวเหนียวที่เกษตรกรแต่ละรายนำมาขายมีปริมาณไม่มากนัก ดังนั้นการขายผ่านพ่อค้าท้องถิ่นเป็นช่องทางการตลาดที่ทำให้สามารถลดต้นทุนในการขนส่งของเกษตรกรได้ หากรัฐบาลดำเนินนโยบายรับจำนำข้าวต่อไปจะเป็นการส่งเสริมการผูกขาดของโรงสีที่เป็นจุดรับจำนำข้าวของรัฐบาล ทำให้ท่าข้าวและพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่นซึ่งเป็นตัวกลางในการปรับราคาข้าวในตลาดที่เคยมีหายไปและทางเลือกของเกษตรกรลดลง ดังนั้นต่อไปจะเหลือเพียงโรงสีไม่กี่รายในท้องที่ซึ่งจะเป็นการสนับสนุนการผูกขาดในตลาดข้าวและทำให้บรรยากาศการแข่งขันหายไป เกษตรกรไม่มีทางเลือกจะต้องขายข้าวให้กับโรงสีเท่านั้นแม้ว่าจะไม่มั่นใจในระบบตางค์และการตรวจสอบคุณภาพข้าวของโรงสี ดังนั้นอีกแนวทางหนึ่งที่รัฐบาลควรให้ความสำคัญคือการส่งเสริมให้องค์กรส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในตลาดข้าวระดับท้องถิ่น เช่น การดำเนินธุรกิจใหญ่ของตลาดกลางที่มีการตรวจสอบน้ำหนักและสิ่งเจือปนของข้าวโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ในขณะที่พ่อค้าหรือโรงสีเข้ามาเป็นผู้ซื้อในตลาดดังกล่าว

3. สร้างความแตกต่างในตลาดข้าวเหนียวไวต่อช่วงแสง (พันธุ์พื้นเมือง) ออกจากข้าวเหนียวพันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสง เพื่อให้เกิดความชัดเจนในคุณภาพของสินค้า

ผลการศึกษาค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคาในตลาดข้าวเหนียว ให้ข้อสรุปที่สำคัญสองประการคือ การเปลี่ยนแปลงราคาในตลาดข้าวเหนียวทุกระดับมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้นการที่ราคาส่งออกข้าวเหนียวเพิ่มสูงขึ้นจะทำให้ผู้เกี่ยวข้องในตลาดข้าวเหนียวทุกระดับรวมทั้งเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงของราคา และผู้ส่งออกของไทยยังมีอำนาจในการกำหนดราคาข้าวเหนียวคุณภาพดีในตลาดโลก ดังนั้น แม้ว่าปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวแต่ละปีของไทยจะมีปริมาณไม่มากแต่การพัฒนาคุณภาพข้าวเหนียวเพื่อรักษาระดับราคาข้าวเหนียวในตลาดส่งออก จะทำให้เกษตรกรผู้ผลิตข้าวเหนียวในประเทศได้รับประโยชน์จากการเพิ่มขึ้นของราคาข้าวเหนียวหน้าฟาร์มเช่นกัน

ข้อเสนอแนะเพื่อเพิ่มศักยภาพการแข่งขันในตลาดส่งออก

ปัจจุบันประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งออกข้าวเหนียวมากที่สุดในโลกทั้งในเชิงมูลค่าและเชิงปริมาณ แต่ส่วนแบ่งการตลาดข้าวเหนียวของไทยกำลังลดลงและถูกแย่งชิงตลาดสำคัญๆ ในเอเชียไปจากประเทศเวียดนาม และในอนาคตจะมีคู่แข่งที่สำคัญคือ สปป.ลาว ที่กำลังพัฒนาการผลิตข้าวเหนียวเพื่อการส่งออกในอีกไม่กี่ปี ดังนั้นนอกจากจะต้องให้ความสำคัญกับการลดต้นทุนการผลิตอย่างจริงจังแล้ว จำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพของข้าวเหนียวและขยายตลาดไปสู่ตลาดใหม่ๆ เพิ่มขึ้น ดังนี้

1. ขยายตลาดใหม่และลดการพึ่งพิงตลาดหลักเพียงไม่กี่ประเทศ

การส่งออกข้าวของไทยจะพึ่งพิงตลาดหลักเพียงไม่กี่ประเทศ โดยเฉพาะจีน ญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา ทำให้ปริมาณการส่งออกข้าวเหนียวแต่ละปีไม่แน่นอนและส่วนใหญ่แกว่งตัวอยู่ในระดับ 200,000 – 300,000 ตันต่อปี ในขณะที่ประเทศผู้นำเข้าข้าวเหนียวรายใหญ่ในตลาดโลกยังมีหลายประเทศที่มีมูลค่าการนำเข้าสูงต่อเนื่องทุกปี เช่น ไอวอริโคสต์ ในจีเรีย รัสเซีย และตลาดใหม่ๆ เช่น ประเทศในแถบตะวันออกกลาง ดังนั้น การขยายตลาดของข้าวเหนียวไปในประเทศดังกล่าวจะช่วยเพิ่มมูลค่าการส่งออกและเป็นการลดความเสี่ยงในด้านความไม่แน่นอนของตลาดส่งออกข้าวเหนียวได้

2. พัฒนาคุณภาพข้าวเหนียวเพื่อส่งออกและรักษาความจำเพาะของข้าวเหนียวไทย

สาเหตุที่ผู้บริโภคในต่างประเทศนิยมบริโภคข้าวเหนียวไทยมากกว่าข้าวเหนียวที่มาจากเวียดนามหรือแหล่งที่มาอื่น เนื่องจากคุณสมบัติในการบริโภคทั้งการที่เมล็ดเรียวยาว และมีความหอมนุ่ม ตลาดต่างประเทศจึงให้ค่าราคาสูงกว่าเพราะคุณสมบัติความจำเพาะดังกล่าว ดังนั้นสิ่งที่จำเป็นต้องรักษาไว้เพื่อให้เกิดความแตกต่างจากประเทศผู้ผลิตอื่นคือความได้เปรียบในด้านคุณภาพของข้าวเหนียวไทย ซึ่งในอนาคตข้าวเหนียวไทยอาจต้องแข่งขันกับข้าวเหนียว กข6 คุณภาพดีจาก สปป.ลาว แต่ราคาต่ำกว่าข้าวเหนียวของไทยมาก ดังนั้นหากในระยะยาว สปป.ลาว สามารถพัฒนาอุตสาหกรรมการสีข้าว

ให้มีมาตรฐานในระดับส่งออกได้ตลาดข้าวเหนียวของไทยจะได้รับผลกระทบอย่างแน่นอน การปรับปรุงคุณภาพและรักษาคุณลักษณะความจำเพาะของข้าวเหนียวไทย และการใช้จุดเด่นด้านความหลากหลายทางพันธุกรรมข้าวเหนียวที่มีอยู่มาเป็นจุดขายจึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนที่ภาครัฐต้องให้ความสำคัญ

3. ยกเลิกมาตรการแทรกแซงราคา

แม้ว่ามาตรการแทรกแซงราคาของรัฐบาลโดยการดำเนินการนโยบายรับจำนำข้าวจะไม่ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการส่งออกข้าวเหนียว เพราะปริมาณข้าวเหนียวที่เข้าสู่โครงการรับจำนำมีเพียงร้อยละ 5.59 ของผลผลิตข้าวเหนียวทั้งหมด แต่ทำให้เกิดความไม่แน่นอนของการรับคำสั่งซื้อหรือทำสัญญาส่งมอบข้าวในระยะยาว เพราะผู้ส่งออกไม่สามารถคาดการณ์ปริมาณผลผลิตหรืออุปทานข้าวเหนียวในตลาดได้ และผลจากการยกระดับราคาข้าวเหนียวในประเทศทำให้ราคาข้าวเหนียวส่งออกของไทยขยับขึ้นสูงกว่าข้าวเหนียวของประเทศคู่แข่งประมาณร้อยละ 30 ดังนั้นแม้ว่าตลาดโลกจะให้ราคาค่าความจำเพาะหรือค่าพรีเมียมของข้าวเหนียวไทยสูงกว่าคู่แข่ง แต่ปรากฏการณ์ที่ราคาข้าวเหนียวไทยสูงกว่าเวียดนามมากกว่า 300 ดอลลาร์สหรัฐต่อตัน ทำให้ไม่สะท้อนถึงค่าพรีเมียมของข้าว ดังนั้น จึงทำให้ไทยเสียส่วนแบ่งการตลาดข้าวให้กับเวียดนามและในอนาคตก็อาจจะต้องสูญเสียตลาดให้กับ สปป.ลาวที่กำลังจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้ส่งออกข้าวเหนียวในอนาคตอันใกล้

เอกสารอ้างอิง

- คธาฤทธิ สีทธิกุล. 2540. การศึกษาพฤติกรรมราคาและการพยากรณ์ราคาสินค้าเกษตรที่สำคัญ
กรณีศึกษา: ข้าว ยางพารา มันสำปะหลัง ข้าวโพด กุ้งกุลาดำ. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ชอบ ดีสวนโคก และคณะ. 2552. ขั้นตอนการเห็ดนา. สถาบันวิทยุพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.
- จูรี หงษ์อิน. 2544. ความรู้และการปฏิบัติในการปลูกข้าวเหนียวของเกษตรกรเขตพื้นที่ตำบล
เชียงเครือ อำเภอมือง จังหวัดสกลนคร. ปรินญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาส่งเสริม
การเกษตร. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- จุฬารณ ศรีสุขใส. 2545. การวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจการผลิตข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 โดยใช้ปุ๋ยพืช
สดในท้องที่อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ปีการเพาะปลูก 2543/44. วิทยานิพนธ์ปริญญา
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเศรษฐศาสตร์เกษตร. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- ทองอ่อน สิทธิไกร และคณะ. 2542. ดำรายาแผนโบราณ. ขอนแก่น : คณะพยาบาลศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เทศบาลตำบลโนนทอง. 2550. ข้อมูลพื้นฐานตำบลโนนทอง. (ออนไลน์) แหล่งที่มา :
<http://nonthong.go.th/default.php?bmodules=html&html=general>
- เทศบาลตำบลสำราญ. 2554. ข้อมูลพื้นฐานตำบลสำราญ. (ออนไลน์) แหล่งที่มา :
http://sumran.go.th/default.php?modules=fckeditor&fck_id=5&view_id=56&orderby=1
- นภาพรณ พรหมชนะ และคณะ. 2538. การวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจของการผลิต ข้าวเหนียวนาปี
ในพื้นที่ดินเค็ม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่ง
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- พงษ์สวัสดิ์ พันธรัตน์. 2547. การวิเคราะห์เปรียบเทียบต้นทุนและผลตอบแทนจากการ
เพาะปลูกข้าวเจ้าพันธุ์หอมมะลิ และข้าวเหนียวพันธุ์ กข 6: กรณีศึกษาของเกษตรกร
จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยรามคำแหง. กรุงเทพฯ.
- นฤจร อธิธิจระจรัส. ข้าวกับมนุษย์ : นิเวศวิทยาทางการเกษตรในเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2527. แปลจาก Hanks L. Rice and Man: Agricultural
Ecology in Southeast Asia.

- มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต. 2551. ข้าว : ความเชื่อมโยงวิถีชีวิตชาวเมืองและชาวชนบท. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี.
- มาณะสิริ เชาวกุล. 2539. การตรวจสอบค่าความยืดหยุ่นของการส่งผ่านราคา. วารสารเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (3)2: 133-138.
- มาณะสิริ เชาวกุล และคณะ. 2554. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยการทบทวนโครงสร้างตลาดข้าวของไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มูลนิธิข้าวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. 2554. ประวัติความเป็นมาของข้าว. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : <http://www.thairice.org/rice2.htm>
- วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย. 2553. ข้าวของพ่อ. กรุงเทพฯ : กลุ่มประชาสัมพันธ์ สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม.
- วิไลลักษณ์ สมมุติ. 2544. การปรับปรุงพันธุ์ข้าวขึ้นน้ำ. ศูนย์วิจัยข้าวปราจีนบุรี สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- วีระศักดิ์ คงฤทธิ์. 2552. ผลกระทบจากวิกฤติราคาข้าวต่อผลผลิตข้าวเหนียวในประเทศไทย. วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยทักษิณ 4(2): 195-216.
- ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ. 2550. การปรับปรุงพันธุ์ข้าวเหนียว กข6 สำหรับนาปรัง. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : <http://www.most.go.th/main/index.php/component/content/article/1672.html>
- ศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย. 2549. ข้าวเหนียวและผลิตภัณฑ์ : ส่งออกเพิ่ม...ต้นทุนพุ่ง. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : <http://www.kasikornresearch.com/th/K-EconAnalysis/Pages/ViewSummary.aspx?docid=7683>.
- ศูนย์วิจัยข้าวขอนแก่น. 2555. ความรู้พื้นฐานในการปลูกข้าว. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : <http://kkn-rsc.ricethailand.go.th/rice/plant/>
- ศูนย์วิจัยข้าวอุบลราชธานี. 2540. พันธุ์ข้าวเหนียวอุบล 2. สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร. กรุงเทพฯ.
- ศูนย์สารสนเทศ, สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2554. เนื้อที่เพาะปลูก ผลผลิต ผลผลิตต่อไร่ข้าวเหนียวและข้าวทั่วไป 2532-53.
- สมพร อิศวิลานนท์ และศานิต แก้วเอี่ยม. 2552. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการ “พลวัตเศรษฐกิจข้าวไทยและการมองไปข้างหน้า”. กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมพร อิศวิลานนท์. 2553. ข้าวไทย : การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างการผลิตและช่องทางการกระจาย. สถาบันคลังสมองของชาติ. กรุงเทพฯ.

สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการการค้าและการพัฒนา. 2551. กลไกการส่งออกข้าวของ สปป.ลาว.

เอกสารสรุปโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการพัฒนาการผลิตและการปรับปรุงประสิทธิภาพ กลไกการส่งออกข้าวของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”. สำนักงานความร่วมมือพัฒนาเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน.

สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย. 2555. ราคาส่งออกข้าวเหนียว F.O.B. ปี 2550 -55. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : http://www.thairiceexporters.or.th/List_%20of_statistic.htm

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2554. สำมะโนประชากรและเคหะปี 2553. (ออนไลน์) แหล่งที่มา <http://popcensus.nso.go.th/>

สำนักส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ ณ เวียงจันทน์. 2554. สรุปภาวะการผลิตและการตลาดข้าว ใน สปป.ลาว. กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2551. ภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : http://www.oae.go.th/more_news.php?cid=444

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2552. ราคาข้าวรายเดือน. (ออนไลน์) : http://www.oae.go.th/oae_report/price.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2553. ภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร ปี 2549-2550. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : http://www.oae.go.th/more_news.php?cid=444

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2554. สถิติการเกษตรประเทศไทย. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : <http://www.oae.go.th>.

สำนักพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าว. 2551. ข้าวเหนียว: อนาคต การผลิต และการตลาด. กรุงเทพฯ : กรมการค้า กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

หน่วยวิจัยธุรกิจเกษตร. 2540. สิ้นค้ายุทธศาสตร์ : กรณีข้าว. ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อภิชาติ สวนคำกอง และคณะ. 2542. ความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวเหนียวในเขต ภาคเหนือของประเทศไทย. สำนักวิจัยและส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้. เชียงใหม่.

อุดม ราศี. 2552. การผลิตและการตลาดข้าวเหนียวในจังหวัดหนองบัวลำภู ปีการผลิต 2550/2551. รายงานการศึกษาอิสระปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธุรกิจเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น.

อรอนงค์ นัยวิกุล. 2553. การใช้ประโยชน์จากข้าวเหนียว: อดีต ปัจจุบัน อนาคต. เอกสารประกอบการสัมมนาข้าวเหนียว : อนาคต การผลิต และการค้า . กรมการค้า กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

- อุดม ราศี. 2552. **การผลิตและการตลาดข้าวเหนียวในจังหวัดหนองบัวลำภู ปีการผลิต 2550/2551**. รายงานการศึกษาอิสระปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธุรกิจเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น.
- Arromdee, Virach. 1968. **Economics of Rice Trade among Counties of Sout East Asia**. Ph.D. Thesis, University of Minnesota.
- Barrett, C.B. and J.R. Li,. 2002. Distinguishing between Equilibrium and Integration in Spatial Price Analysis. **American Journal of Agricultural Economics** 84: 292-307.
- Berhman, J.R. 1968. **Supply response in Underdeveloped Agriculture: A case of annual crops in Thailand 1937-1968**. Amsterdam: Holland Publishing, Holland.
- Center for International Trade Studies. **The Asian Economic Community's Impact on The Thai Rice Economy**. Thailand Economics & Business Review. (Online) Available from : <http://www.dbdlogistics.com/userfiles/file/5.pdf> pp.3-6.
- E-To-China. 2556. **Glutinous Rice Import and Export Value 2006-2009**. (Online) Available from : http://trade.e-to-china.com/trade-data/china-import-export-volume_glutinous_rice.html
- Ganjareondee, Siri. 1975. **A Model of Thailand's Economy : An Econometric Approach**. Ph.D. Thesis, Monash University.
- Golomb, L. 1976. The Original, Space and Persistence of Glutinous Rice as A Staple Crop in Mainland Southeast Asia. **J. South East Asian Stud** 7: 1-15.
- Isvilanonda, S. and Poapongsakorn, N. 1994. "Rice supply and Demand in Thailand: The Future Outlook." **Sectoral Economic Program**. Thailand Development Research Institute, Bangkok.
- Kanivichaporn, Pichai. 1979. **An Econometric Study of The Asian Rice Economics 1956-1975**. Ph.D. Dissertation, University of Pennsylvania.
- Khoi Nguyen Trading and Technology Company Limited. 2011. Glutinous Rice Price in Vietnam. (Online) Available from : http://khoinguyen.trustpass.alibaba.com/product/119694798-101792332/Glutinous_rice.html
- Kongrithi, W. 2009. : **The Thai Rice Economy: Could Thailand Maintain Its Future Exportable Surplus?**. Ph.D. Dissertation, Kasetsart University, Thailand.

- Konjing, Chaiwat. 1970. **Supply Response Analysis in Subsistence Agriculture: Model Specification and Problem Conceptualization**. Faculty of Economics and Business Administration, Kasetsart University, Bangkok.
- Meenaphant, Sorrayuth. 1981. **An Economic Analysis of Thailand's Trade**. Ph.D. Dissertation, Rice University.
- Nerlove, M. 1956. "Estimate of the Elasticities of Supply of Selected Agricultural Commodities." **Journal of Farm Economics** 30 (October 1956): 496-508.
- Olsen K. and M. Purugganan. 2002. Molecular Evidence on The Original and Evolution of Glutinous Rice. **Genetic Society of America** 162 : 941-950.
- Pongsrihadulchai, Apichart. 1981. **Supply Analysis of Important Crops in Thailand**. Ph.D. Dissertation, Iowa State University.
- Ramangkura, Virabongsa. 1972. **A policy Simulation Model for the Development of the Economy of Thailand**. Ph.D. Dissertation, University of Pennsylvania.
- Roder, W., B. Keoboulapha, K.Vannalath and B. Phouaravanh. Glutinous Rice and Its Importance for Hill Farmer in Laos. **Econ. Bot.** 50: 401-408.
- Siamwalla, A. and Na Ranoong, V. 1990. **Compiling Knowledge on Rice**. Thailand Development Research Institute, Bangkok.
- Trairatvorakul, P. 1984. **The Effects on Income Distribution and Nutrition of Alternative Rice Price Policy in Thailand**. Washington D.C: International Food Policy Research Institute, Research Report No. 46.
- TDRI. 1988. **Dynamics of Thailand Agriculture, 1961-1985**. Thailand Development Research Institute, Bangkok.
- TDRI. 1992. **Food Situation Outlook in Asia: Case Study of Thailand**. Thailand Development Research Institute, Bangkok, Thailand.
- USDA Foreign Agricultural Service. 2011. **Grain and Feed Manual Hanoi 2011, Vietnam**.
- Vietnam Trade Promotion Agency. 2008. **Report on Vietnam Rice Production Sector**. (Online) Available from : <http://www.aseankorea.org/files/upload/board/120/6/VIETNAMESE%20RICE%20SECTOR%202008.pdf>

- Wattnutchariya, S. 1978. **Demand and Supply Analysis of Rice Production in Thailand With Reference to Government Policies on Prices.** Ph.D. Dissertation, Texas A&M University.
- Wong, C. M. 1978. "A Model for Evaluating the Effect of Thai Government Taxation of Rice Exports on Trade and Welfare." **American Journal of Agricultural Economics** 60 (1): 65-73.
- World Food Program, Vientiane, Lao PDR. 2008. **Food Market Study and Preliminary Household Level Survey on the impact of higher food prices on household food security.** (Online) Available from : http://www.foodsecurityatlas.org/lao/country/availability/food-markets/agricultural-naturalresources#_ftnref1

ภาคผนวก ก
แบบสอบถามเกษตรกร

แบบสอบถาม (เกษตรกร)

โครงการ “ข่าวเหี่ยวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน”
ภายใต้ชุดโครงการ “ การเสริมสร้างความเข้มแข็งเชิงนโยบายเกษตร”
สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และ สถาบันคลังสมองของชาติ
ปีการเพาะปลูก 2554/55 (พฤษภาคม2554– เมษายน2555)

ชื่อผู้สัมภาษณ์.....วันที่.....

ตอนที่ 1 สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหี่ยว

- ชื่อเกษตรกรผู้ตอบแบบสอบถาม.....
- ที่อยู่ บ้านเลขที่_____หมู่ที่/หมู่บ้าน_____ตำบล_____อำเภอ_____จังหวัด_____โทรศัพท์บ้าน/มือถือ_____
- หัวหน้าครัวเรือนชื่อ-สกุล..... เพศ ชาย หญิง
อายุ.....ปีระดับการศึกษา..... อาชีพหลัก²⁶.....อาชีพรอง.....
สถานภาพสมรส โสด สมรส หย่าร้าง หม้าย ประสบการณ์ในการทำงาน.....ปี
- จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

รายการ	จำนวนทั้งหมด (คน)	ชาย (คน)	หญิง (คน)
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน(เฉพาะสมาชิกที่อยู่ประจำ)			
สมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในวัยทำงาน(อายุ 13-60 ปี)			
สมาชิกที่ทำงานในภาคเกษตร			
สมาชิกที่ช่วยทำนา			
สมาชิกที่ทำงานนอกภาคเกษตรในพื้นที่			
สมาชิกที่อพยพไปทำงานนอกพื้นที่(อพยพภายใน 10 ปี)			

- ปัจจุบันท่านทำนาปีละ .....ครั้ง เริ่มปลูกข้าวนาปีเดือน.....ถึงเดือน.....
เริ่มปลูกข้าวนาปรังเดือน.....ถึงเดือน.....
เวลาการเริ่มทำนาปีในช่วง 30 ปีที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ มี ไม่มี
เริ่มเปลี่ยนเมื่อปีไหน.....ถ้ามี เปลี่ยนไปอย่างไร.....

²⁶อาชีพเดียวที่ทำเป็นประจำหรือใช้เวลามากที่สุด

ตอนที่ 2 การใช้ที่ดินและสภาพแวดล้อมการผลิตของฟาร์มในปีการเพาะปลูก 2554/55 (พฤษภาคม 2554- เมษายน 2555)

2.1 การถือครองที่ดินให้เริ่มถามก่อนว่ามีที่ดินทั้งหมดกี่แปลง _____ แปลงเนื้อที่รวม _____ ไร่ เป็นเจ้าของ _____ ไร่ เช่า _____ ไร่

จำนวนแปลงที่ดินที่ทำการเกษตร														
แปลงที่	พื้นที่รวมบ่อ (ไร่)	บ่อน้ำ (ไร่)	ในหรือนอกหมู่บ้าน 1 ในหมู่บ้าน 2 นอกหมู่บ้าน		แหล่งน้ำชลประทาน ①	ชนิดของพืชที่ปลูก ②	การเป็นเจ้าของ		รูปแบบการเช่าที่ดินทำการเกษตร					
							ใช้	ไม่ใช้	แบ่งผลผลิต			ผลผลิตตายตัว		เงินสด (บาท/ไร่)
									อัตรา (%) ผู้เช่าต่อผู้ให้เช่า	จำนวน (ถัง)	ราคา (บาท/ถัง)	จำนวน (ถัง/ไร่)	ราคา (บาท/ถัง)	
1			1	2			1	2						
2			1	2			1	2						
3			1	2			1	2						
4			1	2			1	2						

① แหล่งน้ำชลประทาน 5 = อื่นๆ ระบุ.....
 1 = คลองชลประทาน 2 = น้ำบาดาล 3 = ดัดบ่อบึงจากคลอง 4 = ไม่มีชลประทาน
 ② ชนิดของพืชที่ปลูก 1= ข้าว 2 = อ้อย 3 = ยางพารา 4 = มันสำปะหลัง 5 = ข้าวโพด 6 = พืชผัก 7 = ไม้ผล 8= อื่นๆ (ระบุ)

สรุป การใช้ที่ดิน

การใช้ที่ดิน	ตนเอง(ไร่)	เช่า(ไร่)	ทั้งหมด(ไร่)
1. ที่อยู่อาศัย			
2. พื้นที่เพาะปลูก			
2.1 พื้นที่สำหรับใช้ปลูกข้าว(นาปี)	.....	.....	.....
2.2 พื้นที่สำหรับใช้ปลูกข้าว (นาปรัง)	.....	.....	.....
2.3 พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียว (นาปี)	.....	.....	.....
2.4 พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียว (นาปรัง)	.....	.....	.....
2.5 พื้นที่เพาะปลูกพืชสวน ระบุ.....	.....	.....	.....
2.6 พื้นที่เพาะปลูกพืชไร่ระบุ.....	.....	.....	.....
2.7 พื้นที่เพาะปลูกผลไม้และไม้ยืนต้น	.....	.....	.....
2.8 พื้นที่อื่นๆ และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	.....	.....	.....
3. พื้นที่เพาะปลูกในเขตชลประทาน			
4. พื้นที่ว่างเปล่า			

2.2 สภาพแวดล้อมการผลิตของฟาร์ม

ชนิดของดิน ( ) ดินร่วน ( ) ดินร่วนปนทราย ( ) ดินทราย ( ) ดินเหนียว

( ) อื่นๆ ระบุ _____

ระยะทางจากฟาร์ม/แปลง ไปถึงตลาดผลผลิตหลัก _____ กิโลเมตร

ระยะทางจากฟาร์ม/แปลง ไปถึงบ้าน _____ กิโลเมตร

การกระจายตัวของน้ำฝน/ฝนตกช่วงเดือนใด _____ (อธิบาย)

ระบบการเพาะปลูกพืช ( ) ข้าว-ข้าว ( ) ข้าว-พืชอื่น ระบุ..... ( ) ข้าว-ว่างเปล่า

2.3 ต้นทุนการใช้ที่ดิน

ราคาที่ดินที่ใช้เพาะปลูก หากท่านต้องการขายในปัจจุบัน _____ บาทต่อไร่

ถ้าเป็นที่ดินของตนเอง หากให้ผู้อื่นเช่า ค่าเช่าที่ดินเฉลี่ยเป็นเท่าใด _____ บาทต่อไร่

อัตราค่าเช่าที่ดินเพื่อการเพาะปลูก สัญญาเดิม _____ บาท/ไร่/ปี

รูปแบบการเช่า ( ) ค่าเช่าคงที่เงินสด ( ) ค่าเช่าคงที่ผลผลิต

( ) เช่าแบบแบ่งผลผลิต ( ) อื่นๆ ระบุ.....

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกในปีการเพาะปลูก 2554/55

- การปลูกข้าวนาปีหรือพืชอื่นที่ปลูกในฤดูฝน(พฤษภาคม 2554- เมษายน 2555)

แปลงที่	เนื้อที่ (ไร่)	ชนิดของพืชที่ ปลูก	พันธุ์ที่ปลูก	จำนวน ผลผลิต (ก.ก.)	ราคาเฉลี่ย (บาท/ก.ก.)	มูลค่ารวม (บาท)
1						
2						
3						
4						
5						
6						

- การปลูกข้าวนาปรังหรือพืชอื่นที่ปลูกหลังฤดูฝน(พฤษภาคม 2554- เมษายน 2555)

แปลงที่	เนื้อที่ (ไร่)	ชนิดของพืชที่ ปลูก	พันธุ์ที่ปลูก	จำนวน ผลผลิต (ก.ก.)	ราคาเฉลี่ย (บาท/ก.ก.)	มูลค่ารวม (บาท)
1						
2						
3						
4						
5						
6						

2.4 รายได้จากกิจกรรมการผลิตอื่นๆ ของฟาร์ม

กิจกรรม	รายได้ (บาท/ปี)	ต้นทุน (บาท/ปี)	ผลตอบแทนสุทธิ (บาท/ปี)
1. การเลี้ยงสัตว์			
1.1 การเลี้ยงวัว/ควาย	.....	.....	.....
1.2 การเลี้ยงสัตว์ปีก	.....	.....	.....
1.3 การเลี้ยงสุกร	.....	.....	.....
1.4 การเลี้ยงสัตว์น้ำ/ประมง	.....	.....	.....
2. การปลูกพืช			
2.1 อ้อย	.....	.....	.....
2.2 มันสำปะหลัง	.....	.....	.....
2.3 ข้าวโพด	.....	.....	.....
2.4 แดงกวา/ถั่วฝักยาว/บวบ	.....	.....	.....
2.5 ไม้ผล	.....	.....	.....
2.6 อื่นๆ ระบุ.....	.....	.....	.....
3. การรับจ้างในภาคเกษตร			
3.1 การรับจ้างแรงงาน	.....	.....	.....
3.2 การรับจ้างเครื่องจักร	.....	.....	.....
3.3 ค่าเช่าที่ดิน	.....	.....	.....
4. รายได้นอกภาคการเกษตร			
4.1 ค้าขาย/ธุรกิจของตนเอง	.....	.....	.....
4.2 งานบริการ	.....	.....	.....
4.3 หัตถกรรม	.....	.....	.....
4.4 รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	.....	.....	.....
4.5 โรงงาน/บริษัท	.....	.....	.....
4.6 ก่อสร้าง	.....	.....	.....
4.7 เงินจากลูกหลานที่ส่งมาให้*	.....	.....	.....
4.8 เงินผู้สูงอายุ	.....	.....	.....
4.9 เงินช่วยเหลืออื่นจากราชการ	.....	.....	.....
4.10 รายได้จากการเสี่ยงโชค	.....	.....	.....
4.11 อื่นๆ ระบุ.....	.....	.....	.....

3. ต้นทุนการเพาะปลูกข้าวเหนียวในปีการผลิต 2554/55

3.1 ปริมาณและค่าใช้จ่ายการใช้ปัจจัยการผลิตในการผลิตข้าวเหนียวปีการผลิต 2554/55

พื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมด.....ไร่ พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวนาปี.....ไร่ พื้นที่เพาะปลูกข้าวเจ้านาปี.....ไร่

ปัจจัยการผลิต	ข้าวเหนียว จำนวน.....ไร่			ข้าวเจ้า จำนวน.....ไร่			รูปแบบการใช้ปัจจัยการผลิต		
	ตนเอง=1	ปริมาณ	ราคารวม	ตนเอง=1	ปริมาณ	ราคารวม	แหล่งที่ซื้อ ^{1/}	การจ่ายเงิน ^{2/}	เหตุผลในการเลือกใช้ ^{3/}
	ซื้อ=2	กก.	บาท	ซื้อ=2	กก.	บาท			
เมล็ดพันธุ์									
- ซื้อพันธุ์									
- ซื้อพันธุ์									
การใส่ปุ๋ยทั้งหมด.....ครั้ง									
1. ใส่รองพื้นก่อนปลูก (ปุ๋ยคอก/ปุ๋ยเคมี/ปุ๋ยชีวภาพ)									
สูตร									
สูตร									
2. ใส่เมื่ออายุข้าว .....วัน									
สูตร									
สูตร									
สูตร									
3. ใส่เมื่ออายุข้าว .....วัน									
สูตร									
สูตร									
4. ใส่เมื่ออายุข้าว .....วัน									
สูตร									
สูตร									

1/แหล่งที่ซื้อ 1=ร้านค้า 2=บริษัท 3=หน่วยงานราชการ 4= ช.ก.ส 5=อื่นๆ ระบุ..... 2/การจ่ายเงิน 1=สด 2=เงินเชื่อ

3/เหตุผลในการเลือกปัจจัยการผลิต 1=ประสบการณ์ตนเอง 2=เพื่อนบ้านแนะนำ 3=พ่อค้าแนะนำ 4=พนักงานส่งเสริมจากบริษัทเอกชน 5=เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจากหน่วยงานราชการ 6=สื่อโฆษณา

7= ผู้รวบรวม/โรงสี แนะนำ 8=อื่นๆ ระบุ.....

ข่าวเหี่ยวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

ปริมาณและค่าใช้จ่ายการใช้ปัจจัยการผลิตในการผลิตข้าวนาปีปีการเพาะปลูก 2554/55 (ต่อ)

ปัจจัยการผลิต	ข้าวเหนียว จำนวน.....ไร่			ข้าวเจ้า จำนวน.....ไร่			รูปแบบการใช้ปัจจัยการผลิต		
	ตนเอง=1	ปริมาณ	ราคารวม	ตนเอง=1	ปริมาณ	ราคารวม	แหล่งที่ซื้อ ^{1/}	การจ่ายเงิน ^{2/}	เหตุผลในการเลือกใช้ ^{3/}
	ซื้อ=2	กก.	บาท	ซื้อ=2	กก.	บาท			
1. ยาคุมหญ้าใช้หลังปลูก.....วัน									
ซื้อ									
ซื้อ									
2. ยาฆ่าหญ้าใช้หลังปลูก.....วัน									
ซื้อ									
ซื้อ									
3. การใช้สารกำจัดศัตรูและโรคพืชจำนวน.....ครั้ง									
ครั้งที่ 1 หลังปลูก.....วัน									
ซื้อ									
ซื้อ									
ครั้งที่ 2 หลังปลูก.....วัน									
ซื้อ									
ซื้อ									
ครั้งที่ 3 หลังปลูก.....วัน									
ซื้อ									
ซื้อ									

1/แหล่งที่ซื้อ 1=ร้านค้า 2=บริษัท 3=หน่วยงานราชการ 4= ธ.ก.ส 5=อื่นๆ ระบุ.....

2/การจ่ายเงิน 1=สด 2=เงินเชื่อ

3/เหตุผลในการเลือกปัจจัยการผลิต 1=ประสบการณ์ตนเอง 2=เพื่อนบ้านแนะนำ 3=พ่อค้าแนะนำ 4=พนักงานส่งเสริมจากบริษัทเอกชน 5=เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจากหน่วยงานราชการ 6=สื่อโฆษณา

7=ผู้รวบรวม/โรงสี แนะนำ 8=อื่นๆ ระบุ.....

3.3 ปริมาณและค่าใช้จ่ายการใช้ปัจจัยการผลิตในการผลิตข้าวนาปรังปีการเพาะปลูก 2554/55

พื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปรังทั้งหมด.....ไร่ พื้นที่เพาะปลูกข้าวเหนียวนาปรัง.....ไร่ พื้นที่เพาะปลูกข้าวเจ้านาปรัง.....ไร่

ปัจจัยการผลิต	ข้าวเหนียว จำนวน.....ไร่			ข้าวเจ้า จำนวน.....ไร่			รูปแบบการใช้ปัจจัยการผลิต		
	ตนเอง=1	ปริมาณ	ราคารวม	ตนเอง=1	ปริมาณ	ราคารวม	แหล่งที่ซื้อ ^{1/}	การจ่ายเงิน ^{2/}	เหตุผลในการเลือกใช้ ^{3/}
	ซื้อ=2	กก.	บาท	ซื้อ=2	กก.	บาท			
เมล็ดพันธุ์									
- ชื่อพันธุ์									
- ชื่อพันธุ์									
การใส่ปุ๋ยทั้งหมด.....ครั้ง									
1. ใส่รองพื้นก่อนปลูก (ปุ๋ยคอก/ปุ๋ยเคมี/ปุ๋ยชีวภาพ)									
สูตร									
สูตร									
2. ใส่เมื่ออายุข้าว .....วัน									
สูตร									
สูตร									
สูตร									
3. ใส่เมื่ออายุข้าว .....วัน									
สูตร									
สูตร									
4. ใส่เมื่ออายุข้าว .....วัน									
สูตร									
สูตร									

1/แหล่งที่ซื้อ 1=ร้านค้า 2=บริษัท 3=หน่วยงานราชการ 4= ร.ก.ส 5=อื่นๆ ระบุ.....

2/การจ่ายเงิน 1=สด 2=เงินเชื่อ

3/เหตุผลในการเลือกปัจจัยการผลิต 1=ประสบการณ์ตนเอง 2=เพื่อนบ้านแนะนำ 3=พ่อค้าแนะนำ 4=พนักงานส่งเสริมจากบริษัทเอกชน 5=เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจากหน่วยงานราชการ 6=สื่อโฆษณา

7=ผู้รวบรวม/โรงสี แนะนำ 8=อื่นๆ ระบุ.....

ข้าวเหนียวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

ปริมาณและค่าใช้จ่ายการใช้ปัจจัยการผลิตในการผลิตข้าวนาปรัง ปีการเพาะปลูก 2554/55 (ต่อ)

ปัจจัยการผลิต	ข้าวเหนียว จำนวน.....ไร่			ข้าวเจ้า จำนวน.....ไร่			รูปแบบการใช้ปัจจัยการผลิต		
	ตนเอง=1	ปริมาณ	ราคารวม	ตนเอง=1	ปริมาณ	ราคารวม	แหล่งที่ซื้อ ^{1/}	การจ่ายเงิน ^{2/}	เหตุผลในการเลือกใช้ ^{3/}
	ซื้อ=2	กก.	บาท	ซื้อ=2	กก.	บาท			
1. ยาคุมหญ้าใช้หลังปลูก.....วัน									
ซื้อ									
ซื้อ									
2. ยาฆ่าหญ้าใช้หลังปลูก.....วัน									
ซื้อ									
ซื้อ									
3. การใช้สารกำจัดศัตรูและโรคพืชจำนวน.....ครั้ง									
ครั้งที่ 1 หลังปลูก.....วัน									
ซื้อ									
ซื้อ									
ครั้งที่ 2 หลังปลูก.....วัน									
ซื้อ									
ซื้อ									
ครั้งที่ 3 หลังปลูก.....วัน									
ซื้อ									
ซื้อ									

1/แหล่งที่ซื้อ 1=ร้านค้า 2=บริษัท 3=หน่วยงานราชการ 4= ช.ก.ส 5=อื่นๆ ระบุ.....

2/การจ่ายเงิน 1=สด 2=เงินเชื่อ

3/เหตุผลในการเลือกปัจจัยการผลิต 1=ประสบการณ์ตนเอง 2=เพื่อนบ้านแนะนำ 3=พ่อค้าแนะนำ 4=พนักงานส่งเสริมจากบริษัทเอกชน 5=เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจากหน่วยงานราชการ 6=สื่อโฆษณา

7=ผู้รวบรวม/โรงสี แนะนำ 8=อื่นๆ ระบุ.....

3.5 ต้นทุนการผลิตข้าวอื่นๆ

ต้นทุน	ฤดูในปี (บาท)	ฤดูนาปรังครั้งที่ 1 (บาท)
1. ค่าธรรมเนียมการใช้น้ำ		
2. ค่าไฟฟ้า		
3. ค่าประกันความเสี่ยงพืชผล		
4. ค่าติดต่อ/ค่านายหน้าการจ้างแรงงาน		
5. ค่าปรับปรุงที่นา		
6. ค่าภาษี		
7. ค่าประกันอุบัติเหตุ		
8. อื่นๆ ระบุ.....		
9. อื่นๆ ระบุ.....		

3.6 สภาพการผลิตข้าวเหนียวในปี ปีการเพาะปลูก 2554/55 (พฤษภาคม 2554 – เมษายน 2555)

1. แรงจูงใจในการปลูกข้าวเหนียว(เลือกตอบ 1 ข้อ เฉพาะเหตุผลหลัก)

- ( ) 1. ราคาข้าวสูงกว่าราคาข้าวเจ้า
- ( ) 2. พื้นที่เหมาะสม
- ( ) 3. ทำตามปู่ย่า ตายาย
- ( ) 4. ปลูกไว้กินเอง
- ( ) 5. อื่นๆ ระบุ .....

2. สาเหตุในการเลือกพันธุ์ข้าว (เลือกตอบ 1 ข้อ เฉพาะเหตุผลหลัก)

ข้าวเหนียว

- ( ) 1. ง่ายในการปลูก
- ( ) 2. ไม่ต้องใส่ปุ๋ยมาก
- ( ) 3. รสชาติการรับประทาน
- ( ) 4. ให้ผลผลิตต่อไร่สูง
- ( ) 5. ทนต่อโรคหรือแมลง
- ( ) 6. ราคาดี
- ( ) 7. อื่นๆ ระบุ.....

พันธุ์ข้าวเจ้า

- ( ) 1. ง่ายในการปลูก
- ( ) 2. ไม่ต้องใส่ปุ๋ยมาก
- ( ) 3. รสชาติการรับประทาน
- ( ) 4. ให้ผลผลิตต่อไร่สูง
- ( ) 5. ทนต่อโรคหรือแมลง
- ( ) 6. ราคาดี
- ( ) 7. อื่นๆ ระบุ.....

3. ท่านเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ข้าวบ่อยแค่ไหน

พันธุ์ข้าวเหนียว

- ( ) 1. เปลี่ยนทุกปี
 ( ) 2. เปลี่ยนทุก 2 ปี
 ( ) 3. เปลี่ยนทุก 3 ปี
 ( ) 4. เปลี่ยนทุก 4 ปี
 ( ) 5. เปลี่ยนทุก 5-10 ปี
 ( ) 6. ไม่เคยเปลี่ยนมามากกว่า 10 ปี

4. เหตุผลที่ต้องเปลี่ยนพันธุ์เนื่องจาก

ข้าวเหนียว

- ( ) 0. ไม่เคยเปลี่ยนพันธุ์
 ( ) 1. เมล็ดข้าวคุณภาพไม่ดี
 ( ) 2. กลายพันธุ์
 ( ) 3. บุคคลอื่นแนะนำ
 ( ) 4. พันธุ์ข้าวที่เก็บไว้เสีย
 ( ) 5. อื่นๆ ระบุ.....

5. เคยได้รับการอบรมเกี่ยวกับวิธีการปลูกข้าวหรือไม่

- ( ) 0. ไม่เคย
 ( ) 1. เคยจำนวน.....ครั้งเรื่องเกี่ยวกับ
 การปลูกข้าว   การใช้ปุ๋ย
 การใช้สารเคมี   ข้าวอินทรีย์
 การจัดการด้านการตลาดข้าว
 อื่นๆ ระบุ.....

6. ท่านได้รับข้อมูลในการปลูกข้าวเหนียว

(เช่น เทคนิคการผลิต พันธุ์) บ้างหรือไม่

- ( ) 1. ไม่เคย (ใช้ประสบการณ์ตัวเอง)
 ( ) 2. หน่วยงานราชการ
 ( ) 3. พ่อค้า
 ( ) 4. โรงเรียน   ( ) 5. เพื่อนบ้าน
 ( ) 6. อื่นๆ ระบุ.....

พันธุ์ข้าวเจ้า

- ( ) 1. เปลี่ยนทุกปี
 ( ) 2. เปลี่ยนทุก 2 ปี
 ( ) 3. เปลี่ยนทุก 3 ปี
 ( ) 4. เปลี่ยนทุก 4 ปี
 ( ) 5. เปลี่ยนทุก 5-10 ปี
 ( ) 6. ไม่เคยเปลี่ยนมามากกว่า 10 ปี
(เลือก 1 ข้อเฉพาะเหตุผลหลัก)

ข้าวเจ้า

- ( ) 0. ไม่เคยเปลี่ยนพันธุ์
 ( ) 1. เมล็ดข้าวคุณภาพไม่ดี
 ( ) 2. กลายพันธุ์
 ( ) 3. บุคคลอื่นแนะนำ
 ( ) 4. พันธุ์ข้าวที่เก็บเสีย
 ( ) 5. อื่นๆ ระบุ.....

3.7 การใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกในรอบ 3 ปีการผลิตย้อนหลังปีการเพาะปลูก 2551/52-2553/54

พืชที่ปลูก/ฤดู (ไร่)	ฤดูนาปีหรือฤดูฝน			ฤดูนาปรัง/ฤดูแล้ง/หลังฤดูฝน		
	ข้าวเหนียว (ไร่)	ข้าวเจ้า (ไร่)	พืชอื่น (ไร่)	ข้าวเหนียว (ไร่)	ข้าวเจ้า (ไร่)	พืชอื่น (ไร่)
ปีการผลิต 2551/52						
ปีการผลิต 2552/53						
ปีการผลิต 2553/54						

4. การกระจายผลผลิตและรายได้จากการปลูกข้าวในปีการเพาะปลูก 2554/55

รายการ	ข้าวนาปี		ข้าวนาปรัง	
	ข้าวเหนียนาปี (กก.)	ข้าวเจ้านาปี (กก.)	ข้าวเหนียนาปรัง (กก.)	ข้าวเจ้านาปรัง (กก.)
1. ผลผลิตข้าวทั้งหมด				
2. ขาย *				
3. เก็บไว้ทำพันธุ์				
4. จ่ายเป็นค่าเช่าที่นาและ ค่าจ้างแรงงาน				
5. แบ่งให้ลูกและญาติ				
6. ใช้เลี้ยงสัตว์				
7. เก็บไว้บริโภค				
8. ทำบุญ				
9. อื่นๆ ระบุ.....				

ข้าวเหนียวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

4.2 การกระจายผลผลิตข้าวเหนียวนาปี

การขายข้าวนาปี	ขายให้ใคร (ชื่อคน หรือ ชื่อสถานประกอบการ)	ลักษณะ ธุรกิจ ❶	นาปี (เก็บเกี่ยวเดือน.....)					❷ ลักษณะธุรกิจ 1 = โรงสีข้าว 2 = พ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น 3 = ตัวแทนโรงสี 4 = ลานตากตัวแทนโรงสี 5 = รถเกี่ยวข้าว 6 = นายหน้ารถเกี่ยวข้าว 7 = กลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์ ❷/ลักษณะการรับชำระเงิน 1=เงินสด 2=รับเงินล่วงหน้า 3=รับเงินหลังจากหักหนี้ ❸/เหตุผลที่จำหน่ายให้กับ พ่อค้าคนดังกล่าว 1 = มีภาระผูกพันทางการเงิน (มีหนี้สิน) 2=สะดวกอยู่ใกล้ 3= พ่อค้าให้บริการดี 4= พ่อค้าให้ราคาดี 5= ไม่รู้จะขายให้ใคร 6= สถานที่ดังกล่าวเป็นศูนย์กลางการซื้อขาย 7= รู้จักพ่อค้าดีและเชื่อใจ (พ่อค้าขายประจำ) 8. อื่นระบุ.....
			ปริมาณ(กก.)	ราคาต่อกก. (บาท)	ลักษณะการรับชำระ เงิน ²	สาเหตุที่จำหน่าย ให้คนดังกล่าว ³	ค่าใช้จ่ายในการ ขาย(บาท)	
ขายทันทีหลังเกี่ยว	1.							
	2.							
0-2 เดือนหลังเกี่ยว	1.							
	2.							
2-4 เดือนหลังเกี่ยว	1.							
	2.							
มากกว่า 4 เดือน หลังเก็บเกี่ยว	1.							
	2.							

4.3 การกระจายผลผลิตข้าวเจ้านาปี

การขายข้าว นาปี	ขายให้ใคร (ชื่อคน หรือ ชื่อสถานประกอบการ)	ลักษณะ ธุรกิจ ❶	นาปี (เก็บเกี่ยวเดือน.....)					❷ ลักษณะธุรกิจ 1 = มีภาระผูกพันทางการเงิน (มีหนี้สิน) 2=สะดวกอยู่ใกล้ 3= พ่อค้าให้บริการดี 4= พ่อค้าให้ราคาดี 5= ไม่รู้จะขายให้ใคร 6= สถานที่ดังกล่าวเป็นศูนย์กลางการซื้อขาย 7= รู้จักพ่อค้าดีและเชื่อใจ (พ่อค้าขายประจำ) 8. อื่นระบุ.....
			ปริมาณ(กก.)	ราคาต่อกก. (บาท)	ลักษณะการรับชำระ เงิน ²	สาเหตุที่จำหน่าย ให้คนดังกล่าว ³	ค่าใช้จ่ายในการ ขาย(บาท)	
ขายทันทีหลังเกี่ยว	1.							
	2.							
0-2 เดือนหลังเกี่ยว	1.							
	2.							
2-4 เดือนหลังเกี่ยว								
มากกว่า 4 เดือน หลังเก็บเกี่ยว	1.							
	2.							

ข้าวเหนียวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

4.2.1 การกระจายผลผลิตข้าวเหนียวนาปรัง

การขายข้าวในปี	ขายให้ใคร (ชื่อคน หรือ ชื่อสถานประกอบการ)	ลักษณะ ธุรกิจ ❶	นาปรัง (เก็บเกี่ยวเดือน.....)					❶ ลักษณะธุรกิจ 1 = โรงสีข้าว 2 = พ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น 3 = ตัวแทนโรงสี 4 = ลานตากตัวแทนโรงสี 5 = รถเกี่ยวข้าว 6 = นายหน้ารถเกี่ยวข้าว 7 = กลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์ 2/ลักษณะการรับชำระเงิน 1=เงินสด 2=รับเงินล่วงหน้า 3=รับเงินหลังจากหักหนี้ 3/เหตุผลที่จำหน่ายให้กับ พ่อค้าคนดังกล่าว 1 = มีภาระผูกพันทางการเงิน (มีหนี้สิน) 2=สะดวกอยู่ใกล้ 3= พ่อค้าให้บริการดี 4= พ่อค้าให้ราคาดี 5= ไม่รู้จะขายให้ใคร 6= สถานที่ดังกล่าวเป็นศูนย์กลางการซื้อขาย 7= รู้จักพ่อค้าดีและเชื่อใจ (พ่อค้าขายประจำ) 8.อื่นระบุ.....
			ปริมาณ(กก.)	ราคาต่อกก. (บาท)	ลักษณะการรับชำระ เงิน ²	สาเหตุที่จำหน่าย ให้คนดังกล่าว ³	ค่าใช้จ่ายในการ ขาย(บาท)	
ขายทันทีหลังเกี่ยว	1.							
	2.							
0-2 เดือนหลังเกี่ยว	1.							
	2.							
2-4 เดือนหลังเกี่ยว	1.							
	2.							
มากกว่า 4 เดือน หลังเก็บเกี่ยว	1.							
	2.							

4.3.1 การกระจายผลผลิตข้าวเจ้านาปรัง

การขายข้าว นาปรัง	ขายให้ใคร (ชื่อคน หรือ ชื่อสถานประกอบการ)	ลักษณะ ธุรกิจ ❶	นาปรัง (เก็บเกี่ยวเดือน.....)					❶ ลักษณะธุรกิจ 1 = โรงสีข้าว 2 = พ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น 3 = ตัวแทนโรงสี 4 = ลานตากตัวแทนโรงสี 5 = รถเกี่ยวข้าว 6 = นายหน้ารถเกี่ยวข้าว 7 = กลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์ 2/ลักษณะการรับชำระเงิน 1=เงินสด 2=รับเงินล่วงหน้า 3=รับเงินหลังจากหักหนี้ 3/เหตุผลที่จำหน่ายให้กับ พ่อค้าคนดังกล่าว 1 = มีภาระผูกพันทางการเงิน (มีหนี้สิน) 2=สะดวกอยู่ใกล้ 3= พ่อค้าให้บริการดี 4= พ่อค้าให้ราคาดี 5= ไม่รู้จะขายให้ใคร 6= สถานที่ดังกล่าวเป็นศูนย์กลางการซื้อขาย 7= รู้จักพ่อค้าดีและเชื่อใจ (พ่อค้าขายประจำ) 8.อื่นระบุ.....
			ปริมาณ(กก.)	ราคาต่อกก. (บาท)	ลักษณะการรับชำระ เงิน ²	สาเหตุที่จำหน่าย ให้คนดังกล่าว ³	ค่าใช้จ่ายในการ ขาย(บาท)	
ขายทันทีหลังเกี่ยว	1.							
	2.							
0-2 เดือนหลังเกี่ยว	1.							
	2.							
2-4 เดือนหลังเกี่ยว								
มากกว่า 4 เดือน หลังเก็บเกี่ยว	1.							
	2.							

1. ลักษณะการขนส่งข้าวของท่าน ไปขายระยะทาง.....กม.

- ขนส่งเอง โดยใช้ รถเอง   จ้างรถกระบะ 4 ล้อ   จ้างรถอื่นๆ
- ผู้รับซื้อมารับซื้อที่นา   รถเกี่ยวมารับซื้อและขนไปขายเอง
- ผู้รับซื้อมารับซื้อที่บ้าน   อื่นๆ ระบุ.....

2. ผู้ออกค่าใช้จ่ายการขนส่งข้าวเปลือกไปจำหน่าย คือ ใคร

- ( ) พ่อค้ารับซื้อ   ( ) เกษตรกร

3. เปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมา ในปีนี้ พบว่า	เพิ่มขึ้น	ลดลง	คงที่	สาเหตุเนื่องมาจาก
ปริมาณผลผลิตที่ได้รับ	☐	☐	☐	.....
คุณภาพผลผลิตที่ได้รับ (%ความชื้น)	☐	☐	☐	.....
ราคาขายที่ได้รับ	☐	☐	☐	.....
รายได้จากการขายโดยรวม	☐	☐	☐	.....
ต้นทุนการผลิตที่ใช้ไปในฤดูกาล	☐	☐	☐	.....
รายได้ที่เหลือหลังหักต้นทุน (กำไร)	☐	☐	☐	.....

4. ในแต่ละปีขายข้าวเปลือกให้กับผู้รับซื้อกี่ราย

- ( ) เพียงรายเดียว

เพราะ..... (เฉพาะเหตุผลหลัก)

- ( ) มากกว่าหนึ่งรายประมาณ.....ราย

เพราะ.....(เฉพาะเหตุผลหลัก)

5. ผู้รับซื้อเป็นขาประจำหรือไม่

- ( ) 1.ขาประจำติดต่อกันมานานแล้วประมาณ.....ปี

- ( ) 2. ขาจร

6. ท่านใช้เกณฑ์อะไรในการตัดสินใจก่อนการขายข้าวเปลือกเหนียว (เรียงลำดับความสำคัญ 1=มากที่สุด 2=ปานกลาง 3=น้อยที่สุด)

- ( ) 1. ราคาตลาดในเวลานั้น   ( ) 2. ความเดือนร้อนทางการเงิน
- ( ) 3. ข้อเสนอของพ่อค้า   ( ) 4. พ่อค้าเร่งรัดหนี้สิน
- ( ) 5. แนวโน้มราคาในอนาคต   ( ) 6. อื่นๆ ระบุ.....

7. เกณฑ์ที่สำคัญที่สุดที่ท่านใช้ในการพิจารณาสถานที่ขายผลผลิต (เลือกตอบข้อที่สำคัญที่สุดเพียงข้อเดียว)

- ความคุ้นเคยกับผู้รับซื้อ   ระยะทางขนส่งใกล้   ราคารับซื้อสูงกว่าที่อื่น
- สามารถต่อรองราคาได้   สะดวก   อื่นๆ ระบุ.....

8. ท่านมีการทำข้อตกลงการซื้อขายกับผู้รับซื้อข้าวหรือไม่

- ไม่มี   มี วิธีการทำข้อตกลงการซื้อขายคือ.....

9. ใครเป็นผู้กำหนดราคาขายข้าวที่ท่านได้รับ

- ท่าน (เจ้าของข้าว) กำหนดราคาเอง   ผู้ซื้อ เป็นผู้กำหนด
- ต่อรองราคา   ราคาที่รัฐบาลประกาศ.....
- อื่นๆ ระบุ.....

10. ส่วนใหญ่ท่านทราบราคาซื้อขายเมื่อใด ( ) เมื่อนำไปขาย

- ( ) ก่อนนำไปขายจาก.....
 เพื่อนบ้าน   ฟังวิทยุ   ดูโทรทัศน์

- โทรศัพท์ถามผู้ซื้อ   อินเทอร์เน็ต   อื่นๆ.....

11. จากราคาที่ประกาศหน้าร้านรับซื้อท่านสามารถขายได้ตามราคาที่ประกาศหน้าร้านหรือไม่

- ไม่มีการประกาศราคาหน้าสถานที่รับซื้อ ได้ตามราคาที่ประกาศหน้าสถานที่รับซื้อ
- ได้สูงกว่าราคาที่ประกาศ ประมาณ.....บาท/กก. เพราะ
- ข้าวมีคุณภาพดี   ปริมาณที่นำไปขายมีมาก เป็นลูกค้าประจำ   อื่นๆ ระบุ.....
- ได้ต่ำกว่าราคาที่ประกาศ ประมาณ.....บาท/กก. เพราะ
- คุณภาพข้าวไม่ดี เนื่องจาก.....   อื่นๆ ระบุ.....

12. จากข้อ 11 เมื่อมีปัญหา นำข้าวไปขายแล้วได้ราคาต่ำกว่าราคาที่ประกาศหน้าร้านรับซื้อหรือราคาที่ต้องการขาย ท่านทำอย่างไร

- ไม่ทำอะไร ได้ราคาเท่าไรก็พอใจ   ต่อรองราคากับผู้ซื้อ   นำไปขายที่อื่นๆเช่น.....
- เก็บไปขายครั้งต่อไป   อื่นๆ ระบุ.....

13. ท่านคิดว่าราคาที่ท่านขายในปัจจุบันมีความเหมาะสมหรือไม่

- เหมาะสม เพราะ.....
- ไม่เหมาะสม เพราะ.....

ท่านคิดว่าควรใช้วิธีการแบบใดเพื่อให้ได้ราคาที่เหมาะสม.....

15. ท่านคิดว่าควรมีตลาดกลางหรือไม่

- ( ) 1. ไม่ควร
- ( ) 2. ควร เพราะ
- 1.ราคายุติธรรม   2.ซึ่งตรวจสอบคุณภาพได้มาตรฐาน
- 3.เป็นแหล่งข้อมูลการผลิตและตลาด   4. อื่นๆ.....

16. ท่านเป็นสมาชิกกลุ่มการผลิตไอบ้าง

- ( ) 1. ไม่เป็น   ( ) 2.เป็น ระบุ.....

17. ท่านคิดว่าการรวมกลุ่มของเกษตรกร มีประโยชน์อย่างไร

- ( ) ไม่มีประโยชน์   ( ) ประหยัดค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิต
- ( ) มีอำนาจต่อรองกับผู้รับซื้อ   ( ) อื่นๆ.....

5. การใช้เงินทุน การกู้เงินและแหล่งเงินกู้ของครัวเรือน

5.1 การใช้เงินทุนในการปลูกข้าวในปีการผลิต2554/55 ใช้เงินทุนในการปลูกข้าวประมาณ.....บาท/ไร่

การใช้เงินทุน	จำนวนปี	จำนวนไร่
เงินทุนตัวเองทั้งหมด	( )	( )
เงินกู้ทั้งหมด	( )	( )
กู้บางส่วนประมาณ.....%	( )	( )

5.2 รายละเอียดการกู้เงินหรือการซื้อของเงินผ่อนของครัวเรือนที่ยังคงชำระค้าง หรือเพิ่งชำระหมดในปีการเพาะปลูก 2554/55

ลำดับที่	จำนวนเงินที่กู้ (บาท)	แหล่งเงินกู้ ^{1/}	เริ่มกู้เมื่อ เดือน/ปี	สิ่งค้ำประกัน ^{2/}	อัตรา ดอกเบี้ย (บาทต่อปี)	ระยะกู้ (เดือน)	% การใช้เงินกู้				ค้างชำระรวม อัตราดอกเบี้ย (บาท)
							ปลูกข้าว	การเกษตร อื่นๆ	เพื่อ บริโภค	อื่นๆ ระบุ..	

^{1/} 1. ธ.ก.ส. 2. กองทุนหมู่บ้าน 3. สหกรณ์ 4. ธนาคารพาณิชย์ 5. นายทุน 6. เพื่อนบ้าน 7.ญาติ 8. อื่นๆโปรดระบุ.....

^{2/} 1. ที่ดิน/บ้าน 2. ทรัพย์สินมีค่า เช่น ทอง 3. บุคคล 4. อื่นๆโปรดระบุ

7. การสูญเสียผลผลิต (Yield loss) ในรอบ 3 ปีที่ผ่านมา

ก. การสูญเสียเนื่องจากโรคในรอบ 3 ปีที่ผ่านมา

- ( ) โรคกาบใบไหม้   ( ) โรคใบจุด   ( ) โรคราสนิม
( ) โรคอื่นๆ ระบุ.....

ระบุโรคที่ระบาดมากมา 3 อันดับ

- อันดับที่ 1 โรค..... ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตในปี
ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตนาปี
อันดับที่ 2 โรค..... ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตในปี
ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตนาปี
อันดับที่ 3 โรค..... ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตในปี
ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตนาปี

ข. การสูญเสียเนื่องจากแมลงในรอบ 3 ปีที่ผ่านมา

- ( ) หนอนกอ   ( ) เพลี้ยจักจั่นน้ำตาล   ( ) เพลี้ยจักจั่นสีทอง
( ) เพลี้ยไฟ   ( ) หอยเชอรี่   ( ) แมลงอื่นๆ ระบุ.....

ระบุแมลงที่ระบาดมากมา 3 อันดับ

- อันดับที่ 1 โรค..... ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตในปี
ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตนาปี
อันดับที่ 2 โรค..... ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตในปี
ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตนาปี
อันดับที่ 3 โรค..... ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตในปี
ผลผลิตที่สูญเสียคิดเป็นร้อยละ.....ของผลผลิตนาปี

ค. การสูญเสียเนื่องจากความแห้งแล้งในรอบ 3 ปีที่ผ่านมา

- ( ) นาปี แห้งแล้งเพราะ.....
% การสูญเสียของผลผลิตคิดเป็น.....% ของผลผลิตทั้งหมด
( ) นาปี แห้งแล้งเพราะ.....
% การสูญเสียของผลผลิตคิดเป็น.....% ของผลผลิตทั้งหมด

ง. การสูญเสียเนื่องจากน้ำท่วมในรอบ 3 ปีที่ผ่านมา

- ( ) นาปี % การสูญเสียของผลผลิตคิดเป็น.....% ของผลผลิตทั้งหมด
( ) นาปี % การสูญเสียของผลผลิตคิดเป็น.....% ของผลผลิตทั้งหมด

8. ปัญหาและความต้องการช่วยเหลือ

1. ปัจจุบันท่านได้รับการสนับสนุนด้านการทำจากหน่วยงานใดบ้าง

 ไม่ได้รับ   ได้รับจากหน่วยงาน.....สนับสนุนเรื่อง.....

 2. ท่านต้องการได้รับการสนับสนุนเพิ่มเติมในเรื่องใดอีกบ้างเรียงลำดับตามความต้องการ **ที่สำคัญ 3 ลำดับ ตามความสำคัญ**

1) .....

2).....

3).....

3. ปัญหาการผลิตข้าวเหนียวที่สำคัญคือ (เลือกตอบได้หลายข้อ) ไม่มีปัญหา มีปัญหา คือปัญหาที่เกิดขึ้นความต้องการ โรค ..... ปุ๋ย ..... ข้อมูล / ความรู้ ..... เงินทุน ..... ผลผลิต ..... พื้นที่ปลูก ..... แรงงาน .....

4. ปัญหาการตลาดข้าวที่สำคัญคือ (เลือกตอบได้หลายข้อ)

 ไม่มีปัญหา มีปัญหา คือปัญหาที่เกิดขึ้นความต้องการ การขนส่ง ..... ราคา ..... แหล่งรับซื้อ (ตลาด) ..... ความรู้ด้านการตลาด ..... อื่นๆ .....

จากตัวเลือกปัญหาการตลาดในข้อที่แล้ว ท่านคิดว่าปัญหาใดสำคัญสำหรับท่านที่สุด .....

5. เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับการขายข้าวท่านจะปรึกษาใคร (เรียงลำดับความสำคัญ 1=มากที่สุด 2=ปานกลาง 3=น้อยที่สุด)

 เพื่อนเกษตรกร   ร้านขายปัจจัยการผลิต   เจ้าหน้าที่รัฐจากหน่วยงาน..... เจ้าหน้าที่เอกชน   ปราชญ์ชาวบ้าน/หมอดินอาสา ชื่อ..... อื่นๆ ระบุ.....

6. ท่านคิดว่าปัญหาในข้อใดเป็นอุปสรรคที่สำคัญที่สุดในการทำนาของท่าน (เลือกข้อที่สำคัญที่สุดเพียงข้อเดียว)

 ขาดการช่วยเหลือหรือไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการต้องการความช่วยเหลือสนับสนุนเรื่อง..... ปัญหาการผลิต   ปัญหาการตลาด   อื่นๆ ระบุ.....

7. ท่านเคยขายข้าวในโครงการรับจํานําข้าวหรือไม่

- ไม่เคย เพราะ.....(ไม่ต้องตอบข้อ 8)
- เคย และรู้สึก.....
- พอใจ เพราะ.....
- ไม่พอใจ เพราะ.....

8. หากท่านเคยเข้าโครงการ ท่านมีปัญหอะไรบ้างจากการเข้าร่วมโครงการ

- ไม่ได้รับราคาตามที่รัฐบาลประกาศ เพราะ.....
- โรงสีที่เข้าร่วมโครงการไม่ยอมรับข้าว
- ไม่มีโรงสีในพื้นที่ใกล้เคียงเข้าร่วมโครงการ โรงสีที่เข้าร่วมใกล้ที่สุดระยะทาง.....กิโลเมตรจากที่นา
- การจ่ายเงินจากโครงการล่าช้า   อื่นๆ ระบุ .....

9. ท่านเคยเข้าร่วมโครงการประกันรายได้การปลูกข้าวหรือไม่

- ไม่เคย เพราะ.....(ไม่ต้องตอบข้อ 10).
- เคย และรู้สึก.....
- พอใจ เพราะ.....
- ไม่พอใจ เพราะ.....

10. หากท่านเคยเข้าโครงการ ท่านมีปัญหอะไรบ้างจากการเข้าร่วมโครงการ

- ไม่ได้รับราคาตามที่รัฐบาลประกาศ เพราะ.....
- ราคาอ้างอิงที่ประกาศต่ำกว่าความเป็นจริงมาก
- การจำกัดพื้นที่และเขตแดนผลผลิตน้อยเกินไป
- อื่นๆ ระบุ .....

11. ปัจจุบันท่านมีความพึงพอใจในอาชีพของท่านในระดับใด

- พอใจมาก   พอใจปานกลาง   ไม่พอใจ   อื่นๆ โปรดระบุ.....
- สาเหตุเพราะ.....

12. ความต้องการขยายพื้นที่ปลูกข้าว

- ( ) ไม่ต้องการเพราะ   ขนาดที่ดินมีจำกัด   แรงงานไม่พอ   มีทุนน้อย   อื่นๆ โปรดระบุ.....
- ( ) ต้องการเพราะ   มีตลาดรองรับ   มีรายได้เพิ่มขึ้น   พอใจราคาที่ได้รับ   อื่นๆ โปรดระบุ.....
- ต้องการ แต่มีข้อจำกัดคือ.....

13. แนวโน้มการปลูกข้าวเหนียวในอนาคต หรือกรณีที่จะเปลี่ยนมาปลูกข้าวเหนียว

13.1 ปลูกเท่าเดิม.....ไร่

เพราะ..... **code8**

13.2 จะปลูกลดลง.....ไร่

เพราะ..... **code9**

13.3 ปลูกเพิ่มขึ้น.....ไร่

เพราะ..... **code10**

หมายเหตุ (Code):

- code8:** 1) ตามสัญญาพื้นที่การเพาะปลูก 2) ขาดแคลนเงินทุน
 3) พื้นที่รอบข้างหันมาปลูกข้าวเหนียว 4) พื้นที่ที่ต้องการปลูกเพิ่มไม่เหมาะสมในการปลูกข้าวเหนียว
 5) พื้นที่มีจำกัด 6) หาเช่าเพิ่มไม่ได้
 7) ขาดแคลนแรงงานเกษตร 8) ทำกิจกรรมการผลิตอื่นแทน (ระบุ)

- code9:** 1) ตามสัญญาพื้นที่เพาะปลูก 2) เช่าที่เพาะปลูกไม่ได้
 3) พื้นที่รอบข้างหันมาปลูกข้าวเหนียว 4) ราคาตกต่ำ/ขาดทุน
 5) จะปลูกพืชอื่นแทน 6) ขาดแคลนแรงงานเกษตร
 7) ขาดแคลนเงินทุน

- code10** 1) เพิ่มพื้นที่สัญญาตามความต้องการของตลาด 2) พื้นที่ได้ตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์
 3) พื้นที่รอบข้างหันมาปลูกข้าวเหนียว 4) ราคาสูง/ได้กำไรเยอะ
 5) เปลี่ยนมาจากการเพาะปลูกพืชอื่น 6) แรงงานในพื้นที่ราคาถูก
 7) รัฐบาลสนับสนุน 8) ขยายพื้นที่เช่าพื้นที่เพิ่มได้
 9) ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น 10) ขาดแคลนแรงงาน
 11) ไม่เพียงพอบริโภคในครัวเรือน 12) ลดต้นทุน
 13) ผลผลิตข้าวเหนียวต่ำ 14) อื่นๆ ระบุ.....

14. ปัจจัยที่ใช้ในการตัดสินใจว่าจะปลูกข้าวเหนียวกี่ไร่ในแต่ละปี ขึ้นอยู่กับอะไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 เหตุผล)

(เรียงลำดับความสำคัญ 1=มากที่สุด 2=ปานกลาง 3=น้อยที่สุด)

- ( ) 1.ราคาข้าวที่คาดว่าจะขายได้
 ( ) 2. ต้นทุนผลิตลดลง
 ( ) 3.ราคาของพืชอื่น ๆ เช่น.....
 ( ) 4. ปริมาณน้ำสำหรับเพาะปลูก
 ( ) 5. แรงงานในครอบครัว
 ( ) 6. เงินทุนที่ใช้ในการซื้อปัจจัยการผลิต
 ( ) 7. เครื่องจักรกลการเกษตร
 ( ) 8. ความต้องการบริโภคในครัวเรือน ( ) 9. อื่น ๆ ระบุ.....

15. ภายใน 5 ปี ท่านมีแผนจะเปลี่ยนที่นาของท่านเป็นพืชอื่นหรือไม่ ไม่มี มี คือ

เปลี่ยนไปปลูก ชื่อพืช.....จำนวน.....ไร่

เปลี่ยนไปปลูก ชื่อพืช.....จำนวน.....ไร่

16. ท่านต้องการให้ลูกหลานท่านสืบทอดอาชีพท่านหรือไม่

สืบทอดต่อ เพราะ.....

ไม่สืบทอดต่อ เพราะ.....

การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

1. ท่านรู้จักประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) หรือไม่

( ) ไม่รู้จัก ( ) รู้จัก จากแหล่งข้อมูล.....

- ผู้นำหมู่บ้าน   เพื่อนเกษตรกร   หน่วยงานราชการ ระบุ.....
- ลูกหลาน   สื่อโฆษณา   อื่นๆ ระบุ.....

ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน คือ.....

2. ท่านทราบหรือไม่ว่าประเทศไทยจะเข้าร่วมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ในปี 2558 หรืออีก 3 ปี ข้างหน้า

( ) ไม่รู้ทราบ ( ) ทราบ จากแหล่งข้อมูล.....

- ผู้นำหมู่บ้าน   เพื่อนเกษตรกร   หน่วยงานราชการ ระบุ.....
- ลูกหลาน   สื่อโฆษณา   อื่นๆ ระบุ.....

*** ถ้าไม่ทราบไม่ต้องถามต่อ

3. ท่านคิดว่าการเข้าร่วมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) จะกระทบต่อภาคการเกษตรของไทยหรือไม่

( ) ไม่กระทบ เพราะ.....

( ) กระทบ คือ.....

4. ท่านคิดว่าการเข้าร่วมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) จะกระทบต่อพืชชนิดใดของประเทศไทย

- ข้าว   อ้อย   มันสำปะหลัง   ข้าวโพด   ยางพารา
- ปาล์ม น้ำมัน   ผลไม้   พืชผักต่างๆ   อื่นๆ ระบุ.....

5. ท่านคิดว่าการเข้าร่วมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) จะกระทบต่ออาชีพของท่านหรือไม่

( ) ไม่กระทบ เพราะ.....

( ) กระทบ คือ.....

6. ท่านคิดว่าการเข้าร่วมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) จะกระทบต่อการปลูกข้าวเหนียวในอนาคตหรือไม่

( ) ไม่กระทบ เพราะ.....

( ) กระทบ คือ.....

เตรียมรับมือโดย.....

7. ท่านคิดว่านอกจากประเทศไทยประเทศใดที่มีการบริโภคข้าวเหนียวเหมือนประเทศไทย

- ลาว   เวียดนาม   จีน   ญี่ปุ่น   สหรัฐอเมริกา
- มาเลเซีย   ใต้หวัน   ตะวันออกกลาง   อื่นๆ ระบุ.....

ภาคผนวก ข

แบบสอบถามผู้รวบรวม/ทำข้าว/คนกลาง

แบบสอบถามผู้รวบรวม/ทำข้าว/คนกลาง

การศึกษาระบบตลาดข้าวเหนียว ในโครงการ “ข้าวเหนียวภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน”

ภาควิชาเทคโนโลยีการเกษตร คณะเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันคลังสมองของชาติ

1. ชื่อ.....เพศ.....อายุ.....ปี
ระดับการศึกษา..... อาชีพหลัก..... อาชีพรอง.....
2. เริ่มเป็นผู้รวบรวมข้าวเมื่อปี พ.ศ.....
3. ลักษณะของการประกอบการ
  - 3.1 เป็นนายหน้าให้โรงสี ชื่อ.....
  - 3.2 เป็นผู้รวบรวมอิสระ
  - 3.3 เป็นเจ้าของรถเกี่ยว
  - 3.4 เป็นนายหน้ารถเกี่ยว
4. ท่านประกอบอาชีพ/กิจการอะไรบ้าง
อาชีพ/กิจการหลักคือ.....
อาชีพ/กิจการรองคือ.....
5. ท่านมีลานตากข้าวของตัวเองหรือไม่ .....
6. พื้นที่รวบรวมข้าวเปลือกของท่านมีรัศมีจากบ้านไกลสุดกี่กิโลเมตร.....
อยู่ในพื้นที่ใดบ้าง
  - 1.....ระยะทาง.....
  - 2.....ระยะทาง.....
  - 3.....ระยะทาง.....
  - 4.....ระยะทาง.....
7. ท่านมีกลยุทธ์ในการรวบรวมข้าวจากเกษตรกรอย่างไร
  - 1).....
  - 2).....
  - 3).....
  - 4).....
8. ในปีล่าสุด (ปีที่เหตุการณ์ปกติ) ท่านรวบรวมข้าวได้ทั้งหมด.....ตัน
เป็นข้าวภายในจังหวัด.....ตัน ข้าวจากต่างจังหวัด.....ตัน

9. ข้อมูลเกี่ยวกับการรับซื้อข้าวเปลือก

ปริมาณและราคารับซื้อข้าว ในปี 2554/55

ในแต่ละปีทำนรับซื้อข้าวเหนียวประมาณ.....ตัน ข้าวเจ้าประมาณ.....ตัน

เดือน	ข้าวเหนียว						ข้าวเจ้า				% ความชื้น โดยประมาณ
	พันธุ์ กข.6		พันธุ์		พันธุ์		พันธุ์ ข้าวหอมมะลิ		พันธุ์ อื่นๆ		
	ปริมาณ (ตัน)	ราคา (ตัน)	ปริมาณ (ตัน)	ราคา (ตัน)	ปริมาณ (ตัน)	ราคา (ตัน)	ปริมาณ (ตัน)	ราคา (ตัน)	ปริมาณ (ตัน)	ราคา (ตัน)	
มกราคม											
กุมภาพันธ์											
มีนาคม											
เมษายน											
พฤษภาคม											
มิถุนายน											
กรกฎาคม											
สิงหาคม											
กันยายน											
ตุลาคม											
พฤศจิกายน											
ธันวาคม											

10. ในการดำเนินการรับซื้อ/รวบรวมข้าวท่านมีต้นทุนในการดำเนินการอะไรบ้าง

10.1 ค่าจ้างแรงงาน.....บาท/ฤดู.....บาท/ปี

10.2 ค่าน้ำมัน/ค่าขนส่ง.....บาท/ฤดู.....บาท/ปี

- โรงสีเป็นผู้รับภาระค่าขนส่งเอง โดยจ่ายให้ท่านต้นละ.....บาท

- โรงสีขนส่งเอง

10.3 การสูญเสียน้ำหนักจากการเก็บเกี่ยว (มี / ไม่มี)

ถ้ามี คิดเป็นร้อยละ.....ของน้ำหนักข้าวที่รวบรวมได้

10.4. ค่าเก็บรักษา

ค่าไฟฟ้า.....บาท/ฤดู.....บาท/ปี

ค่าเช่าโกดัง.....บาท/ฤดู.....บาท/ปี

10.5 ค่าเช่าลานตาก.....บาท/ฤดู.....บาท/ปี

10.6 ค่าใช้จ่ายอื่นๆ.....บาท/ฤดู.....บาท/ปี

11. ท่านมีเกณฑ์ในการกำหนดราคาซื้อข้าวอย่างไร (เรียงลำดับความสำคัญ)

- พันธุ์ข้าว อย่างไร.....

- ระดับความชื้น อย่างไร.....

- ราคาขาย อย่างไร .....

- โรงสีเป็นผู้กำหนด.....

12. ท่านพิจารณาราคารับซื้อข้าวเปลือก จาก
- .....(1) ราคารับซื้อข้าวเปลือกของโรงสี.....บาท/ตัน
 วิธีการคิดราคา.....
- .....(1) ราคาขายส่งข้าวสารที่ตลาดกรุงเทพคิดเป็นราคารับซื้อข้าวเปลือก.....บาท/ตัน
 วิธีการคิดราคา.....
- .....(2) ราคาส่งออกข้าวสาร (F.O.B) คิดเป็นราคารับซื้อข้าวเปลือก.....บาท/ตัน
 วิธีการคิดราคา.....
- .....(3) พิจารณาจากผู้รวบรวมในท้องที่เดียวกัน
- .....(4) อื่น ๆ คือ.....
13. หลังจากรวบรวมข้าวได้แล้วท่านขายทันทีหรือไม่
- ขายทันที
- เก็บไว้ก่อนประมาณ.....เพื่อ.....
14. ข้าวที่ท่านรวบรวมได้ท่านส่งขายต่อให้ใครบ้าง
- 14.1 โรงสีในจังหวัด.....ตัน
- 1) ชื่อโรงสี.....สัดส่วน .....% โทรศัพท์.....
- 2) ชื่อโรงสี.....สัดส่วน .....% โทรศัพท์.....
- 3) ชื่อโรงสี.....สัดส่วน .....% โทรศัพท์.....
- 14.2 โรงสีต่างจังหวัด.....ตัน
- 1) ชื่อโรงสี.....สัดส่วน .....% โทรศัพท์.....
- 2) ชื่อโรงสี.....สัดส่วน .....% โทรศัพท์.....
- 3) ชื่อโรงสี.....สัดส่วน .....% โทรศัพท์.....
- 14.3 กลุ่มเกษตรกร.....ตัน
- 1) ชื่อ.....สัดส่วน .....% โทรศัพท์.....
- 2) ชื่อ.....สัดส่วน .....% โทรศัพท์.....
15. ท่านได้ค่าตอบแทนหรือกำไรจากการขายข้าวให้โรงสีต้นละ .....บาท
16. ท่านมีเกณฑ์ในการเลือกขายข้าวให้กับผู้ซื้ออย่างไร
- ให้ราคาดี - ขายโรงสีที่เป็นนายหน้า - ระยะทางการขนส่ง
- สนับสนุนการค้าขายกันมานาน - สะดวก - ค่าตอบแทนสูง
- เป็นโรงสีที่อยู่ในโครงการรับจำนำ
17. โครงการรับจำนำข้าวมีผลกระทบต่อการดำเนินกิจการของท่านหรือไม่
- กระทบ อย่างไร.....
- ไม่กระทบ เพราะ.....

18. ท่านให้ความช่วยเหลือเกษตรกรอย่างไร

รายการ	จำนวนเงิน (บาท)	สิ่งที่ใช้เป็น หลักประกัน	อัตรา ดอกเบี้ย (บาท/เดือน)	วิธีชำระหนี้
ชาวนา				
1. ช่วยเหลือด้านการเงิน				
2. ช่วยเหลือด้านปัจจัยการผลิต				
3. ช่วยเหลือด้านเครื่องอุปโภค				
4. อื่น ๆ คือ.....				
นายหน้า				
1. เงินสด				
2. อื่น ๆ คือ.....				

19. ข้อมูลเกี่ยวกับการขนส่งข้าวสาร

1. ถ้าท่านใช้บริการขนส่ง ทำจ่ายค่าขนส่งแต่ละประเภท ดังนี้

ประเภทพาหนะขนส่ง	% ที่ขนส่ง	อัตราค่าขนส่ง / ระยะทาง (บาท / กิโลเมตร)	หมายเหตุ
1. รถยนต์			
2. รถไฟ			
3. เรือ			
4. อื่น ๆ คือ.....			

* ข้าวสาร 1 กระสอบหนัก 100 กิโลกรัม

2. ปัญหาในการขนส่ง

....1. ปัญหาในการหาพาหนะ

....2. ปัญหาเกี่ยวกับเงื่อนไขในการขนส่ง

- เวลา

- ค่าประกันภัย .....บาท / เที่ยว ผู้จ่ายคือ.....

- อื่น ๆ คือ.....

....3. อื่น ๆ คือ.....

3. ท่านเช่ารถขนส่งอย่างไร

....1. เช่ารถบรรทุกทั่ว ๆ ไป

....2. เช่ารถบรรทุกจากผู้รวบรวมในท้องถิ่นเดียวกัน

....3. โรงสีเป็นผู้จัดหา

....4. อื่น ๆ คือ.....

4. กรณีผู้ซื้อจัดหารถยนต์มาขนส่งข้าวเอง ท่านมีข้อตกลงอย่างไร

....1. ผู้ซื้อจ่ายค่าจ้างทั้งหมด

....2. จ่ายค่าจ้างคนละครึ่ง

....3. ท่านจ่ายค่าจ้างให้ทั้งหมด

....4. อื่น ๆ คือ.....

ข้อมูลเกี่ยวกับสินเชื่อ

1. การดำเนินธุรกิจรับซื้อข้าวข้าว ท่านต้องมีเงินทุนหมุนเวียนปีละ.....บาท
2. แหล่งเงินทุน ท่านได้มาจาก

แหล่งเงินทุน	จำนวนกู้ทั้งหมด (บาท)	อัตราดอกเบี้ย (บาท/ปี)	หลักประกัน	การชำระหนี้		
				ระยะเวลา (ปี)	ชำระเงินต้นแล้ว (บาท)	จำนวนค่าดอกเบี้ย (บาท)
1. ธนาคารพาณิชย์						
2. นายทุน						
3. ญาติ						
4. เพื่อน						
5. อื่น ๆ คือ.....						

3. เงินกู้ที่ได้รับเพียงพอกับการดำเนินธุรกิจหรือไม่
  - .....1. เพียงพอ
  - .....2. ไม่เพียงพอ
  - ถ้าไม่เพียงพอท่านแก้ไขอย่างไร.....

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการ (โปรดช่วยอธิบายปัญหาและแสดงความคิดเห็น)

ปัญหา	ลักษณะปัญหา	แนวทางแก้ไข/ความต้องการช่วยเหลือ
1.ด้านราคาข้าว	1.	_____
2.ด้านการขนส่ง	2.	_____
3.ด้านคุณภาพข้าว	3.	_____
4.ด้านอำนาจต่อรอง	4.	_____
5.ด้านนโยบายของรัฐ	5.	_____
6.ด้านเทคโนโลยีและกำลังการผลิต	6.	_____
7. ด้านอื่นๆระบุ....	7.	_____

ขอยืนยันว่าในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ทำขึ้นเพื่อการศึกษาวิจัยในโครงการ “ข่าวเหี่ยวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันคลังสมองของชาติ และขอสัญญาว่าจะไม่นำข้อมูลใด ๆ ไปเปิดเผยโดยเฉพาะชื่อและข้อมูลทางการตลาดที่สำคัญ ข้อมูลทุกอย่างที่ท่านกรุณาให้มาจะไม่มีการเปิดเผยต่อสาธารณะทุกข้อมูลที่อยู่ในรายงานการวิจัยเป็นเพียงภาพรวมเพื่อที่ผู้เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ในการพัฒนาระบบตลาดข้าวเหี่ยวในประเทศไทยให้ก้าวหน้ามากขึ้นและเพื่อเตรียมตัวรองรับการเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ในปี 2558 นี้

ดร.อรวรรณ ศรีโสภณพันธ์ 081-4827870

ภาคผนวก ค
แบบสอบถามโรงสี

แบบสอบถามโรงสี

การศึกษาระบบตลาดข้าวเหนียว ในโครงการ “ข้าวเหนียวภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน”
ภาควิชาเทคโนโลยีการเกษตร คณะเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันคลังสมองของชาติ

ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อโรงสี.....ชื่อ-สกุล เจ้าของ.....
ตั้งอยู่เลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....อำเภอ..... จังหวัด.....
2. ลักษณะการประกอบการ
.....1. ธุรกิจของตนเอง .....2. ตัวแทน (ให้ระบุชื่อหรือสำนักงานใหญ่).....
.....3. ห้างหุ้นส่วน .....4. บริษัท .....5. อื่น ๆ (ระบุ) .....
3. ท่านดำเนินกิจการโรงสีข้าวมาแล้ว.....ปี
4. ท่านประกอบกิจการอะไรบ้าง
กิจการหลักคือ.....
กิจการรองคือ.....
5. กำลังการผลิตสูงสุดของโรงสี .....ตัน/ชม.
6. โดยเฉลี่ยโรงสีเดินเครื่องวันละกี่ชั่วโมง.....
7. โรงสีเดินเครื่อง ทุกวันหรือไม่.....เดินเครื่อง.....วัน/ปี
8. ช่วงเดือนที่ท่านรวบรวมข้าวได้มากที่สุดคือ.....
9. ท่านมีกลยุทธ์ในการรวบรวมข้าวจากเกษตรกรอย่างไร
1).....
2).....
3).....
10. สัดส่วนการรับซื้อข้าวเปลือกของโรงสี
10.1. จากเกษตรกรโดยตรงร้อยละ.....
10.2. จากนายหน้าร้อยละ.....
10.3. จากผู้รวบรวมอิสระร้อยละ.....
10.4. จากผู้รวบรวมที่มีรถเกี่ยวข้าวร้อยละ.....
- 11.1 โรงสีท่านเข้าร่วมในโครงการรับจำนำหรือไม่
1) เข้าร่วม เพราะ.....
2) ไม่เข้าร่วม เพราะ.....
- 11.2 โครงการรับจำนำข้าวมีผลกระทบต่อการทำงานของท่านหรือไม่
- กระทบ อย่างไร.....
- ไม่กระทบ เพราะ.....

12. อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินกิจการ

รายการ	จำนวน	ราคา (บาท)	มูลค่า (บาท)	อายุใช้งาน (ปี)		มูลค่า ซาก (บาท)	ค่าซ่อม บำรุงต่อปี (บาท)
				ใช้มาแล้ว	ใช้ต่อ ได้อีก		
1. เครื่องซังข้าวเปลือก ขนาดใหญ่ ซังได้.....ตัน ขนาดเล็ก ซังได้.....ตัน							
2. เครื่องบดข้าว (เครื่อง)							
3. กระตัง, ไม้บดข้าวและ อุปกรณ์							
4. เครื่องวัดความชื้น ข้าวเปลือก (เครื่อง)							
5. รถตักข้าว (คัน)							
6. ลานตากข้าว ขนาด.....ไร่							
7. รถเกี่ยข้าว.....คัน							
8. คราดและอุปกรณ์ตากข้าว							
9. เครื่องอบลดความชื้น ข้าวเปลือก (เครื่อง)							
10. กระสอบบรรจุข้าว เปลือก ทั้งหมดที่มีปัจจุบัน							
11. ฉางหรือโกดังข้าว เปลือก ความจุ.....ตัน							
12. โรงสีข้าว กำลังการผลิต .....ตัน/วัน							
13. เครื่องบรรจุและเย็บ กระสอบข้าวสาร (เครื่อง)							
14. รถยกข้าวสาร (คัน)							
15. ฉางหรือโกดังข้าวสาร ความจุ.....ตัน							
16. รถบรรทุก ขนาด 4 ล้อ ขนาด 6 ล้อ ขนาด 10 ล้อ							
17. อื่น ๆ							
รวม							

2. ท่านรับซื้อข้าวเปลือกจากใคร

ผู้ขาย	จำนวน (ตัน)	ราคา (บาท/ตัน)	จาก จังหวัด	สถานที่ส่งมอบ		การติดต่อ	
				โรงสี	แหล่ง ขาย	โรงสีติดต่อ	ผู้ขาย ติดต่อ
1. ชวนา							
2. พ่อค้ารวบรวม							
3. โรงสีข้าว							
4. ตลาดกลาง							
5. อื่นๆ.....							
รวม							

3. คุณภาพข้าวเปลือกที่รับซื้อ

ความชื้น		เมล็ดหัก		สิ่งเจือปน คือ	
รายการ	ตัด/เพิ่ม ราคา	รายการ	ตัด/เพิ่ม ราคา	รายการ	ตัด/เพิ่ม ราคา
มาตรฐานที่กำหนด 14%		มาตรฐาน 5%		มีสิ่งเจือปนปกติ....%	
ต่ำกว่ามาตรฐาน คือ.....%		มาตรฐาน 10%		มีสิ่งเจือปนน้อย....%	
ความชื้นระหว่าง 15-20%		มาตรฐาน 15%		มีสิ่งเจือปนมาก....%	
ความชื้นสูงมาก คือ.....%		อื่นๆ .....%			

การปนพันธุ์ .....1. ไม่พบ .....2. ไม่พบ

ถ้าพบท่านดำเนินการอย่างไร.....
.....

4. ท่านมีเกณฑ์ในการกำหนดราคาซื้อข้าวอย่างไร (เรียงลำดับความสำคัญ)

- พันธุ์ข้าว อย่างไร.....
- ระดับความชื้น อย่างไร.....
- ราคาขาย อย่างไร .....

5. ท่านพิจารณาราคาซื้อข้าวเปลือก จาก

.....(1) ราคาขายส่งข้าวสารที่ตลาดกรุงเทพคิดเป็นราคาซื้อข้าวเปลือก.....บาท/ตัน
วิธีการคิดราคา.....

.....(2) ราคาส่งออกข้าวสาร (F.O.B) คิดเป็นราคาซื้อข้าวเปลือก.....บาท/ตัน
วิธีการคิดราคา.....

.....(3) พิจารณาจาก (1) และสอบถามจากโรงสีในท้องถิ่นเดียวกัน

.....(4) อื่น ๆ คือ.....

ข้าวเหนียวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

6. การลดความชื้นข้าวเปลือกก่อนสีหรือขาย ท่านทำอย่างไร

1. ตากที่ลานตาก
2. ใช้เครื่องอบลดความชื้น แบบไหลต่อเนื่อง ดังนี้
  - 2.1 แบบแอลเอสยู
  - 2.2 แบบแนวตั้ง ไม่มีการคลุกเคล้าเมล็ด
  - 2.3 แบบแนวตั้ง มีการคลุกเคล้าเมล็ด
  - 2.4 แบบเร่งความร้อนแบบจับพลัน (Fluidization) 2.5 แบบอื่น ๆ คือ.....

7. ท่านให้ความช่วยเหลือผู้รวบรวมอย่างไร

รายการ	จำนวนเงิน (บาท)	สิ่งที่ใช้เป็น หลักประกัน	อัตรา ดอกเบี้ย (บาท/เดือน)	วิธีชำระหนี้
ชานา				
1. ช่วยเหลือด้านการเงิน				
2. ช่วยเหลือด้านปัจจัยการผลิต				
3. ช่วยเหลือด้านเครื่องอุปโภค				
4. อื่น ๆคือ.....				
พ่อค้ารวบรวม				
1. เงินสด				
2. อื่น ๆคือ.....				

ข้อมูลเกี่ยวกับการสีข้าว

1. ปริมาณข้าวเปลือกที่ใช้สีต่อเดือน ในปี พ.ศ. 2554/55

(หน่วย : ตัน)

รายการ เดือน	ข้าวเปลือกเหนียว			ข้าวเปลือกเจ้า		หมายเหตุ
	พันธุ์ กข.6	พันธุ์.....	พันธุ์	พันธุ์หอม มะลิ	พันธุ์.....	
มกราคม						
กุมภาพันธ์						
มีนาคม						
เมษายน						
พฤษภาคม						
มิถุนายน						
กรกฎาคม						
สิงหาคม						
กันยายน						
ตุลาคม						
พฤศจิกายน						
ธันวาคม						
รวม						

6. จำนวนแรงงานแยกตามลักษณะของงานและค่าจ้างต่อเดือนโดยเฉลี่ย ปี พ.ศ. 2554/55

รายการ	จำนวน (คน)	ค่าจ้าง (บาท)											
		ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. แรงงานประจำสีข้าว													
- คู่มือเครื่องจักรสีข้าว													
- ทำหน้าที่ทั่วไป													
2. แรงงานชั่วคราว													
3. ช่างเทคนิค (ซ่อม)													
4. อื่น ๆ คือ.....													
รวม													

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการขายข้าวสาร

1. การกำหนดราคาขายข้าวสาร ท่านมีวิธีกำหนดอย่างไร

.....
 .....

2. หybridค่าบริการในการขายข้าวสาร ดังนี้

.....
 .....

3. ในการขายข้าวสารท่านมีภาษีหัก ณ ที่จ่ายในอัตรา.....
 จากผู้ซื้อคือ.....

4. ท่านคิดว่ากำลังการผลิตเพียงพอกับข้าวที่สีหรือไม่

....1. มากกว่า .....2. น้อยกว่า ....3.พอดี

- แนวโน้มธุรกิจโรงสีข้าว

ท่านคิดอย่างไร.....
 .....

5. จำนวนผู้ประกอบการโรงสีขณะนี้ ท่านคิดว่า

....1. ขาดเงินทุน

.....2. โรงสีไม่มีตลาดขายข้าวสาร

....3. ข้าวเปลือกในท้องที่นี้มีน้อย

.....4. อื่น ๆ คือ.....

6. แหล่งขายข้าวสารและผลิตภัณฑ์

รายการ	แหล่ง ที่ขาย (จังหวัด)	ปริมาณ * (ตัน)					ราคา (บาท/ ตัน)	มูลค่า า (บาท)	ค่าขนส่ง (บาท)	ค่าแรง (บาท)	ค่าหยง (บาท/ตัน)
		1	2	3	4	5					
1. ข้าวสาร 100%											
-ข้าวเจ้าหอมมะลิ											
-ข้าวเจ้า.....											
-ข้าวเหนียว กข.6											
- ข้าวเหนียว.....											
2. ข้าวสาร 5%											
-ข้าวเจ้าหอมมะลิ											
-ข้าวเจ้า.....											
-ข้าวเหนียว กข.6											
-ข้าวเหนียว.....											
3. ข้าวสาร.....%											
-ข้าวเจ้าหอมมะลิ											
-ข้าวเจ้า.....											
-ข้าวเหนียว กข.6											
- ข้าวเหนียว.....											
4. ปลายข้าว											
-ข้าวเจ้าหอมมะลิ											
-ข้าวเจ้า.....											
-ข้าวเหนียว กข.6											
- ข้าวเหนียว.....											
7. รำละเอียด											
8. รำหยาบ											
9. แกลบ											
รวม											

หมายเหตุ : แทน พ่อค้าผู้รับซื้อข้าวสาร

1. หมายถึง พ่อค้าส่งในท้องที่
- 2 หมายถึง พ่อค้าปลีกในท้องที่
- 3 หมายถึง พ่อค้าส่งต่างจังหวัด

- 4 หมายถึง พ่อค้าส่งกรุงเทพฯ
- 5 หมายถึง ผู้ส่งออก

ข้อมูลเกี่ยวกับการขนส่งข้าวสาร

2. ถ้าท่านใช้บริการขนส่ง ทำจ่ายค่าขนส่งแต่ละประเภท ดังนี้

ประเภทพาหนะขนส่ง	% ที่ขนส่ง	อัตราค่าขนส่ง / ระยะทาง (บาท / กิโลเมตร)	หมายเหตุ
1. รถยนต์			
2. รถไฟ			
3. เรือ			
4. อื่น ๆ คือ.....			

* ข้าวสาร 1 กระสอบหนัก 100 กิโลกรัม

5. ปัญหาในการขนส่ง

....1. ปัญหาในการหาพาหนะ

....2. ปัญหาเกี่ยวกับเงื่อนไขในการขนส่ง

- เวลา

- ค่าประกันภัย .....บาท / เที่ยว ผู้จ่ายคือ.....

- อื่น ๆ คือ.....

....3. อื่น ๆ คือ.....

6. ท่านเช่ารถขนส่งอย่างไร

....1. เช่ารถบรรทุกทั่ว ๆ ไป

....2. เช่ารถบรรทุกจากโรงสีในท้องถิ่นเดียวกัน

....3. ผู้ซื้อข้าวสารเป็นผู้จัดหา

....4. อื่น ๆ คือ.....

7. กรณีผู้ซื้อจัดหารถยนต์มาขนข้าวเอง ท่านมีข้อตกลงอย่างไร

....1. ผู้ซื้อจ่ายค่าจ้างทั้งหมด

....2. จ่ายค่าจ้างคนละครึ่ง

....3. ท่านจ่ายค่าจ้างให้ทั้งหมด

....4. อื่น ๆ คือ.....

ข้อมูลเกี่ยวกับสินเชื่อ

4. การดำเนินธุรกิจโรงสีข้าว ท่านต้องมีเงินทุนหมุนเวียนฤดูละ.....บาท

5. แหล่งเงินทุน ท่านได้มาจาก

แหล่งเงินทุน	จำนวนกู้ทั้งหมด (บาท)	อัตราดอกเบี้ย (บาท/ปี)	หลักประกัน	การชำระหนี้		
				ระยะเวลา (ปี)	ชำระเงินต้นแล้ว (บาท)	จำนวนค่าดอกเบี้ย (บาท)
1. ธนาคารพาณิชย์						
2. นายทุน						
3. ญาติ						
4. เพื่อน						
5. อื่น ๆ คือ.....						

6. เงินกู้ที่ได้รับเพียงพอกับการดำเนินธุรกิจหรือไม่

- .....1. เพียงพอ .....2. ไม่เพียงพอ
 - ถ้าไม่เพียงพอท่านแก้ไขอย่างไร.....

ความช่วยเหลือของรัฐบาลต่อโรงสีข้าว

ท่านได้รับการช่วยเหลือในด้านใด อย่างไร

1. ....
2. ....
3. ....

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการ (โปรดช่วยอธิบายปัญหาและแสดงความคิดเห็น)

ปัญหา	ลักษณะปัญหา	แนวทางแก้ไข/ความต้องการช่วยเหลือ
1. ด้านราคาข้าว	1.	_____
2. ด้านการขนส่ง	2.	_____
3. ด้านคุณภาพข้าว	3.	_____
4. ด้านอำนาจต่อรอง	4.	_____
5. ด้านนโยบายของรัฐ	5.	_____
6. ด้านเทคโนโลยีและกำลังการผลิต	6.	_____
7. ด้านอื่นๆระบุ....	7.	_____

ขอยืนยันว่าในการสัมมนาครั้งนี้ทำขึ้นเพื่อการศึกษาวิจัยในโครงการ “ข้าวเหนียวไทย ภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันคลังสมองของชาติ และขอสัญญาว่าจะไม่นำข้อมูลใด ๆ ไปเปิดเผยโดยเฉพาะชื่อโรงสีและข้อมูลทางการตลาดที่สำคัญ ข้อมูลทุกอย่างที่ท่านกรุณาให้มาจะไม่มีผลใด ๆ ต่อกิจการของท่านทุกข้อมูลที่กล่าวในรายงานการวิจัยเป็นเพียงภาพรวมเพื่อที่ผู้เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ในการพัฒนาระบบตลาดข้าวเหนียวในประเทศไทยให้ก้าวหน้ามากขึ้นและเพื่อเตรียมตัวรองรับการเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ในปี 2558 นี้

ดร.อรรณพ ศรีโสภณพันธ์ 081-4827870